

Aalborg Universitet

Forårssemester 2009

Speciale på cand.merc.aud.-studiet

Revision af regnskabsmæssige skøn

- med særlig fokus på opgørelse af et eventuelt fejlniveau og en mulig bias i regnskabsaffæggelsen samt revisors rapporteringsforpligtelser i tilknytning hertil

Vejleder: Lars Kiertzner

Specialeskriver: Allan Aakmann Christensen

Afleveret den: 23. februar 2009

(specialet må offentliggøres)

*How many roads must a man walk down
Before you call him a man?*

*Yes, 'n' how many seas must a white dove sail
Before she sleeps in the sand?*

*Yes, 'n' how many times must the cannon balls fly
Before they're forever banned?*

*The answer, my friend, is blowin' in the wind,
The answer is blowin' in the wind...*

(Bob Dylan; "Blowin in the wind")

Indholdsfortegnelse

Indholdsfortegnelse	1
Kapitel 1 – Indledning	4
1.1. Baggrund for emnevalg	4
1.1.1. "Finanskrisen"	5
1.2. Problemformulering	7
1.3. Afgrænsning	8
1.4. Metodevalg	9
1.5. Rapportens struktur	10
1.6. Interessenter	12
1.7. Oversigt over anvendte begreber, definitioner og forkortelser	14
Kapitel 2 – Regnskabsmæssig regulering	16
2.1. Introduktion til regnskabsmæssige skøn	16
2.1.1. Behov for regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen	16
2.1.1.1. "Going concern"	18
2.1.2. Formueorienteret regnskabsteori	18
2.2. Regnskabsmæssige skøn	19
2.2.1. Definition af regnskabsmæssige skøn	19
2.2.2. Love, regnskabsstandarder og anden regulering	20
2.2.2.1. Indregning og måling	20
2.2.2.2. Præsentation og noteoplysninger	24
2.2.3. Anvendelse i praksis – gennemgang af årsrapporter for OMX-selskaber	26
2.3. Dagsværdi-begrebet	28
2.3.1. Definition af "dagsværdi"	28
2.3.1.1. "Dagsværdi" kontra "regnskabsmæssige skøn"	29
2.3.2. Love, regnskabsstandarder og anden regulering	30
2.3.2.1. Indregning og måling	30
2.3.2.2. Præsentation og noteoplysninger	31
2.4. Sammenfatning	32
Kapitel 3 – ISA 540 (Revised & Redrafted)	33
3.1. Oversigt over tilblivelsesprocessen	33
3.1.1. Baggrund for ISA 540 (R&R)	33
3.1.2. Tilblivelsesproces	33
3.2. ISA 540 (R&R) – Gennemgang af standardens krav til revisors arbejdshandlinger	34
3.2.1. Oversigt	35
3.2.2. "Introduction"	35
3.2.3. "Risk assessment procedures and Related activities"	37
3.2.3.1. "Risk assessment procedures"	37
3.2.3.2. "Related activities"	42
3.2.4. "Identifying and assessing the risks of material misstatement"	43
3.2.5. "Responses to the assessed risks of material misstatement"	45
3.2.6. "Further substantive procedures to respond to significant risks"	53
3.2.7. "Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements"	55
3.2.8. "Disclosures related to accounting estimates"	56
3.2.9. "Indicators of possible management bias"	56
3.2.10. "Written representations"	56
3.2.11. "Documentation"	57
3.3. ISA 540 (R&R) – Væsentlige ændringer i forhold til ISA 540 og ISA 545	57

3.3.1. Skematisk sammenholdelse.....	57
3.3.2. Risikomodel efter ISA 315 (R)	58
3.3.3. Vurdering af udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder.....	59
3.3.4. Fejl og management bias.....	60
3.3.5. Præsentation og noteoplysninger	61
3.3.6. Andre forhold	61
3.4. Små og mellemstore virksomheder	61
3.5. ISA 540 (R&R) – Er der fortsat forskel på revisionen af regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates?	64
3.6. Inddragelse af viden opnået ved tidligere revisioner	67
3.6.1. Følgevirkning af fejl konstateret i tidligere perioder	69
3.7. Revision af regnskabsmæssige skøn - Særlig kritiske forhold og assertions.....	69
3.7.1. Revision af "going concern"-forudsætningen	70
3.7.2. Væsentligste assertions ved revision af de enkelte regnskabsposter.....	71
3.7.2.1. Regnskabsmæssige skøn	72
3.7.2.1.1. Classes of transactions	72
3.7.2.1.2. Account balances.....	72
3.7.2.1.3. Disclosures	73
3.7.2.2. Fair value accounting estimates	73
3.8. ISA 540 (R&R) – En overordnet vurdering af standarden.....	74
3.9. Oversigt over særlige forhold vedrørende revision af regnskabsmæssige skøn som følge af "Finanskrisen".....	79
3.9.1. Notat udarbejdet af IAASB	79
3.9.2. Forhold som revisor skal være opmærksom på ved revision af regnskabsmæssige skøn	80
3.10. Sammenfatning.....	86
Kapitel 4 – Fejl og management bias.....	89
4.1. Fejl i årsrapporten og management bias i regnskabsaflæggelsen	89
4.2. Fejl i årsrapporten.....	89
4.2.1. Definition af fejl	89
4.2.2. Typer af fejl	91
4.2.3. Opgørelse af fejlniveau i årsrapporten	92
4.2.3.1. Anvendelse af et point estimate eller et range.....	92
4.2.3.1.1. Range.....	93
4.2.3.1.2. Point estimate	94
4.2.3.2. Beregning af et eventuelt fejlniveau efter ISA 540 (R&R).....	95
4.2.3.2.1. Fastlæggelse af en eventuel merdifference	96
4.2.3.3. Klassificering af fejltype	98
4.2.4. Fondsrådets regnskabskontrol for regnskabsåret 2007	98
4.3. Management bias i regnskabsaflæggelsen	100
4.3.1. Definition af management bias	100
4.3.2. Opgørelse af niveauet for management bias	101
4.3.2.1. Indikatorer på management bias	101
4.3.2.2. Beregning af niveauet for management bias	102
4.3.3. Konsekvenser for den resterende revision af årsrapporten	104
4.4. Sammenfatning.....	106
Kapitel 5 – Revisors rapporteringsforpligtelser	108
5.1. Lovgrundlag, revisionsstandarder og anden regulering	108
5.2. Vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten.....	110
5.3. Den uafhængige revisors påtegning	116

5.3.1. Konsekvenser af den manglende vejledning omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved regnskabsmæssige skøn.....	119
5.3.2. Præsentation af regnskabsmæssige skøn i årsrapporten.....	122
5.4. Rapportering til selskabets ledelse	123
5.4.1. Fejl i årsrapporten – korrigerede og ikke-korrigerede fejl	123
5.4.2. Anvendt regnskabspraksis.....	124
5.4.3. Svagheder i den interne kontrol	125
5.4.4. Management bias.....	125
5.4.5. "Corporate governance"-anbefalingerne.....	127
5.4.6. Kravene i Årsregnskabsloven om omtale af det interne kontrolmiljø i relation til regnskabsaflæggelse.....	127
5.5. Udvalgte problemstillinger i relation til regnskabsmæssige skøn.....	128
5.5.1. Offentlighedens tillidsrepræsentant - Forventningskløft.....	128
5.5.2. Offentlighedens tillidsrepræsentant - Uafhængighed.....	131
5.5.3. Revision af supplerende beretninger samt ophør af kravet om revision af ledelsesberetningen	132
5.5.4. Revision af regnskabsmæssige skøn kontra review af fremadrettede finansielle oplysninger	133
5.5.5. Lempelse af revisionspligten.....	134
5.5.6. Ny begrebsramme og fremtidige standarder	136
5.6. Sammenfatning.....	137
Kapitel 6 – Konklusion	140
Kapitel 7 – English summary	147
Litteratur- og kildeangivelse	154
Bilagsoversigt.....	156

Kapitel 1 – Indledning

1.1. Baggrund for emnevalg

Det dominerende teoretiske fundament for regnskabsudarbejdelse er i dag den formueorienterede regnskabsteori, hvor indregning og måling af balancens poster er i centrum. Hensigten er, at balancen skal afspejle de aktuelle værdier på statusdagen. Dette søges bl.a. opnået ved et stadigt øget krav om anvendelse af det såkaldte dagsværdibegreb i regnskabsaflæggelsen.

En af de afledte konsekvenser af kravet om en værdibaseret tilgang til indregning og måling i årsrapporten er en øget anvendelse af begrebet "regnskabsmæssige skøn" i regnskabsaflæggelsen. Et regnskabsmæssigt skøn er udtryk for en (re)vurdering af de regnskabsmæssige værdier af balancens elementer, således at disse afspejler den ønskede/påkrævede værdi på statusdagen. Udøvelsen af skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen er naturligt forbundet med en større eller mindre grad af usikkerhed.

Den teknologiske udvikling og stigende økonomiske kompleksitet har været medvirkende til, at omfanget af regnskabsposter, der involverer skøn, er blevet yderligere forøget. På aktivsiden udgør immaterielle aktiver såsom aktiverede udviklingsprojekter eller goodwill i form af tilkøbt synergi, således ofte en betydelig del af den samlede balancesum i moderne virksomheder. På passivsiden genfindes ofte derivater til sikring af virksomhedens finansiering, ligesom anvendelse af aktiebaseret vederlæggelse er blevet stadig mere populært. Hertil skal naturligvis lægges de "gamle kendinge" såsom varebeholdninger, debitorer og diverse former for hensættelser, der også typisk involverer en betydelig grad af skøn ved målingen heraf.

Den regnskabsmæssige værdi af regnskabsposter, hvori der indgår et større eller mindre element af skøn, er således som hovedregel særdeles afgørende for bedømmelse af virksomhedens finansielle stilling og resultat. At man fra regnskabsbrugers side har fokus herpå illustreres på bedste vis ved, at de internationale regnskabsstander IFRS kræver, at virksomhedens ledelse redegør for betydelige regnskabsmæssige skøn foretaget i forbindelse med udarbejdelsen af årsrapporten og i øvrigt oplyser om usikkerhederne forbundet med disse skøn.

Revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant og garant for "det retvisende billede" af virksomhedens årsrapport medfører, at revisor skal forholde sig til den af virksomheden foretagne indregning og måling, herunder de anvendte regnskabsmæssige skøn. Regnskabsmæssige skøn er i sagens natur usikre og baseret på ledelsens underliggende forudsætninger. En verifikation af de regnskabsmæssige skøn vil følgelig være behæftet med tilsvarende usikkerhed. Revisor vurderer det retvisende billede af årsrapporten i forhold til et samlet væsentlighedsniveau. For at kunne foretage denne vurdering akkumulerer revisor de eventuelle fejl, der er identificeret i forbindelse med revisionen af årsrapporten. Den særlige problemstilling i relation til regnskabsmæssige skøn er, at afvigelser mellem ledelsens valg af indregning og måling og revisors egen vurdering som følge af den forbundne usikkerhed ikke altid umiddelbart vil kunne kvantificeres og direkte indgå i opgørelsen af de akkumulerede fejl. Denne usikkerhed og de problemer, dette måtte medføre for revisor, frigør dog ikke revisor fra "ansvaret" over for regnskabsbruger, som har en berettiget forventning og tiltro til revisionspåtegningen på årsrapporten.

Muligheden for identificeringen og opgørelse af fejl i relation til regnskabsmæssige skøn er således af central betydning for revisors fremtidige virke som "offentlighedens tillidsrepræsentant", hvorfor denne problemstilling ønskes belyst nærmere. Afledt af denne problemstilling knytter sig ligeledes naturligt, hvilke rapporteringsforpligtelser revisor har, såfremt der konstateres væsentlige fejl i foretagne regnskabsmæssige skøn, herunder hvorvidt usikkerhederne forbundet med skønnene medfører særlige problemstillinger i relation til revisors kommunikation med regnskabsbrugerne og selskabets ledelse.

Et andet element, der knytter sig til begrebet regnskabsmæssige skøn, er bias i regnskabsaflæggelsen. Anvendelse af regnskabsmæssige skøn, som er baseret på mere eller mindre subjektive vurderinger, medfører en potentiel mulighed for virksomhedens ledelse for at påvirke det samlede billede af årsrapporten i en ønsket retning. Grænsen mellem et fejlagtigt skøn, en ubevidst "farvning" af de foretagne skøn til decideret regnskabsmanipulation er imidlertid glidende. Fokus på eventuelle besvigelser i årsrapporten har som følge af en række større internationale regnskabsskandaler været konstant stigende i det seneste årti.

Denne tendens er også afspejlet i den internationale udvikling. Revisionsstandarderne ISA indeholder således en forudsætning om, at revisor forholder sig til besvigelserisikoen i forbindelse med revisionen af årsrapporten. At dette, som skitseret, ikke er uden problemer i relation til regnskabsmæssige skøn medfører, at også denne problemstilling ønskes belyst nærmere. I tilknytning hertil bør revisors rapporteringsforpligtelser i relation til de identificerede besvigelser ligeledes behandles.

IFAC har som følge af udviklingen inden for regnskabsaflæggelse og de hermed øgede krav til revisor i februar 2008 udstedt en ny revisionsstandard; "ISA 540 (Revised and Redrafted): Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures", der omhandler revision af regnskabsmæssige skøn. Kravene til revisor synes at være væsentlig forøget i den nye standard i forhold til den regulering, der gælder for området i dag. ISA 540 (Revised & Redrafted) træder i kraft for revisioner, der påbegyndes efter den 15. december 2009.

En ny standard, der udvider kravene til revisor, bør altid påkalde sig opmærksomhed. Dette er særligt tilfældet med ISA 540 (Revised & Redrafted), hvor området for dens anvendelse er endog særdeles aktuelt som følge af de pågældende regnskabsposters betydning og bevågenhed – og aktualiteten synes samtidig kun at blive stadig mere aktuel i de kommende år. Standardens krav til revisor bør derfor undersøges nærmere.

1.1.1. "Finanskrisen"

Det sidste års udvikling på verdens finansmarkeder har været særdeles negativ. Den negative udvikling, der startede med krisestemning på de finansielle markeder og en efterfølgende kredittkrise i banksektoren, har således nu nået et omfang, hvor samfundsøkonomien i øjeblikket står stampe med fare for en decideret recession. At verdensøkonomien således bevæger sig mod en potentiel økonomisk recession med pres på samfundsøkonomien som følge af faldende investeringer og forbrug; et negativt finansielt marked; nedjusteringer af virksomhedernes resultatforventninger mv. aktualiserer kun yderligere behovet for anvendelse af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Regnskabsregulering stiller således eksempelvis krav om anvendelse af nedskrivningstest for selskabets aktiver, såfremt der er indikationer for værdiforringelse. Herudover kan grundlaget for allerede

udøvede skøn foretaget i tidligere regnskabsår, hvor den økonomiske situation typisk var mere fordelagtig og præget af optimistiske forventninger til fremtiden, være ændret radikalt. De udøvede skøn bør således underkastes en fornyet gennemgang med hensyn til anvendte forudsætninger mv.

En økonomisk recession med nedgang i aktivitet og indtjening kan endvidere medføre et forøget pres på selskabets ledelse med hensyn til indfrielse af udmeldte resultatforventningerne eller forud fastsatte performancekrav. Risikoen for ubevidste fejl eller besvigelser i regnskabsaflæggelsen vil i en sådan situation ofte være forøget.

At virksomheder kastes ud i sådanne negative og usikre markedsforhold kan for nogle virksomheder, der måske i forvejen har befundet sig på et mere usikkert finansielt grundlag, måske endda tillige medføre en risiko for, at virksomheden ikke vil kunne overleve på sigt, og således aktualisere behovet for en revurdering af selve forudsætningen for udarbejdelse af årsrapporten efter "going concern"-princippet.

Revisor bør være opmærksom på disse forhold i forbindelse med revisionen for de kommende år. Et kendskab til reguleringen for regnskabsmæssige skøn er som følge heraf yderligere aktuelt og påkrævet.

Nærværende opgave er ikke udarbejdet specifikt med henblik på reaktioner som følge af finanskrisen, men som en generel indføring i revision af regnskabsmæssige skøn. Regnskabsmæssige skøn forekommer jo således såvel i opgangstider som i nedgangstider. Det er dog som følge af den skitserede øgede aktualitet for emnet valgt at indføje et særskilt afsnit i opgaven, som omhandler særlige forhold, som revisor bør forholde sig til i relation til finanskrisen.

1.2. Problemformulering

Med henvisning til den i foregående afsnit skitserede aktualitet for emnet revision af regnskabsmæssige skøn vil nærværende opgave beskæftige sig med følgende hovedproblemstillinger:

1. Hvilke revisionshandlinger forventes revisor at foretage sig for at opnå den ønskede grad af overbevisning om de udførte regnskabsmæssige skøn?
 - I relation hertil ønskes det belyst 1) hvilke ændringer den nyudstedte revisionsstandard ISA 540 (Revised & Redrafted) vil medføre i revisionen af regnskabsmæssige skøn, og 2) hvorvidt vedtagelsen og implementeringen af standarden på tilfredsstillende vis giver afklaring af de usikkerheder, der uvilkårligt er forbundet med revision af regnskabsmæssige skøn, eller om der stadig synes at være uafklarede forhold og dermed behov for yderligere regulering og vejledning.
2. Hvordan opgør revisor et eventuelt fejlniveau forbundet med regnskabsmæssige skøn?
 - Problemstillingen ønskes belyst i relation til kravene i ISA 450 (Revised & Redrafted) om kategorisering og akkumulation af identificerede fejl, herunder hvorvidt det er muligt med tilstrækkelig sikkerhed at kunne opgøre et fejlniveau i relation til regnskabsmæssige skøn.
3. Hvordan skal revisor forholde sig til en mulig management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvilke indikatorer på management bias revisor bør være opmærksom på; hvorvidt niveauet for bias, som per definition er subjektiv, kan opgøres pålideligt af revisor samt endelig, hvilke konsekvenser konstateringen af en eventuel bias i regnskabsaflæggelsen bør få for den samlede revisionsstrategi.
4. Er der særlige forhold, som gør sig gældende omkring revisors rapporteringsforpligtelser i relation til regnskabsmæssige skøn og management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - Problemstillingen ønskes belyst med hensyn tagen til de usikkerheder, der naturligt er knyttet til regnskabsmæssige skøn og bias i regnskabsaflæggelsen. I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvorvidt den nuværende regulering på området synes at øge eller begrænse revisors kommunikation med regnskabsbruger og selskabets ledelse.

1.3. Afgrænsning

Opgavens titel er "*revision af regnskabsmæssige skøn - med særlig fokus på opgørelse af et eventuelt fejlniveau og en mulig bias i regnskabsaflæggelsen samt revisors rapporteringsforpligtelser i tilknytning hertil*". Som beskrevet i afsnit 1.1 omkring baggrunden for emnevalget er regnskabsmæssige skøn i dag et højaktuelt emne og endvidere et særdeles omfattende område. At revidere et regnskabsmæssigt skøn bliver følgelig ligeså omfangsrigt. Det er derfor fundet nødvendigt at foretage en nærmere afgrænsning af behandlingen af emnet revision af regnskabsmæssige skøn i opgaven.

En afgrænsning af et emne kan enten udformes positivt eller negativt. Emnet revision af regnskabsmæssige skøn skal i nærværende opgave forstås således:

Positiv afgrænsning:

- Revisors handlinger vil blive beskrevet med udgangspunkt i den af IAASB udstedte regulering for området; ISA 540 (Revised og Redrafted)¹ og tilknyttede ISA-standarder².
- Ledelsens valg af indregning, måling og præsentation af regnskabsposter, herunder anvendelse af regnskabsmæssige skøn og præsentationen knyttet hertil, vil tage udgangspunkt i reglerne i Årsregnskabsloven og de af IASB udstedte internationale regnskabsstandarder IFRS.
- Der vil for såvel revisionsstandarder og regnskabsstandarder blive taget udgangspunkt i standarder, der på nuværende tidspunkt er vedtaget af henholdsvis IAASB og IASB. Flere af disse standarder vil først være officielt gældende fra en fremtidig dato. Dette er sket med henvisning til opfordringer om førtidig anvendelse af de vedtagne standarder af de to organisationer. Der henvises til de enkelte standarder med hensyn til ikrafttrædelsestidspunkt for disse.
- Gennemgangen vil være baseret på revisionen af en større virksomhed, idet væsentligheden og kompleksiteten af regnskabsmæssige skøn oftest er større her end ved mindre virksomheder. Der er udarbejdet et særskilt afsnit, hvor særlige forhold omkring mindre og mellemstore virksomheder er beskrevet. ISA 540 (Revised & Redrafted) er i al væsentlighed opbygget tilsvarende (uddybes nærmere i kapitel 3).

Negativ afgrænsning:

- Inden for virkeområdet af ISA 540 (Revised & Redrafted) vil "Considerations specific to Public Sector Entities" ikke blive behandlet.
- Der er i opgaven anvendt generiske eksempler, der bliver holdt på et mere overordnet niveau. Dette er sket ud fra en anerkendelse af, at regnskabsmæssige skøn er situationsbetinget og følgelig forekommer i et utal af variationer. De anvendte eksempler vil ligeledes ikke nødvendigvis indeholde samtlige detailkrav til de pågældende regnskabsposter.
- Opgaven vil alene koncentrere sig om den revisionsmæssige behandling af emnet regnskabsmæssige skøn.

¹ ISA 540 (Revised & Redrafted) udstedt i februar 2008. Der henvises til bilag 1 til opgaven hvor ISA 540 (Revised & Redrafted) er vedlagt. Der er som udgangspunkt ikke medtaget efterfølgende korrektioner til denne som følge af revideringen af øvrige eksisterende ISA-standarder eller udstedelse af nye ISA-standarder. I visse tilfælde er korrektioner omtalt i fodnoten til de enkelte krav og vejledninger. En ajourført udgave af ISA 540 (Revised & Redrafted) vil være tilgængelig på IFAC's hjemmeside efter endelig vedtagelse af de reviderede ISA-standarder.

² Revisors kommunikation med selskabets ledelse, er i Danmark reguleret ved RS 265 for så vidt angår revisionsprotokollen. I international regi er disse forhold reguleret ved ISA 260 (Revised & Redrafted).

Afgrænsningen er foretaget ud fra følgende rationale:

- Opgavens primære og sekundære målgruppe antages i al væsentlighed at beskæftige sig med regnskaber aflagt efter Årsregnskabsloven og/eller IFRS, der revideres af revisorer tilknyttet IFAC gennem nationale organisationer, hvorfor fremstillingen rettes mod disses behov. Valget medfører, at regulering udstedt af eksempelvis FASB ikke behandles. Fravalget heraf antages ikke at påvirke hensigten med opgaven negativt.
- Opgaven er tænkt som en generel indføring i revision af regnskabsmæssige skøn. Det er følgelig valgt ikke at koncentrere gennemgangen omkring særlige omfangsrige detailkrav eller anden specialregulering. Endvidere er behovet for udøvelse af regnskabsmæssige skøn, som omtalt ovenfor, i alt overvejende grad situationsbetinget, hvorfor det ikke er fundet hensigtsmæssigt (muligt) at udarbejde alt dækkende eksempler eller vejledninger.
- Fokus på de revisionsmæssige forhold følger naturligt af de identificerede problemstillinger.

Materialeindsamlingen til nærværende opgave er afsluttet ultimo oktober 2008. Der er i enkelte tilfælde medtaget materiale og oplysninger offentliggjort i perioden fra oktober 2008 frem til afleveringsdatoen primo 2009. Der henvises i det hele til opgavens "Litteratur- & kildeangivelse".

1.4. Metodevalg

Opgaven vil i sin tilgang til emnet overvejende være af deduktiv karakter. Valg af tilgangsform er begrundet i opgaveemnets natur. Revision er for så vidt i sig selv en delvis praktisk færdighed. Man kunne således forvente sig, at en opgave omkring revision af regnskabsmæssige skøn (et delelement af den samlede revision af årsrapporten) ville angribe problemstillingen ud fra en praktisk indgangsvinkel og på baggrund heraf udlede teorien (induktion). Den deduktive metode er dog foretrukket anvendt frem for induktion idet:

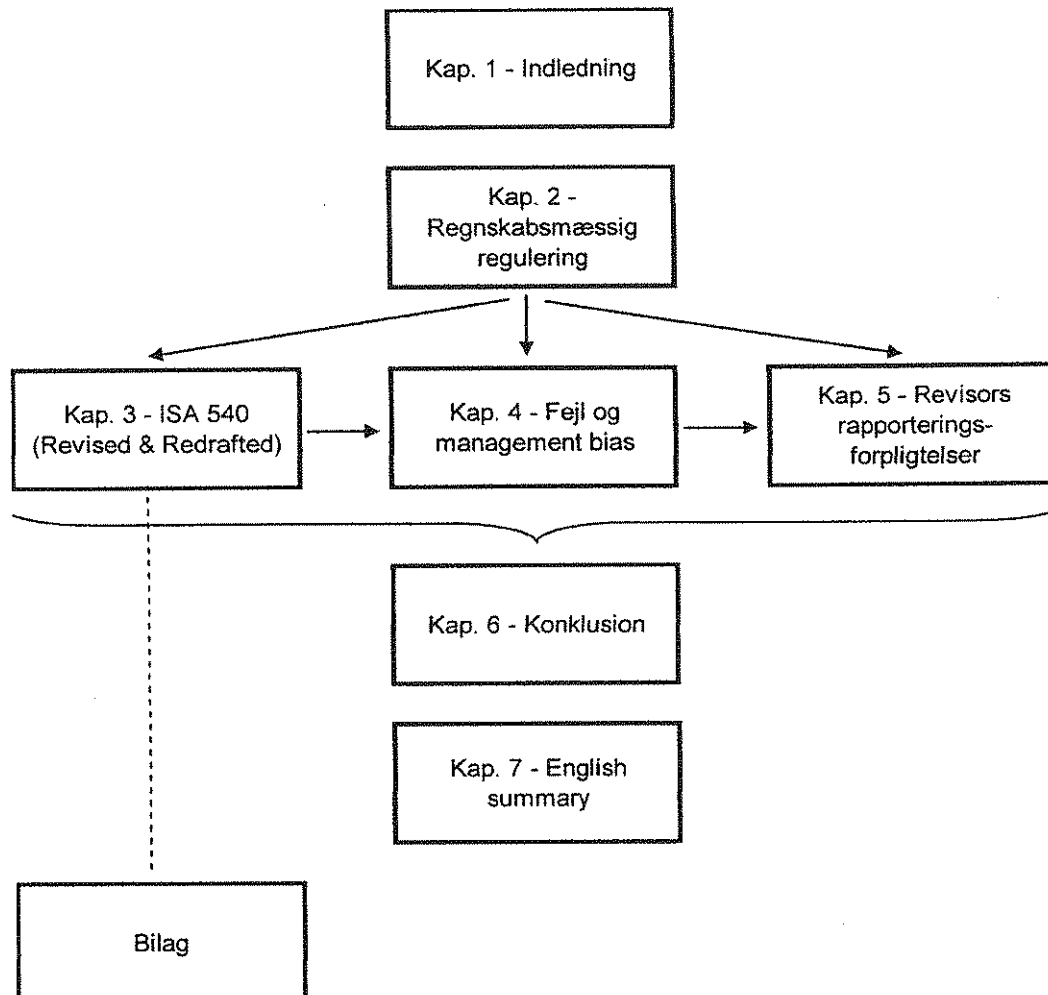
- Revision er i dag i vidt omfang reguleret gennem standarder, der sætter stadig mere specifikke krav til revisors handlinger og rapportering. Opgavens sigte er således at beskrive og analysere den nugældende regulering på området og herudaf udlede, hvilke krav der stilles til revisor.
- Muligheden for at skønne over en gældende regulerings hensigtsmæssighed i forhold til en ønsket tilstand er i sig selv deduktiv af natur.
- Revisionsbranchen er som bekendt underlagt tavshedspligt, hvorfor der ikke offentliggøres meget empiri for revision af konkrete regnskabsmæssige skøn. De praktiske implikationer vil i øvrigt blive illustreret via en række eksempler. Dette nedtoner nødvendigheden af egentlig empiri
- Anvendelse af regnskabsmæssige skøn vil afhænge af den konkrete virksomhed og specifikke situation. Dette gør sig særligt gældende i opgørelse af eventuelle fejl og identifikationer på potentiel management bias. Alternativerne er følgelig uendelige. Det er derfor fundet mest hensigtsmæssig at holde gennemgangen på mere generisk niveau i stedet for at udlede "regler" af enkeltstående skøn.

Det anvendte teoretiske grundlag for opgaven udgøres i al væsentlighed af den gældende regulering på området og fremgår af kildeangivelsen.

Valg (og fravalg) af metode og datamateriale anses som relevant i forhold til emnets karakter og hensigten med opgaven.

1.5. Rapportens struktur

Opgavens struktur kan illustreres således:



Figur: Opgavestruktur (egen tilvirkning)

De identificerede hovedproblemstillinger vil blive behandlet således i opgaven:

- "Problemstilling 1" – "Kapitel 3"
- "Problemstilling 2" – "Kapitel 4"
- "Problemstilling 3" – "Kapitel 4"
- "Problemstilling 4" – "Kapitel 5"

Opgavens struktur er opbygget efter følgende rationale:

Overordnet følger opgavens struktur følgende tankegang: En basal betingelse for udførelse af revision af regnskabsmæssige skøn, herunder identificering og opgørelse af fejl og bias i regnskabsaflæggelsen samt revisors rapportering herom, er naturligt et kendskab til selve

begreberne og kravene i regnskabsreguleringen, herunder hvor og hvordan de optræder i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Opgaven indledes således med en overordnet gennemgang af den regnskabsmæssige behandling af regnskabsmæssige skøn i kapitel 2. Herefter følger en gennemgang af kravene og vejledningen i ISA 540 (Revised & Redrafted) for revision af regnskabsmæssige skøn i kapitel 3. Kapitlet behandler så at sige revisors værktøjskasse til brug for identificering og opgørelse af et eventuelt fejlniveau eller bias i regnskabsaflæggelsen, som vil blive behandlet i de følgende kapitler. I kapitel 3 omtales endvidere en række særlige forhold og problemstillinger, som revisor skal være opmærksom på ved revision af regnskabsmæssige skøn. Opgørelse af et eventuelt fejlniveau og reaktioner på mulig bias i regnskabsaflæggelsen er behandlet særskilt i kapitel 4. Det er valgt at placere disse to forhold i et særskilt kapitel, idet de tilsammen udgør det ene af opgavens fokuspunkter. Slutproduktet af revisors arbejdshandlinger og vurderingen af resultatet heraf er revisionspåtegningen på årsrapporten samt kommunikation med selskabets ledelse i form revisionsprotokollen el.lign. Revisors rapporteringsforpligtelser behandles særskilt i kapitel 5. Det er ligeledes valgt at placere dette forhold i et særskilt kapitel, idet det udgør det andet af opgavens fokuspunkter.

Et hurtigt kig nedover opgavens indholdsfortegnelse synes at indikere, at der er et umiddelbart misforhold mellem opgavens hovedproblemstillinger og den tekstmæssige fremstilling. Den relative fordeling skal dog ses i sammenhæng med, at en større del af det bagvedliggende rationale og værktøjer til opgørelse, vurdering samt reaktioner på fejl og management bias er medtaget i kapitlerne 2 og 3. Kapitel 4 og 5 kan således koncentreres om de overordnede vurderinger og refleksioner i relation til revision af regnskabsmæssige skøn.

I det følgende er indholdet af de enkelte kapitler omtalt nærmere:

Kapitel 2: Kravene i regnskabsreguleringen til udøvelse af regnskabsmæssige skøn gennemgås, herunder hvornår der er behov for udøvelse af skøn, hvilket målegrundlag der i givet fald skal anvendes samt særskilte præsenteringskrav mv. Kapitlet er efterfølgende opdelt i to selvstændige dele omkring henholdsvis regnskabsmæssige skøn, og skøn der involvere betragtninger omkring måling til dagsværdi. I denne forbindelse omtales endvidere sammenhænge og forskelle mellem de to former for skøn. Kapitlet indeholder endvidere en omtale og gennemgang af anvendelse af regnskabsmæssige skøn i praksis ud fra årsrapporten for en række selskaber noteret på OMX. Kapitlet vil hovedsageligt være af beskrivende karakter.

Kapitel 3: Kravene til revisor i relation til revision af regnskabsmæssige skøn er givet i ISA 540 (Revised & Redrafted). Problemstilling 1 vil følgelig blive besvaret via en gennemgang af denne standard. Kapitlet vil inkludere en sammenholdelse af ISA 540 (Revised & Redrafted) med regulering for området i dag; en vurdering af, hvorvidt der synes at være mangler ved ISA 540 (Revised & Redrafted) samt kommentarer og forslag til forbedringer hertil. Der er indført et særskilt afsnit omkring problemstillingerne i relation til skelnen mellem "almindelige" regnskabsmæssige skøn, og skøn der involvere dagsværdibetragtninger. Kapitlet indeholder endvidere en omtale af særlige forhold som revisors skal være opmærksom på i forbindelse med revisionen for de kommende år som følge af finanskrisen. Kapitlet vil være af såvel beskrivende som analyserende karakter.

Kapitel 4: Med udgangspunkt i de i kapitel 3 beskrevne revisionshandlinger vil problemstilling 2 og 3 blive besvaret. Besvarelsen vil ske ved inddragelse af ISA-standarderne 450 (Revised & Redrafted) og 240 (Redrafted). Fejl i årsrapporten og

management bias i regnskabsaflæggelsen vil blive behandlet i samme kapitel, idet det ikke altid umiddelbart er muligt klart at adskille, hvilke forhold der udgør ubevidste fejl, og hvilke forhold der udgør bevidst management bias. Fejl i management bias behandles i hvert sit hovedafsnit. Problemstillingerne stiller som tidligere nævnt krav til revisors professionelle dømmekraft og egne vurderinger. Kapitlet vil derfor indeholde illustrative eksempler samt en mere problematiserende tilgangsvinkel til spørgsmålet om opgørelse af et eventuelt fejlniveau og/eller management bias i regnskabsaflæggelsen. Kapitlet vil være af såvel beskrivende som analyserende karakter med hovedvægten lagt på det analyserende.

Kapitel 5: På baggrund af det i kapitel 4 opgjorte fejlniveau og eventuelle management bias vil problemstilling 4 blive besvaret. Besvarelsen vil ske ved inddragelse af ISA 700 (Redrafted), ISA 705 (Revised & Redrafted) og ISA 706 (Revised & Redrafted) samt ISA 260 (Revised & Redrafted) og RS 265. Kapitlet vil endvidere indeholde en omtale og gennemgang af en række forhold, der naturligt knytter sig til revision af regnskabsmæssige skøn samt revisors rapporteringsforpligtelser i relation hertil, herunder bl.a. den såkaldte "forventningskløft", ophør af revisionspligten mv. Kapitlet vil være af såvel beskrivende som analyserende karakter med hovedvægten lagt på det analyserende.

Kapitel 2-5 vil afslutningsvis indeholde en kort sammenfatning af de vigtigste forhold behandlet i hvert kapitel. Kapitel 6 udgør den samlede konklusion for opgaven.

Som bilag til opgaven er der vedlagt en genpart af: ISA 540 (Revised and Redrafted): Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures". Bilaget er tænkt som en hjælp for læseren, der ønsker at nærlæse de enkelte krav til revisors arbejdshandlinger i relation til revisionen af regnskabsmæssige skøn.

1.6. Interessenter

Primære interessenter

Nærværende opgave er skrevet som en del af uddannelsen på cand.merc.aud.-studiet. Opgaven henvender sig således som udgangspunkt til den fagansvarlige eksaminator og censor. Dette medfører naturligt et vist fagligt niveau af den tekstmæssige behandling af de identificerede problemstillinger. Der antages således implicit et vist forhåndskendskab til de anvendte begreber og den udvalgte litteratur mv.

Sekundære interessenter

Det er herudover opgaveløseres håb og vurdering, at også andre vil kunne finde interesse i opgaveemnet "revision af regnskabsmæssige skøn". Opgaven vil således kunne tænkes anvendt af følgende:

- Studerende på CMA-studiet
- Praktiserende revisorer
- Regnskabsaflæggere og regnskabsbrugere

Studerende vil kunne anvende opgaven som supplerende litteratur på studiet, alternativt som input til egne specialeskrivninger.

Praktiserende revisorer vil kunne anvende opgaven som en ajourføring i den gældende regulering på området samt som vejledning i revisionen af regnskabsposter, hvori der indgår et større eller mindre element af skøn foretaget af virksomhedens ledelse.

Regnskabsaflæggere og regnskabsbrugere vil kunne anvende opgaven som informationsgrundlag for, hvilke krav der stilles til dokumentation af foretagne regnskabsmæssige skøn, samt hvilke krav og forventninger man kan stille til revisors arbejdshandlinger i relation hertil.

Til brug for især den sekundære målgruppe er der igennem opgaven refereret til anvendt litteratur og kilder, når det er fundet nødvendigt, og materialet ikke tænkes kendt af en bredere kreds. Der henvises endvidere til den i afsnit 1.7. udarbejdede oversigt over anvendte begreber, definitioner og forkortelser. Den samlede litteratur- og kildeanvisning er gengivet sidst i opgaven.

1.7. Oversigt over anvendte begreber, definitioner og forkortelser

Indledningsvis gøres der opmærksom på, at begreber, definitioner og forkortelser fra revisions- og regnskabsreguleringen som udgangspunkt ikke er oversat, men benævnt som i de pågældende standarder. Dette er gjort for at undgå eventuelle fortolkningsproblemer i relation til en ikke-korrekt oversættelse eller flertydighed af begreber.

Herudover skal følgende begreber, definitioner og forkortelser forstås således i opgaven:

- Begrebsramme – Anvendt som synonym for "Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements" udstedt af IASB.
- ER – Ethiske Regler for revisorer
- Fejl – I ISA- og RS-standarderne er udtrykket "fejlinformation" anvendt som et samlebegreb dækkende over såvel ubevidste fejl som fejl opstået ved mulige besvigelser (bevidste fejl). I opgaven er udtrykket "fejl" som udgangspunkt anvendt med samme betydning. Hvor fokus særlig rettes mod forhold, der kunne indikere besvigelser, er dette nævnt eksplicit. Fejl anvendes endvidere som udtryk for såvel kvantitative fejl som kvalitative fejl. Fejl er anvendt som synonym for udtrykket "misstatement" i ISA-standarderne.
- FSR – Foreningen af Statsautoriserede Revisorer
- IASB – International Accounting Standards Board
- IAASB – International Auditing and Assurance Standards Board
- IFAC – International Federation of Accountants
- IAS – International Accounting Standard
- IFRS – International Financial Reporting Standard
- ISA – International Standard on Auditing
- ISA 540 (R&R) – "ISA 540 (Revised & Redrafted): Auditing accounting estimates, including fair value accounting estimates, and related disclosures". Omtales i opgaven også som "standarden".
- Management bias – Omtales i opgaven også som "bias".
- Noteoplysninger – Anvendt som udtryk for den samlede præsentation i årsrapporten. Præsentationen kan således ske i enten ledelsesberetning (i dansk kontekst), i noterne til årsrapporten eller andet steds.
- Nugældende regulering – Som følge af opgavens behandling af ISA 540 (Revised & Redrafted) samt valg af fokus på de reviderede udgaver af de nuværende standarder, der endnu ikke er trådt i kraft, kan det i forløbet af opgaveteksten konstateres, at denne regulering omtales som den "(nu)gældende regulering". Dette uantastet at denne først træder i kraft på et fremadrettet tidspunkt. Hvor der henvises til den gældende regulering pr. dags dato, dvs. de standarder, der er gældende for revisioner udført indtil de reviderede standarder træder i kraft, vil udtrykket "den hidtidige regulering" blive anvendt.
- R og R&R – Anvendt som forkortelse for henholdsvis "Revised"/"Redrafted" og "Revised & Redrafted".
- Regnskabspost – Anvendt som udtryk for såvel kvantitative regnskabsposter som noteoplysninger/præsentation heraf.
- Regnskabsregulering – Anvendt som samleudtryk for Årsregnskabslovens regler og reguleringen i IFRS-standarderne.
- Regnskabsmæssige skøn – Såfremt andet ikke er nævnt, anvendes betegnelsen "Regnskabsmæssige skøn" for såvel skøn, der involverer hensyntagen til "fair value"-

betragtninger som skøn, der ikke involvere denne betragtning. Omtales i opgaven også som "skøn".

- Regulering – Anvendt som samleudtryk for kravene og vejledningen indeholdt i Revisorloven, Erklæringsbekendtgørelsen, Etiske Regler og ISA-standarderne.
- RL – Revisorloven
- RS – Revisionsstandard
- Virksomhed/Selskab – I opgaven anvendes udtrykkende "virksomhed" og "selskab" sideløbende uden hensyntagen til den juridiske struktur.
- ÅRL – Årsregnskabsloven

Kapitel 2 – Regnskabsmæssig regulering

Dette kapitel vil indeholde en overordnet gennemgang af kravene til anvendelse af regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen. Endvidere vil anvendelse af "dagsværdibegrebet" i årsrapporten blive behandlet.

Kapitlet indledes med en kort introduktion til regnskabsmæssige skøn, herunder en kort omtale af den formueorienterede regnskabsteori, og hvor behovet for udøvelse af regnskabsmæssige skøn opstår i forbindelse med udarbejdelse af årsrapporten. Herefter gennemgås kravene i regnskabsreguleringen til regnskabsmæssige skøn og dagsværdi i hvert sit afsnit.

Indledningsvis erindres det, at børsnoterede selskaber skal anvende IFRS fra regnskabsåret 2009 (dog begrænset til de standarder, der godkendes via EU's "endorsement mechanism"). Frivillig anvendelse indtil denne dato har været tilladt, herunder tillige anvendelse for ikke-børsnoterede selskaber³.

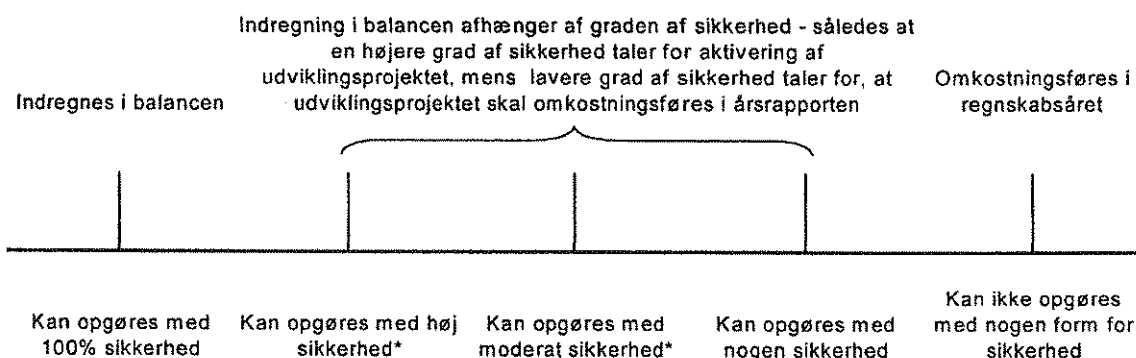
2.1. Introduktion til regnskabsmæssige skøn

2.1.1. Behov for regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen

Et regnskabsmæssigt skøn er kort fortalt et skøn over, hvilken værdi en regnskabspost skal indregnes og måles til i årsrapporten. Det udøvede skøn kan være påvirket af en større eller mindre grad af usikkerhed som følge af fraværet af et konkret målingsgrundlag (se afsnit 2.2.1 for en nærmere definition).

Behovet for regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen kan illustreres ved følgende eksempel:

Et nyopstartet selskab inden for biotek-branchen står i forbindelse med udarbejdelsen af årsrapporten for 2009 med en række konkrete udviklingsprojekter, som der er anvendt betydelige ressourcer på i regnskabsåret. Ledelsen ønsker naturligt disse medtaget i årsrapporten. Ledelsen har ikke tidligere erfaring med den regnskabsmæssige behandling af sådanne aktiver og har således ikke løbende forholdt sig til potentialet for de konkrete projekter. I henhold til kravene i IAS 38 skal ledelsen bl.a. kunne sandsynliggøre det fremtidige potentiale samt kunne dokumentere de påløbne omkostninger for projekterne. For hvert enkelt projekt står ledelsen således over for følgende muligheder:



*) Graden af sikkerhed skal ikke sammenlignes med graden af sikkerhed i forbindelse med erklæringsafgivelse

Figur: Eksempel på situation, hvor et regnskabsmæssigt skøn er påkrævet (egen tilvirkning)

³ Årsregnskabsloven § 137, stk. 1 og stk. 2.

De to yderpunkter kræver umiddelbart ikke anvendelse af et regnskabsmæssigt skøn, idet der ikke synes at være usikkerhed forbundet hermed. I tilknytning hertil er det dog vigtigt at være opmærksom på, at regnskabsreguleringen i sådanne situationer stadig kan kræve noteoplysninger omkring udviklingsprojektet i årsrapporten (uddybes nærmere i de følgende afsnit).

Imellem de to yderpunkter opstår behovet for et regnskabsmæssigt skøn imidlertid. IAS 38 stiller nærmere krav til virksomhedens dokumentation for det fremtidige indtjeningspotentiale for udviklingsprojektet; muligheden for at færdiggøre projektet samt den løbende registreringen af omkostninger medgået til projektet. Ledelsen skal således forholde sig til disse krav i forbindelse med udarbejdelse af årsrapporten. Såfremt de fastsatte krav ikke kan opfyldes og dokumenteres på tilfredsstillende vis, skal udviklingsprojektet omkostningsføres i regnskabsåret.

I parentes bemærkes det, at revisor på tilsvarende vis forholde sig til disse krav ved revisionen af årsrapporten.

Det må fremstå forholdsvis klart, at sådanne overvejelser og vurderinger kan have ganske betydelig effekt på årsrapporten for de større selskaber inden for biotek-branchen, såsom eksempelvis Novo Nordisk A/S, Genmab A/S, Neurosearch A/S m.fl.

Af yderligere eksempler på situationer, hvor et regnskabsmæssigt skøn er påkrævet, kan nævnes (ikke udtømmende):

- Afskrivningsperiode for materielle anlægsaktiver (samt fastlæggelse af en eventuel scrap-værdi for disse aktiver)
- Eventuel opskrivning af materielle anlægsaktiver
- Impairment test på goodwill eller andre immaterielle anlægsaktiver
- Værdiansættelse af unoterede aktier
- Nedskrivningsbehov for ukurans på varelager
- Vurdering af igangværende arbejder
- Nedskrivningsbehov på debitorer
- Hensættelse til garantiforpligtelser eller retssager
- Hensættelse til personaleydelse
- Beregnede provisioner el.lign.
- m.fl.

Hertil skal generelt lægges omtalen af de usikkerheder der forbundet med skønnene og årsrapporten som helhed.

Behovet for regnskabsmæssige skøn varierer naturligvis mellem de enkelte regnskabsposter. Således vil der typisk ikke være behov for udøvelse af skøn ved eksempelvis "Likvide beholdninger" (i DKK). Modsat vil vurderinger omkring dubiøse debitorer eller nedskrivning for ukurans på varelageret involvere udøvelse af skøn, tilsvarende ved hensættelser til garantiforpligtelser.

Behovet for udøvelse af sådanne skøn er anerkendt og omtalt i regnskabsreguleringen. IAS 1 anerkender således at: *"determining the carrying amounts of some assets and liabilities requires estimation of the effects of uncertain future events on those assets and liabilities at*

the end of the reporting periode"⁴. Regnskabsreguleringens krav vil blive omtalt nærmere nedenfor i afsnit 2.2.

De ovenfor skitserede eksempler har omfattet udøvelsen af "almindelige" regnskabsmæssige skøn. Skøn skal også udøves i forbindelse med indregning og måling til fair value, idet dette jo per definition skal ske til en vurderet markedsværdi af de pågældende regnskabsposter. Der er særlige krav, der gør sig gældende i relation til fair value, hvilket vil blive gennemgået i afsnit 2.3.

ISA-standarderne indeholder på tilsvarende vis en overordnet anerkendelse behovet for regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen. ISA 200 (R&R): "Overall Objectives of the Independent Auditor and the Conduct of an Audit in Accordance with International Standards on Auditing" introducerer således en række interessante og essentielle begreber i relation til regnskabsmæssige skøn:

- Behovet for udøvelse af skøn i regnskabsaflæggelsen anerkendes således heri, samt tillige revisors forpligtelse til at forholde sig til disse. Dette sker med henvisning til ISA 540 (R&R)⁵. Det pointeres endvidere som gennemgået ovenfor, at der er forskel på risikoen forbundet med de forskellige regnskabsposter – den såkaldte iboende risiko ("inherent risk"). Regnskabsposter, hvori der indgår et større element af skøn, karakteriseres som havende en højere iboende risiko⁶.
- Begrebet revisors professionelle vurdering og skepsis introduceres ligeledes⁷.

Disse to begreber skal vise sig at være særdeles relevante i relation til regnskabsmæssige skøn, herunder ved vurdering af indikatorer for potentiel management bias regnskabsaflæggelsen. Begreberne vil ikke blive gennemgået yderligere for indeværende, men omtales senere i opgaven.

2.1.1.1. "Going concern"

De ovenfor givne eksempler omhandler alle konkrete regnskabsposter. Det synes indlysende, at den første vurdering (skøn) ledelsen - og efterfølgende revisor - skal foretage sig er, hvorvidt virksomheden er eller vil blive påvirket af så væsentlige forhold, at selskabet kan blive nødsaget til at stoppe driften indenfor det kommende regnskabsår. Såfremt dette er tilfældet vil årsrapporten ikke kunne aflægges efter "going concern"-princippet men vil skulle aflægges efter nettorealisationprincippet⁸. Ændring af regnskabsprincip fra going concern til nettorealisation kan medføre betydelig effekt på vurderingen af de enkelte regnskabsposter og den samlede præsentation af årsrapporten.

2.1.2. Formueorienteret regnskabsteori

Tendensen i moderne regnskabsaflæggelse er i de senere år gået mod den formueorienterede regnskabsteori, der i dag må anses som det dominerende teoretiske fundament for regnskabsudarbejdelse. I fokus er her værdien af virksomhedens aktiver og passiver på statusdagen (virksomhedens "formue"). Indregning og måling af balancens elementer er

⁴ IAS 1, Paragraph 126.

⁵ ISA 200 (R&R), Paragraph A46

⁶ ISA 200 (R&R), Paragraph A38

⁷ ISA 200 (R&R), Paragraph 15 og 16

⁸ Årsregnskabsloven § 13, stk. 1, nr 4 og ISA 570 (R), Paragraph 12-13

således det primære i det formueorienterede regnskab modsat transaktionsorienteret regnskabsteori, hvor resultatopgørelsen er det primære⁹. I fastlæggelsen af den aktuelle markedsværdi af balancens elementer afkræves ledelsen således et regnskabsmæssigt skøn.

At dagsværdien i dag er det foretrukne målingsgrundlag i den internationale regnskabsregulering skyldes bl.a. udviklingen på kapitalmarkedet, der er blevet stadig mere internationaliseret igennem de senere år. Investorerne har således adgang til øgede muligheder for placering af deres overskydende kapital. Kravene til virksomhederne for at få stillet denne kapital til rådighed er rettidig og retvisende regnskabsinformation, som samtidig er sammenlignelig på tværs af brancher og landegrænser.

Det er imidlertid vigtigt at påpege, at regnskabsreguleringen også tidligere har indeholdt et krav om udøvelse af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. Efter det transaktionsorienterede princip var der således også krav om anvendelse af regnskabsmæssigt skøn i form af nedskrivning af værdiforringede aktiver eller hensættelse til tabsgivende kontrakter mv. Man kunne vel endog argumentere for, at det hidtidige såkaldte "forsigtighedsprincip" i nogle tilfælde medførte et øget brug af sådanne (negative) reguleringer.

At anvendelsen af regnskabsmæssige skøn er blevet yderligere aktualiseret i de senere år, skyldes overordnet følgende forhold:

1. Forskning og udvikling inden for de forskellige brancher foregår med en stadig øget fart, hvilket har resulteret i et stadig mere avanceret udbud af højteknologiske og immaterielle produkter og tjenesteydelser. De pågældende forhold er således typisk områder, hvor værdien mere afhænger af fremtidige forhold end de historiske registreringer, hvilket fordrer nye indregnings- og målingskriterier.
2. Som et resultat af, at vi i dag lever i et "videnssamfund" modsat tidligere tiders "industriamfund" har betydning, at immaterielle ressourcer og forhold så som medarbejdernes kvalifikationer, trademarks, patenter mv. er blevet stadig mere betydningsfulde.
3. De finansielle markeder er blevet stadig mere komplekse, begreber som finansielle derivater, strukturerede produkter og aktiebaseret vederlæggelse er således bare et udsnit af "nyskabelserne" inden for de seneste årtier.
4. De internationale regnskabsstandarder forudsætter indregning og måling til dagsværdi i årsrapporten samt fyldestgørende information til regnskabsbruger, således at årsrapporten udviser et retvisende billede af virksomhedens aktuelle værdi.

Forholdene er delvis internt forbundne, forstået på den måde, at kravet fra regnskabsbrugers side om indregning og måling af eksempelvis immaterielle aktiver til dagsværdi i årsrapporten alt andet lige må indvirke på udformningen af regnskabsreguleringen.

2.2. Regnskabsmæssige skøn

2.2.1. Definition af regnskabsmæssige skøn

Hverken Årsregnskabsloven eller IFRS indeholder en konkret definition på "regnskabsmæssige skøn" ("accounting estimate"). Såvel Årsregnskabsloven som IFRS

⁹ "Årsrapporten – teori og regulering", side 83 og 84

indeholder modsat et krav om indregning og måling til nærmere fastsatte værdier, jf. gennemgangen i det følgende.

Begrebet regnskabsmæssigt skøn forklares som omtalt indirekte i IAS 1, gennem denne standards anerkendelse af behovet for udøvelse af skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen (se ovenfor).

Som det vil fremgå af kapitel 3, adskiller definition indeholdt i ISA 540 (R&R) sig ikke væsentligt fra "definitionen" i IAS 1.

2.2.2. Love, regnskabsstandarder og anden regulering

2.2.2.1. Indregning og måling

Kravet om anvendelse af regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen er nævnt i IAS 1, gennem anerkendelsen af behovet for udøvelse af skøn i forbindelse med indregning og måling af visse poster (se forrige afsnit). Der er herudover fastsat krav om, at de enkelte aktiver og forpligtelser indregnes og måles til nærmere fastsatte målegrundlag, herunder under skyldig hensyntagen til eventuelle behov for korrektioner hertil.

For at de enkelte regnskabsposter skal indgå i virksomhedens årsrapport kræves naturligt, at de opfylder selve definitionen på henholdsvis et aktiv, en forpligtelse, en indtægt, en omkostning eller som en egenkapitalposter¹⁰. Dette vil ikke blive gennemgået nærmere.

Næste krav er, at de opfylder visse indregningskriterier. Årsregnskabsloven og IFRS kræver, at følgende er opfyldt¹¹:

- Det er *sandsynligt*, at fremtidige de økonomiske fordele vil tilflyde/fragå virksomheden
- Regnskabspostens værdi kan opgøres pålideligt

Såfremt kriterierne ikke er opfyldt, vil regnskabsposten således ikke kunne/skulle indregnes i årsrapporten. Årsregnskabsloven og IFRS kræver dog i visse tilfælde stadig noteoplysninger om regnskabsposten, eksempelvis omtale i noter, i ledelsesberetningen (i dansk kontekst), medtagelse som en eventualforpligtelse el.lign.

Årsregnskabsloven definerer ikke direkte, hvad "sandsynligt" betyder. IFRS definerer i forbindelse med hensatte forpligtelser, at dette skal forstås som værende "*if the event is more likely than not to occur*"¹². IFRS gør dog opmærksom på, at denne definition ikke nødvendigvis gælder for samtlige øvrige områder¹³. Vurdering af sandsynligheden skal foretages af ledelsen på tidspunktet for regnskabsaflæggelsen. I denne vurdering skal ledelsen

¹⁰ Årsregnskabsloven, Bilag 1, afsnit C "Årsrapportens elementer" samt "Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements", Paragraph 47-81.

¹¹ Årsregnskabsloven § 33 samt "Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements", Paragraph 82-98.

¹² IAS 37, Paragraph 23

¹³ IAS 37, "Footnote" til Paragraph 23. Det bemærkes, at der pt. pågår et arbejde med revision af IAS 37. I forbindelse med denne revisioen er det foreslået, at "sandsynlighedskravet" ændres/bortfalder.

tage hensyn til de informationer, der er til rådighed på tidspunktet for udarbejdelse af årsrapporten, og som vedrører forhold opstået senest på balancedagen¹⁴.

Specielt i relation til regnskabsmæssige skøn er dette sandsynlighedskrav relevant, idet usikkerheden forbundet med regnskabsmæssige skøn kan medføre, at de pågældende regnskabsposterne ikke anerkendes/skal indregnes i årsrapporten, men alternativt eventuelt noteoplyses i årsrapporten. Revisors arbejdshandlinger til afdækning af sandsynlighedskravet vil blive gennemgået nærmere i kapitel 3.

Såfremt regnskabsposten opfylder indregningskriterierne, er næste step bestemmelse af, hvilket målegrundlag den konkrete regnskabspost skal opgøres og måles til i årsrapporten.

Når det indledningsvise målegrundlag er opgjort, skal det derefter vurderes, hvorvidt der er behov for korrektioner hertil i form af enten nedskrivninger, opskrivninger eller anden regulering.

Årsregnskabsloven og IFRS anvender følgende målegrundlag¹⁵:

Målegrundlag	Definition
Amortiseret kostpris**	"Amortiseret kostpris er den værdi, til hvilken et finansielt aktiv eller en finansiell forpligtelse blev målt til ved første indregning med 1) fradrag af afdrag, 2) tillæg eller fradrag af den samlede afskrivning på forskellen mellem det oprindelige beløb og det beløb, der forfalder ved udløb og 3) fradrag af nedskrivninger"
Dagsværdi**	"Dagsværdien er det beløb, hvormed et aktiv kan udveksles eller en forpligtelse kan udlignes ved transaktioner mellem af hinanden uafhængige parter"
Genanskaffelsesprisen*	"For et aktiv er genanskaffelsesprisen den pris, der skal betales for at erhverve et tilsvarende aktiv på balancedagen"
Genindvindingsværdien*	"For et aktiv er genindvindingsværdien den højeste værdi af kapitalværdien og salgsværdien fratrukket forventede omkostninger ved et salg"
Kapitalværdien	"For et aktiv er kapitalværdien den tilbagediskonterede værdi (nutidsværdien) af de fremtidige nettoindbetalinger, som aktivet på balancedagen forventes at indbringe ved fortsat benyttelse i den nuværende funktion. Kapitalværdien for en forpligtelse er den tilbagediskonterede værdi (nutidsværdien) af de fremtidige nettoudbetalinger, der skal ydes i forpligtelsens levetid"
Kostprisen	"For et aktiv er kostprisen det beløb, der er ydet som vederlag for aktivet, uanset dette er anskaffet fra en ekstern part eller internt fremstillet. Kostprisen for en forpligtelse er det beløb, der er modtaget som vederlag for forpligtelsen"
Nettorealiseringsværdien	"For et aktiv er nettorealiseringsværdien summen af de fremtidige nettoindbetalinger, som aktivet på balancedagen forventes at indbringe som led i normal drift. Nettoindbetalingerne for en forpligtelse er summen af de fremtidige nettoudbetalinger, der skal ydes i forpligtelsens levetid"
Salgsværdien	For et aktiv er salgsværdien den pris, aktivet kan sælges til på balancedagen. Salgsværdien for en forpligtelse er den pris, der skal betales for at frigøre sig af forpligtelsen på balancedagen."
*) Fremgår ikke direkte af definitionerne i IFRS. Målegrundlaget kan dog, jf. ovenstående, udledes af de øvrige definitioner.	
**) Fremgår ligeledes ikke af definitionerne i IFRS. Målegrundlaget er dog omtalt i de enkelte IFRS-standarder.	

Figur: Målegrundlag, definitioner (egen tilvirkning)

Målegrundlaget er med enkelte fortolkninger det samme efter Årsregnskabsloven og IFRS.

¹⁴ Årsregnskabsloven § 33, stk. 3 samt "Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements", Paragraph 85

¹⁵ Årsregnskabsloven, Bilag 1, afsnit D "Målegrundlag" samt "Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements", Paragraph 100.

Årsregnskabsloven og IFRS specificerer, hvad de enkelte aktiver og forpligtelser skal måles til ved henholdsvis 1. indregning og de efterfølgende målinger samt, hvorvidt der er nedskrivningspligt/mulighed for opskrivning eller anden regulering.

Der er udarbejdet følgende oversigt over kravene til målingsgrundlag:

Aktiver	Årsregnskabsloven				IFRS			
	Målegrundlag		Korrektioner		Målegrundlag		Korrektioner	
	1. indregning	Efterfølgende måling	Nedskrivning	Opskrivning	1. indregning	Efterfølgende måling	Nedskrivning	Opskrivning
Immaterielle (samlet)	Kostpris	Kostpris reduceret med afskrivninger	Ja	Nej	Kostpris	Kostpris reduceret med afskrivninger hvis "bestemmelig brugstid". Kostpris med impairment test hvis "ubestemmelig brugstid". Evt. dagsværdi hvis der er et aktivt marked (sjældent)	Ja	Nej (dog i særlige tilfælde)
Materielle anlægsaktiver, generelt	Kostpris	Kostpris reduceret med afskrivninger eller dagsværdi	Ja	Ja	Kostpris	Kostpris reduceret med afskrivninger eller dagsværdi	Ja	Ja
Investeringssejendomme	Kostpris	Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Finansielle aktiver, generelt	Kostpris	Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Afledte finansielle instrumenter	Kostpris	Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Udlån og tilgodehavender	Kostpris	Amortiseret kostpris	Ja	n/a	Dagsværdi	Amortiseret kostpris	Ja	n/a
Finansielle aktiver, der holdes til udløb	Kostpris	Amortiseret kostpris	Ja	n/a	Dagsværdi	Amortiseret kostpris	Ja	n/a
Aktiver, disponible for salg	-	-	-	-	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Kapitalandele i dater virksomheder	Kostpris	Kostpris/indre værdi/dagsværdi (kun ved inv.aktivitet)	Ja / Ja / n/a	Ja / n/a / n/a	Kostpris	Kostpris/dagsværdi	Ja	Nej / n/a
Kapitalandele i associerede virksomheder	Kostpris	Kostpris/indre værdi/dagsværdi (kun ved inv.aktivitet)	Ja / Ja / n/a	Ja / n/a / n/a	Kostpris	Kostpris/dagsværdi	Ja	Nej / n/a
Joint ventures	Kostpris	Kostpris/indre værdi/dagsværdi (kun ved inv.aktivitet)	Ja / Ja / n/a	Ja / n/a / n/a	Kostpris	Kostpris/dagsværdi	Ja	Nej / n/a
Varebeholdninger	Kostpris	Kostpris/genanskaffelsesværdi	Ja	Ja	Kostpris	Kostpris	Ja	Ja
Igangværende arbejder for fremmed levering	Salgsværdi / kostpris	Salgsværdi / kostpris	Ja	Nej (n/a)	Salgsværdi / kostpris	Salgsværdi / kostpris	Ja	Nej (n/a)
Periodafgrænsningsposter	Kostpris	Kostpris	Ja	Nej	Kostpris	Kostpris	Ja	Nej
Leasing (finansiel) (leasingtager)	Kostpris	Som det aktiv der leases	Som det aktiv der leases	Som det aktiv der leases	Nutidsværdi / dagsværdi	Nutidsværdi / dagsværdi	Som det aktiv der leases	Som det aktiv der leases
Passiver								
Finansielle forpligtelser, der ikke indgår i handelsbeholdning	Kostpris	Amortiseret kostpris	Nej	n/a	Dagsværdi	Amortiseret kostpris	Ja	n/a
Finansielle forpligtelser, der indgår i handelsbeholdning	Kostpris	Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Afledte finansielle instrumenter	Kostpris	Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Hensatte forpligtelser	Kostpris	Nettorealiseringsværdi / Dagsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a	Kostpris	Dagsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a
Medarbejderforpligtelser	Kostpris	Nettorealiseringsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a	Kostpris	Nettorealiseringsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a
Skyldige skatter	Kostpris	Nettorealiseringsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a	Kostpris	Nettorealiseringsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a
Udsøgt skat	Kostpris	Nettorealiseringsværdi / Dagsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a	Kostpris	Nettorealiseringsværdi	Ja / n/a	Nej / n/a
Aktiebaseret vederlæggelse	Indregnes ikke / Dagsværdi	Indregnes ikke / Dagsværdi	n/a	n/a	Dagsværdi	Dagsværdi	n/a	n/a
Noteoplysninger (ikke indregnede poster)								
Eventual aktiver og forpligtelser	-	Omtales såvidt muligt med beløbsangivelse (dagsværdi)	-	-	-	Omtales såvidt muligt med beløbsangivelse (dagsværdi)	-	-

Figur: Målegrundlag for aktiver og passiver (egen tilvirkning)

Der henvises til de enkelte standarder for specifikke krav til indregning og måling. Således indgår renter som en del af kostpris for nogle af regnskabsposterne, mens dette ikke er tilfældet for andre. Ligeledes skal handelsomkostninger fratrækkes salgsværdien for nogle af regnskabsposterne, mens dette ikke er tilfældet for andre. Der er endvidere fastsat nærmere krav for, hvorvidt reguleringen af målegrundlaget skal føres via resultatopgørelsen eller direkte på egenkapitalen.

Som det fremgår af oversigten, er hovedbudskabet, jf. den tidligere omtale af tendensen i moderne regnskabsaflæggelse, at aktiver og passiver skal måles til dagsværdi alternativt til

værdien af regnskabsposten for den enkelte virksomhed. Såfremt et sådant målegrundlag ikke kan opgøres, er alternativet indregning til oprindelig kostpris.

Behovet for regnskabsmæssige skøn kommer til udtryk i følgende situationer:

- Indregning og måling til dagsværdi
- Korrektioner til den oprindelig foretagne indregning og måling, enten i form af en opskrivning eller nedskrivninger

Hertil skal naturligvis lægges det indledningsvis valgte grundlag for udarbejdelse af årsrapporten, jf. den tidligere omtale af kravene til valg af going concern forudsætningen som regnskabsgrundlag. Valg af regnskabsgrundlag for tillige indflydelse på, hvilket målegrundlag de enkelte regnskabsposter skal indregnes om måles til.

Indregning og måling til dagsværdi

I relation til regnskabsmæssige skøn er dagsværdi-begrebet interessant, idet ISA 540 (R&R) specifikt regulerer revisionen af dette område. Dagsværdi behandles nærmere i afsnit 2.3.

Korrektioner til den oprindelig foretagne indregning og måling, enten i form af en opskrivning eller nedskrivninger

Korrektionsmulighederne er ligeledes interessante i relation til regnskabsmæssige skøn. Nedskrivning og opskrivning er relevante for regnskabsposter, der ikke løbende reguleres til dagsværdi, idet anvendelse heraf er medvirkende til, at regnskabsposterne kan måles til den ønskede værdi på balancedagen. Denne værdi er som oftest sammenfaldende med markedsværdien eller en værdi, der tilnærmelsesvis svarer til markedsværdien. Regnskabsreguleringer er opbygget således, at der typisk er nedskrivningspligt, men mulighed for opskrivning¹⁶. Nedskrivning skal generelt foretages til genindvindingsværdi, mens en eventuel opskrivning foretages til "markedsværdi". Der er fastsat nærmere krav til disse korrektioner i de enkelte regnskabsstandarder.

"Impairment test"

Et vigtigt element i relation til revision af regnskabsmæssige skøn er, hvornår der er behov for/krav om nedskrivningstest, såkaldte "impairment test". Årsregnskabsloven giver ikke yderligere vejledning herom. IAS 36 giver derimod fyldig vejledning på området. Forarbejderne til Årsregnskabsloven henviser således også hertil¹⁷. Som udgangspunkt vil ledelsen selv have foretaget disse vurderinger i forbindelse med udarbejdelsen af årsrapporten. Revisor skal forholde sig til såvel tilstedeværelsen, fuldstændigheden og nøjagtigheden af disse nedskrivningstest i forbindelse med revisionen af årsrapporten. De nærmere krav vil ikke blive gennemgået, men overordnet kan følgende indikatorer på behov for nedskrivning nævnes¹⁸:

¹⁶ Se således eksempelvis Årsregnskabsloven § 41 (opskrivningsmulighed) og § 42 (nedskrivningspligt)

¹⁷ "Årsrapport – teori og regulering", side 211

¹⁸ IAS 36, Paragraph 12

Eksterne faktorer

- Markedsværdien af aktivet er faldet mere end forventet ved normalt brug
- Udviklingen inden for teknologi, markedsvilkår, samfundsøkonomi eller lovgivning vil påvirke virksomheden negativt
- Renteniveau eller andre markedsf forhold, der er anvendt ved diskontering af den fremtidige indtjening for aktivet, ændrer sig negativt
- Den samlede børsværdi af virksomheden er mindre end de samlede nettoaktiver

Interne faktorer

- Skade eller anden ukurans på aktivet
- Ændring i strategier og -planer, der påvirker anvendelse af aktivet negativt
- Ydeevnen for aktivet er faldet

Herudover stiller regnskabsreguleringen for visse regnskabsposter krav om årlige nedskrivningstest, herunder f.eks. immaterielle anlægsaktiver, der ikke afskrives som følge af en "indefinite useful life"¹⁹.

Ved mulighed for opskrivning skal revisor naturligvis ligeledes forholde sig (kritisk) til ledelsens bevæggrunde og dokumentation herfor.

2.2.2.2. Præsentation og noteoplysninger

Årsregnskabsloven indeholder krav om omtale af eventuelle usikkerheder og usædvanlige forhold ved indregning og måling i årsrapporten. Såfremt det er muligt, skal usikkerheden kvantificeres. Herudover skal ledelsen også oplyse om særlige risici udover almindelig forekommende risici, som virksomheden kan blive påvirket af²⁰. Herudover indeholder Årsregnskabsloven ikke krav om omtale af regnskabsmæssige skøn. Det erindres dog, at selskabet tillige skal udarbejde en beskrivelse af regnskabspraksis for de væsentligste regnskabsposter²¹. Omtalen af regnskabsmæssige skøn vil således efter Årsregnskabslovens regler skulle ske i ledelsesberetningen og/eller anvendt regnskabspraksis.

IFRS indeholder krav om, at ledelsen giver oplysninger omkring de nøgleforudsætninger og andre skøn, som potentielt kan medføre væsentlige reguleringer af værdien af de indregnede aktiver og passiver²². Ligeledes skal virksomheden udarbejde en beskrivelse af regnskabspraksis for de væsentligste regnskabsposter²³. IFRS angiver ikke hvor omtalen skal ske, men oftest vil det fremgå som en del af "*notes to the financial statement*"²⁴.

¹⁹ IAS 36, Paragraph 24

²⁰ Årsregnskabsloven § 99 (gældende for klasse C virksomheder) og Årsregnskabsloven § 77 (gældende for klasse B-D)

²¹ Årsregnskabsloven § 53

²² IAS 1, Paragraph 125

²³ IAS 1, Paragraph 117-124

²⁴ IFRS stiller ikke pt. krav om udarbejdelse af en decideret ledelsesberetning. Der er dog igangsat et projekt omkring udarbejdelse af vejledning for området. Projektet er endnu ikke afsluttet.

Omtalen af regnskabsmæssige skøn afhænger selv sagt af, hvilken regnskabspost og situation der er tale om. Årsregnskabsloven indeholder ikke nærmere vejledning. IAS 1 indeholder derimod uddybende vejledning²⁵:

"Examples of the types of disclosures an entity makes are:

- *the nature of the assumptions or other estimation uncertainty;*
- *the sensitivity of carrying amounts to the methods, assumptions and estimates underlying their calculation, including the reasons for the sensitivity;*
- *the expected resolution of an uncertainty and the range of reasonably possible outcomes within the next financial year in respect of the carrying amounts of the assets and liabilities affected; and*
- *an explanation of changes made to past assumptions concerning those assets and liabilities, if the uncertainty remains unsolved"*

Herudover er der fastsat nærmere krav for specifikke regnskabsposter i de enkelte regnskabsstandarder.

Indeholdt i ovenstående oplysninger er ligeledes implicit, at forhold, der ikke opfylder indregningskriterierne, men stadig er af betydning for bedømmelse af årsrapporten, ligeledes skal omtales i årsrapporten.

Det skal bemærkes, at det ikke i alle tilfælde vil være muligt for virksomheden at opgøre usikkerhederne. I sådanne situationer skal virksomheden som minimum oplyse, hvilken regnskabspost der om muligt kunne blive påvirket, den regnskabsmæssige værdi af regnskabsposten pr. statusdagen samt, at *"it is reasonably possible, on the basis of existing knowledge, that outcomes within the next financial year that are different from the assumption could require a material adjustment to the carrying amount of the asset or liability affected"*²⁶.

I relation til regnskabsmæssige skøn er yderligere to forhold særlige interessante:

- Ændring i regnskabsmæssige skøn og regnskabspraksis
- Begivenheder efter balancedagen

Ændring i regnskabsmæssige skøn og regnskabspraksis

Der skelnes i regnskabsreguleringen mellem ændring i regnskabspraksis²⁷ og ændring af regnskabsmæssige skøn²⁸. Ændring af regnskabspraksis er mere "fundamental" end ændring i skøn. Dette synes også at ligge i begreberne, idet regnskabspraksis omhandler, hvordan virksomheden behandler den pågældende regnskabspost, mens regnskabsmæssige skøn så at sige indgår som et delelement af regnskabspraksis.

Ændring af regnskabspraksis skal således indregnes på egenkapital primo, og sammenligningstallene skal tilpasses tilsvarende.

²⁵ IAS 8, Paragraph 129

²⁶ IAS 8, Paragraph 131

²⁷ Årsregnskabsloven § 51 samt IAS 8, Paragraph 14-31

²⁸ Årsregnskabsloven § 52 samt IAS 8, Paragraph 32-40

Ændring af regnskabsmæssige skøn indregnes modsat alene for det pågældende år og eventuelt fremadrettet. Ændring i regnskabsmæssige skøn kan eksempelvis være vurderingen af det fremtidige potentiale for et udviklingsaktiv, ændring i afskrivningsperiode for et materielt anlægsaktiv eller ændrede beregningsmetoder for hensættelser til garantiforpligtelser. Regnskabsreguleringen stiller krav om, at ledelsen omtaler ændringen af væsentlige regnskabsmæssige skøn²⁹.

Begivenheder efter balancedagen

Begivenheder efter balancedagen påvirker overordnet årsrapporten på to områder. Regnskabsreguleringen kræver således, at der i forbindelse med indregning og måling skal tages hensyn til forhold, der opstår efter balancedagen og som vedrører forhold opstået senest på balancedagen. Forhold opstået efter balancedagen kan således påvirke indregningen og målingen af de enkelte regnskabsposter. Herudover kræver Årsregnskabsloven og IFRS noteoplysning om væsentlige forhold opstået efter balancedagen³⁰, eksempelvis udfald af væsentlige retssager, kapitalafgang, ny lovgivning mv.

2.2.3. Anvendelse i praksis – gennemgang af årsrapporter for OMX-selskaber

Gennemgangen af regnskabsreguleringen for regnskabsmæssige skøn i afsnit 2.2.2. har været holdt på et overordnet og generelt niveau. Som det er fremgået, er vurderingen af, hvornår der er behov for anvendelse af et regnskabsmæssigt skøn samt en supplerende omtale heraf i årsrapporten situationsbetinget; hvad der for den ene virksomhed må betragtes som særlig kritisk, er måske ikke særlig relevant for den anden. Det er således op til ledelsen for hver virksomhed at vurdere, hvilke forhold der kræver særlig opmærksomhed. Dette skal ikke forstås således, at ledelsen selv vælger, hvad den ønsker at omtale, og hvad den helst vil undlade. Budskabet er, at der for de enkelte brancher kan være specifikke forhold, der gør sig gældende, og som derfor kræver særlig omtale, mens andre forhold kan være mere eller mindre irrelevante indenfor den pågældende branche. Omtalen af de forhold, som ledelsen vurderer som særlig kritiske og relevante, kan som nævnt enten ske i ledelsesberetningen (i dansk kontekst) eller i noterne til årsrapporten.

Til illustration af hvordan kravene i den gennemgåede regnskabsregulering er implementeret og anvendt i praksis, er der lavet følgende oversigt (se følgende side) over omtalen af regnskabsmæssige skøn og usikkerheder i årsrapporten for en række udvalgte virksomheder noteret på OMX. Selskaberne er udvalgt inden for forskellige branchekategorier for at illustrere, de forskellige forhold og hensyn, som ledelsen prioriterer og vurderer som særlig kritiske for netop deres type af virksomhed. Oversigten indeholder såvel "risks" som "significant estimates". Regnskabsmæssige skøn hører umiddelbart ind under gruppen "significant estimates", der kan dog være afvigelser i, hvordan virksomhederne vælger at behandle henholdsvis "risks" og "significant estimates", hvorfor begge er medtaget. Det bemærkes, at oversigten alene indeholder en "overskrift" for hver af de omtalte forhold - den fulde beskrivelse kan ses i årsrapporten (se "Litteratur- & kildeangivelse").

²⁹ Årsregnskabsloven § 54 samt IAS 8, Paragraph 39

³⁰ Årsregnskabsloven § 99 samt IAS 10

Selskab	Omtale af skøn i "ledelsesberetning" - "Risks"	Omtale af skøn i regnskabsrapport - "Significant estimates"
A.P. Møller-Mærsk Group A/S	Udvikling i fragtstør og -volumer Valutakursudsving Udvikling i renteniveau Behov for likviditetsreserver Udvikling i oliepris Besættelsen af olieaktiviteter	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Værdiansættelse af immaterielle anlægsaktiver Nedskrivningstest Udsatte skatteaktiver Pensionsforpligtelser Hensættelser til oprydning af oliefejl Øvrige hensættelse - overordnet omtale
G4S Plc.	Generel omtale af forretningsmæssige risici Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Markedsforhold - generel omtale Afhængighed af IT - generel omtale Afhængighed af kvalificeret og engageret personale	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Indregning og måling iforbindelse med virksomhedsopkøb "Impairment test" Pensionsforpligtelse
Vestas A/S	Leverandører Produkter Kunder Valuta Rente Skat Kredit Likviditet	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Indregning efter produktionskriterier Gw-subsidiariteter "Impairment test" Tilgodehavender, hensættelse til tab Udsatte skatteaktiver
Volvo AB	Generel omtale af forretningsmæssige risici. Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Udsving indenfor salg af biler Konkurrencevirkninger Lovgivning Udvikling på finansielle markeder Produktudvikling Leverandører Varemærker Retsager/erstatningsager Afhængighed af kvalificeret og engageret personale Finansiering	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn "Impairment test" Leasing Indregning af omkostninger Udsatte skatteaktiver Varebeholdninger, nedskrivning for ukorrekt Tilgodehavender, hensættelse til tab Pensionsforpligtelse Garantihensættelser Ikke indregnede hensættelse til retssager
Carlsberg A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Løvegivning Markedsforhold - Generel omtale Kontraktforholdene Afhængighed af IT Rikvarer Vejrforhold Juridiske og forsikringsmæssige risici	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Indregning og måling iforbindelse med virksomhedsopkøb "Impairment test" Afslutningsperiode for anlægsaktiver Omstruktureringer Udsatte skatteaktiver Tilgodehavender, hensættelse til tab Pensionsforpligtelse Hensatte forpligtelser og eventuel aktiver - Generel omtale
Danfoss A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Varemærker Løvegivning Markedsforhold - Generel omtale Rikvarer Konkurrence Produktudvikling Afhængighed af kvalificeret og engageret personale Skat	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Skøn er forklaret i noter til regnskabsposter. Indregning og måling af immaterielle anlægsaktiver Udsatte skatteaktiver Afkræftning af usikkerhed for visse regnskabsposter
Celoplast A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Afhængighed af kvalificeret og engageret personale Løvegivning Markedsforhold - Generel omtale Leverandører Produktudvikling	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Indregning og måling iforbindelse med virksomhedsopkøb "Impairment test" Pensionsforpligtelse
Novo Nordisk A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici. Valutakursudsving Produktudvikling Ingen omtale af øvrige risici.	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Omkostningsførelse af udviklingsomkostninger på konkretprojekt Hensættelser til rabatter Varebeholdninger, indirekte produktionsomkostninger Tilgodehavender, hensættelse til tab Udsatte skatteaktiver Hensatte forpligtelser og eventuel aktiver - Generel omtale
Danske Bank A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici. Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Herudover særlige oplysninger i henhold til regler om finansielle institutter	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Finansielle instrumenter Udlån, nedskrivning til tab "Impairment test" Forpligtelser vedr. forsikringskontrakter Pensionsforpligtelse
TrygVesta A/S	Generel omtale af forretningsmæssige risici. Omtale af væsentlighed af risikostyring. Finansiering, likviditet, kredit, rente og valuta risici omtales generelt Særligt omtale af forsikringsrelaterede risici	Generel omtale af behov for udvælgelse af skøn Forpligtelser vedr. forsikringskontrakter Pensionsforpligtelse

Figur: Oplysning om "risks" og "significant estimates" i årsrapporten for 2006/07 / 2007 / 2007/08 for udvalgte selskaber noteret på OMX Nordic Large Cap (egen tilvirkning)

Som det fremgår af oversigten, er der visse forhold, som alle virksomhederne medtager, eksempelvis risici vedrørende likviditet, rente og eventuel valuta mv. Dette hænger naturligvis sammen med kravene i regnskabsreguleringen, der angiver, at sådanne forhold normalt bør omtales³¹. Herudover er der selvfølgelig også områder, som i større eller mindre omfang er gældende inden for alle brancher, såsom vurdering af hensættelse på debitorer mv.

Ser man bort fra disse fælles forhold, viser oversigten dog også klart, at der er branche- og virksomhedsspecifikke forhold. Således omtaler eksempelvis Novo Nordisk A/S og Coloplast A/S udviklingsprojekter; Danske Bank A/S og TrygVesta A/S omtaler finansielle instrumenter, mens Vestas A/S og Volvo AB omtaler garantiforpligtelser.

Det forhold, at der er branche- og virksomhedsspecifikke forhold, er vigtig for revisor at holde sig for øje, ved revision af regnskabsmæssige skøn; revisor skal jo forholde sig til tilstedeværelsen, fuldstændigheden samt nøjagtigheden af de regnskabsmæssige skøn tillige med præsentationen heraf i årsrapporten for den *konkrete* virksomhed.

En nærmere gennemgang af omtalen af de udøvede skøn i de enkelte årsrapporter for de udvalgte virksomheder afslører samtidig, at der er store forskelle i såvel kvantiteten som kvaliteten af de informationer, der gives i årsrapporten. Det synes især at være beløbsmæssige angivelser for usikkerheden/følsomhedsberegninger, der mangler – således er kun A.P. Møller-Maersk Group A/S, TrygVesta A/S samt til dels Novo Nordisk A/S, der synes at have inkluderet beløbsmæssige oplysninger omkring udsving i (udvalgte) nøglefaktorer. De resterende virksomheder oplyser alene den regnskabsmæssige værdi af regnskabsposten suppleret med en ikke-talmæssig beskrivelse af usikkerheden forbundet hermed. Endvidere synes omtalen at være endog meget generel i flere af tilfældene. I den forbindelse bør det erindres, at et led i revisionen af regnskabsmæssige skøn består i at vurdere tilstrækkeligheden af præsentationen af de anvendte regnskabsmæssige skøn i årsrapporten, herunder usikkerheder forbundet hermed. Revisors arbejdshandlinger vil blive gennemgået nærmere i kapitel 3, hvortil der henvises.

2.3. Dagsværdi-begrebet

2.3.1. Definition af "dagsværdi"

Årsregnskabsloven indeholder følgende definition på "dagsværdi": "*Dagsværdien er det beløb, hvormed et aktiv kan udveksles eller en forpligtelse kan udlignes ved transaktioner mellem af hinanden uafhængige parter*"³².

IFRS indeholder følgende definition på "fair value": "*The amount at which an asset could be exchanged, or a liability settled, between knowledgeable, willing parties in an arm's length transaction*"³³. Det skal dog bemærkes, at der er mindre afvigelser i denne definition inden for IFRS-standarderne, jf. omtalen i det følgende.

Definitionen efter Årsregnskabsloven og IFRS er således i det store hele identiske.

³¹ Årsregnskabsloven § 99

³² Årsregnskabsloven, Bilag 1: "Definitioner", afsnit D "Målegrundlag"

³³ International Financial Reporting Standards Bound volume, section "Glossary"

Der foregår i øjeblikket et arbejde i IAASB regi omkring at udarbejde én samlet definition for "fair value"³⁴. Arbejdet er igangsat som en del af konvergens-projektet med baggrund i "Norwalk Agreement". Formålet med dette projekt er at opnå konvergens mellem US GAAP og IFRS. Projektet har ikke til hensigt at øge kravet om anvendelse af dagsværdi i regnskabsaflæggelsen, men alene at ensrette anvendelsen af begrebet "fair value". Projektet er endnu ikke afsluttet. Projektet forventes ikke at få væsentlig indflydelse på definitionen eller anvendelsen af dagsværdibegrebet i regnskabsaflæggelsen.

2.3.1.1. "Dagsværdi" kontra "regnskabsmæssige skøn"

Dagsværdi medfører umiddelbart, at regnskabsposten indregnes og måles til markedsværdien pr. statusdagen. Som det er fremgået af afsnit 2.2, er et af formålene med kravet om udøvelse af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen, at ledelsen skal korrigere det opgjorte målegrundlag for de enkelte regnskabsposter, såfremt der er behov herfor – enten i form af nedskrivninger (pligt) eller opskrivninger (frivillig). I denne vurdering skal ledelsen tage hensyn til oplysninger, som er kendt på datoen for udarbejdelse af årsrapporten. Som oftest vil den foretagne opskrivning eller nedskrivning resultere i en værdi, der svarer til dagsværdi/en værdi svarende hertil. Det er dog værd at holde i erindring, at den foretagne nedskrivning eller opskrivning kan være til et andet målegrundlag end dagsværdi, jf. ovenstående oversigt. Umiddelbart kunne det synes som om, at de to former for regulering må føre til det samme resultat. Der er imidlertid en væsentlig forskel i indregning og måling til dagsværdi kontra udøvelsen af regnskabsmæssige skøn:

- Dagsværdi³⁵: Ved estimering af dagsværdien skal ledelsen tage afsæt i værdien på balancedagen. Altså den værdi, som en uafhængig markedsdeltager vil betale/kræve for aktivet/passivet ud fra forholdene på balancedagen (jf. iøvrigt definitionen). Der skal ikke tages hensyn til eventuelle fremtidige forhold, ligesom virksomhedsspecifikke forhold som udgangspunkt ikke skal medinddrages. Dette modificeres dog ved, at såfremt der er forhold, der gør, at den beregnede markedsværdi bliver misvisende, skal der tages hensyn hertil, eksempelvis hvis virksomhedens beholdning af værdipapirer kan påvirke markedet; virksomheden er nødsaget til at foretage et salg inden for et kort tidsinterval, og prisen forventes at blive negativt påvirket heraf el.lign.
- Regnskabsmæssige skøn: Ved udøvelsen af et regnskabsmæssigt skøn inddrager ledelsen ofte forskellige vurderinger omkring fremtidige forhold samt eventuelt virksomhedsspecifikke forhold.

Hvor stor forskellen mellem værdiansættelse efter dagsværdi-princippet og korrektion som følge af et regnskabsmæssigt skøn vil blive, afhænger selvsagt af den konkrete situation. Således vil et aktivt marked med observerbare data og relativt ukomplicerede regnskabsposter tale for en begrænset afvigelse, mens ikke-aktive markeder, subjektive vurdering og komplicerede regnskabsposter medfører større udsving (se i øvrigt nedenfor omkring dagsværdi-hierarkiet).

I forhold til revision af regnskabsmæssige skøn giver ovenstående "definitionsforskel" sig udslag i det forhold, at revision af "almindelige" regnskabsmæssige skøn og revision af skøn, der involverer "dagsværdi"-betragtninger principielt er af forskellig natur, men de indeholder

³⁴ Project "Fair value measurement" (se IASB's hjemmeside, "www.iasb.org")

³⁵ IAS 39, Paragraph AG 69-82

så mange lighedspunkter, at de er behandlet samlet i ISA 540 (R&R). Der er dog givet særskilt vejledning for fair value accounting estimates i standarden. Revisor skal holde sig dette for øje ved revision af regnskabsmæssige skøn. Forholdet vil blive nærmere gennemgået i forbindelse med gennemgangen af ISA 540 (R&R) i kapitel 3.

2.3.2. Love, regnskabsstandarder og anden regulering

2.3.2.1. Indregning og måling

Årsregnskabsloven og IFRS indeholder krav om, at en række regnskabsposter måles til dagsværdi. Der henvises i denne forbindelse til oversigten i afsnit 2.2.2.1.

Som allerede gennemgået synes budskabet at være, at hvor det er muligt, så bør regnskabsposter måles til dagsværdi. Indregning og måling til dagsværdi medfører således, at virksomhedens aktiver og passiver optages til markedsværdien på balancedagen, hvorved virksomhedens sande "værdi" på statusdagen gerne skulle fremgå af den udarbejdede årsrapport - jf. endvidere den tidligere omtale af formueorienteret regnskabsteori. Dette er dog ikke uden modifikationer, idet regnskabsreguleringen fastsætter særlige indregningskriterier for visse aktiver og forpligtelser, eksempelvis internt oparbejdede immaterielle aktiver³⁶. Disse særlige krav for aktivering af eksempelvis internt oparbejdede immaterielle aktiver er medvirkende til, at der i en tid, hvor en større og større del af såvel den nominelle som relative andel af virksomhedernes aktivitet og økonomi er knyttet op mod sådanne aktiver, kan opstå situationer, hvor der kan registreres en væsentlig forskel mellem virksomhedens "børsværdi", som opfattet af investorerne og "den indre værdi" ifølge virksomhedens årsrapport³⁷. Modsat kan ikke-indregnede negative forhold selvfølgelig også medføre en forskel på "børsværdien" og "den indre værdi" – men med modsat fortegn. De særlige indregningskriterier omhandler oftest enten decideret forbud mod indregning (ex. internt oparbejdet goodwill³⁸); særlige krav til dokumentationen for det økonomiske potentiale af aktivet (ex. udviklingsprojekter³⁹); krav om en vis sandsynlighed af udfaldet (ex. hensatte forpligtelser⁴⁰) el.lign. Herudover stiller regnskabsreguleringen også i særlige tilfælde krav til ledelsens hensigt omkring anvendelse af aktivet/forpligtelsen for, at denne skal indregnes til dagsværdi⁴¹.

De særlige indregningskriterier er relevante for revisor at erindre ved revision af regnskabsmæssige skøn, idet en stor usikkerhed forbundet med estimeringen af et immaterielt anlægsaktiv eller en hensat forpligtelse kan medføre, at disse slet ikke skal indregnes i balancen for det pågældende regnskabsår, men alternativt alene skal omtales i årsrapporten.

Dagsværdi er som beskrevet et udtryk for markedsværdien på balancedagen. Nu er det i midlertidigt ikke altid, at der findes et aktivt marked for de konkrete regnskabsposter. I disse tilfælde fastsætter regnskabsstandarderne et hierarki til fastlæggelse af dagsværdien⁴²:

³⁶ IAS 38, Paragraph 48-67.

³⁷ "Årsrapporten – teori og regulering", side 194

³⁸ IAS 38, Paragraph 48

³⁹ IAS 38, Paragraph 57

⁴⁰ IAS 37, Paragraph 23

⁴¹ IAS 39, Paragraph 45-46 og 47

⁴² IFRS 3, Paragraph B16

1. Markedstransaktion for identiske aktiver/forpligtelser
2. Markedstransaktion for lignende aktiver/forpligtelser
3. Andre værdiansættelsesmetoder

Man bevæger sig således ned af i hierarkiet, hvor sidste mulighed udgøres af "andre værdiansættelsesmetoder". Disse omfatter afkastbaserede DCF-modeller og lign. Det synes oplagt, at jo længere ned man kommer i hierarkiet, desto mere subjektive må vurderingerne blive, idet der her indgår egne estimater på rente, afsætning, priser osv. Det er i den forbindelse vigtigt at erindre, at målinger til dagsværdi skal afspejle, hvad uafhængige markedsdeltagere ville anvende. Input skal således i videst muligt omfang være "markedsdata" ("observable") og ikke interne forudsætninger ("not observable").

Det forhold, at indregning og måling til dagsværdi sker ud fra forholdene på balancedagen, medfører naturligt, at de faktiske udfald kan variere betydeligt i forhold til konditionerne på balancedagen. En sådan afvigelse vil som udgangspunkt ikke være en "fejl" i ledelsen skøn, men alene et resultat af efterfølgende markedsudvikling.

Revisor skal være særlig opmærksom på såvel kravet om, at data skal være "markedsbaseret" ved revision af fair value accounting estimates, som det forhold, at udfaldet kan variere betydeligt i forhold til det beregnede. Revisors arbejdshandlinger i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn behandles i kapitel 3.

2.3.2.2. Præsentation og noteoplysninger

Regnskabsreguleringen indeholder særdeles omfattende krav om noteoplysninger for regnskabsposter, der indregnes og måles til dagsværdi. Noteoplysningerne afhænger selvfølgelig af, hvilken regnskabspost det vedrører. Omtalen vil typisk skulle omfatte: regnskabsmæssig behandling, metode/model, anvendte (nøgle)forudsætninger samt særlige usikkerheder forbundet hermed, herunder følsomhedsberegninger. Desforuden er der for flere regnskabsposter fastsat særlige detailkrav⁴³.

Ledelsen skal endvidere være opmærksom på det generelle krav om oplysninger omkring forhold, der i særlig grad har påvirket årsrapporten (se ovenfor i afsnit 2.2.2.2.).

Revisor skal i forbindelse med revision af fair value accounting estimates være særlig opmærksom på oplysningskravene, idet de som omtalt ovenfor ofte er betydelige, samt at der kan være særlige detailkrav for specifikke regnskabsposter.

⁴³ ÅRL § 53, IAS 38, Paragraph 118-128, IFRS 7 m.fl.

2.4. Sammenfatning

Kapitel 2 har beskæftiget sig med den regnskabsmæssige behandling af henholdsvis regnskabsmæssige skøn og dagsværdibegrebet, herunder en kort introduktion til, hvad et regnskabsmæssigt skøn er udtryk for, samt hvornår behovet for udøvelse af sådanne skøn kan opstå i forbindelse med regnskabsaflæggelsen.

Den herskende teori inden for regnskabsudarbejdelse er det formueorienterede princip. Denne forudsætter, at virksomhedens aktiver og forpligtelser fastsættes til markedsværdien på balancedagen. Anvendelse af dagsværdibegrebet i regnskabsaflæggelsen er derfor øget i dag, da "dagsværdi" netop er udtryk for den forventede markedsværdi af aktiverne og forpligtelserne på balancedagen.

Et regnskabsmæssigt skøn er et skøn over, hvilken værdi en regnskabspost skal indregnes og måles til i årsrapporten. Skønnet kan være forbundet med større eller mindre grad af usikkerhed. Skønnet udøves i forbindelse med regnskabsaflæggelsen og har typisk til formål at afspejle markedsværdien af virksomhedens aktiver og forpligtelser på balancedagen. En negativ markedsudvikling kan således have medført et nedskrivningsbehov på virksomhedens aktiverede udviklingsomkostninger, en konkurs blandt virksomhedens kunder kan medføre et behov for øget hensættelse til tab på debitorerne, konstateringen af alvorlige fejl i virksomhedens produkter kan medføre et behov for hensættelse til garantiforpligtelser mv. Omvendt vil en værdistigning på selskabets forretningsejendomme kunne forsvare en regnskabsmæssig opskrivning heraf.

Årsregnskabsloven og IFRS fastsætter herudover krav om omtale og noteoplysninger omkring særlige skøn og usikkerheder forbundet med udarbejdelsen af årsrapporten. Noteoplysningerne har til formål at gøre regnskabsbruger opmærksom på de usikkerheder, der er forbundet med indregningen og målingen i årsrapporten.

Dagsværdien skal så vidt muligt baseres på observerbare markedsdato på balancedagen. Dette medfører principielt en forskel mellem regnskabsmæssige skøn, der involverer fair value accounting estimate, og "almindelige" regnskabsmæssige skøn, hvor revisor inddrager forventede fremtidige forhold såvel som virksomhedsspecifikke forhold.

Igennem kapitel 2 er der endvidere gjort opmærksom på en række forhold, som revisor bør være særlig opmærksom på ved revision af regnskabsmæssige skøn. Disse omfatter følgende forhold:

- En gennemgang af, hvornår der er behov for udøvelse af et regnskabsmæssigt skøn i regnskabsaflæggelsen.
- Hvilke krav, der stilles til indregning og måling af de enkelte regnskabslementer, herunder målegrundlag samt krav om eventuelle noteoplysninger.
- En omtale af den definitions-mæssige forskel på "almindelige" regnskabsmæssige skøn, og skøn der involverer betragtninger omkring dagsværdi.

Disse forhold vil alle blive behandlet nærmere i de følgende kapitler omkring revisors arbejdshandlinger i relation til afdækning af de regnskabsmæssige skøn i kapitel 3 samt opgørelse og vurdering af et eventuelt fejlniveau i kapitel 4 og 5.

Kapitel 3 – ISA 540 (Revised & Redrafted)

Dette kapitel vil indeholde en gennemgang af ISA 540 (R&R). Med udgangspunkt i standarden vil revisionsprocessen i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn blive gennemgået, herunder sammenspillet med øvrige ISA'er. Gennemgangen vil være suppleret og illustreret ved en række eksempler på de enkelte arbejdshandlinger i henhold til kravene i standarden.

Kapitlet vil blive indledt med en kort introduktion over tilblivelsesprocessen for ISA 540 (R&R), hvorefter revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R) vil blive gennemgået. Herefter følger et afsnit, hvor kravene i ISA 540 (R&R) sammenholdes med den nuværende regulering, med henblik på identificering af de væsentligste ændringer i kravene til revisors arbejdshandlinger. Kapitlet afsluttes med en gennemgang af områder, der på forskellig måde kræver særlig opmærksomhed fra revisors side, herunder områder hvor vejledningen i reguleringen ikke synes at være tilstrækkelig/hensigtsmæssig.

Der er i kapitlet medtaget et særskilt afsnit om særlige forhold, som revisor bør være opmærksom på ved de kommende års revisioner som følge af finanskrisen.

3.1. Oversigt over tilblivelsesprocessen

3.1.1. Baggrund for ISA 540 (R&R)

Baggrunden for revisionen af den eksisterende ISA 540 var begrundet i følgende forhold⁴⁴:

- *"To introduce greater rigour and scepticism into the audit of estimates*
- *To provide a framework for analysing, and communicating to those charged with governance, not only misstatements and differences but also more subtle evidence of aggressive earnings management*
- *Develop ISA 540 as a new overarching ISA dealing with measurement uncertainty"*

Første og anden bullit var knyttet til den nyintroducerede risikomodel for revisioner, som var udviklet af IAASB. Der var fra IAASB's side et ønske om, at de enkelte revisionsstandarter skulle afspejle denne nye approach. Dette skulle ikke mindst ses i lyset af en række offentliggjorte erhvervsskandaler, hvori regnskabsmæssige skøn havde været en medvirkende årsag. Den gældende ISA 540 anlagde en udpræget skematisk tilgang til revisionen af regnskabsmæssige skøn, hvorved revisor ikke i tilstrækkelig omfang tog/blev påkrævet at tage stilling til helheden af de af ledelsen anvendte skøn. Der skulle med andre ord større fokus på den professionelle skepsis. Som et led i dette skulle revisor overveje usikkerheden forbundet med de enkelte skøn samt i større udstrækning kommunikere identificerede fejl.

Tredje bullit blev, som det vil fremgå af nedenstående, i første omgang afvist af IAASB, men i den endelige formning af ISA 540 (R&R) er det faktisk blevet til denne "samlede standard".

3.1.2. Tilblivelsesproces

Tilblivelsesprocessen for den vedtagne ISA 540 (R&R) har været en lang og snørklet proces, hvor såvel formål, form og indhold af standarden har ændret sig over flere gange i forløbet.

⁴⁴ "Agenda item 6-A" for IAASB meeting December 2002

En kort skematisk oversigt over tilblivelsesprocessen ser således:

- Juni 2002 – IAASB godkender et projekt omkring "review" af ISA 540: "Audit of Accounting estimates".
- December 2002 – Issues paper (blandt andet diskuteres muligheden for at ISA 540 (Revised) kommer til at omfatte alle regnskabsmæssige skøn, inkl. dagsværdi-begrebet).
- Juli 2003 – Preliminary draft of exposure draft to ISA 540 (Revised): "Accounting estimates"
- Februar 2004 – Draft of exposure draft to ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (excluding those involving fair value measurement and disclosures)" (1. read)
- September 2004 – Proposed exposure draft of ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (excluding those involving fair value measurement and disclosures)" (2. read)
- December 2004 – Approval of exposure draft of ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (excluding those involving fair value measurement and disclosures)". Udsendes med kommenteringsfrist d. 30. april 2005.
- Oktober 2005 – Proposed revised ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (other than those involving fair value measurement and disclosures)" (1. read)
- Marts 2006 – Approval of ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (other than those involving fair value measurement and disclosures)".
- September 2006 – Approval of ISA 540 (Revised): "Auditing accounting estimates and related disclosures (other than those involving fair value measurement and disclosures)" samt proposed ISA 540 (Revised and redrafted): "Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures" (1. read).
- December 2006: Exposure draft of ISA 540 (Revised and redrafted): "Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures". Udsendes med kommenteringsfrist d. 30. april 2007.
- September 2007 – Proposed ISA 540 (Revised and redrafted): "Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures" (1. read).
- December 2007 – Approval of ISA 540 (Revised and redrafted): "Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures".
- Februar 2008 – ISA 540 (Revised and redrafted): "Auditing accounting estimates and related disclosures, including those involving fair value measurement and disclosures" udstedes. Gældende for revisioner der starter efter 15. december 2009.
- 2008-2009 – Som følge af revidering af eksisterende standarder samt introducering af nye standarder mv. er der foretaget enkelte korrektioner til ISA 540 (R&R). En endelig standard forventes udstedt når samtlige standarder er revideret.

Tabel: Baseret på "Main Agenda" for IAASB meetings Juni 2002 – Februar 2008

Det nærmere indhold af de enkelte "Exposure draft" til ISA 540 (R&R) vil ikke blive gennemgået, idet ISA 540 (R&R) nu foreligger i sin endelige form. Den følgende gennemgang af kravene og vejledningen i ISA 540 (R&R) vil dog enkelte steder inkludere en omtale af væsentlige ændringer foretaget i løbet af tilblivelsesprocessen, herunder især ændringen i tilgangen til, hvilke forhold der skulle anses som fejl og opgørelsen af niveauet herfor samt vurderingen af risikoen for de enkelte skøn.

Afsnit 3.3. indeholder en nærmere omtale af bevæggrunde for sammenlægning af ISA 540 og ISA 545, hvortil der henvises.

Det bemærkes, at de omtalte efterfølgende korrektioner til ISA 540 (R&R) ikke forventes at ændre væsentlig på standardens formål, indhold eller udformning.

3.2. ISA 540 (R&R) – Gennemgang af standardens krav til revisors arbejdshandlinger

Gennemgangen af revisionsprocessen for regnskabsmæssige skøn vil tage udgangspunkt i opbygningen af ISA 540 (R&R). Som beskrevet i indledningen vil der ikke blive

kommenteret på tilføjelser omkring "Public entities." Tilføjelser omkring "smaller entities" vil blive gennemgået samlet i afsnit 3.4. Personlige kommentarer til standarden er hovedsageligt samlet under afsnittene 3.3. og 3.8.

Inden gennemgangen af standardens krav påbegyndes gøres der opmærksom på den i afsnit 3.8 udarbejdede oversigt over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R). Den efterfølgende gennemgang vil med fordel kunne læses med dette flow-chart i erindring.

3.2.1. Oversigt

ISA 540 (R&R) er opbygget efter principperne i "clarity"-konceptet fra IAASB. Dette medfører, at selve "requirement"-delen er blevet væsentlig kortere, mens uddybningen og vejledningen for de enkelte krav er placeret i "application"-delen af standarden, som til gengæld er af et betydeligt omfang. Standarden skal læses samlet⁴⁵.

ISA 540 (R&R) er inddelt i følgende hovedafsnit:

Indhold	Paragraph (P)	Application material (A)	Other explanatory material
Introduction: Scope Effective date Objective Definitions	1-7	2-11	Appendix (1/1)
Requirements	8-23	12-128	-
Risk assessment procedures and Related activities	8-9	12-44	
Identifying and assessing the risks of material misstatement	10-11	45-51	-
Responses to the assessed risks of material misstatement	12-14	52-101	-
Further substantive procedures to respond to significant risks	15-17	102-115	-
Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements	18	116-119	-
Disclosures related to accounting estimates	19-20	120-123	-
Indicators of possible management bias	21	124-125	-
Written representations	22	126-127	-
Documentation	23	128	-

Figur: Opbygning af ISA 540 (Revised & Redrafted) (egen tilvirkning)

Der henvises til bilag 1 til opgaven, hvor en genpart af ISA 540 (R&R) er vedlagt.

3.2.2. "Introduction"

Scope

ISA 540 (R&R) omhandler revision af regnskabsmæssige skøn og opstiller krav og giver vejledning til revisor i relation hertil. ISA 540 (R&R) skal ses som en udvidelse af, hvordan kravene i ISA 315 (R) og ISA 330 (R) samt øvrige relevante standarder anvendes over for de særlige karakteristika, som kendetegner regnskabsmæssige skøn. Standarden indeholder herudover krav og vejledning omkring potentiel management bias i regnskabsaflæggelsen og skal således tillige læses i sammenhæng med ISA 240 (R).

⁴⁵ Preface to the International Standards on Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and related Services, Paragraph 19

Revisor skal være opmærksom på sammenspillet med de øvrige standarder. Konstatning af management bias er således som udgangspunkt at betragte som besvigelser, hvorved de skærpede krav i ISA 240 (R) træder i kraft. Endvidere er der et nært sammenspil med ISA 706 (R&R) og ISA 260 (R&R) omkring rapportering af de usikkerheder, som er forbundet med regnskabsmæssige skøn. Dette vil blive nærmere gennemgået i kapitel 4 og 5.

Effective date

ISA 540 (R&R) er gældende for revisioner af årsrapporter med en påbegyndt regnskabsperiode fra 15. december 2009. Indtil denne dato er ISA 540 og ISA 545 fortsat gældende (på dansk ved RS 540 (ajourført) og RS 545 (ajourført)). Førtidig anvendelse tilladt⁴⁶. Den følgende gennemgang vil ikke indeholde en nærmere omtale af de hidtidige krav til revision af regnskabsmæssige skøn eller dagsværdi.

Objective

Formålet med anvendelse af ISA 540 (R&R) er ikke overraskende for revisor at opnå tilstrækkelig overbevisning om, hvorvidt⁴⁷:

- *"accounting estimates, including fair value accounting estimates, in the financial statements, whether recognized or disclosed, are reasonable; and*
- *related disclosures in the financial statements are adequate*

in the context of the applicable financial framework".

Som angivet i ISA 200 (R&R)⁴⁸ er det vigtigt for revisor at notere sig formålet med de pågældende revisionsstandarder, idet det i sidste ende er denne, der er målestok for, hvorvidt revisors arbejde er tilstrækkeligt, såvel i relation til det overordnede formål med revisionen af årsrapporten som de enkelte områder. Er revisor således, efter udførelsen af de i det følgende angivne handlinger, ikke i stand til at udtale sig om rimeligheden i de udøvede regnskabsmæssige skøn, skal revisor modificere sin påtegning, idet formålet ikke er opnået. Revisor klarer ikke frisag, bare fordi han/hun har udført de enkelte handlinger, hvis dette ikke har givet den tilstrækkelige grad af overbevisning.

Definitions

Standarden indeholder en beskrivelse af regnskabsmæssige skøn, herunder hvilke karakteristika, der er kendetegnende herfor. Herudover oplistes der en række definitioner i relation til revision af regnskabsmæssige skøn:

Accounting estimates

Regnskabsmæssige skøn ("accounting estimates") defineres således: *"An approximation of a monetary amount in the absence of a precise means of measurement"*⁴⁹. Standarden introducerer herudover en underkategori til "accounting estimates", nemlig "fair value accounting estimates". Fair value accounting estimates kan oversættes til regnskabsmæssige skøn, der involverer indregning og måling til dagsværdi. I det følgende vil den originale betegnelse for regnskabsmæssige skøn, der involverer dagsværdi-betragtninger, blive anvendt

⁴⁶ Preface to the International Standards on Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance and related Services, Paragraph 28 modsætningsvis

⁴⁷ ISA 540 (R&R), Paragraph 6

⁴⁸ ISA 200 (R&R), Paragraph 11 og 21

⁴⁹ ISA 540 (R&R), Paragraph 7 (a)

(fair value accounting estimates). Hvor intet andet er nævnt, er regnskabsmæssige skøn, som fastslået i kapitel 1, dækkende for begge former for skøn.

Standardens omtale og beskrivelse af regnskabsmæssige skøn minder i al væsentlighed om beskrivelsen i regnskabsreguleringen (se afsnit 2.2.1). Det pointeres i standarden, at udførelsen af regnskabsmæssige skøn er baseret på den information, der er tilgængelig på tidspunktet for regnskabsaflæggelse, hvilket naturligt medfører, at udviklingen kan blive anderledes end forudsat. En anden udvikling end forudsat udgør således ikke nødvendigvis en fejl⁵⁰.

Standarden omtaler endvidere den principielle forskel mellem regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates⁵¹ (se afsnit 2.3.1.1).

Standarden opdeler regnskabsmæssige skøn i skøn, hvor estimeringsusikkerheden er relativ lav og skøn med en højere grad af usikkerhed. Standarden bygger på den forudsætning, at risikoen for væsentlig fejlinformation i årsrapporten er positiv korreleret med graden af usikkerhed, således at en relativ høj estimeringsusikkerhed medfører en forøget risiko for fejlinformation i årsrapporten. Graden af estimeringsusikkerhed hænger sammen med den iboende risiko af regnskabsposten, tilgængeligheden af pålidelige data samt tilstedeværelsen af generelt accepterede opgørelsesmetoder⁵².

Standarden gør opmærksom på, at usikkerheden kan blive så høj, at indregning udelukkes, jf. indregningskriterierne i regnskabsreguleringen⁵³.

Management bias

Management bias defineres i standarden som fraværet af neutralitet i ledelsens vurderinger i målingen af de enkelte regnskabsposter⁵⁴. Standarden opfatter risikoen for bias som værende positiv korreleret med graden estimeringsusikkerhed. Det pointeres, at management bias kan være såvel tilsigtet som utilsigtet og af et udøvet "fejlskøn" således ikke altid er en indikator for mulige besvigelser⁵⁵. Ligeledes pointeres det, at management bias i regnskabsaflæggelsen eventuel først kan konstateres, når regnskabet vurderes som en helhed⁵⁶.

3.2.3. "Risk assessment procedures and Related activities"

3.2.3.1. "Risk assessment procedures"

ISA 540 (R&R) er som gennemgået ovenfor opbygget efter risikomodellen. Første skridt i revisors arbejdshandlinger er således indledende risikovurderingshandlinger, hvor ISA 540 (R&R) uddyber og udfylder de generelle krav i ISA 315 (R).

⁵⁰ ISA 540 (R&R), Paragraph 9

⁵¹ ISA 540 (R&R), Paragraph 3

⁵² ISA 540 (R&R), Paragraph A1-A4

⁵³ ISA 540 (R&R), Paragraph A4

⁵⁴ ISA 540 (R&R), Paragraph 7 (d)

⁵⁵ ISA 540 (R&R), Paragraph A9

⁵⁶ ISA 540 (R&R), Paragraph A10

Revisor skal opnå forståelse af⁵⁷:

1. Særlige krav i regnskabsreguleringen i relation til regnskabsmæssige skøn
2. Hvordan ledelsen identificerer de områder, hvor der er behov for regnskabsmæssige skøn
3. Hvordan ledelsen udøver de regnskabsmæssige skøn

Som i de øvrige standarder opbygget efter risikomodellen tiltrækker de indledende risikovurderingshandlinger sig betydelig opmærksomhed og er forholdsvis detaljeret beskrevet. En stor del af kravene og vejledningen kan genfindes i ISA 315 (R) (om end i mere generel form).

1) Særlige krav i regnskabsreguleringen i relation til regnskabsmæssige skøn

At opnå kendskab til den gældende regnskabsregulering har til formål, at revisor selvstændig kan identificere de områder, hvor et regnskabsmæssigt skøn er påkrævet, samt hvilke krav der er gældende herfor, herunder eksempelvis særlige indregningskriterier, hvilket målegrundlag der skal anvendes, specifikke oplysningskrav mv.

Det er i den forbindelse vigtigt at holde for øje, at arbejdet omkring regnskabsmæssige skøn, ikke nødvendigvis altid alene er en statushandling, således stiller eksempelvis IAS 38 krav omkring dokumentation for det økonomiske potentiale og ledelsens mulighed og vilje til at færdiggøre projektet samt et økonomirapporteringssystem, der muliggør dataindsamling for de enkelte projekter. Tilsvarende kræver IFRS 7 særdeles omfattende oplysningskrav omkring finansielle instrumenter. Revisor bør således allerede som en del af den løbende revision kontrollere, hvorvidt det er muligt at generere disse data. En manglende mulighed herfor, der først konstateres til status, kan således umuliggøre indregning af de pågældende projekter/medføre at oplysningskrav ikke kan overholdes.

Kendskab til regnskabsreguleringen er selvsagt naturligvis også nødvendigt for en efterfølgende diskussion med ledelsen, herunder udfordring af de udøvede regnskabsmæssige skøn. Dette er særligt tilfældet, hvor regnskabsreguleringen oplister alternative opgørelsesmetoder, der i parentes bemærket, kan medføre betydelige forskelle i de indregnede regnskabsposter.

2) Hvordan ledelsen identificerer de områder, hvor der er behov for regnskabsmæssige skøn

Revisors forståelse af, hvordan ledelsen identificere de områder, hvor der er behov for at foretage regnskabsmæssige skøn, er indirekte forbundet med punkt 1). Revisor skal naturligvis sikre sig, at ledelsen selv har kendskab til den gældende regnskabsregulering mv. Desforuden sidder ledelsen jo naturligt inde med den største viden om selskabets forretningsområder og de risici og usikkerheder, der er forbundet med disse områder.

Overgang til et nyt forretningsområde eller nye lovkrav kan således medføre behov for regnskabsmæssige skøn. Tilsvarende kan ændrede forudsætninger for allerede foretagne skøn nødvendiggøre korrektioner af disse. Som eksempel vil en ændret lov omkring forbrugerbeskyttelse og garantibestemmelser alt andet lige forde en reestimation af hensatte garantiforpligtelser; en nedgang i samfundsøkonomien vil kunne påvirke de bagvedliggende kalkulationer og estimater for igangværende udviklingsprojekter, hvilket kan ændre forudsætningen for indregning og måling af immaterielle anlægsaktiver mv.

⁵⁷ ISA 540 (R&R), Paragraph 8

Revisor skal sammenholde dette med sin baggrundsviden om branchen mv.

Der kan også være tilfælde hvor ledelsens hensigt med aktivet/forpligtelsen er afgørende for, hvordan denne regnskabsmæssigt skal behandles, eksempelvis finansielle aktiver efter IAS 39 eller investeringsejendomme efter IAS 40.

Revisor kan her sammenholde dette med kendskab til virksomhedens strategi, referater fra bestyrelsesmøder mv.

3) Hvordan ledelsen udøver de regnskabsmæssige skøn

Mens forholdene i 1) og 2) har haft et overordnet præg, er punkt 3) omkring, hvordan ledelsen rent faktisk udøver de regnskabsmæssige skøn mere detailreguleret. Standarden oplister følgende 6 underpunkter, som hver især skal gennemgås⁵⁸:

- a) Hvilken metode og/eller model ledelsen har anvendt
- b) Kontrolaktiviteter omkring processen for udøvelse af skøn
- c) Hvorvidt der har været involveret en ekspert
- d) Hvilke forudsætninger skønnet er baseret på
- e) Hvorvidt der har været (eller burde have været) ændringer i metoden for udøvelsen og opgørelsen af skønnet
- f) Hvorvidt der har været estimeringsusikkerhed, og hvordan ledelsen i givet fald har behandlet dette

a) Hvilken metode og/eller model ledelsen har anvendt

Helt grundlæggende vil revisor naturligt starte med at gennemgå, hvordan de enkelte skøn er foretaget; er det "bedste bud"; markedsobservationer; er der anvendt en model, og i givet fald, er denne så en anerkendt/branchespecifik/egen udviklet/nyere/ældre udgave mv. Såfremt regnskabsreguleringen tillader det, eller situationen i sig selv muliggør anvendelsen af flere forskellige alternative metoder, bør revisor ligeledes forholde sig til, hvilken af disse ledelsen da har anvendt og hvorfor - ville de øvrige modeller eventuelt give et væsentlig andet udfald?

Anvendelse af en anerkendt model kan være med til at nedsætte estimeringsusikkerheden. Revisor bør være særlig opmærksom, hvor ledelsen synes at have udviklet en egen model eller anvende en alternativ metode, der afviger i forhold til, hvad den øvrige branche anvender.

b) Kontrolaktiviteter omkring processen

Kontrolaktiviteter omkring processen for udøvelse af regnskabsmæssige skøn omfatter forhold som kompetenceniveauet hos det involverede personale, efterfølgende godkendelse/review af ledelsen, fuldstændigheden og pålideligheden af selve datagrundlaget, herunder den bagvedliggende interne økonomirapportering, hvordan eventuelle eksterne data er indsamlet og medtaget mv.

Vurderingen af kontrolaktiviteterne er umiddelbart identiske med kravene og vejledningen i ISA 315 (R) og vil ikke blive gennemgået yderligere. Det bør være indlysende, at jo større tillid revisor kan have til den bagvedliggende tilblivelsesproces, desto mindre usikkerhed bør

⁵⁸ ISA 540 (R&R), Paragraph 8 (c)

der alt andet lige være forbundet med de regnskabsmæssige skøn. Erfaringer fra tidligere revisioner kan også inddrages i denne vurdering.

Det er dog i den forbindelse vigtig at være opmærksom på, at efterfølgende begivenheder kan nødvendiggøre korrektioner til det fastlagte skøn, selvom skønnet oprindeligt har synes at have været udarbejdet på betryggende vis (udddybes i afsnit 3.2.5).

c) Hvorvidt der har været involveret en ekspert

Nogle skøn kan være af så væsentlig betydning eller involvere så komplekse beregninger, at ledelsen vælger at medinddrage en ekspert. Eksperten kan være engageret til at foretage selve skønnet eller assistere ledelsen med udarbejdelsen af modeller til brug herfor el. lign. Det udøvede skøn skal betragtes som udført af virksomheden selv⁵⁹ og underkastes de samme revisionshandlinger, dog med hensyntagen til, at arbejdet er udført af en person med ekspertise inden for området. Når ledelsen vælger at engagere en ekspert, skal revisor vurdere ekspertens kvalifikationer. Forhold, der kan tages i betragtning ved vurdering af ekspertens kvalifikationer, kunne være⁶⁰:

- Eventuel tidligere personlig erfaring med samarbejde med den pågældende ekspert
- Diskussion med andre, der har erfaring med samarbejde med den pågældende ekspert
- Dokumentation af ekspertens erfaring og kompetence via uddannelsesbeviser, medlemskab af anerkendte professionelle brancheforeninger mv.
- Relevansen af ekspertens kompetencer i relation til den konkrete opgave, herunder endvidere ekspertens kendskab til regnskabsreguleringen og kravene heri
- Objektiviteten af eksperten i forhold til virksomheden, herunder hvorvidt ledelsen har taget stilling til eventuelle problemer i relation hertil (godkendelse, review el.lign.)
- Virksomhedens proces for engagering af eksperten, herunder ovenstående forhold samt den indledende anerkendelse af behovet for ekspertbistand.

Eksempler, hvor en ekspert kunne vælges medinddraget, omfatter; værdiansættelse af erhvervsjendomme, finansielle derivater, særlige typer af varelagre, vurderinger af udfald på retssager, beregninger af pensionsforpligtelser mv.

Såfremt ledelsen ikke har valgt at anvende en ekspert, bør revisor sikre sig, at virksomheden selv besidder de fornødne kompetencer. En manglende stillingtagen til inddragelse af en ekspert kunne eventuelt indikere en svaghed i de interne kontroller, som bør rapporteres til selskabets ledelse.

d) Hvilke forudsætninger skønnet er baseret på

Forudsætninger bag de udøvede skøn udgør en meget væsentlig del af revisors vurdering af rimeligheden af de regnskabsmæssige skøn samt usikkerheden forbundet hermed, idet brist af en enkelt nøgleforudsætning typisk vil kunne påvirke udfaldet af det regnskabsmæssige skøn i væsentligt omfang.

⁵⁹ ISA 500 (R), Paragraph 3 og 12 (c), proposed "Conforming Amendments" in ED ISA 620 (R&R)

⁶⁰ ISA 500 (R), Paragraph A 30 a-f, proposed "Conforming Amendments" in ED ISA 620 (R&R)

Revisor skal sikre sig, at de enkelte forudsætninger er⁶¹:

- relevante og pålidelige – herunder, hvorvidt de er baseret på eksterne, observerbare datakilder eller er udtryk for egne subjektive vurderinger. Her gælder de alment gældende principper for styrken af revisionsdokumentation⁶².
- fuldstændige – dvs. at alle relevante data er medtaget.
- hvorvidt de enkelte forudsætninger er inden for virksomhedens kontrolsfære – virksomheden vil således typisk ikke kunne påvirke en forventet udvikling i samfundsøkonomien, kommende lovgivning mv.
- at de enkelte forudsætninger er internt konsistente – eksempelvis, at en planlagt prisstigning er afspejlet i den budgetterede afsætning; ligeledes vil en forventet negativ udvikling i samfundsøkonomien typisk afspejle sig i markedets efterspørgsel efter luksusvarer osv.
- særlig i relation til fair value accounting estimates skal revisor sikre sig, at forudsætninger i tilstrækkelig grad reflekterer, hvad uafhængige parter vil anse som markedsprisen.

Revisor skal som en del af ovenstående handlinger vurdere, hvorvidt der er nogle af de identificerede forudsætninger, der er særlig kritiske, såkaldte "nøgleforudsætninger" ("significant assumptions"). Revisor skal foretage yderligere handlinger i relation til sådanne nøgleforudsætninger. Dette vil blive gennemgået nærmere i afsnit 3.2.6.

Revisionshandling i relation til budgetterede forudsætninger kan sammenlignes med revisors arbejdshandlinger i relation til gennemgang af fremadrettede finansielle oplysninger. En del af disse handlinger vil med de nødvendige tilpasninger kunne anvendes tilsvarende her (se ISAE 3400). Dog skal revisor naturligvis påse forskellen i den ønskede grad af sikkerhed. Kontrol af eksterne forudsætninger kan eksempelvis ske ved sammenholdelse til markedsdata i form af officielle rentesatser, branche benchmarks og lovregulering mv. Kontrol af interne forudsætninger kan ske ved sammenholdelse med data fra økonomirapportering, budget, mødereferater fra ledelsesmøder mv. Som en del af handlingerne bør revisor ligeledes overveje udfaldet af tidligere perioders skøn, idet dette kan give overbevisning om pålideligheden af ledelsens skøn.

e) Hvorvidt der har været (eller burde have været) ændringer i metoden for udøvelsen og opgørelsen af skønnet

Ændring i metoden for opgørelse kan være afledt af ny lovgivning eller tilpasninger i regnskabsreguleringen, den økonomiske situation (internt såvel som eksternt) mv. Såfremt ledelsen kan begrunde ændringen på tilfredsstillende vis, er der umiddelbart ikke noget odiøst i dette. Revisor skal dog være opmærksom på eventuelle krav i regnskabsreguleringen omkring præsentation af den ændrede indregning og måling. Ændring i anvendt metode kan imidlertid også være begrundet i mindre hensigtsmæssige overvejelser og være en mulig indikator på management bias, som revisor bør være opmærksom på (udbydes i afsnit 3.2.9).

f) Hvorvidt der har været estimeringsusikkerhed, og hvordan ledelsen i givet fald har behandlet dette

Som en sidste, men så absolut ikke mindst væsentlig handling, skal revisor forespørge ledelsen, hvorvidt der har været usikkerhed i forbindelse med udarbejdelse af skønnet, og

⁶¹ ISA 540 (R&R), Paragraph A31

⁶² ISA 500 (R), Paragraph 11

hvordan ledelsen i så fald har dokumenteret dette, herunder begrundelse for valg af faktisk indregning og måling.

Revisors vurdering skal her medinddrage sit indledningsvist opnåede kendskab til regnskabsreguleringen og ledelsens metode for opgørelse af skønnet. Vurdering af usikkerheden omkring de regnskabsmæssige skøn, herunder eventuelle foretagne følsomhedsanalyser, vil kunne anvendes i den senere revision og analyser af et eventuelt fejlniveau (udbydes i kapitel 4). Revisor skal i den forbindelse overveje eventuelle oplysningskrav i regnskabsreguleringen omkring betydelig usikkerhed i årsrapporten.

Såfremt ledelsen ikke har taget stilling til usikkerheden, kan revisor være nødsaget til selv at skulle udføre disse vurderinger eller udarbejde et eget estimat (omtales nærmere nedenfor under afsnit 3.2.5).

Svagheder i virksomhedens interne kontroller

Såfremt revisor i forbindelse med risikovurderingshandlingerne identificerer væsentlige svagheder i de interne kontroller, skal revisor som bekendt rapportere dette til ledelsen⁶³. En sådan svaghed kunne eksempelvis være, at ledelsen har overset et område, hvor et regnskabsmæssigt skøn var påkrævet, eller processen for udøvelse heraf har været fejlbehæftet. Rapportering skal ske rettidigt. Herunder skal revisor vurderer konsekvenser for den resterende revision, eksempelvis kan det være, at revisor nu bliver nødsaget til at kontrollere de skøn, han tidligere har fundet som værende pålidelige, som følge af tillid til det interne kontrolmiljø.

3.2.3.2. "Related activities"

Gennemgang af udfaldet af regnskabsmæssige skøn foretaget i tidligere perioder

Som et nyt krav fastslår ISA 540 (R&R), at revisor skal undersøge udfaldet af regnskabsmæssige skøn foretaget i tidligere perioder. Dette krav fremgår som en del af de indledende risikovurderingshandling. Begrundelsen herfor er ifølge standarden⁶⁴:

- at det giver revisor information om effektiviteten og pålideligheden af de af ledelsen foretagne skøn, herunder input til revision af de aktuelle skøn for regnskabsåret
- at det kan give revisor information omkring den eventuelle usikkerhed, der er forbundet med det regnskabsmæssige skøn og de hermed tilknyttede oplysningskrav i regnskabsreguleringen
- at det kan give revisor indikationer omkring potentiel management bias i regnskabsaflæggelsen. Det pointeres, at handlingen kan ses som en delmængde af kravene i ISA 240 (R)

Kravet synes umiddelbart at gælde for samtlige udøvede skøn. Standarden medgiver dog, at ud fra en vurdering af graden af usikkerhed i de foretagne skøn kan gennemgangen begrænses til analytiske handlinger for de mindst risikofyldte skøn. Omvendt vil skøn, der involverer betydelige risici, kræve en nærmere undersøgelse.

⁶³ ISA 315 (R), Paragraph 32. NB: Der er udstedt ED ISA 265 "Communicating deficiencies in internal control". Ifølge ED'et vil reguleringen for kommunikation af svagheder i intern kontrol til selskabets ledelse overgå til denne i stedet for ISA 315 (R). I ED'et er definition af "svaghed", samt hvilket ledelsesniveau der skal rapporteres til ændret i forhold til det nugældende. Forholdet vurderes ikke at ændre væsentligt på revisors pligter. Der skal således stadig rapporteres om identificerede svagheder, jf. ED ISA 265, Paragraph 9 og 10.

⁶⁴ ISA 540 (R&R), Paragraph A39 og A40

Særligt med hensyn til "fair value accounting estimates" skal revisor være opmærksom på, at disse jo per definition er baseret på aktuelle forhold på den tidligere balancedag, hvorfor et andet udfald end oprindelig beregnet ikke per se er ensbetydende med en fejl (eller bias) idet forudsætningerne kan ændre sig. Denne undtagelse fritager dog ikke revisor fra at forholde sig til udfaldet af de foretagne regnskabsmæssige skøn, idet de som sagt giver god information, der kan anvendes i den igangværende revision.

Eksempler på denne gennemgang kunne være; kontrol af efterfølgende salg af aktiver, såsom ejendomme eller varelagre; ændringer af internt tildelte ressourcer primo regnskabsåret; ændringer i anvendte satser; den faktiske udførelse af fastlagte handlingsplaner; prognoser sammenholdt med den faktiske udvikling; de faktiske reklationsomkostninger; faktiske udbetalte pensioner mv.

Der henvises i denne forbindelse til afsnit 3.9 omkring forhold, som revisor bør være særlig opmærksom på ved de kommende revisioner som følge af "Finanskrisen". "Finanskrisen" medfører netop, at revisor ikke "bare" kan fortsætte som tidligere år, idet en af de underliggende forudsætninger kan have ændret sig radikalt.

3.2.4. "Identifying and assessing the risks of material misstatement"

Andet step i risikomodellen er identifikation og vurdering af risikoen for væsentlig information i årsrapporten - i parentes bemærkes, at revision er en iterativ og kontinuerlig proces, så såfremt revisor i forbindelse med de faktisk udførte revisionshandlinger eller i øvrigt, bliver opmærksom på risikoforhold, skal risikoen for væsentlige fejl vurderes på ny.

De udførte risikovurderingshandlinger kan have givet de første indikationer af, hvor der kan være risiko for væsentlig fejlinformation i årsrapporten. Herudover vurderer revisor selve tekst- og taldelen af årsrapporten med henblik på identifikation af risikoområder. Som led i vurderingen indgår graden af usikkerhed forbundet med de enkelte foretagne regnskabsmæssige skøn.

Graden af usikkerhed er påvirket af mange faktorer, herunder⁶⁵:

- Den anvendte metode/model
- Er skønnet baseret på objektive el. subjektive forudsætninger, herunder hvorvidt dataene er eksternt eller internt generede
- Følsomheden af skønnet ved ændringer af forudsætningerne, herunder især nøgleforudsætningerne
- Den tidsmæssige udstrækning af perioden som skønnet vedrører
- Har der været inddraget uafhængige eksperter i skønnet
- Resultatet af tidligere perioders skøn

Jo større usikkerhed, der er forbundet med skønnet, desto større opmærksomhed bør revisor tildele området, idet risikoen for væsentlig fejlinformation påvirkes heraf. En større usikkerhed kan også påvirke revisors vurdering af risikoen for eventuel management bias. En vigtig pointe i relation hertil er, at regnskabsposter, der umiddelbart synes som uvæsentlige, stadig kan medføre en betydelig risiko for fejlinformation i årsrapporten grundet en stor

⁶⁵ ISA 540 (R&R), Paragraph A45 og A46

usikkerhed forbundet med opgørelse heraf, således at forstå, at afvigelsen over til det "korrekte" beløb er høj.

Det er samtidig vigtigt at fastslå, at selve regnskabspostens eller skønnets nominelle beløb naturligvis tillige kan medføre en risiko for væsentlig fejlinformation ved selv små usikkerheder. Eksempelvis vil selv en mindre ændring af den anvendte diskonteringssats kunne påvirke målingen af et ejendomsselskabs ejendomsportefølje betydeligt og dermed sandsynligvis den samlede opfattelse af årsrapporten.

Revisor skal som en del af ovenstående vurderinger omkring usikkerheden vurdere, hvorvidt de foretagne skøn giver anledning til betydelig risiko ("significant risk"), som kræver særlig overvejelse. ISA 315 (R) identificerer følgende forhold, der kan medføre betydelig risici⁶⁶:

- a) *"Whether the risk is a risk of fraud;*
- b) *Whether the risk is related to recent significant economic, accounting or other developments and, therefore, required specific attention;*
- c) *The complexity of transactions;*
- d) *Whether the risk involves significant transactions with related parties;*
- e) *The degree of subjectivity in the measurement of financial information related to the risk, especially those measurements involving a wide range of measurement uncertainty; and*
- f) *Whether the risk involves significant transactions that are outside the normal course of business for the entity, or that otherwise appear to be unusual"*

Forholdene er yderligere uddybet i vejledningsdelen til ISA 315 (R), hvortil der henvises.

Som det fremgår af ovenstående, er i hvert fald e) direkte knyttet til regnskabsmæssige skøn, jf. de førnævnte karakteristika for regnskabsmæssige skøn. Endvidere erindres den førnævnte risiko for management bias, hvilket karakteriseres som besvigelser ("fraud") (punkt a). Herudover kan de øvrige punkter på forskellig måde tillige være en del af det udøvede skøn.

ISA 540 (R&R) giver udover ovenstående følgende indikatorer på forhold, der kan medføre en betydelig risiko for fejlinformation⁶⁷:

- Regnskabsmæssige skøn, der i høj grad/kun er baseret på subjektive vurderinger, herunder især vedrørende fair value accounting estimates anvendelse af interne forudsætninger, der ikke i tilstrækkelig grad afspejler markedsforholdene
- Anvendelse af ikke-anerkendte metoder/modeller
- Udfald af tidligere perioders skøn har afsløret væsentlige afvigelser i forhold til det oprindelige skøn

Revisors arbejdshandlinger i relation til afdækning af risici og betydelige risici udbydes i afsnit 3.2.5 og 3.2.6.

Graden af usikkerhed kan blive så stor, at regnskabsreguleringen ikke anerkender indregningen. Revisor skal i dette tilfælde være opmærksom på eventuelle krav om noteoplysninger i stedet. Komplementaren hertil er ikke-indregnede poster, der faktisk skulle

⁶⁶ ISA 315 (R), Paragraph 27

⁶⁷ ISA 540 (R&R), Paragraph 47

være indregnet, idet de opfyldte indregningskriterierne. Hvor kendskab til regnskabsreguleringskrav kan være medhjælpende til at afdække den første problemstilling omkring, hvilke poster der eventuelt ikke bør indregnes, så er den anden problemstilling straks sværere. Fuldstændighed ("completeness") af regnskabsposter er som bekendt et af de mere vanskelige assertions, idet revisor jo leder efter noget "der ikke er der". Revisor skal i den forbindelse være opmærksom på virksomhedens interne kontroller tilknyttet processen med udøvelse af regnskabsmæssige skøn, indikationer opnået via risikovurderingshandlinger (nye forretningsområder, lovkrav mv.) mv.

3.2.5. "Responses to the assessed risks of material misstatement"

ISA 315 (R) kræver, at revisorer identificerer og vurderer risikoen for væsentlig fejlinformation på⁶⁸:

- a) *"The financial statement level; and*
- b) *The assertion level for*
 - *classes of transactions*
 - *account balances*
 - *and disclosures"*

ISA 330 (R) giver vejledning for reaktion på de identificerede risici for væsentlig fejlinformation på såvel regnskabsniveau som assertions-niveau. ISA 540 (R&R) giver alene vejledning for risici for væsentlig fejlinformation på assertions-niveau.

Såfremt revisor således vurderer, at risikoen forbundet med det regnskabsmæssige skøn påvirker regnskabet som helhed, er revisor henvist til ISA 330 (R) for vejledning. Generelle reaktioner involverer, men er ikke begrænset til⁶⁹:

- *"Emphasizing to the audit team need to maintain professional skepticism*
- *Assigning more experienced staff of those with special skills or using experts*
- *Providing more supervision*
- *Incorporating additional elements of unpredictability in the selection of further audit procedures to be performed*
- *Making general changes to the nature, timing, or extent of the audit procedures, for example: performing substantive procedures at the period end instead of an interim date; or modifying the nature of the audit procedures to obtain more persuasive audit evidence"*

Altså forhold, der relaterer sig til den overordnede revisionsstrategi og -plan.

Som følge af opdelingen af risiciene i risici for væsentlig fejlinformation og risici, der giver en betydelig risici for væsentlig fejlinformation opdeler ISA 540 (R&R) kravene i to sektioner. I dette afsnit behandles de risici, der giver en risiko for væsentlig fejlinformation. Det følgende afsnit vil behandle de risici, der giver en betydelig risiko for væsentlig fejlinformation.

⁶⁸ ISA 315 (R), Paragraph 24

⁶⁹ ISA 330 (R), A1

Formålet med revisors arbejdshandlinger er at afgøre, hvorvidt det regnskabsmæssige skøn er rimelig ("reasonable") set i forhold til den gældende regnskabsregulering for området. Revisor skal endvidere påse, at præsentationen af de regnskabsmæssige skøn og usikkerhederne forbundet hermed omtales på tilstrækkelig vis.

Indledningsvis skal revisor sikre sig, at virksomheden har anvendt den korrekte og gældende regnskabsregulering for området, og at denne er anvendt korrekt, herunder hvorvidt eventuelle ændringer i anvendelse er tilstrækkelig begrundet (såfremt dette ikke er tilfældet, kan det være indikation på eventuel management bias).

Standarden oplister følgende alternative muligheder for verifikation af de konkrete regnskabsmæssige skøn. Standarden kræver, at revisor udfører en eller flere af disse handlinger⁷⁰:

1. Undersøgelse af begivenheder i perioden frem til afslutningen af revisionen, der kan be- el. afkræfte skønnet
2. Gennemgå beregningerne bag skønnet
3. Teste tilblivelsesprocessen for udarbejdelse af skønnet
4. Udarbejde et eget estimat til sammenligning med skønnet, enten i form af et pointe estimate eller et range

Hvilke(n) af mulighederne revisor vælger, afhænger af arten og kompleksiteten af de konkrete skøn samt det ønskede niveau af sikkerhed for de enkelte alternativer. I det følgende vil de fire alternativer blive gennemgået enkeltvis tillige med nogle overordnede betragtninger.

Overordnede vurderinger

Ekspertbistand

Revisor skal være opmærksom på, om teamet besidder de nødvendige kvalifikationer til at foretage de enkelte arbejdshandlinger⁷¹. Såfremt revisor mener, det er nødvendigt at inddrage eksperter, skal revisor overveje kravene i ED ISA 620 (R&R). Forhold, der kunne indikere et behov for inddragelse af en ekspert, omfatter, men er ikke begrænset til:

- Aktivitet/forpligtelsen er af særegen eller kompleks natur
- Meget stor usikkerhed forbundet med målingen
- Omfattende detailregulering
- Specielle metoder til brug for målingen er nødvendige

Fair value

Revisor bør endvidere være opmærksom på, hvorvidt de regnskabsmæssige skøn involverer "fair value"-betragtninger. I så fald kan der være særlige forhold omkring de anvendte data, der gør sig gældende. Forholdet udbydes nærmere i afsnit 3.5 nedenfor.

⁷⁰ ISA 540 (R&R), Paragraph 13

⁷¹ ISA ED 220, Paragraph 13. Det bemærkes, at ED ISA 620 (R&R) opdeler ekspertbistand i "external expert" og "expert" ud fra bl.a. hvad assistancen vedrører, og hvorvidt eksperten udgør en del af revisionstemaet. Der stilles særskilte krav til hver kategori. Der henvises til ED ISA 620 (R&R) for yderligere uddybning.

Management bias

Endelig bør revisor igennem forløbet være opmærksom på forhold, der kunne indikere en potentiel management bias i regnskabsaflæggelse. Forholdet udbydes nærmere i afsnit 3.2.9 nedenfor.

1) Undersøgelse af begivenheder i perioden frem til afslutning af revisionen, der kan be- el. afkræfte skønnet

Revision af efterfølgende begivenheder er krævet af ISA 560 (R), og resultater opnået herved kan muligvis give information omkring indregnede regnskabsmæssige skøn. Ved revision af efterfølgende begivenheder er der overordnet tre forhold, der gør sig gældende:

- Den regnskabsmæssige skelnen mellem forhold, som be- eller afkræfter forhold, der eksisterede på balancedagen ("regulerende begivenheder") og forhold, som vedrører forhold, opstået efter balancedagen ("ikke regulerende begivenheder")⁷². Hvor alene "regulerende begivenheder" skal inddrages i indregningen og målingen i årsrapporten.
- Datoen for revisionspåtegningen for årsrapporten. Datoen indikerer, at revisor har taget de fornødne hensyn til forhold op til denne dato⁷³.
- Eventuelt behov for modifikation af revisionspåtegningen i form af supplerende oplysninger eller forbehold⁷⁴

Revisor skal således tage stilling til efterfølgende begivenheder, herunder hvilke der kræver korrektion af en foretaget indregning og måling. Det er dog vigtigt at være opmærksom på, at en i regnskabsmæssig henseende ikke-regulerende begivenhed ikke desto mindre kan give revisor overbevisning om foretagne regnskabsmæssige skøn (be- eller afkræftende), herunder være af en så væsentlig betydning, at revisor finder det nødvendigt at gøre regnskabsbruger opmærksom herpå. Udfaldet af en retssag, bortfald af kapital/finansieringsgrundlag kan således eksempelvis medføre en "going concern" risiko, der skal oplyses i årsrapporten.

Hvorvidt revisor vurderer, at efterfølgende begivenheder vil give information omkring regnskabsmæssige skøn afhænger naturligvis af⁷⁵:

- sandsynligheden for at begivenheden rent faktisk indtræffer, og
- at den vil kunne give den tilstrækkelige overbevisning

Eksempelvis vil en gennemgang af efterfølgende indbetalinger kunne give god overbevisning omkring dubiose debitorer; efterfølgende salg vil kunne give en indikation for ukurans af varelageret; udfaldet af en retssag kan påvirke indregning af hensatte forpligtelser; de faktiske omkostninger til en garantireparation kan give indikationer for niveauet af hensættelser hertil mv. Omvendt kan grundlaget for aktiverede udviklingsprojekter ofte først konstateres flere år efter statusdagen; pensionsforpligtelser udløses typisk også først efter en længere årrække. Se i øvrigt afsnit 3.2.3.2 omkring udfaldet af tidligere perioders skøn.

Revisor bør tillige altid indhente ledelsens erklæring for, at de ikke har kendskab til yderligere forhold, der ikke er afspejlet i årsrapporten⁷⁶.

⁷² IAS 10, Paragraph 8 og 10

⁷³ ISA 700 (R), Paragraph A41. Eventuelle forhold opstået efter datoen for revisors påtegning er ikke omtalt yderligere. Der henvises til vejledningen i ISA 560 (R).

⁷⁴ ISA 705 (R&R), Paragraph 6 og ISA 706 (R&R), Paragraph 6

⁷⁵ ISA 540 (R&R), Paragraph A62

⁷⁶ ISA 580 (R&R), Appendix 1

Revisor skal særlig være opmærksom på karakteristikaene for fair value accounting estimates, og de begrænsninger disse medfører for anvendelsen af denne handling til afdækning af skønnet.

2) Gennemgå beregningerne bag skønnet

En gennemgang af ledelsens beregninger vil f.eks. kunne være relevant, når der er tale om rutineberegninger; resultatet af tidligere perioders skøn ikke har udvist væsentlige afvigelser, hvilket umiddelbart indikerer, at ledelsens beregninger er pålidelige; de enkelte skøn udgør en del af større population uden væsentlig indbyrdes afvigelser, således at der kan opnås overbevisning om population ved disse "stikprøver". Metoden kan naturligvis også anvendes for særlig væsentlige enkeltstående skøn.

Selve gennemgangen involverer mange af de samme handlinger som udført under risikovurderingshandlingerne, således⁷⁷:

- a) Gennemgang af metoden/modellen
- b) Kontrol af de anvendte data og forudsætninger
- c) Kontrol af tilblivelsesprocessen omkring skønnet

Men hvor risikovurderingshandlingerne har et mere overordnet præg, er tilgangsvinkel her mere detailorienteret, det vil sige, at revisor gennemgår de enkelte skøn.

a) Gennemgang af metoden/modellen

Indledningsvis bør revisor afklare, hvorfor ledelsen netop har valgt denne metode/model, og hvorvidt denne er i overensstemmelse med regnskabsreguleringen. Såfremt der er/har været alternative metoder/modeller til rådighed, bør revisor endvidere undersøge hvilke udfald disse eventuelt ville have medført. Denne kontrol af udfaldet ved de alternative metoder og modeller kan udover at give revisor information om usikkerheden forbundet med skønnet tillige give input omkring en potentiel management bias.

En gennemgang af metoden/modellen omfatter forhold som:

- hvorvidt denne er en anerkendt branchemodel eller internt udviklet
- hvorvidt ledelsen sørger for at opdatere og vedligeholde modellen med de nyeste satser – herunder også tester konsistensen med det faktiske udfald af skønnene
- hvorvidt modellen inddrager (alle) relevante forudsætninger

b) Kontrol af de anvendte data og forudsætninger

Kontrol af forudsætninger er behandlet i afsnit 3.2.3.1, hvortil der henvises. Revisor bør især være opmærksom på, hvorvidt nogle af de anvendte forudsætninger medfører en forøget usikkerhed, således at der er tale om betydelig risiko for væsentlig fejlinformation, hvorved der skal udføres yderligere handlinger (se afsnit 3.2.6).

c) Kontrol af tilblivelsesprocessen omkring skønnet

Der henvises til omtale under punkt 3) nedenfor, idet mange af forholdene naturligt er sammenfaldende.

⁷⁷ ISA 540, Paragraph A69

Revisor kan herudover selvfølgelig vælge at udføre en genberegning af skønnet baseret på ledelsens data. Alternativ kan revisor udføre sin egen beregning, herunder følsomhedsanalyser. Metoder til udøvelse af et selvstændigt skøn er gennemgået under punkt 4.

3) Teste tilblivelsesprocessen for udarbejdelse af skønnet

Kontrol af tilblivelsesprocessen vil være relevant i mange af de samme tilfælde som nævnt ovenfor under punkt 2. Endvidere er der særligt to forhold, der gør sig gældende:

- I relation til fuldstændigheden af regnskabsmæssige skøn kan test af de interne kontroller ofte være det bedste (eneste) alternativ revisor har for at opnå overbevisning herom. Det kan i den konkrete situation tillige være nødvendigt at supplere med denne handling, såfremt der ikke kan opnås tilstrækkelig med overbevisning fra substantive handlinger.
- Det er som bekendt et krav at teste effektiviteten af de interne kontrolaktiviteter, såfremt revisor ønsker at basere sig på tillid til disse i forbindelse med sine øvrige arbejdshandlinger.

Test af tilblivelsesprocessen kan eksempelvis omfatte:

- Hvilke personer, der udarbejder beregningerne som danner baggrund for de regnskabsmæssige skøn, herunder vurdering af deres kompetencer
- Hvilken metode/model, der er anvendt, herunder hvordan man sikrer pålideligheden af de anvendte data, herunder naturligvis at metoden/modellen medtaget alle relevante data
- Om skønnet godkendes/reviewes af et højere ledelsesniveau
- Hvorvidt der er en generel funktionsadskillelse
- Hvorvidt der har været korrektioner til det udarbejdede skøn, og i givet fald foranlediget af hvem
- mv.

Revisor kan hente yderligere vejledning til gennemgang af kontrolaktiviteter i ISA 315 (R).

4) Udarbejde et eget estimat til sammenligning med skønnet, enten i form af et pointe estimate eller et range

Det sidste alternativ er udarbejdelsen af revisors eget estimat over skønnet. Udarbejdelse af et selvstændigt estimat kan især være relevant:

- hvor der er tale om væsentlige enkeltstående skøn
- de udøvede skøn er uden et umiddelbart sammenligningsgrundlag
- hvor revisor umiddelbart ikke mener at kunne have tillid til tilblivelsesprocessen for skønnet
- gennemgangen af tidligere perioders skøn indikerer, at ledelsens vurderinger ikke umiddelbart svarer til den faktiske udvikling
- forhold synes at modsige ledelsens estimat
- der er alternative data til rådighed og eller metoder/modeller, og den gældende regnskabsregulering ikke henviser til en bestemt af disse
- der synes at være en betydelig usikkerhed forbundet med skønnet

Udarbejdelse af et eget skøn kan endvidere være en god handling til at opnå et overordnet billede af rimeligheden af de udøvede skøn. Herefter kan revisor så eventuelt udføre yderligere handlinger til afdækning af de skøn, der umiddelbart virker afvigende.

Hvordan revisor vælger at udføre og udforme selve beregningen af estimatet, afhænger naturligvis af arten og kompleksiteten af skønnet, hvorfor standarden ikke fastlægger en bestemt metode. Revisor kan eksempelvis arbejde videre med den af ledelsen anvendte model; genberegne skønnet; udarbejde følsomhedsanalyser på de anvendte data eller introducere nye forudsætninger (ex. den indregnede omsætningsvækst, dækningsgrad, diskonteringsrente, valutakurs); udarbejde sin egen model; samarbejde med en ekstern part omkring udarbejdelse af en model; foretage nutidsværdiberegninger af de fremtidige pengestrømme; indhente vurderinger og second-opinions fra eksterne parter; sammenholdel med offentliggjorte branche tal eller benchmarks el.lign.

Uanset hvilken metode revisor vælger at anvende, har handlingen til formål at stille revisor i en position, hvor revisor kan vurdere rimeligheden af det af ledelsen udøvede skøn.

Standarden oplister følgende to former for estimater:

- "point estimate" – hvilket vil sige ét enkelt beløb
- "range" – hvilket er ensbetydende med et interval, inden for hvilket det af ledelsen udøvede skøn skal befinde sig

Usikkerheden omkring skønnet påvirker naturligvis revisors valg af estimat. Således vil en større usikkerhed omkring skønnet trække mod at anvende et range, mens eksempelvis observerbare og objektive data vil kunne muliggøre et point estimate. Det er dog vigtigt, at revisor ved anvendelse af et range forholder sig til bredden heraf, således at dette ikke bliver for bredt. Standarden henstiller således til, at det udarbejdede range begrænses til "all reasonable outcomes" over for "all possible outcomes"⁷⁸. Endvidere bør det udarbejdede range beløbsmæssigt begrænses til normalt ikke være over væsentlighedsniveauet for årsrapporten som helhed⁷⁹. Såfremt dette ikke er muligt, skal revisor være særlig opmærksom på den usikkerhed, der knytter sig til skønnet, idet der således sandsynligvis vil være tale om en betydelig risiko, som kræver yderligere handlinger.

ISA 540 (R&R) nævner også en kombination af point estimate og range, hvor:

- Revisor enten starter med et point estimate og så udfører følsomhedsberegninger for denne, og herved opnår viden om det potentielle usikkerhedsniveau for skønnet, eller
- Revisor starter med at fastlægge et range, inden for hvilket skønnet ligger, for herefter at indsnævre dette mere og mere, for til sidst at have ét estimat på regnskabspostens værdi

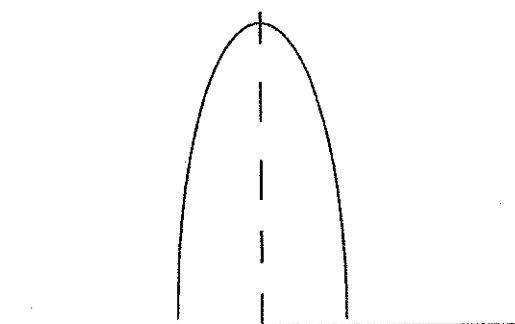
Situationen kan som omtalt medføre, at revisor ikke kan beregne ét bestemt beløb, men er begrænset til (alene) at fastsætte et interval indenfor hvilket ledelsens skøn bør lægge. Såfremt

⁷⁸ ISA 540 (R&R), Paragraph A93

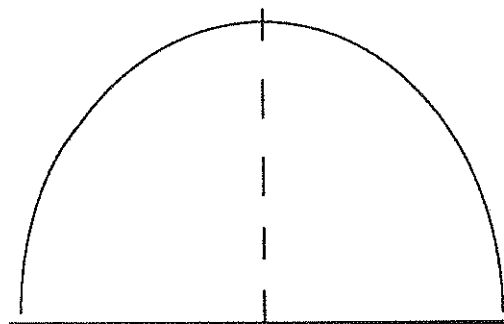
⁷⁹ ISA 540 (R&R), Paragraph A94. Det bemærkes, at den reviderede ISA 320 (R&R) introducerer begrebet "Performance materiality", som fastsættes således, at der gives plads til uopdaget fejlinformation i revision af årsrapporten. "Performance materiality" erstatter "væsentlighed" i A94 (se "Conforming Amendments" i ISA 320 (R&R)). Ud fra en fortolkning af ordlyden af A94 samt "Performance materiality" vurderes det ikke at give anledning til væsentlige ændringer i relation til fastlæggelse af range.

muligt bør revisor altid forsøge at indsnævre det indledningsvis fastlagte interval. Indsnævring kan ske på forskellig vis; udelukkelse af ekstreme tilfælde; sandsynlighedsdistribution på intervallet; beregning af gennemsnit og spredning mv. Ved anvendelse af sådanne metoder er der en række forhold og begrænsninger, revisor bør holde sig for øje. Eksempelvis har statiske modeller ofte implicite forudsætninger der skal være til stede/opfyldt før anvendelse af modellen kan anvendes. Udvalgte problemstillinger i relation til anvendelse af et interval som sammenligningsgrundlag vil blive omtalt i det følgende:

Smalt / bredt interval



Smalt interval = bedre mulighed for beregning af et point estimate/fastlæggelse af et range

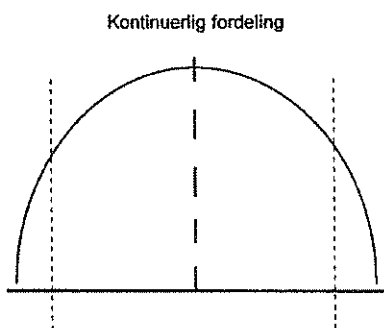


Bredt interval = svært/umuligt at beregne et point estimate/fastlægge et range

Figur: Smalt/bredt interval (kontinuerlig fordeling) (egen tilvirkning)

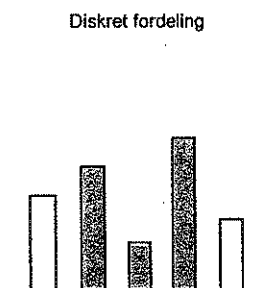
Ved anvendelse af intervaller bør revisor især være opmærksom på bredden heraf, herunder den yderligere usikkerhed er for bredt interval kan give i relation til beregning af et eventuelt fejlniveau. Herudover gælder det også generelt at et for bredt interval vil medføre en dårligere mulighed for beregning af en middelværdi (egentlig et point estimate), idet man ganske vist kan finde en beregnet (korrekt) middelværdi, men den potentielle usikkerhed (standardafvigelse/spredning) vil ofte være (for) stor, således at der ikke opnås tilstrækkelig sikkerhed for, at den beregnede middelværdi nu også reelt er retvisende. Revisor vil under alle omstændigheder skulle forholde sig til usikkerheden og påse eventuelle krav om noteoplysninger - og i ekstreme tilfælde, hvorvidt indregningskriterierne er opfyldt.

Indsnævring af interval

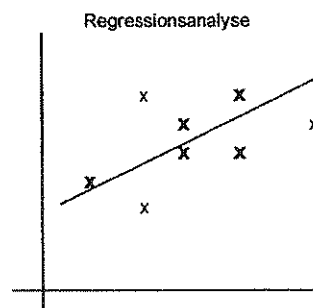


Mulighed for indsnævring af interval

Figur: Indsnævring af interval (egen tilvirkning)



Mulighed for udelukkelse af ekstreme udfald

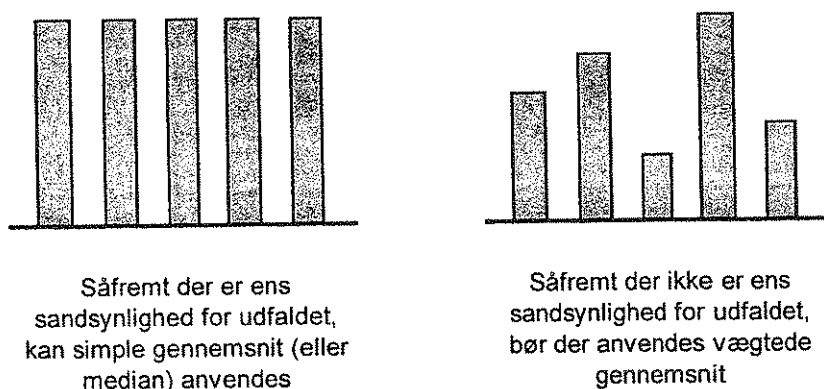


Mulighed for udelukkelse af ikke/mindre korrelerede udfald

Såfremt revisor har mulighed for at indsnævre intervallet, vil dette ofte være hensigtsmæssigt. Endvidere er det faktisk som nævnt et "krav" i ISA 540 (R&R). En mulighed er udelukkelse af ekstreme eller de meget usandsynlige tilfælde, herved vil intervallet blive begrænset til de mere sandsynlige tilfælde – hvilket vil forbedre intervallets brugbarhed som sammenligningsgrundlag. Dette skal igen tillige ses i sammenhæng med muligheden for beregning af et eventuelt fejlniveau.

Samme form for argumentation kan gøres gældende idet tilfælde, hvor revisor måske argumenterer for et bestemt punkt/område inden for intervallet, idet revisor f.eks. er mere komfortabel ved punkter i den øvre ende af intervallet. I sådanne tilfælde bør intervallet i stedet tilpasses, så det afspejler disse vurderinger – hvorefter fejlniveauet kan opgøres på baggrund af det nye interval.

Simpelt / vægtet gennemsnit



Figur: Simpelt/vægtet gennemsnit (diskret fordeling) (egen tilvirkning)

Ved anvendelse af gennemsnitsbetragtninger skal revisor være opmærksom på forhold såsom, hvilken sandsynlighed de enkelte udfald har. Såfremt udfaldene ikke er lige sandsynlige, bør der anvendes et vægtet gennemsnit. Ved anvendelse af "medianen" af populationen (den midterste observation) bør overvejelserne indeholde forhold såsom det nominelle og relative niveau for de enkelte udfald samt spændet i intervallet. Det er således umiddelbart ikke retvisende at tage den midterste observation, såfremt spændet mellem første og sidste observation er for stor. Omvendt kan metoden eksempelvis anvendes ved en række tætliggende udfald.

Under alle omstændigheder bør der gives de nødvendige noteoplysninger om usikkerheden forbundet med skønnet.

Brug af IT-programmer

Revisor kan med fordel anvende IT-programmer såsom Excel eller statiske programmer til brug for følsomhedsanalyser og alternative scenarier. Brugen af sådanne programmer muliggør således smidige "what if"-analyser; simulation af små kontinuerlige ændringer i eksempelvis i de anvendte forudsætninger; pivottabeller, hvor to eller flere variable ændres samtidig mv.

Revisor skal forholde sig til ledelsens valg af metode og forudsætninger

Det er vigtigt at pointere, at ISA 540 (R&R) fastslår, at revisor ved udarbejdelse af sit eget range som sammenligningsgrundlag stadig skal forholde sig til ledelsens valg af metode og forudsætninger⁸⁰. At dette er nødvendigt synes oplagt:

- Det kan hjælpe revisor med at fastslå, hvilke data der skal medtages i beregningerne
- Det er medvirkende til, at revisor kan fastslå årsagen til og eventuelt begrunde afvigelser mellem revisors estimat og ledelsens skøn, der ellers ville være blevet klassificeret som en fejl
- Det kan afsløre, hvilke forudsætninger der eventuelt er særlige følsomme, såkaldte "nøgleforudsætninger" (jf. omtale i afsnit 3.2.6)
- Det kan være med til at afsløre potentiel management bias

Som det vil fremgå af kapitel 4 og 5 omkring beregning og evaluering af fejlniveauet i årsrapporten, er det ofte essentielt, at revisor kan fastslå, at "afvigelsen" (fejlniveauet) ikke i sig selv er genstand for (for) stor usikkerhed, idet det stiller revisor i en uønsket situation ved vurdering af udformningen af revisionspåtegningen.

3.2.6. "Further substantive procedures to respond to significant risks"

Dette afsnit vil beskæftige sig med de yderligere handlinger som ISA 540 (R&R) kræver som reaktion på identificerede betydelige risici i relation til regnskabsmæssige skøn. Handlingerne skal udføres som et led i/som supplement til de generelle krav i ISA 330 (R)⁸¹.

For de regnskabsmæssige skøn, som revisor vurderer som havende en betydelig risiko for væsentlig fejlinformation, skal følgende yderligere handlinger udføres⁸²:

1. Hvorvidt ledelsen har vurderet alternative metoder/modeller og andre udfald og i givet fald, hvorfor de har forkastet dem
2. Hvorvidt de anvendte nøgleforudsætninger er rimelige
3. Hvis relevant – hvorvidt virksomheden har viljen og evnen til at føre de indregnede forudsætninger ud i livet
4. Hvorvidt ledelsens valg af henholdsvis at indregne henholdsvis undladelse af at indregne er i overensstemmelse med regnskabsreguleringen
5. Det anvendte målegrundlag er opgjort i overensstemmelse med regnskabsreguleringen

De enkelte handlinger vil blive gennemgået i det følgende:

1) Hvorvidt ledelsen har vurderet alternative metoder/modeller og andre udfald og i givet fald, hvorfor de har forkastet dem

Handlingen har særlig fokus på evaluering af den usikkerhed, der er forbundet med skønnet. En højere grad af usikkerhed omkring udøvelsen af skønnet medfører følgelig en større usikkerhed omkring indregningen og målingen af de omhandlede regnskabsposter. Dette giver udslag i 1) krav om noteoplysninger omkring usikkerheden og/eller 2) genovervejelse omkring, hvorvidt regnskabsposten overhovedet skal indregnes (som følge af indregningskriteriet i regnskabsreguleringen).

⁸⁰ ISA 540 (R&R), Paragraph 13 (d (i))

⁸¹ ISA 330 (R), Paragraph 20

⁸² ISA 540 (R&R), Paragraph 15-17

2) Hvorvidt de anvendte nøgleforudsætninger er rimelige

Vurdering af de anvendte forudsætninger er tidligere omtalt under revisors arbejdshandlinger i relation til afdækning af de identificerede risici, der ikke karakteriseres som betydelige risici. (se afsnit 3.2.5). Forudsætninger der karakteriseres som nøgleforudsætninger skal imidlertid underkastes en særlig grundig gennemgang, herunder processen hvorved de er fremkommet; eventuel bekræftelse til eksterne kilder; følsomhed over for ændringer mv.

3) Hvis relevant – hvorvidt virksomheden har viljen og evnen til at føre de indregnede forudsætninger ud i livet

Handlingen hænger delvis sammen med punkt 2) og vil særlig koncentrere sig om de forudsætninger, som virksomheden har kontrol over, men vedrører også de forudsætninger, hvor omverdenen udøver påvirkning på ledelsens handlemuligheder. Revisor kan eksempelvis sammenholde med sin viden opnået ved gennemlæsning af strategiplaner, referater fra bestyrelsesmøder, budgetter, kontrakter mv.

4) Hvorvidt ledelsens valg af henholdsvis at indregne henholdsvis undladelse af at indregne er i overensstemmelse med den regnskabsregulering

Regnskabsreguleringen kræver som gennemgået en vis sandsynlighed opfyldt, før indregning i årsrapporten tillades. Graden af usikkerhed i forbindelse med et regnskabsmæssigt skøn kan blive så stor, at dette krav ikke kan anses som værende opfyldt. Revisor skal således påse:

- at de indregnede poster opfylder denne betingelse, men ligeså vigtig, også
- at de ikke-indregnede poster rent faktisk ikke opfylder indregningskriterierne, idet de ellers skulle være medtaget i årsrapporten

Såfremt ledelsen har valgt ikke at indregne visse poster, kan regnskabsreguleringen ikke desto mindre kræve noteoplysninger herom i stedet.

5) Det anvendte målegrundlag er opgjort i overensstemmelse med regnskabsreguleringen

Såfremt revisor er enig i valget af indregning, er næste step at verificere målegrundlaget. Regnskabsreguleringen specificerer således i en række tilfælde særlige krav til målegrundlaget, eksempelvis hvorvidt renter skal indgå i kostprisen, om indirekte produktionsomkostninger skal medtages i kostprisen, hvorvidt handelsomkostninger skal fratrækkes salgsprisen, om nettopengestrømmene skal tilbagediskonteres mv.

Såfremt revisor ikke har opnået den tilstrækkelige grad af overbevisning, eller ledelsen ikke har udarbejdet det påkrævede materiale, vil revisor typisk være nødsaget til at udarbejde et eget estimat over skønnet til brug for sammenligning og vurdering af usikkerhederne forbundet hermed. Forinden bør revisor dog igen opfordre ledelsen til at udarbejde materialet. Estimatet vil typisk blive udformet som et range, jf. den tidligere diskussion omkring usikkerheden forbundet med de enkelte former for skøn. Udarbejdelsen af et range er gennemgået ovenfor (se afsnit 3.2.5).

3.2.7. "Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements"

ISA 540 (R&R) fastslår, at hvor revisors udførte arbejdshandlinger peger på et andet beløb eller niveau for det regnskabsmæssige skøn end det af ledelsen anvendte, anses afvigelsen mellem disse at udgøre fejlinformation i årsrapporten⁸³.

Opgørelsen af det potentielle fejlniveau afhænger af, hvorvidt det har været muligt at udarbejde et point estimate, eller der (alene) er anvendt et range:

- Ved anvendelse af et point estimate: Den beregnede fejl opgøres som differencen mellem det indregnede beløb (som så at sige udgør ledelsens point estimate) og revisors point estimate.
- Ved anvendelse af et range: Den beregnede fejl opgøres som ikke mindre end forskellen mellem det indregnede beløb og den nærmeste grænse af revisors range.

ISA 450 (R&R) kræver, at revisor foretager en kategorisering og akkumulation af de identificerede fejl i følgende hovedgrupper (udover de der er klart irrelevante⁸⁴)⁸⁵:

- *"Factual misstatements"*
- *Judgemental misstatements*
- *Projected misstatements"*

Fejl i relation til regnskabsmæssige skøn vil kunne falde i alle disse grupper. En fejl kan således være direkte konstaterbar sammenholdt med den relevante regnskabsregulering (ex. anvendelse af fejlagtige indregningskriterier eller målegrundlag); der kan være usikkerhed omkring de indregnede beløb (ex. skønnet over behovet for hensættelser til garantireparationer), eller der kan være tale om en estimeret fejl ud fra en delmængde af en større population (ex. manglende nedskrivning for ukurans for det samlede lager estimeret ud fra en stikprøve af det efterfølgende salg). Det synes klart, at en større andel af fejl i relation til regnskabsmæssige skøn vil være af "judgemental"-karakter, idet regnskabsmæssige skøn jo i sig selv er forbundet med usikkerhed og udtryk for et skøn over en konkret regnskabspost.

Fejl i relation til regnskabsmæssige skøn kan eksempelvis opstå ved beregning af dagsværdien af udlejningsejendomme, værdiansættelse af (ukurante) varebeholdninger, vurdering af igangværende arbejder, beregningen af skyldige personale ydelser eller en manglende indregning af eller oplysning om udfaldet af en retssag.

Udover fejl skal revisor ligeledes være opmærksom på potentiel management bias i årsrapporten. Bias er som tidligere omtalt et udtryk for manglende neutralitet i udøvelsen af de regnskabsmæssige skøn; Management bias behandles nærmere nedenfor i afsnit 3.2.9.

Opgørelse og klassifikation af fejl samt vurderingen af eventuel management bias vil blive gennemgået mere uddybende i kapitel 4, hvortil der henvises.

⁸³ ISA 540 (R&R), Paragraph A116

⁸⁴ ISA 450 (R&R), Paragraph A2

⁸⁵ ISA 450 (R&R), Paragraph 5

3.2.8. "Disclosures related to accounting estimates"

Som allerede omtalt stiller regnskabsreguleringen ofte krav til noteoplysninger og præsentation af usikkerhederne omkring indregnede regnskabsmæssige skøn (se afsnit 2.2.2.2 og 2.3.2.2). Revisor skal sikre sig, at der sker de krævede oplysninger såvel for indregnede regnskabsposter som de regnskabsposter, der ikke er indregnet, men dog kræver noteoplysninger.

Særlig i relation til de estimater, der giver anledning til betydelige risici, kan der være behov for oplysninger udover det umiddelbart lovkrævede. Revisor skal overveje disse forhold i relation til udformningen af påtegning på årsrapporten.

Overvejelser og vurderinger i relation til præsentation og noteoplysninger i årsrapporten vil blive gennemgået mere uddybende i kapitel 5, hvortil der henvises.

3.2.9. "Indicators of possible management bias"

Revisor skal gennem hele revisionsprocessen som bekendt opretholde et passende niveau af professionel skepsis. Som en del heraf skal revisor i forbindelse med revisionen af regnskabsmæssige skøn være opmærksom på indikationer på eventuel management bias⁸⁶.

Indikationer på eventuel managements bias kan være, men er ikke begrænset til⁸⁷:

- Anvendelse af en alternativ metode/model til udarbejdelse af det regnskabsmæssige skøn, herunder pludselig ændringer af metode/model anvendt til udarbejdelse heraf
- Anvendelse af afvigende eller alternative forudsætninger, herunder pludselige ændringer i anvendte forudsætninger
- Valg af enten metoder/modeller eller forudsætninger, der medfører et tendentiøst positivt eller negativt udfald set i forhold til de øvrige alternative metoder/modeller

Det er vigtigt samtidig at påpege, at ovenstående ikke per se er ensbetydende med bias. Såfremt ledelsen på tilfredsstillende vis kan begrunde en ændring i de anvendte metoder eller forudsætninger, er der ikke grundlag for at karakterisere det som bias.

Omvendt vil en eventuel bias muligvis først kunne konstateres på et senere tidspunkt i revisionen, hvor resultater fra flere regnskabsposter sammenholdes. Det er her vigtigt, at revisor forholder sig til indvirkningen af den konstaterede management bias for den samlede bedømmelse af årsrapporten. Revisor kan søge vejledning herom i ISA 315 (R) og ISA 240 (R), hvortil der henvises.

Revisors reaktioner på eventuel management bias vil blive gennemgået mere uddybende i kapitel 4, hvortil der henvises.

3.2.10. "Written representations"

Revisor skal i henhold til kravene i ISA 580 (R&R) opnå en regnskabserklæring fra selskabets ledelse i forbindelse med afslutningen af revisionen. Revisor bør i den forbindelse, alt

⁸⁶ ISA 540 (R&R), Paragraph 21

⁸⁷ ISA 540 (R&R), Paragraph A125

afhængig af niveauet og arten af de foretagne regnskabsmæssige skøn, opnå ledelsens bekræftelse af, at⁸⁸:

- At indregningskriterierne for de pågældende regnskabsposter henholdsvis er opfyldt for de poster, der er valgt indregnet henholdsvis ikke opfyldt for de poster, det er undladt at indregne i årsrapporten, samt at der er afgivet de nødvendige noteoplysninger og præsentationer i øvrigt
- Det opgjorte målegrundlag er korrekt og opgjort på en hensigtsmæssig måde, samt baseret på relevante, fuldstændige og pålidelige data
- Ledelsen har ikke kendskab til efterfølgende begivenheder (interne eller eksterne), der på væsentlig vis kan indvirke på de indregnede skøn.

3.2.11. "Documentation"

Krav til revisors dokumentation i forbindelse med risikovurderingshandlinger fremgår af ISA 230 (R) samt af de anvendte ISA'er. Herudover skal dokumentationen indeholde⁸⁹:

- Revisors konklusion på, hvorvidt de foretagne regnskabsmæssige skøn, der giver anledning til betydelige risici og den tilknyttede noteoplysning, er rimelige
- Eventuelle indikationer på management bias og hvordan revisor har forholdt sig hertil.

3.3. ISA 540 (R&R) – Væsentlige ændringer i forhold til ISA 540 og ISA 545

3.3.1. Skematisk sammenholdelse

Som gennemgået i afsnit 3.1 er ISA 540 (R&R) i sin endelig version en samling af de to tidligere selvstændige standarder ISA 540 og ISA 545. I forbindelse med sammenlægningen af standarderne har IAASB udarbejdet et omfattende tillægsmateriale, hvori krav (fremhævet tekst i de tidligere standarder) og uddybende vejledning sammenholdes og indpasses i den nye samlede fælles standard⁹⁰. Det udarbejdede materiale har delvis været medsendt sammen med Exposure Draft til ISA 540 (R&R). Der har ikke været væsentlige kritiske bemærkninger til den tekstmæssige sammenlægning af de to standarder. Der har dog været enkelte overordnede og generelle bemærkninger til strukturen og omfanget af ISA 540 (R&R), jf. omtalen i det følgende.

Som det ligeledes er fremgået af afsnit 3.1, blev ISA 540 (R) i princippet vedtaget i løbet af processen efter udsendt selvstændigt Exposure Draft herfor. IAASB valgte dog på baggrund af de modtagne "Comments"-letters at udarbejde en samlet fælles standard for revision af regnskabsmæssige skøn og revision af målinger til dagsværdi i årsrapporten i form af ISA 540 (R&R). ISA 545 var af nyere dato end ISA 540 og var således allerede delvis opbygget ud fra en risikobetragtning (omend ikke i samme omfang som den kombinerede ISA 540 (R&R)). IAASB anerkendte de mange sammenhænge, der var mellem regnskabsmæssige skøn og revision af målinger til dagsværdi, hvorfor en del af kravene i ISA 545 kunne "udlignes" ved overførsel til ISA 540 (R&R). Som det vil fremgå af det følgende samt af afsnit 3.5, synes der dog stadig at være en vis opdeling i tilgangen til revision af de to former for skøn i den

⁸⁸ ISA 540 (R&R), Paragraph A126

⁸⁹ ISA 540 (R&R), Paragraph A127

⁹⁰ Materialet fremgår som "Agenda material" for IAASB meetings afholdt September 2006 samt som "Supplement" til ED ISA 540 (R&R), udsendt December 2006

kombinerede ISA 540 (R&R). Dette som følge af den definitions-mæssige forskel på dagsværdi og "almindelige" regnskabsmæssige skøn.

Der er udarbejdet følgende oversigt til illustration af sammenlægningen af ISA 540 og ISA 545:

ISA 540 (Revised & Redrafted)				ISA 540		ISA 545		
Indhold	Paragraph (P)	Application material (A)	Other explanatory material	Indhold	Paragraph (P)	Indhold	Paragraph (P)	Other explanatory material
Introduction: Scope Effective date Objective Definitions	1-7	2-11	Appendix (1/1)	Introduction	1-4 + 5-7	Introduction	1-9 + 66	Appendix (1/1)
Requirements	8-23	12-128	-	Requirements	8-27	Requirements	10-65	-
Risk assessment procedures and related activities	8-9	12-44	-	Risk assessment procedures and related activities	-	Risk assessment procedures and related activities	10-16 + 17-28	-
Identifying and assessing the risk of material misstatements	10-11	45-51	-	Identifying and assessing the risk of material misstatements	8-23	Identifying and assessing the risk of material misstatements	-	-
Responses to the assessed risks of material misstatement	12-14	52-101	-	Responses to the assessed risks of material misstatement	-	Responses to the assessed risks of material misstatement	29-32 + 33-55	-
Further substantive procedures to respond to significant risks	15-17	102-115	-	Further substantive procedures to respond to significant risks	-	Further substantive procedures to respond to significant risks	-	-
Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements	18	116-119	-	Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements	18	Evaluating the reasonableness of the accounting estimates, and determining misstatements	61-62 + 65	-
Disclosures related to accounting estimates	19-20	120-123	-	Disclosures related to accounting estimates	24-27	Disclosures related to accounting estimates	56-60	-
Indicators of possible management bias	21	124-125	-	Indicators of possible management bias	-	Indicators of possible management bias	-	-
Written representations	22	126-127	-	Written representations	-	Written representations	63-64	-
Documentation	23	128	-	Documentation	-	Documentation	-	-

Figur: Skematisk oversigt over sammenlægningen af ISA 540 og ISA 545 til ISA 540 (R&R) (egen tilvirkning)

De nærmere detailbestemmelser, herunder valg af, hvilke poster der er fremhævet til "requirements", og hvilke der (alene) er "application material", vil ikke blive gennemgået yderligere, idet ISA 540 (R&R) nu er vedtaget i sin endelige form. Den følgende gennemgang vil koncentrere sig om de væsentligste forhold og ændringer, som er opstået i forbindelse med udarbejdelse af ISA 540 (R&R). Der henvises til afsnit 3.5 for så vidt angår en nærmere omtale af revision af fair value accounting estimates i ISA 540 (R&R).

3.3.2. Risikomodel efter ISA 315 (R)

ISA 540 (R&R) er som omtalt opbygget efter IAASB's risikomodel. I modsætning hertil har den hidtidige ISA 540 været mere skematisk opbygget.

Denne mere risikobetonede tilgang til revision af regnskabsmæssige skøn synes hensigtsmæssig. Opgaven skal ikke omfatte en generel gennemgang af IAASB's risikomodel, og hvilke (u)hensigtsmæssigheder der er forbundet med denne. I relation til regnskabsmæssige skøn synes det fornuftigt, at revisor indledningsvis skal tage stilling til, hvilke skøn og vurderinger, der er påkrævet som følge af virksomhedens branche, aktivitet, finansielle position og det omgivende samfund, herunder lovgivning, konkurrencesituationen og markedsudvikling mv., samt hvilke risici der kan være forbundet hermed. Identifikation af og fokus på de risici, der medfører den største risiko for fejl i årsrapporten synes også hensigtsmæssig. Standarden bygger på den forudsætning, at regnskabsmæssige skøn, der er forbundet med den største usikkerhed, også udgør den største risiko. Der er dog med rette indført et "men" i form af, at revisor tillige skal være opmærksom på såvel den nominelle som den relative beløbsmæssige størrelse af selve regnskabsposten og det udøvede skøn samt andre forhold, der kan medføre, at de pågældende skøn kan udgøre en risk/significant risk. Dette tillæg synes bestemt rimeligt, idet selv en mindre afvigelse i en væsentlig regnskabspost kan påvirke det samlede billede af årsrapporten - og så kan skønnet jo have synes nok så "ubetydeligt" (læs: usikkert). Ligeledes er omtalen af ikke-indregnede poster relevant, idet fuldstændigheden af regnskabsmæssige skøn og præsentationen heraf er vigtige, og ofte vanskelige, assertions at afdække i forbindelse med revision af de regnskabsmæssige skøn i årsrapporten.

3.3.3. Vurdering af udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder

ISA 540 (R&R) medtager som et "requirement", at revisor skal gennemgå udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder. I den hidtidige ISA 540 (R) var denne handling alene medtaget som en af alternativerne ved revision af regnskabsmæssige skøn. ISA 545 indeholdte en tilsvarende bestemmelse, men dog under skyldig hensyntagen til de særkarakteristika, der er gældende for fair value accounting estimates.

Grunden til denne fremhævelse af vurderingen af udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder skal ses i sammenhæng med den øgede fokus på management bias i regnskabsaflæggelsen. Standarden henviser således også til ISA 240 (R).

At handlingen kan give indikationer på potentiel management bias synes korrekt. En tendentiøs vurdering af aktiver eller forpligtelser vil kunne konstateres ved den efterfølgende realisation eller udligning heraf. Det er dog vigtig at være opmærksom, at fraværet af management bias i en tidligere regnskabsperiode ikke udelukker at årsrapporten, for indeværende år ligeledes er fri herfor. Handlingen kan således naturligvis ikke stå alene til afdækning af en eventuel bias (hvilket standarden dog heller ikke postulerer).

Standarden pointerer samtidig, at handlingen kan give et godt input til skøn foretaget i den aktuelle periode. Dette ud fra en betragtning om, at såfremt ledelsen så at sige "har ramt rigtig" i de foregående regnskabsår, så må dette også gælde for indeværende regnskabsår. Dette synes dog under forudsætning af, at forholdene ikke har ændret sig fundamental, så det grundlag, som virksomheden og ledelsen tidligere udøvede de (fornuftige) skøn på baggrund af, ikke længere er til stede, og revisor således ikke kan forvente den samme præcision for indeværende periode. Her tænkes på såvel den interne personalesituation, selskabets finansielle position og omgivelser, udefrakommende begivenheder i øvrigt mv.

Standarden synes at kræve, at samtliche skøn foretaget i tidligere perioder bør gennemgås. Der er dog fornuftigt nok indsat et tillæg om, at revisor kan nøjes med analytiske handlinger for de

mindre væsentlige skøn og således fokusere på de skøn, der har været præget af en høj usikkerhed eller på anden måde anset som havende en høj risiko. Ud fra at handlingen er medtaget som en "requirement", synes det dog at kunne blive en forholdsvis ressourcekrævende opgave, der vel ikke i alle tilfælde vil stå mål med udbyttet heraf. Her tænkes f.eks. på dokumentationen af den faktisk foretagne gennemgang mv. Handlingen bør vel tillige ses i sammenhæng med gennemgang af efterfølgende begivenheder foretaget ved den forrige revision, idet revisor allerede her kan opnå overbevisning for de dengang udøvede skøn. Endvidere kan gennemgang af efterfølgende begivenheder for det foregående regnskabsår jo generelt give information for indeværende regnskabsår (f.eks. i form af transaktioner i indeværende regnskabsperiode). Som det vil fremgå senere skal revisor være opmærksom på de følgevirkninger fejlagtige skøn kan medføre fra den ene regnskabsperiode til den anden (se afsnit 3.6.1).

3.3.4. Fejl og management bias

Et af formålene med revisionen af ISA 540 var som omtalt at muliggøre en øget kommunikation med ledelsen omkring fejl og management bias i regnskabsaflæggelsen. I de hidtidige ISA 540 og ISA 545 er der således ikke i tilstrækkelig omfang krav og vejledning til henholdsvis opgørelse af et eventuelt fejlniveau og management bias eller rapportering herom. Definitionen af fejl i den hidtidige ISA 540 er uden konkrete holdepunkter, idet en fejl bliver defineret som *"When there is a difference between the auditor's estimate of the amount best supported by the audit evidence and the estimated amount included in the financial statements, the auditor would determine whether such a difference requires adjustment. If the difference is reasonable, for example, because the amount in the financial statements falls within a range of acceptable results, it may not require adjustment"*⁹¹. Definitionen i ISA 540 (R&R) muliggør som gennemgået heller ikke uden videre en kvantificering af fejlniveauet, men er dog mere konkret end den hidtidige.

Kvalitative fejl tildeles nu også større opmærksomhed i ISA 540 (R&R). Dette hænger sammen med det øgede fokus på præsentation og noteoplysninger i årsrapporten. En del af det øgede fokus er medoverført fra ISA 545.

ISA 540 (R&R) lægger som allerede omtalt et øget fokus på identifikationen af potentiel management bias i regnskabsaflæggelsen. En del af handlingerne i relation til afdækning heraf er fokus på ledelsens valg af metode, modeller og forudsætninger i forbindelse med udøvelse af de regnskabsmæssige skøn. I den hidtidige ISA 540 har denne handling ikke haft samme fokus. Revisor skal således ifølge ISA 540 (R&R) sikre sig, at ledelsens begrundelse for det konkrete valg er rimelig, men lige så vigtigt at fravalg af de alternative metoder, modeller og forudsætninger, herunder hvordan de afvigelse, der ville være mellem alternativerne, er tilstrækkeligt behandlet og eventuelt medtaget i årsrapporten. Tilsvarende ved pludselige ændringer i valget af de anvendte modeller og forudsætninger, som ledelsen ikke synes at kunne begrunde tilstrækkeligt.

Herudover stiller ISA 540 (R&R) løbende gennem revisionsprocessen krav til revisor om at forholde sig til og vurdere risikoen for management bias i de udøvede skøn.

Problemstillinger i relation til identifikation og opgørelse af fejl og management bias er behandlet mere uddybende i kapitel 4, hvortil der henvises.

⁹¹ ISA 540, Paragraph 26

3.3.5. Præsentation og noteoplysninger

Som følge af det øgede fokus på præsentation og oplysninger i årsrapporten, illustreret ved den "nye" opdeling af assertions i ISA-standarderne samt oplysningskravene i IFRS-standarderne indeholder ISA 540 (R&R) naturligt et tilsvarende fokus herpå. En del af fokuset er overført fra ISA 545 omkring de særlige noteoplysningskrav, der knytter sig til fair value accounting estimates.

Revisor kræves således at tage stilling til, hvorvidt de formelle oplysningsforpligtelser er overholdt samt tillige at vurdere, hvorvidt der er behov for yderligere oplysninger omkring usikkerheden forbundet med skønnene i årsrapporten.

3.3.6. Andre forhold

Udover de ovenfor gennemgåede punkter indeholder ISA 540 (R&R) særskilt vejledning for revision af regnskabsmæssige skøn i små og mellemstore virksomheder (SMV'er) ("smaller entities"). Denne yderligere vejledning er indført som en del af den generelle approach fra IAASB' side, hvor man har anerkendt behovet for at "think small first" samt samtidig for at illustrere, hvordan de respektive ISA-standarders krav kan anvendes for denne målgruppe. Udskillelsen/opdelingen i små og mellemstore virksomheder er dog som sådan ikke noget nyt, idet de hidtidige krav også har skullet tilpasses virksomhedens størrelse. Med tilføjelserne tydeliggøres vejledningen for små og mellemstore virksomheder imidlertid. Forholdet vil blive gennemgået særskilt i afsnit 3.4, hvortil der henvises.

Herudover indfører ISA 540 (R&R) i en række tilfælde særskilt vejledning for henholdsvis regnskabsmæssige skøn samt fair value accounting estimates. Dette sker som følge af de særkarakteristika, der er gældende for de to kategorier af skøn. ISA 540 (R&R) er i øvrigt opbygget ud fra den betragtning, at de to kategorier er tilnærmelsesvis sammenfaldende. Opdelingen og den særskilte vejledning vil blive gennemgået særskilt i afsnit 3.5, hvortil der henvises.

3.4. Små og mellemstore virksomheder

ISA 540 (R&R) giver under det generelle applicationary material til standardens requirements yderligere vejledning til revisor i relation til revision af "smaller entities". Som omtalt ovenfor, er dette fokus på små og mellemstore virksomheder (SMV'er) en del af en generel approach hos IAASB ("think small first").

Særlig i dansk henseende må denne nyopståede fokus og interesse for små og mellemstore virksomheder hilses velkommen, idet mange danske virksomheder kan betragtes som smaller entities. IAASB definerer således smaller entities som virksomheder, hvor⁹² (ikke udtømmende):

- Selskabets ejerforhold er koncentreret (én eller ganske få ejere)
- Ukomplerede transaktioner
- Et enkelt bogholderi
- Få forretningsområder og produktgrupper
- Minimale interne kontroller
- Få ledelsesniveauer
- Et begrænset antal ansatte

Endvidere bemærker IAASB, at smaller entities typisk ikke er børsnoteret, men dog kan være det.

Mange danske virksomheder falder således inden for denne definition.

Den yderligere vejledning for SMV'er sker typisk i form af enten lempelser til de angivne krav i ISA-standarden eller anden form for anerkendelse af, at de oplyste krav ikke altid vil kunne genfindes hos virksomheden/alternativt alene i tillempet form. De respektive ISA'ers krav skal selvfølgelig som udgangspunkt altid tilpasses den enkelte virksomhed, således giver de enkelte ISA'er jo heller ikke en standardløsning, men oplister forhold, som revisor skal/bør være opmærksom på.

I det følgende gennemgås de enkelte tilføjelser i ISA 540 (R&R) omkring SMV'er. Det bemærkes indledningsvis, at der er tale om yderligere vejledning i relation til SMV'erne. Der er således ikke tale om særskilte krav el.lign. Gennemgangen vil følge strukturen i standarden. Der er knyttet bemærkninger til de enkelte tilføjelser, hvor det er fundet nødvendigt samt hertil tillige enkelte overordnede bemærkninger. Gennemgangen kan måske synes en smule detailorienteret. Dette er dog fundet interessant at undersøge denne særskilte vejledning, idet der som omtalt oftest er tale om lempelser til de generelle krav. Mange danske virksomheder vil som omtalt tillige kunne falde indenfor denne kategori. Samlet er der altså tale om et område, hvor revisors arbejdshandlinger typisk kan "reduceres" og revision derved effektiviseres.

Risk assessment procedures and related activities

ISA 540 (R&R) har to tilføjelser til denne del af revisionsprocessen:

- Paragraph A21 omkring hvordan ledelsen identificere behovet for regnskabsmæssige skøn
- Paragraph A30 omkring ledelsens inddragelse af en ekspert ved udøvelse af det regnskabsmæssige skøn

Paragraph A21

Især ved revisors opnåelse af kendskab til virksomheden og identificering af, hvor der er behov for regnskabsmæssige skøn, vil de netop nævnte karakteristika for SMV'er ofte gøre sig gældende. Således vil risiciene typisk være minimale, idet der er tale om et begrænset antal forretningsområder, og transaktionerne typisk ikke er videre komplekse.

⁹² ISA 200 (R&R), Paragraph A64

Paragraph A30

Samme forhold gør sig gældende med hensyn til behovet for medinddragelse af en ekspert. Ledelsen vil således ofte have et indgående kendskab til de forretningsområder, hvorpå virksomheden opererer og selv være i stand til at udøve skønnet.

Disse forhold er selvfølgelig som udgangspunkt belejlige for revisor, idet revisionen herved ofte bliver mindre kompleks eller ressourcekrævende. Der er dog især et forhold, der trækker i den modsatte retning, og som revisor bør være opmærksom på:

- SMV'er er som bemærket typisk kendetegnet ved minimal intern kontrol

Den minimale interne kontrol dækker bl.a. over manglende kontrol over processen for udøvelsen af skønnet. Der kan således være fare for, at ukorrekte eller ufuldstændige data forbliver uopdaget, hvilket kan påvirke det bagvedliggende beregningsgrundlag for skønnet. Endvidere er der risiko for, at ledelsens skøn forbliver uimodsagt/ledelsen ikke får underbygget skønnene tilstrækkeligt, idet det alene baseres på ledelsens egen "baggrundsviden". Revisor skal være opmærksom på, at der foreligger tilstrækkelig dokumentation bag de anvendte skøn.

Responses to the assessed risk of material misstatements

ISA 540 (R&R) har tre tilføjelser til denne del af revisionsprocessen:

- Paragraph A67 omkring gennemgang af efterfølgende begivenheder til opnåelse af overbevisning om de udøvede regnskabsmæssige skøn
- Paragraph A70 omkring test af, hvordan ledelsen udøver det regnskabsmæssige skøn til opnåelse af overbevisning herom
- Paragraph A86 omkring test af tilblivelsesprocessen for det regnskabsmæssige skøn til opnåelse af overbevisning herom

Paragraph A67

I relation til regnskabsmæssige skøn kan den ofte udvidede periode, der forløber mellem balancedagen og godkendelse af regnskabet, give revisor god mulighed for opnåelse af overbevisning omkring de regnskabsmæssige skøn. Endvidere vil dette alternativ ofte være en nødvendig arbejdshandling, idet ledelsen, som ovenfor gennemgået, netop ikke har en tilstrækkelig formaliseret og dokumenteret proces for udøvelse af det regnskabsmæssige skøn, hvorfor revisor må opnå overbevisning via "eksterne" bekræftelser i form af efterfølgende realisation/udligning af skønnet. Opmærksomheden henledes i denne forbindelse på særkarakteristikaene for fair value accounting estimates.

Paragraph A70 og A86

Som allerede omtalt er dokumentation for regnskabsmæssige skøn i SMV'er ofte begrænset. Dette gælder i relation til tilblivelsesprocessen samt de bagvedliggende beregninger. Revisor skal holde sig dette for øje i forbindelse med revisionen. "Fraværet" af dokumentation er dog ikke ensbetydende med, at de regnskabsmæssige skøn ikke kan være rimelige. Ledelsen kan således have et indgående kendskab til produkterne eller branchen mv. Revisor må imidlertid opnå yderligere korresponderende dokumentation, eksempelvis ved en ekstern bekræftelse, udarbejdelse af eget skøn el.lign.

Further substantive procedures to respond to significant risks

ISA 540 (R&R) har en enkelt tilføjelse til denne del af revisionsprocessen:

- Paragraph A106 omkring gennemgang og vurdering af usikkerhed forbundet med det regnskabsmæssige skøn

Paragraph A106

ISA 540 (R&R) angiver, at ledelsen i SMV'er ofte benytter sig af mere simple modeller til beregning af regnskabsmæssige skøn (herunder f.eks. en vurdering alene foretaget af ledelsen selv). Det er ikke sikkert, at disse modeller på tilstrækkelig vis inddrager alle usikkerhedsfaktorer. Revisor skal i forbindelse med revisionen i fornødent omfang assistere ledelsen med at identificere og opgøre denne usikkerhed.

Det er vigtigt, at revisor i denne forbindelse er opmærksom på uafhængighedskraverne i Revisorloven og Etiske Regler⁹³, således at der ikke opstår problemer i relation hertil, eksempelvis ved beslutningstagen for virksomheden eller egen-kontrol el.lign. Endvidere kan revisor overveje at udarbejde et eget estimat til sammenligning og vurdering af usikkerheden – som standarden korrekt anfører, træder dette ikke i stedet for ledelsens udøvelse af skøn eller fritager ledelsen for ansvaret for det retvisende billede af årsrapporten. I forbindelse med sådanne egne skøn skal revisor som gennemgået dog stadig forholde sig til de af ledelsen anvendte forudsætninger og den eventuelle forskel over til sit eget estimat.

Revision af SMV'ere – Udførte revisionshandlinger

Overordnet synes de foretagne tilføjelser fornuftige. Igen skal det dog erindres, at ISA-standarderne generelt skal læses i sammenhæng med den konkrete virksomhed og situation. Således vil mange af tilføjelserne sandsynligvis allerede have været gældende, idet det jo for eksempel er vanskeligt at verificere nogle kontroller, der ikke er til stede. Tilføjelserne tydeliggør midlertidigt disse tidligere implicit indlagte tilpasninger og antagelser.

Revision af SMV'ere - Evaluering af det opnåede revisionsbevis

Det er vigtigt at være opmærksom på, at trods disse lempelser skal revisor stadig opnå det overordnede formål ("objective") for ISA 540 (R&R) - altså opnå tilstrækkelig overbevisning om det rimelige i de anvendte regnskabsmæssige skøn. Såfremt de enkelte lempelser kan være modvirkende til dette, kan revisor ikke anvende disse.

3.5. ISA 540 (R&R) – Er der fortsat forskel på revisionen af regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates?

Som gennemgået under afsnit 3.1.1 var en af bevæggrundene for revideringen af ISA 540 et ønske om at samle kravene og vejledning til revision af regnskabsmæssige skøn i én fælles standard. Som en del heraf skulle den tidligere særskilte regulering for fair value accounting estimates inkorporeres i denne nye standard.

Det er allerede konstateret, at der er et overordnet sammenfald i formålet med revisionen af de to kategorier for skøn; der er således for begge tale om et skøn over, hvilken værdi en regnskabspost skal indregnes og måles til i årsrapporten – og qua den formueorienterede regnskabsteori vil dette målegrundlag ofte være et udtryk for (markeds)værdien på balancedagen. Standardens krav er således som udgangspunkt dækkende for begge kategorier. Udtrykket "markedsværdi" som substitut for dagsværdi skal ses i sammenhæng med dagsværdihierarkiet omtalt i kapitel 2. Markedsværdien kan således i nogle tilfælde skulle vurderes som en beregnet kapitalværdi, hvor der ikke findes en tilsvarende

⁹³ RL § 24 og ER, Del B, sektion 290

markedstransaktion el.lign. ISA-standarderne synes i mange tilfælde implicit at antage, at der kan findes en tilsvarende markedstransaktion. Begrebet må dog skulle fortolkes i sammenhæng med regnskabsregulerings definitioner, herunder naturligt, hvorvidt der overhovedet kan findes tilsvarende markedstransaktioner eller man er henvist til de "andre metoder" (DCF-modeller el.lign.). I tilknytning hertil bør revisor tillige være opmærksom på, hvorvidt ledelsens hensigt med aktivet/forpligtelsen eventuelt har/kan få indflydelse på, hvilket målegrundlag der skal anvendes, jf. regnskabsreguleringskrav herom.

Trods ovenstående ligheder er det i midlertidigt også konstateret, at der synes at være grundlæggende definitions-mæssige forskelle mellem de to kategorier; således skal fair value accounting estimates baseres på markedsdeltagerens forudsætninger på balancedagen, mens regnskabsmæssige skøn kan inddrage virksomhedsspecifikke og fremtidige forhold. Revisor er således nødsaget til at holde sig dette for øje i forbindelse med sin revision af regnskabsmæssige skøn, da bevisindsamlingen og vurderingen heraf kan variere alt efter, hvilken form for skøn der er tale om.

IAASB har som følge heraf fundet det nødvendigt at indføre særskilt vejledning i relation til fair value accounting estimates i ISA 540 (R&R). Overordnet bemærkes det, at der netop er tale om særskilt *vejledning* og altså ikke specifikke krav i "requirements"-delen af standarden. Den særskilte vejledning er i al væsentlighed koncentreret omkring de særlige karakteristika, der for dagsværdi som begreb, jf. omtalen heraf i kapitel 2, samt hvordan revisor skal forholde sig til dette i relation til revision af skønnet. Der synes således ikke indledningsvis at være væsentlig forskelle i hverken approach eller formål med selve revisionen. Man kan derfor spørge sig selv, hvorvidt det har været nødvendigt at indføre den ofte omfattende ekstra vejledning. Der henvises i den forbindelse til afsnit 3.8 omkring en overordnet vurdering af standarden, hvor der er givet et forslag til en alternativ fremstilling af kravene til revisor omkring yderligere overvejelser i relation revision af fair value accounting estimates.

De enkelte tilføjelser i standardens vejledningsdel vil ikke blive gennemgået i detaljer. Den særskilte vejledning er i stedet opsummeret i to hovedsektioner:

- Revisionsapproach og udførte arbejdshandlinger
- Evaluering af resultatet af de udførte arbejdshandlinger

Den yderligere vejledning i relation til fair value accounting estimates er tekstmæssigt inkorporeret i de enkelte paragraphs i standarden eller indplaceret imellem disse. Vejledningen fremstår således ikke som adskilt som det er tilfældet med "smaller entities" eller "public entities".

Det er vigtigt at understrege, at standardens øvrige krav og vejledning selvfølgelig også er gældende for fair value accounting estimates, og således også skal påses af revisor i forbindelse med revisionen heraf (se afsnit 3.2 i sit hele).

Revisionsapproach og udførte arbejdshandlinger

Den definitions-mæssige forskel på regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates må naturligt give sig udslag i, hvilke handlinger der er hensigtsmæssige/ikke-hensigtsmæssige for hver kategori. Dette er også illustreret ved tilføjelserne i ISA 540 (R&R).

Fair value accounting estimates

Som udgangspunkt er handlinger, der koncentrerer sig om at teste beregning af værdien på balancedagen, mest hensigtsmæssige i relation til afdækning af fair value accounting estimates. Revisor skal endvidere sikre sig, at de anvendte forudsætninger (alene) afspejler, hvad uafhængige markedsdeltagere ville anvende ved værdiansættelse af aktivet/forpligtelsen på balancedagen. Gennemgang af efterfølgende begivenheder er således som udgangspunkt ikke en optimal handling, idet forholdene kan have ændret sig væsentlig i den mellemliggende periode. Udarbejdelse af følsomhedsanalyser kan give information om usikkerheden forbundet med skønnet til brug for den revisionsmæssige afdækning heraf samt tillige til brug for noteoplysninger i årsrapporten.

Revisors udarbejdelse af egne estimater til brug som sammenligningsgrundlag er underlagt de samme begrænsninger og krav som til ledelsens beregninger. Dette stiller yderligere krav til revisor. Eksempelvis kan det nødvendiggøre indsamling af data tæt på statusdagen, samarbejde med eksterne samarbejdspartnere omkring udarbejdelse af en model eller indsamling af markedsbaserede data mv.

Herudover er der en række specifikke krav til indregning, måling og noteoplysninger, der gør sig gældende i relation til fair value accounting estimates. Disse skal revisor naturligvis opnå forhåndskendskab til, især idet oplysningskravene kan være endog særdeles detaljerede og omfangsrige.

Regnskabsmæssige skøn

Idet regnskabsmæssige skøn kan inddrage fremtidige forhold samt interne forudsætninger - og ofte gør det - er handlinger, der inddrager det faktiske udfald af skønnet ofte hensigtsmæssige. Det er i midlertidigt ikke altid muligt at afvente udfaldet af skønnene, hvorfor øvrige alternative handlinger så som gennemgang af processen og beregningerne bag skønnet; vurdering af ledelsens tidligere track-record med hensyn til udøvelse af korrekte skøn; sandsynliggørelse af skønnet ved et eget estimat el.lign. i stedet vil skulle anvendes.

Der er således en vis forskel, i hvilke revisionshandling der mest hensigtsmæssige kan anvendes til revision af de to kategorier af skøn. Men der er jo som bekendt "*ingen regel uden undtagelse*".

Evaluerings af resultatet af de udførte arbejds handlinger

De udførte revisionshandling skal som bekendt gøre revisor i stand til at udtale sig om rimeligheden i de udøvede skøn.

I relation til fair value accounting estimate skal revisor som en del heraf tillige opnå overbevisning om hvorvidt:

- Det opgjorte målegrundlag er i overensstemmelse med, hvad uafhængige markedsdeltagere ville anse som værende markedsprisen på balancedagen

Som gennemgået i kapitel 2 omkring målegrundlaget for de enkelte regnskabsposter og behovet for en eventuel korrektion hertil, kunne man umiddelbart få det indtryk, at regnskabsposter, der er indregnet og målt til dagsværdi, ikke skal korrigeres yderligere, idet målegrundlaget jo netop pr. definition er lig den beregnede markedsværdi på balancedagen. Såfremt revisor således indledningsvis har opnået overbevisning om dagsværdien af aktivet eller forpligtelsen, synes der ikke behov for yderligere handling. Dette er dog en sandhed

med modifikationer; bliver revisor således opmærksom på forhold, der synes at indikere, at den i øvrigt korrekt beregnede dagsværdi ikke i tilstrækkelig grad tager hensyn til et potentielt fremtidigt værditab; et muligt udsving i markedsprisen, eksempelvis som følge af en ekstraordinær stor beholdning af et konkret værdipapir; at virksomheden kan være nødsaget til at foretage et hurtigt salg, hvilket vil påvirke markedsprisen væsentlig el.lign. skal revisor underkaste regnskabsposten en nærmere gennemgang med henblik på estimering af denne usikkerhed og om fornødent medinddrage dette i sin vurdering af indregningen og målingen af regnskabsposten i årsrapporten – altså egentlig revision af et regnskabsmæssigt skøn.

Svaret på spørgsmålet omkring, hvorvidt der fortsat er forskelle på revision af regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates, må således blive:

"Ja" – Der er en principiel forskel på revision af fair value accounting estimates og regnskabsmæssige skøn, herunder hvilke arbejdshandlinger revisor typisk vil anvende samt målet hermed, idet fair value accounting estimates skal svare til, hvad uafhængige parter vil anse for markedsværdien på balancedagen, mens regnskabsmæssige skøn kan inddrage virksomhedsspecifikke og fremtidige forhold. Herudover kan der være særlige noteoplysningskrav der gør sig gældende for fair value accounting estimates. Forskellen er dog heller ikke større end at mange af de forhold, som revisor skal tage hensyn til/medinddrage, er de identiske.

3.6. Inddragelse af viden opnået ved tidligere revisioner

Som omtalt ad flere omgange gennem dette kapitel er revisionen af regnskabsmæssige skøn forbundet med en vis usikkerhed. En af de arbejdshandlinger, som revisor skal foretage, er en gennemgang af udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder. Dette til dels med henblik på at få viden om ledelsens evne til at foretage korrekte skøn og dermed altså også inddrage viden om den tilknyttede usikkerhed forbundet med skønnet. Denne viden giver både information til brug for vurdering af skønnene foretaget i den aktuelle periode samt kan give indikationer om potentiel management bias i regnskabsaflæggelsen. Man kan vel sige, at handlingen som udgangspunkt har en negativ kontrollerende tilgangsvinkel til revisionen af de af ledelsen udøvede skøn. Såfremt ledelsen imidlertid gennem en årrække synes at have "ramt rigtigt", herunder på loyal vis at have oplyst om de forbundne usikkerheder, bør revisor dog omvendt som udgangspunkt kunne tillade sig at antage, at de af ledelsen foretagne skøn er fornuftige - en positiv indstilling.

Som eksempel på ovenstående kan nævnes en bilforhandler, der igennem en årrække synes at have foretaget "korrekte" nedskrivninger på brugtvoenslageret, således at den værdi, de enkelte biler er opgjort til på balancedagen, i al væsentlighed svarer til den værdi, de efterfølgende sælges til. Såfremt der ikke for indeværende regnskabsår ikke er sket væsentlige ændringer i de interne eller eksterne omgivelser forhold til tidligere år, må revisor således alt andet lige kunne tillade sig at betragte de af ledelsen udøvede skøn som rimelige.

Der er dog et "men" i denne sammenhæng. Således er "historisk afkast ikke lig fremtidig afkast" som det (desværre) alt for sjældent fremgår af investeringsmateriale. At ledelsen således har ramt rigtigt i tidligere perioder er ikke ensbetydende med, at ledelsen netop dette år ikke, bevidst eller ubevidst, fejlbedømmer situationen. Forholdene kan have ændret sig i forhold til de tidligere år såvel internt i virksomheden som de eksterne omgivelser. De samfundsmæssige omgivelser, ledelsen skal udøve skønnet i, kan være påvirket af ekstraordinære begivenheder, såsom naturkatastrofer eller mere generelle tendenser som

faldende økonomisk aktivitet eller et stigende prisniveau. Internt i virksomheden kan der eksempelvis have været et brist i tilblivelsesprocessen bag skønnet; en nøglemedarbejder kan have forladt virksomheden osv. Revisor er nødt til at forholde sig til disse ændringer i de bagvedliggende forudsætninger for udøvelse af skønnene. Hvilke forhold, der skal medtages i disse forhold, samt hvor revisor kan opnå viden herom, er sammenfaldende med de tanker revisor gør sig i relation til de indledende risk assessment procedures samt efterfølgende begivenheder.

Eksemplet omkring bilforhandleren kan modificeres ved eksempelvis at introducere en faldende økonomisk aktivitet i samfundet. En faldende efterspørgsel i markedet vil således typisk medføre, at de hidtidige anvendte nedskrivningsprocenter må korrigeres, idet salgsprisen for de enkelte biler skal nedsættes, såfremt virksomheden skal bevare sin omsætning. Er der mulighed herfor, kan revisor eksempelvis kontrollere værdiansættelsen til et efterfølgende salg eller markedspriser på Internettet.

ISA 240 (R) anerkender således også dette forbehold for anvendelse af viden opnået i tidligere revisioner⁹⁴: *"Although the auditor cannot be expected to disregard past experience of the honesty and integrity of the entity's management and those charged with governance, the auditor's attitude of professional skepticism is particularly important in considering the risk of material misstatement due to fraud because there may have been changes in circumstances"*.

Når dette er sagt, synes det omvendt oplagt, at ledelsen bør sidde inde med den største viden omkring disse skønsmæssigt fastsatte regnskabsposter, hvorfor revisor alt andet lige indledningsvis bør lytte til ledelsens vurderinger. Revisor kan så underbygge dette med egne beregninger, eller hvor situationen kræver det, inddrage ekspertbistand til verificering af ledelsens udsagn.

Det er endvidere værd at erindre, at særlig i relation til revision af dagsværdi, skal revisor være særlig opmærksom på effekten af ændrede forudsætninger i forhold til situationen på balancedagen. Afvigelser i udfaldet i forhold til det oprindelige udgør således ikke per se en fejl.

Revisors erfaring opnået i tidligere revision er ofte af afgørende betydning såvel i fastsættelse af, hvilke faktorer der reelt har indflydelse på målingen af aktivet/forpligtelsen, og hvor meget disse faktorer (under normale omstændigheder) kan variere. Revision af regnskabsmæssige skøn, herunder vurdering af eventuelle fejl, stiller store krav til revisors professionelle dømmekraft. Revision af regnskabsmæssige skøn overlades følgelig også oftere til den mere erfarne del af revisionsteamet – netop med en erfaring fra tidligere revisioner, tilsvarende klienter eller branchen som helhed i bagagen.

Der henvises i denne forbindelse til afsnit 3.9 omkring forhold, som revisor bør være særlig opmærksom på ved de kommende revisioner som følge af finanskrisen. Finanskrisen medfører netop, at revisor ikke "bare" kan fortsætte som tidligere år, idet mange af de underliggende forudsætninger har ændret sig radikalt.

⁹⁴ ISA 240 (R), Paragraph A8

3.6.1. Følgevirkning af fejl konstateret i tidligere perioder

Revisor skal som ved andre regnskabsposter være opmærksom på eventuelle "følgefejl" fra de tidligere regnskabsår. Følgefejl er fejl i indeværende år, der opstår som følge af fejl, der ikke er blevet korrigeret i tidligere år, f.eks. ud fra en betragtning om uvæsentlighed i det pågældende år. Disse følgefejl gør sig også gældende i relation til regnskabsmæssige skøn - måske især ved regnskabsmæssige skøn - idet et regnskabsmæssigt skøn jo netop per definition er forbundet med en vis usikkerhed og typisk inddrager forudsætninger om fremtidige forhold. Balanceposterne i årsrapporten kan således indeholde en vis "forskydning" mellem to perioder.

I forbindelse med planlægningen af årets revision samt vurdering af det samlede fejlniveau i årsrapporten for indeværende periode skal revisor medtage disse eventuelle følgefejl/forskydninger forårsaget i de tidligere regnskabsperioder⁹⁵. Det bemærkes, at der er forskellig opfattelse af, hvordan sådanne fejl relateret til tidligere perioder skal opgøres og medtages i vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten for indeværende år. Grundlæggende er der følgende alternativer: 1) "Iron curtain method"; hvor man betragter hver periode for sig, og så at sige nedsætter et jerntæppe mellem de to regnskabsperioder. Og 2) "Roll over method", hvor man betragter fejlene "samlet", hermed kan fejl i den tidligere periode "udligne" følgefejl i den indeværende periode. Hvilken af metoderne, der anvendes, afhænger af reguleringen i de pågældende juridisktioner. ISA-standarderne anerkender, at der er alternative metoder til opgørelse og vurdering af fejl. Det pointeres samtidig, at fejl, der i tidligere perioder har været betragtet som uvæsentlige, imidlertid for indeværende periode, kan have overskredet grænsen for væsentlighed⁹⁶ og således skal tages med i vurdering af det samlede fejlniveau. Anvendelse af "Roll over method" medfører risiko for en sådan "opbygning" af fejl således, at årsrapporten for et fremtidigt regnskabsår eventuelt vil skulle korrigeres for en akkumuleret følgefejl fra tidligere regnskabsperioder - med de problemstillinger, dette måtte give for virksomheden og revisor. Det er vigtigt at bemærke, at den anvendte metode bør anvendes konsekvent fra det ene til det andet regnskabsår, idet der i modsat fald er forøget risiko for vilkårlige fejl i årsrapporten.

3.7. Revision af regnskabsmæssige skøn - Særlig kritiske forhold og assertions

Revisionen af regnskabsmæssige skøn kan overordnet opdeles i:

- Den grundliggende forudsætning for udarbejdelse af årsrapporten
- Grundlaget for de enkelte regnskabsposter og skøn

Denne opdeling følger ledelsens proces med udarbejdelse af årsrapporten. Således vil ledelsen indledningsvis skulle tage stilling til, hvilket grundlag årsrapporten skal udarbejdes på baggrund af; "going concern"-princippet eller nettorealiseringsprincippet. Herefter vil ledelsen kunne foretage indregning og måling af de enkelte regnskabsposter til det korrekte målegrundlag.

⁹⁵ ISA 450 (R&R), Paragraph 11 (b)

⁹⁶ ISA 450 (R&R), Paragraph A18

3.7.1. Revision af "going concern"-forudsætningen

En af de grundlæggende forudsætning for udarbejdelse af årsrapporten er som bekendt "going concern"-princippet. Going concern forudsætningen omhandler som bekendt det forhold, at virksomheden forventes at fortsætte driften i minimum 1 år regnet fra balancedagen⁹⁷. Revisor skal ved sin revision forholde sig til, hvorvidt ledelsens valg af princip for udarbejdelse af årsrapporten er berettiget. Såfremt going concern forudsætningen ikke er opfyldt, kan det således få væsentlig indflydelse på målingen af de enkelte aktiver og forpligtelser samt præsentationen af årsrapporten som helhed. Er virksomheden eksempelvis nødsaget til at foretage et hurtigt frasalg af visse aktiver for at generere den nødvendige likviditet eller realisere aktiverne i forbindelse med en likvidation vil dette i mange tilfælde reducere værdien heraf væsentlig.

Hvordan revisor rent praktisk forholder sig til ledelsens vurdering afhænger naturligvis af den konkrete situation. Det synes oplagt, at det ved en virksomhed, der f.eks. befinder sig i en presset finansiell situation kræves flere overvejelser end ved en veldrevet virksomhed med kapitalberedskabet i orden.

ISA 570 (R) omtaler en række forhold, der kan indikere going concern problemer⁹⁸. I det følgende er gengivet et udpluk heraf:

- Selskabets likviditet er presset, enten i form af et misforhold mellem langfristede og kortfristede aktiver og forpligtelser eller ved en manglende mulighed for (re)finansiering hos kreditinstitutter
- Selskabet har overtrådt eller vil overtræde væsentlige låneaftaler, eller der er indikatorer på, at långiver på anden vis vil kræve væsentlige lån indfriet indenfor en kortere tidshorisont
- Negative nøgletal og/eller en negativ udvikling heri
- Selskabets kan ikke længere afsætte sine varer, enten som følge af den generelle markedssituation, konkurs af væsentlige kunder, nye konkurrenter el.lign.
- Selskabet har/vil få problemer med leverance af de nødvendige råvarer
- Brud på væsentlig lovgivning, regler eller kontrakter
- mv.

Der henvises i denne forbindelse til afsnit 3.9 omkring forhold, som revisor skal være særlig opmærksom på som følge af finanskrisen, idet going concern forudsætningen som følge af effekterne af finanskrisen kan være truet for flere virksomheder.

⁹⁷ "1 års kravet" fremgår af ISA 570 (R), Paragraph 13

⁹⁸ ISA 570 (R), Paragraph A2

Revisor skal som sagt forholde sig til disse indikatorer og hvilken påvirkning det får på vurderingen af årsrapporten som helhed. Revisors arbejdshandlinger omfatter eksempelvis⁹⁹:

- Gennemgang af væsentlige kontrakter
- Gennemgang af referater fra bestyrelsesmøder
- Forespørgsel til eksterne parter omkring overholdelse af kontrakter
- Gennemgang af efterfølgende begivenheder
- Gennemgang af budgetter for de kommende regnskabsår
- Opnåelse af bekræftelser eller andet tilsagn fra væsentlige långivere eller andre samarbejdspartnere
- mv.

Som udgangspunkt bør ledelsen allerede selv have foretaget ovenstående.

Revisor bør endvidere indhente ledelsens skriftlige bekræftelse for overholdelse/afklaring af de væsentligste af de identificerede problemstillinger¹⁰⁰.

Det synes oplagt, at det i mange situationer ender ud i en helhedsvurdering af virksomhedens overlevelsesevne. Der kan tillige være forhold, der trækker i hver sin retning. Denne vurdering stiller betydelige krav til revisors professionelle dømmekraft, hvorfor der ikke kan gives et entydigt svar.

3.7.2. Væsentligste assertions ved revision af de enkelte regnskabsposter

Når den indledningsvise berettigelse af going concern forudsætningen er afklaret, skal revisor forholde sig til indregningen og målingen af de enkelte regnskabsposter og skønnene forbundet hermed.

Revision af regnskabsmæssige skøn er som gennemgået oftest forbundet med en høj iboende risiko som følge af den forbundne usikkerhed og medfølgende risiko for væsentlige fejlinformation i årsrapporten. Revisionen af regnskabsmæssige skøn tildeles derfor også oftest betydelige ressourcer og opmærksomhed. Som omtalt bliver revisionen typisk tillige overladt til den mere erfarne del af revisionsteamet, idet revision af regnskabsmæssige skøn ofte kræver en betydelig grad af professionel dømmekraft.

Det synes oplagt, at revisor naturligt vil koncentrere sin revision om de regnskabsmæssige skøn, som vurderes som særlig kritiske. Vurderingen af de enkelte regnskabsmæssige skøn, herunder hvilke der kræver særlig opmærksomhed, foretages naturligt i forbindelse med planlægningen af revisionen. Der er således også et ressourcemæssigt aspekt i dette. Revisor planlægger således revisionen ud fra en betragtning om risiko og væsentlighed. Regnskabsposter, der ikke vurderes som særlig risikofyldte tildeles følgelig mindre opmærksom end poster med en større iboende risiko. Ved at "spare på kræfterne" og fordele ressourcerne hensigtsmæssigt er revisor netop bedre i stand til at rette revisionen mod de mest risikofyldte poster.

Inden for de konkrete regnskabsmæssige skøn er der som for andre regnskabsområder specifikke assertions, som revisor anser for særlig risikofyldte. Som gennemgået i kapitel 2 er

⁹⁹ ISA 570 (R), Paragraph 16

¹⁰⁰ ISA 570 (R), Paragraph 16 (e)

en af hovedhensigterne med udøvelse af regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen, at de pågældende aktiver og passiver derved vil kunne indregnes og måles til en tilnærmet markedsværdi, således at formålet med den formueorienterede regnskabsteori kan realiseres. Dette mål med anvendelse af regnskabsmæssige skøn må naturligt medføre, at assertionen "valuation" kommer i fokus for revisor. Revisor skal således opnå overbevisning omkring det rimelige i udmålingen af de udøvede regnskabsmæssige skøn. Det erindres dog samtidig, at der stilles ganske betydelige krav til præsentationen og noteoplysninger om usikkerheden forbundet med de regnskabsmæssige skøn, hvilket revisor også skal påse. I det følgende omtales de væsentligste assertions i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn samt fair value accounting estimates i årsrapporten. Gennemgangen tager udgangspunkt i opdelingen af assertions i ISA 315 (R)¹⁰¹. Metoderne til afdækning af de enkelte assertions er omtalt overfor i afsnit 3.2.

3.7.2.1. Regnskabsmæssige skøn

3.7.2.1.1. Classes of transactions

Det væsentligste assertion indenfor classes of transactions omfatter:

- Completeness

Balancen er som tidligere gennemgået det væsentligste regnskabslement i den formueorienterede regnskabsteori. Resultatopgørelsen tillige med egenkapitalen, som medtager særskilte former for værdireguleringer, er således indirekte afledt af forskydningen i virksomhedens formue fra primo til ultimo og bliver derved sekundær. Revisor vil følgelig fokusere mest på balanceposterne i årsrapporten. Ved revision af balanceposterne kan opnås viden om elementer, der skal indregnes i resultatopgørelsen eller over egenkapitalen, herunder eksempelvis udviklingsomkostninger, der ikke opfylder indregningskriterierne, opgørelse af acontoavance på igangværende arbejder, værdireguleringer på aktiver og forpligtelser mv. Revisor skal sikre sig, at disse elementer behandles korrekt og medtages i resultatopgørelsen eller direkte via egenkapitalen.

3.7.2.1.2. Account balances

De væsentligste assertions for account balances omfatter:

- Valuation and allocation
- Existence
- Completeness

Indregning og måling til en beregnet markedsværdi er som sagt i fokus i den formueorienterede regnskabsteori. Fastsættelse af den "korrekte" værdi er ofte forbundet med betydelig usikkerhed, hvorfor afdækningen af valuation bliver et kritisk assertion ved revisionen af skønnet.

Med hensyn til existence skal revisor være særlig opmærksom på indregningskriterierne i regnskabsreguleringen. Som gennemgået kan usikkerheden blive for høj til, at indregning tillades. Ledelsen skal ikke desto mindre stadig ofte omtale de regnskabsmæssige skøn og usikkerheden i årsrapporten. Revisor skal således forholde sig til at de indregnede poster rent faktisk overholder indregningskriterierne.

¹⁰¹ ISA 315 (R), Paragraph 24 (b)

Komplementaren til til existence er completeness. Fuldstændigheden af de regnskabsmæssige skøn er naturligt forbundet med en tilsvarende usikkerhed. At revisor ved completeness principielt skal lede efter noget "der ikke er der" gør ikke sagen lettere. Revisor skal således ikke alene undersøge beløb, som virksomheden i første omgang har resultatført eller medtaget under balanceposterne, men tillige i nogle tilfælde forhold uden for virksomhedens bogføring, der kunne indikere et forhold, som burde indregnes. Revisor skal opnå tilstrækkelig overbevisning om, at behovet for regnskabsmæssige skøn er vurderet for de enkelte regnskabsposter og i givet fald medtaget korrekt i årsrapporten.

3.7.2.1.3. Disclosures

De væsentligste assertions omkring disclosures omfatter:

- Completeness
- Classification and understandability
- Accuracy and valuation

Som omtalt adskillige gange i opgaven, er "svaret" på usikkerheden forbundet med de regnskabsmæssige skøn ofte at der gives de tilstrækkelige noteoplysninger. Regnskabsreguleringen kræver således omtale af usikkerhed forbundet med regnskabsaflæggelsen samt noteoplysninger om såvel de indregnede regnskabsposter som væsentlige ikke-indregnede regnskabsposter. Det kan endog være nødvendigt at foretage yderligere oplysninger udover det umiddelbart lovkrævede. Revisor skal være komfortabel med, at årsrapporten samlet udviser et retvisende billede, og altså således i tilstrækkelig omfang medtager de nødvendige noteoplysninger om de usikkerheder, der er forbundet med de regnskabsmæssige skøn. Det synes givet, at for at noteoplysninger kan være til nogen hjælp for regnskabsbruger, skal disse naturligvis være forståelige og så vidt muligt med beløbsmæssig angivelse, således at regnskabsbruger kan vurdere påvirkningen på årets resultat og selskabets finansielle stilling for indeværende regnskabsår samt de kommende regnskabsår – og så skal alle oplysninger gives; såvel positive som negative forhold.

3.7.2.2. Fair value accounting estimates

Ved revision af fair value accounting estimates skal revisor udover de ovenfor gennemgåede forhold yderligere være særlig opmærksom på:

Classes of transactions

- Classification

Særlig i relation til dagsværdi angiver regnskabsreguleringen typisk, hvordan værdireguleringen skal indregnes i årsrapporten, herunder hvorvidt denne skal indregnes over resultatopgørelsen, egenkapitalen eller en kombination heraf samt hvorvidt værdireguleringen kan/skal modregnes eventuelle andre poster mv. Revisor skal således naturligvis påse, at eksempelvis en opskrivning, der skal føres direkte over egenkapitalen, ikke medtages i resultatopgørelsen og derved påvirker årets resultat.

Presentation and disclosure

Revisor bør være opmærksom på særlige krav i regnskabsreguleringen omkring noteoplysninger for regnskabsposter, der indregnes og måles til dagsværdi.

Det bemærkes afslutningsvis, at revisor naturligvis skal påse, at assertions generelt er afdækket på tilstrækkelig vis for samtlige regnskabsposter/skøn i årsrapporten. Der kan ligeledes være tilfælde, hvor det er andre assertions, der er i fokus i den konkrete situation.

3.8. ISA 540 (R&R) – En overordnet vurdering af standarden

ISA 540 (R&R) virker overordnet som en relevant og velstruktureret standard. Behovet for selve standarden synes allerede givet i indledningen til opgaven.

Den foretagne revidering af standarden med de ændringer dette har medført synes overordnet ligeledes som relevante. De væsentligste ændringer er omtalt ovenfor i afsnit 3.3 og omfatter:

- Medtagelse af vejledning omkring fair value accounting estimates
- Opbygningen efter risiko-modellen, således at revisors fokus rettes mod de mest risikofyldte områder
- Et særskilt krav om gennemgang af udfaldet af skøn foretaget i tidligere perioder
- Yderligere fokus på præsentation og omtale af usikkerheden forbundet med skønnene
- Et øget fokus på management bias i regnskabsaflæggelsen
- Særskilt vejledning i relation til revision af smaller entities

Standardens væsentlige mangler synes at være koncentreret om følgende forhold:

- Omfanget af standarden
- Manglende vejledning omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau
- Placering af vejledningen omkring fair value accounting estimates

De enkelte punkter vil blive uddybet nærmere i det følgende.

Omfanget af standarden

Omfanget af ISA 540 (R&R) er betydelig. "Clarity"-projektet har blandt andet haft til formål at revidere de enkelte standarder, så kravene i disse fremstår tydeligere og er mere pædagogisk opbygget. Vejledningen til standardens krav er henvist til application material. Dette synes overordnet opnået ved ISA 540 (R&R). At vejledningsdelen er så omfattende, skyldes tildels karakteristikaene for regnskabsmæssige skøn, herunder den megen fokus på evaluering og beskrivelse af usikkerheden forbundet hermed, samt tildels at standarden tillige omfatter fair value accounting estimates med de særkarakteristika, der er gældende for disse. Samlet må omfanget af vejledning dog siges at nærme sig grænsen for det overskuelige.

I en række af de modtagne "comments"-letters til udkastet til standarden er det angivet, at en oversigt over revisionsprocessen havde været en kærkommen tilføjelse til standarden. En sådan oversigt ville kunne være medhjælpende til at holde fokus i løbet af revisionsprocessen samt for revisor til bedre at kunne sammenkæde de enkelte delelementer, herunder opdelingen i risk/significant risks samt fair value accounting estimates. Dette standpunkt kan tiltrædes. Der er derfor udarbejdet et flow-chart over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R). Flow-chartet er gengivet i det følgende. For at lette anvendelsen af flow-chartet i praksis er der i overordnet form gengivet de væsentligste forhold, som revisor skal være opmærksom på ved revisionen af regnskabsmæssige skøn. Såfremt der er behov for yderligere uddybning, er der endvidere lavet referencer til de enkelte requirements i ISA 540 (R&R) - hvorfra revisor vil kunne søge yderligere vejledning i application material.

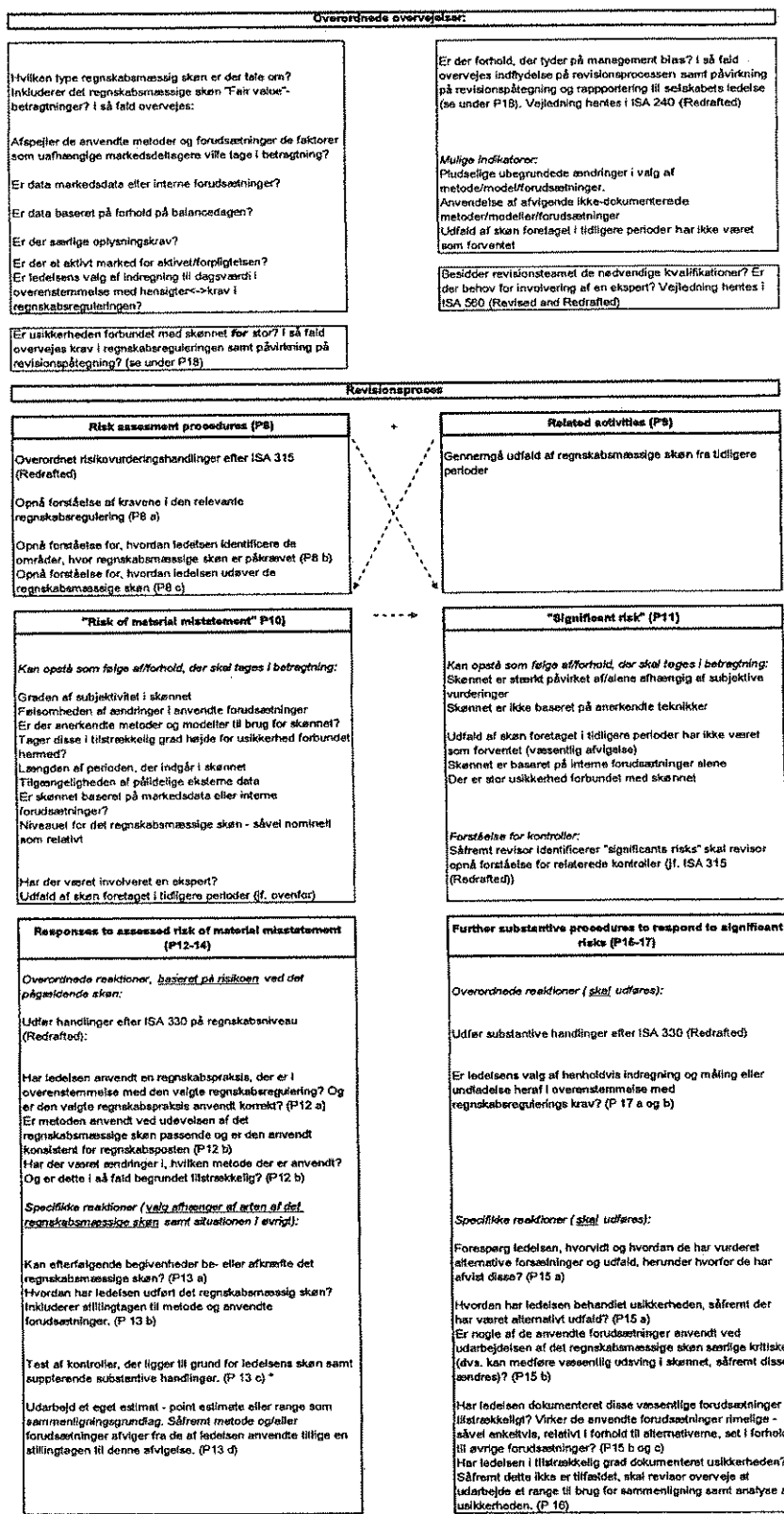
Flow-chart over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R) (se følgende sider):

Flow-chartet indledes med en række overordnede overvejelser revisor kræves at foretage sig.

Herudover anvendes følgende signaturer:

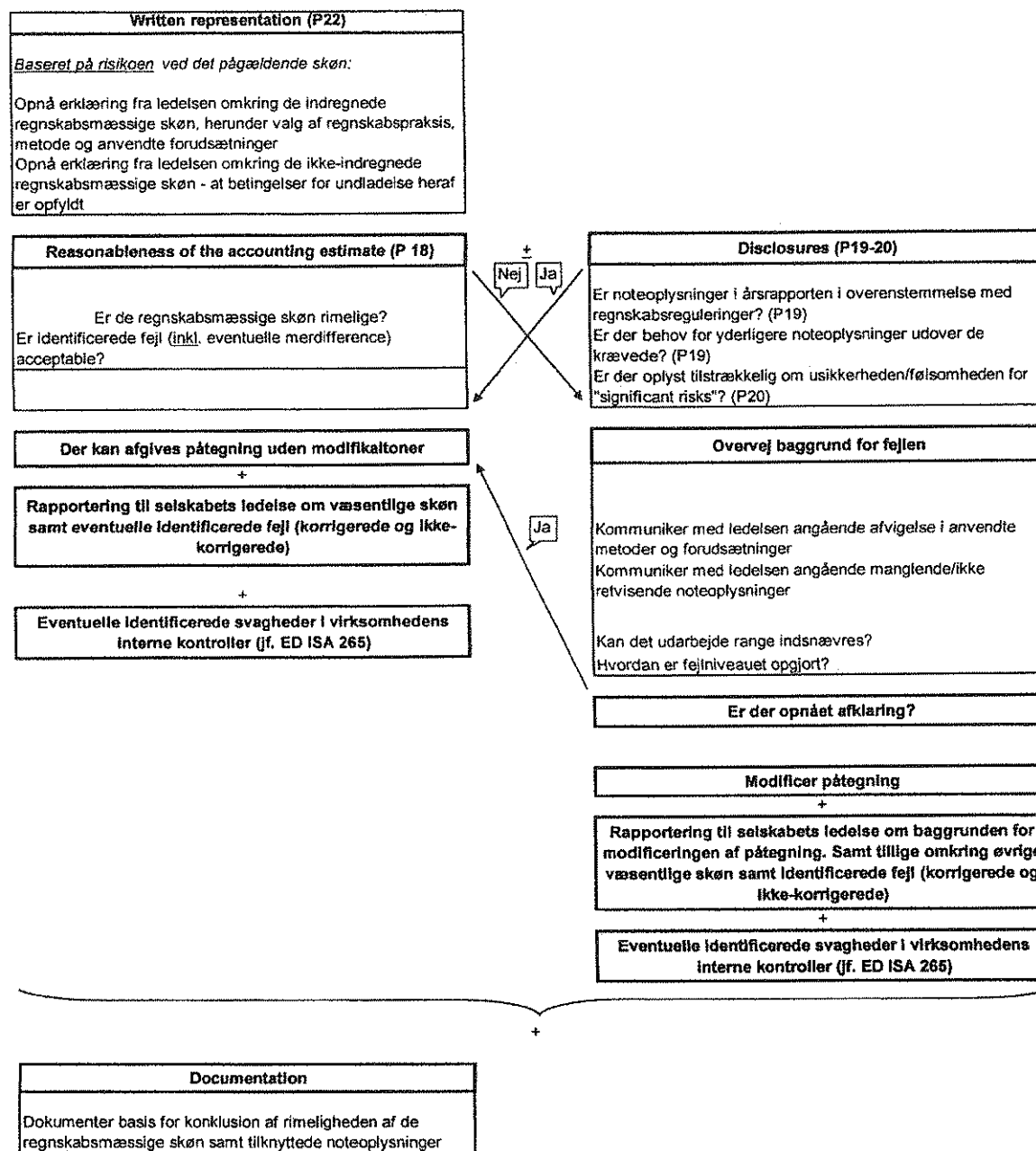
Signatur	Betydning
+ - tegn	Indikerer naturligt nok at revisor tillige skal udføre disse handlinger
Fuldoptrukken linie	Indikerer at revisor efter udførelse af pågældende handlinger kan gå videre til næste "led" (jf. dog den tidligere omtale af revisionen som en iterativ proces)
Spaltet linie	Indikerer at forholdet kan give information eller input til udøvelse af de følgende handlinger

ISA 540 (Revised & Redrafted) - Oversigt over revisionsprocessen



(fortsættes)

(fortsat)



*) NB: Er påkrævet, såfremt revisor basere sig på de interne kontroller for de øvrige handlinger, eller de substantive handlinger ikke giver tilstrækkelig overbevisning.

Figur: Flow-chart over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R) (egen tilvirkning)

Manglende vejledning omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau

I de tidligere udgaver af ED ISA 540 (R) var der medtaget taleksempler på opgørelse af et eventuelt fejlniveau i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn. I den endelige udgave af ISA 540 (R&R) er der ikke længere medtaget sådanne taleksempler. Adskillige af de modtagne "comments"-letters til udkastet til standarden udtrykte ønske om illustrative eksempler og vejledning i relation til netop identificering og opgørelse af eventuelt fejlniveau. Endvidere er der i flere af "comments"-letters anført, at vejledningen i, hvad der skal udgøre en fejl samt opgørelse heraf synes at være mangelfuld/minimal. Dette standpunkt kan tiltrædes. Det er igennem nærværende opgave forsøgt at illustrere de enkelte krav og vejledning med eksempler. Herudover er der særligt i relation til opgørelse af et eventuelt fejlniveau samt revisors evaluering heraf udarbejdet et par "cases". Der henvises til kapitel 4, hvor revisors arbejdshandlinger i relation til opgørelse af fejl og management bias behandles nærmere.

Placering af vejledningen omkring fair value accounting estimates

ISA 540 (R&R) specificerer i en række tilfælde særskilte forhold, som revisor skal være opmærksom på i relation til fair value accounting estimates. Som gennemgået i afsnit 3.5 er en del af disse overvejelser og handlinger begrundet i de særkarakteristika der er gældende for fair value accounting estimates og synes i al væsentlighed som relevante og fornuftige. Sådan som standarden er opbygget, er disse særskilte krav inkorporeret i den øvrige vejledning uden at være high-lighted, sådan som det er tilfældet for "smaller entities" eller "public entities". Dette er vel sket i erkendelse af sammenfaldet mellem de to kategorier af skøn. Det kunne på mange måder have syntes bedre, hvis IAASB havde samlet de særskilte krav og vejledning til fair value accounting estimates inden for én enkelt overskrift – eller i det mindste have adskilt handlingerne fra den øvrige vejledning. En adskillelse af den trods alt begrænsede ekstra regulering inden for standarden synes ikke at ødelægge idéen bag én samlet standard. I det udarbejdede flow-chart over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R) er de særlige forhold, som revisor skal være opmærksom på i relation til fair value accounting estimates, medtaget som en række overordnede indledningsvise betragtninger. Revisor kan herefter tilrettelægge sine arbejdshandlinger på passende vis.

3.9. Oversigt over særlige forhold vedrørende revision af regnskabsmæssige skøn som følge af "Finanskrisen"

Som omtalt i indledning til opgaven har udviklingen på de finansielle markeder og i verdensøkonomien generelt i høj grad aktualiseret behovet for udøvelse af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med udarbejdelse af årsrapporten, herunder særligt i relation til regnskabsposter, der indregnes til dagsværdi (fair value).

Dette afsnit skal ses som en overordnet gennemgang af de forhold, der kan være af særlig interesse for revisor i forbindelse med revisionen af årsrapporten for 2008 og de kommende år. Afsnittet er udarbejdet på baggrund af opgavens gennemgang af kravene og vejledningen i ISA 540 (R&R) samt et notat udsendt af IAASB i oktober 2008. Afsnittet udgør ikke en udtømmende behandling af de forhold, som revisor skal være opmærksom på i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn ved de kommende års revisioner, idet det som tidligere omtalt vil afhænge af de konkrete situationer. Omvendt synes det klart, at der er flere generelle forhold, der gør sig gældende.

Finanskrisen udvikler sig i skrivende stund stadig. Opmærksomheden henledes i den forbindelse på det af IAASB udsendte notat, hvori fremgår at, *"the task force and staff will consider the need for additional information or guidance concerning auditing fair value"*¹⁰².

3.9.1. Notat udarbejdet af IAASB

IAASB har udarbejdet et notat omhandlende forhold, som revisorer bør være opmærksom på ved revision af regnskabsposter, der involverer fair value-betragtninger; *"Challenges in auditing fair value accounting estimates in the current market environment"*. Notatet er udarbejdet på baggrund af en række konklusioner og resolutioner vedtaget på et møde afholdt i The Financial Stability Forum i april 2008. IAASB identificerer en række forhold, der medfører, at der er grund til større opmærksomhed ved revision af fair value accounting estimates i den nuværende markedssituation. Det omtales således, at især den vanskeligere/(manglende) mulighed for at opnå pålidelig information omkring markedspriser for aktiver og forpligtelser som følge af at flere markeder er "inaktive", kan medføre problemer ved indregning og måling i årsrapporten. Dette medfører at ledelsen dels skal tage stilling til selve kriteriet for indregning og måling til dagsværdi, dels valg af målegrundlag herfor, jf. den tidligere omtale af dagsværdi-hierarkiet.

Notatet er som udgangspunkt rettet mod revision af regnskabsposter, der indregnes og måles til dagsværdi, herunder især finansielle instrumenter. En række af forholdene kan herudover også anvendes ved revision af regnskabsmæssige skøn generelt. Hensigten med notatet er ikke at udvide reguleringen for revision af fair value accounting estimates, men alene at rette opmærksomheden på de forhold i den nuværende regulering, der kræver særlig opmærksomhed.

Revisor er som en del af risikovurderingshandlingerne påkrævet at opnå en viden om virksomheden, dens branche og det økonomiske miljø, den opererer i. Dette med henblik på at identificere risikoen for væsentlig fejlinformation i årsrapporten. I den nuværende situation vil presset på de finansielle markeder og den forværrede økonomiske situation udgøre en "business risk" for virksomheden, som kan påvirke regnskabet¹⁰³. Afhængig af forholdene bør

¹⁰² "Challenges in auditing fair value accounting estimates in the current market environment"

¹⁰³ ISA 315 (R), Paragraph 4 (b)

revisor endvidere være opmærksom på et eventuelt pres på ledelsen fra markedets side til at indfri forud fastsatte resultatkrav mv. Et sådant pres kan medføre en forøget besvigelserisiko¹⁰⁴. Afhængig af virksomhedens risikoeksponering vil revisor også skulle overveje eventuelle going concern problemer. Såfremt denne risiko er aktuel, skal revisor overveje henholdsvis indregnings- og målingskriterier, idet et nødtvungen salg/afvikling af aktiver eller forpligtelser kan påvirke målingen af de enkelte aktiver og forpligtelser. Såfremt risikoen ikke kan elimineres bør revisor modificere revisionspåtegningen.

Den nuværende økonomiske situation og de vanskeligheder, der er forbundet med hensyn til opgørelse af målingsgrundlaget for dagsværdien medfører en forøget usikkerhed, som alt andet lige vil kræve yderligere præsentation og noteoplysninger i årsrapporten. Revisor skal påse, at ledelsen overholder disse oplysningskrav. Såfremt revisor ikke finder, at oplysningerne er tilstrækkelig, bør påtegningen modificeres.

De ovenstående forhold medfører tillige et øget behov for kommunikation med ledelsen. Kommunikationen omfatter bl.a. en erklæring fra ledelsens side i form af bekræftelse af såvel de indregnede regnskabsposter som de ikke-indregnede regnskabsposter samt de foretagne noteoplysninger for disse. Herudover skal der som bekendt ske rapportering til selskabets ledelse omkring væsentlige regnskabsmæssige forhold og usikkerheder identificeret i løbet af revisionsprocessen.

3.9.2. Forhold som revisor skal være opmærksom på ved revision af regnskabsmæssige skøn

Baseret på gennemgangen af revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R) i afsnit 3.2, identificeres i det følgende en række forhold, som revisor bør være særlig opmærksom på i tilknytning til revision af regnskabsmæssige skøn.

Indregningskriterier og målingsgrundlag

Som tidligere omtalt i opgaven kan usikkerheden forbundet med regnskabsmæssige skøn blive så høj, at indregning ikke tillades. Ikke desto mindre skal virksomheden måske alligevel oplyse om de ikke-indregnede poster i årsrapporten.

Fraværet af aktuelle markedspriser kan som gennemgået medføre en ændring i målegrundlag for dagsværdi. Tilsvarende kan ledelsens hensigt med et konkret aktiv eller forpligtelse, hvilket grundlag denne skal optages til i årsrapporten. Dette er således tilfældet med mange finansielle instrumenter. I den forbindelse er det værd at erindre, at det ikke alene er ledelsens umiddelbare hensigt, der er gældende. Ledelsen skal også have en reel mulighed for at føre hensigten ud i livet.

Endelig kan en usikkerhed omkring "going concern" medføre, at årsrapporten skal aflægges efter nettorealiseringsprincippet med de følgepåvirkninger, det får for valg af målegrundlag. Indregning og måling til nettorealiseringspris vil således ofte medføre en lavere værdi af visse aktiver, idet virksomheden tvinges til salg på det nuværende ugunstige tidspunkt.

Revisor skal være opmærksom på disse forhold i forbindelse med revisionen af årsrapporten.

¹⁰⁴ ISA 240 (R), Appendix 1.

Planlægning af årets revision samt andre indledende handlinger

Revisor skal i henhold til kravene i ISA 315 (R) vurdere risikoen for væsentlig fejlinformation i årsrapporten, herunder hvilke risici der udgør "significant risks". Som et element af denne vurdering kan identificerede risk defineres som såkaldte "business risks"¹⁰⁵. Business risks er risici, der kan påvirke selve grundlaget for virksomhedens fortsatte drift.

Det synes klart, at den igangværende finanskrisen for nogle virksomheder vil være af et så væsentligt omfang, at hele virksomhedens forretningsgrundlag kan forsvinde. Dette gælder såvel i relation til omsætning og indtjening som til opretholdelse og optagelse af ny finansiering.

Revisor skal således i sin dokumentation for planlægning og udførelse af årets revision, herunder afdækning af de risici, der vurderes som særlig væsentlige, medtage hvordan risici som følge af finanskrisen er behandlet samt vurderingen af resultatet af de udførte handlinger.

Fair value accounting estimates

Regnskabsposter, der involvere udøvelse af fair value accounting estimates, omfatter som gennemgået i opgaven kapitel 2 en vid række af regnskabsposter.

Som nævnt i det foregående afsnit betyder de nuværende forhold på de finansielle markeder, at revision af fair value accounting estimates er en særlig udfordring for revisor. Dette skyldes, at såfremt der ikke er et aktivt marked for de pågældende aktiver og forpligtelser, hvilket er/vil blive aktuelt, såfremt økonomien mere eller mindre går i stå, vil ledelsen være henvist til anvendelse af andre værdiansættelsesmetoder såsom DCF-modeller el.lign. Disse modeller kræver anvendelse af mere eller mindre subjektive faktorer som diskonteringsratser, forventede vækstrater mv. Anvendelse af sådanne faktorer vil alt andet lige forøge usikkerheden forbundet med skønnet. Et yderligere aspekt er, at den flygtige økonomiske udvikling typisk medfører større og uforudsigelige udsving af de anvendte faktorer, hvilket yderligere øger usikkerheden og risikoen for væsentlige fejl i årsrapporten.

Endvidere vil anvendelse af egne forudsætninger i stedet for observerbare markedsdata tillige øge risikoen for potentielle besvigelser i regnskabsaflæggelsen. Risikoen for besvigelser kan være yderligere forøget, idet ledelsen måske er under pres for at indfri udmeldte resultatforventninger. Ledelsen kan således være mere tilbøjelig til at anvende tendentiøse optimistiske forudsætninger i udøvelse af skønnene.

Revisor bør i sådanne situationer udover at opretholde den professionelle skepsis forholde sig ekstra kritisk til de af ledelsen anvendte metoder og forudsætninger. Dette ikke kun i relation til nye estimater. Beregninger foretaget i tidligere år kan være baseret på nu stærkt forandrede forudsætninger og således kræve en fornyet gennemgang.

I relation til revision af fair value accounting estimates har IASB i september 2008 udsendt et notat omkring indregning og måling af finansielle instrumenter i inaktive markeder¹⁰⁶. Notatet henvender sig naturligt til regnskabsaflæggere, men revisor kan ligeledes finde inspiration og vejledning heri, eksempelvis er der en omfattende behandling af oplysningsforpligtelser.

¹⁰⁵ ISA 315 (R), Paragraph 4 (b)

¹⁰⁶ "IASB Expert Advisory Panel: Measuring and disclosing the fair value of financial instruments in markets that are no longer active", draft document.

Impairment test af anlægsaktiver

Det synes oplagt, at den nuværende økonomiske situation må medføre et øget behov for såkaldte nedskrivningstest ("impairment tests"). Nedskrivningstest anvendes for en række regnskabsposter, herunder immaterielle anlægsaktiver med bestemt eller ubestemt levetid, hvor der er krav om en årlig test af de aktiver med en ubestemt brugstid, jf. kravene i IAS 36 og IAS 38, eller for materielle anlægsaktiver såsom udlejningsejendomme mv.

Udøvelsen af en nedskrivningstest kan alt efter det konkrete aktiv medføre et behov for medinddragelse af en ekspert på det pågældende område, eksempelvis på ejendomsmarkedet, hvor det faldende prisniveau og antal af handler kan bevirke, at de hidtidige anvendte forudsætninger om f.eks. kvm.-pris. eller forretningskrav ikke længere er gældende. Goodwill-beregninger kan på tilsvarende vis være baseret på misvisende diskonteringsfaktorer og forventninger til fremtiden. Tilsvarende overvejelser gør sig gældende ved igangværende udviklingsprojekter, der typisk er baseret på forventninger til den fremtidige afsætning af produktet, eller at virksomheden har de fornødne ressourcer til færdiggørelse. Selv en mindre ændring i disse forudsætninger medfører ofte væsentlige udsving i den beregnede værdi og kræver således ofte nøje overvejelser.

Revisor skal påse, at ledelsen har taget stilling til de påkrævede nedskrivningstest, herunder at det bagvedliggende datagrundlag synes rimeligt. Såfremt der ikke er taget stilling hertil, bør revisor selv foranledige de nødvendige handlinger til afdækning af behovet herfor. Dette arbejde kan og skal ikke erstatte ledelsens ansvar for udarbejdelse af årsrapporten, men danne grundlag for en vurdering af et eventuelt fejlniveau i årsrapporten.

Ukurans på varebeholdninger og dubiøse debitorer

En afmatning i samfundsøkonomien vil alt andet lige for de fleste virksomheder medføre en faldende afsætning. Virksomheden kan reagere på forskellig vis, eksempelvis ved en prisnedsættelse på virksomhedens produkter. I værste fald vil en del af produkterne ikke kunne afsættes, eksempelvis ved en større lagerbeholdning oprindelig beregnet for en eksport som udebliver, og hvor hjemmemarkedet ikke kan aftage disse varepartier.

Revisor skal gennemgå ledelsens vurdering af behovet for nedskrivning af ukurans på varelageret. Hidtidige anvendte metoder og satser er måske ikke længere tilstrækkelige. Der kan være specifikke varegrupper, der skal underkastes en nærmere gennemgang. I "worst-case"-scenarierne, skal der måske endvidere endog tages hensyn til eventuelle bortskaffelsesomkostninger.

Revisor kan endvidere stå i den situation, at hvor man tidligere delvis har baseret sig på det efterfølgende salg til vurdering af behovet for nedskrivninger, kan denne mulighed nu måske være umulig/begrænset som følge af et manglende salg. Det kan således være nødvendigt at "udvikle" andre metoder til opgørelse og vurdering af nedskrivningsbehovet.

I relation til revision af varelageret kan virksomheden have indgået købs- eller leveringskontrakter for en længere årrække. Disse kontrakter vil ofte være indgået i tidligere perioder, hvor situationen var en ganske anden end i dag. De aftalte vilkår kan derfor være særdeles ugunstige for virksomheden, eksempelvis anskaffelsesomkostninger, der ligger under de nuværende salgspriser for produktet el.lign. Det kan også være på afsætningssiden, der en problemstilling, eksempelvis underleverandører til bilindustrien, hvor virksomhedens (eneste) kunde afbryder samarbejdet eller stiller stærkt ugunstige vilkår i udsigt. Revisor skal

da overveje den samlede påvirkning på virksomheden, og hvorvidt og i givet fald hvordan dette skal medtages i årsrapporten..

Den økonomiske afmatning - og den deraf medfølgende likviditetsmangel hos såvel private som virksomheder - vil udgøre en potentiel risiko for dubiøse debitorer. En leverandør til byggebranchen kan således blive ramt af betalingsstandsninger og konkurser hos mindre håndværksmestre; låneaftaler kan blive misligholdt uden mulighed for inddrivelse af restfordringen mv.

Revisor skal være opmærksom på, hvordan ledelsen fastlægger behovet for hensættelser til dubiøse debitorer, herunder tilstrækkeligheden heraf. I den forbindelse bør revisor overveje tilsvarende forhold som gennemgået ovenfor omkring varelageret.

I relation til debitorer bør revisor endvidere være opmærksom på, at et eventuelt stillet sikkerhedsgrundlag for tilgodehavendet/udlånet måske ikke længere er kurs pari værd, herunder stillede garantier og kautioner mv. fra fysiske eller juridiske personer, som ikke vil kunne indfri disse garantier eller kautioner. I vurderingen af behovet for hensættelse og nedskrivninger bør disse overvejelser tillige indgå.

Øvrige regnskabsposter

Det synes klart, at de ovenstående poster ligeledes må indøve indflydelse på revisors vurdering af eventuelle udskudte skatteaktiver, herunder særligt ledelsens vurdering og dokumentation for udnyttelse heraf inden for en overskuelig fremtid.

Selskaber, der har et internationalt engagement, opererer ofte i lande, hvor virksomheden har en eller anden form for pensionsforpligtelse ell.lign. over for medarbejderstaben. Disse forpligtelser er ofte baseret på visse forudsætninger om et vist afkast af de underliggende aktiver og beskæftigelsesgrader for medarbejderne. Den økonomiske afmatning og nedgang på de finansielle markeder kan udfordre disse forudsætninger, således at virksomheder er nødsaget til at enten foretage yderligere hensættelser eller oplyse om "underdækningen" i årsrapporten.

Herudover kan poster, som delvis beregnes på baggrund af faste faktorer eller beløb, blive påvirket. Det er således ikke sikkert at de anvendte faktorer eller beløb længere er gældende. Det kan eksempelvis være regnskabsposter som andre tilgodehavender, periodeafgrænsningsposter og skyldige omkostninger.

Eventualforpligtelser

Det er ikke ualmindeligt, at eksempelvis moderselskabet i en koncern afgiver kautionserklæringer overfor dattervirksomhedernes kreditinstitutter. Tilsvarende kan der være afgivet diverse former for "letter of intent", tilbagetrædelseserklæringer mv. over for såvel koncernselskaber som samarbejdspartnere mv. Under normale forhold ville sådanne erklæringer typisk ikke volde problemer i relation til revision af årsrapporten og alene fremgå som en eventualforpligtelse i moderselskabets årsrapport. Den negative udvikling kan i midlertidig medføre, at disse forpligtelser aktualiseres og således skal indregnes i årsrapporten som en forpligtelse – måske som følge af at kreditinstituttet vil gøre regres over for kautionisten. Problemstillingen er eksempelvis aktuel ved indregning af kapitalandele i dattervirksomheder med en negativ egenkapital, hvor moderselskabet kautionerer for dennes forpligtelser.

Revisor bør gennemgå lånedokumenter og kontrakter og forholde sig til engagementsoversigter fra kreditinstitutter, således at sådanne forhold identificeres og medtages korrekt i årsrapporten. Det kan i den forbindelse være nødvendigt at indhente oplysninger om de aktuelle forhold og forventede udvikling for de virksomheder, der er afgivet erklæringer for.

Efterfølgende begivenheder

Revisor skal en del af sine arbejdshandlinger som bekendt forholde sig til efterfølgende begivenheder, herunder såvel forhold som be- eller afkræfter forhold opstået på balancedagen, og som følgelig skal indregnes i årsrapporten samt tillige forhold opstået efter balancedagen, som kan give information til brug for vurdering af regnskabsmæssige skøn samt oplysninger, der bør medtages i ledelsesberetningen i årsrapporten.

Dette forhold er yderligere aktualiseret af den flygtige udvikling på de finansielle markeder. Forholdene kan således ændres væsentlig inden for en kortere tidshorisont, hvilket revisor bør være opmærksom på.

"Going concern"

Going concern problematikken er egentlig indeholdt som et delelement ved ovenstående forhold. Herudover kan der selvfølgelig være almindelige betragtninger om den fremtidige indtjening, opretholdelse af finansiering mv.

Revisor skal som en del af sin revision være opmærksom på forhold, som udgør en mulig trussel om going concern forudsætningen. Såfremt der konstateres sådanne forhold, skal revisor modificere revisionspåtegningen med enten supplerende oplysninger eller forbehold herom. Problematikken i relation til regnskabsmæssige skøn er som gennemgået i opgaven den usikkerhed, der er forbundet hermed. En eventuel afvigelse af et væsentligt skøn og dermed typisk også en væsentlig regnskabspost kan være medvirkende til, at virksomheden ikke kan fortsætte driften. Revisor står således ofte i et dilemma, da en påtegning med et uberettiget forbehold så at sige kan vise sig at blive en "selvopfyldende profeti", idet omverdenen naturligt vil reagere negativt på årsrapporten.

Med hensyn til going concern betragtningen har den såkaldte "Kreditkrise" i banksektoren bidraget med yderligere et issue. Såfremt virksomheden således ikke kan få stillet det nødvendige kapitalgrundlag til fremtidig ekspansion til rådighed, eller at den nuværende finansiering sågar bliver krævet indfriet, kan det i sig selv medføre grund til overvejelse hos ledelse og revisor omkring virksomhedens fortsatte overlevelsesevne. Det synes givet, at dette særligt gør sig gældende, hvor der i forvejen er likviditetsmæssige problemer.

Præsentation i årsrapporten

Som gennemgået i årsrapporten stiller regnskabsregulering krav om præsentation og noteoplysninger om væsentlige usikkerheder og skøn fortaget i forbindelse med regnskabsaflæggelsen.

Revisor skal være opmærksom på disse oplysningsforpligtelser. Såfremt revisor ikke finder, at virksomheden på tilfredsstillende vis gør opmærksom på disse forhold, bør revisor overveje at modificere påtegningen.

Besvigelserisiko

Den finansielle udvikling kan medføre et øget pres på selskabets ledelse for at leve op til tidligere udmeldte forventninger og strategier eller mere personlige mål så som performance-aflønning mv. Dette medfører en øget risiko for besvigelser i forbindelse med regnskabsaflæggelsen. De eventuelle besvigelser kan vise sig i mange afskygninger i årsrapporten. Således kan der være tale decideret regnskabsmanipulation, hvor ledelsen indtægtsfører fiktiv omsætning, undlader indregning af større omkostninger el.lign. Men der kan også være tale en mere generel bias i udøvelse af skøn og vurdering, således at der eksempelvis anlægges et (over)optimistisk syn på aktivposterne og en tilsvarende undervurdering af forpligtelserne. En sådan bias er ofte sværere direkte at lokalisere og viser sig ofte først ved en samlet betragtning af årsrapporten. Besvigelsen kan også vise sig ved, at ledelsen uden videre ændrer metode for vurdering for de enkelte regnskabsposter eller ændrer i de anvendte forudsætninger.

Revisor bør naturligvis påse og forholde sig til disse risici ved revision af årsrapporten og opretholde sin professionelle skepsis, herunder skal ledelsens valg af forudsætninger og grund til eventuelle ændringer udfordres. Eksempelvis vil en mindre pessimistisk nedskrivningspolitik eller en mere optimistisk forventning til den fremtidige omsætning henset til markedsudviklingen umiddelbart virke påfaldende.

I forbindelse med besvigelser har revisor endvidere en række rapporteringsforpligtelser, der bør overholdes. I dette indgår også kommunikation til selskabets ledelse omkring ændrede væsentlige indregningskriterier og metoder samt andre usikkerheder i årsrapporten.

3.10. Sammenfatning

Kapitel 3 har beskæftiget sig med revision af regnskabsmæssige skøn efter ISA 540 (R&R). I den forbindelse er baggrunden for revideringen af standarden samt tilblivelsesprocessen herfor kort gennemgået. Kravene ifølge ISA 540 (R&R) er blevet sammenholdt med den hidtidige regulering for området, og de væsentligste ændringer er blevet omtalt. Endvidere er der givet forslag til forbedringer til standarden. Afslutningsvis er der omtalt en række forhold som revisor skal være opmærksom på som følge af den igangværende finanskrise.

Kapitel 3 skulle bl.a. besvare opgavens hovedproblemstilling 1. Problemstilling var formuleret som:

- Hvilke revisionshandlinger forventes revisor at foretage sig for at opnå den ønskede grad af overbevisning om de udøvede regnskabsmæssige skøn?
 - I relation hertil ønskes det belyst 1) hvilke ændringer den nyudstedte revisionsstandard ISA 540 (Revised & Redrafted) vil medføre i revisionen af regnskabsmæssige skøn, og 2) hvorvidt vedtagelsen og implementeringen af standarden på tilfredsstillende vis giver afklaring af de usikkerheder, der uvilkårligt er forbundet med revision af regnskabsmæssige skøn, eller om der stadig synes at være uafklarede forhold og dermed behov for yderligere regulering og vejledning.

I det følgende opsummeres besvarelsen af problemstillingen.

Indledningsvis må det konstateres at ISA 540 (R&R) overordnet synes som en fornuftig og relevant standard.

Baggrunden for revideringen af den hidtidige ISA 540 var et ønske om en ny samlet standard for revision af regnskabsmæssige skøn, der i lighed med de reviderede kernestandarder fulgte risikomodellens tilgang til revision af årsrapporten. Herudover medførte det øgede fokus på besvigellesområdet også behovet for revurdering af revisors rolle i relation til eventuel management bias inden for regnskabsaflæggelsen. Tilblivelsesprocessen har været langstrakt med større ændringer i forløbet, herunder medinddragelse af de regnskabsmæssige skøn, der involverer betragtninger omkring fair value.

ISA 540 (R&R) er opbygget efter risikomodellen, hvilket medfører krav om indledningsvise risk assessment procedures hvor revisor forholder sig overordnet til risikoen for væsentlige fejl i årsrapporten som følge af virksomhedens forhold og branche. Herefter skal revisor henholdsvis vurdere risikoen for væsentlige fejl på såvel regnskabsniveau som regnskabspostniveau samt designe og udføre revisionshandlinger til afdækning heraf. Opmærksomheden skal i den forbindelse særlig rettes mod på de risici, der klassificeres som significant risks. Sluttelig vil revisor skulle vurdere de eventuelle identificerede fejl mod det samlede væsentlighedsniveau for årsrapporten med henblik på en konklusion om, hvorvidt de regnskabsmæssige skøn virker rimelige. Hertil skal revisor sikre, sig at årsrapporten medtager de påkrævede og nødvendige noteoplysninger om usikkerheden forbundet med de udøvede skøn, således at årsrapporten samlet kan siges at give et retvisende billede af selskabets økonomiske udvikling og finansielle position.

ISA 540 (R&R) giver udbydende vejledning i, hvilke metoder revisor kan anvende i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn. Disse metoder omfatter bl.a. en gennemgang af baggrundsmaterialet og tilblivelsesprocessen for de udøvede skøn, udarbejdelse af et eget estimat til brug for sammenligning samt gennemgang af efterfølgende begivenheder.

Som noget nyt stiller ISA 540 (R&R) endvidere krav om, at revisor foretager en retrospektiv gennemgang af regnskabsmæssige skøn foretaget i tidligere perioder. Denne handling skal ses i sammenhæng med det øgede fokus på besvigelser og potentiel management bias i regnskabsaflæggelsen, der har været i det seneste årti.

Selve vejledningen omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved de regnskabsmæssige skøn synes ikke at være videre informativ. Problemstillingen vil blive behandlet mere uddybende i kapitel 4, hvortil der henvises.

Revisor skal som en integreret del af revisionsprocessen og de udførte arbejdshandlinger vurdere, hvorvidt de anvendte regnskabsmæssige skøn forekommer at være biased, idet dette kan indikere en mulig besvigelsesrisiko. Dette krav skal ses i sammenhæng med det yderligere fokus på besvigelser, der har været i de senere år. Såfremt der konstateres forhold, der kunne tyde på en mulig bias i regnskabsaflæggelsen skal revisor udføre yderligere arbejdshandlinger samt vurdere effekten på årsrapporten. Problemstillingen vil blive behandlet mere uddybende i kapitel 4, hvortil der henvises.

Som en del af IAASB's generelle approach omkring "think small first"-konceptet giver ISA 540 (R&R) yderligere vejledning omkring revision af små og mellemstore virksomheder. Dette forhold synes særlig relevant i dansk kontekst, idet mange danske virksomheder falder ind under IAASB's definition på "smaller entities".

Som en konsekvens af den i øvrigt fornuftige sammenlægning af ISA 540 og ISA 545 er noget af vejledningen i ISA 540 (R&R) alene rettet mod fair value accounting estimate, mens de øvrige krav anvendes for regnskabsmæssige skøn generelt. Denne opdeling har sin baggrund i den principielle forskel, der er mellem dagsværdi og regnskabsmæssige skøn generelt. Revisor skal således i forbindelse med fair value accounting estimate forholde sig til, hvorvidt de anvendte forudsætninger i tilstrækkelig grad repræsenterer, hvad uafhængige markedsdeltagere ville tage i betragtning på balancedagen. Det kan diskuteres, hvor pædagogisk disse krav er inkorporeret i ISA 540 (R&R).

Omfanget af standarden er betydelig. Opdelingen af de regnskabsmæssige skøn og de tilknyttede risici i flere underkategorier samt forskelle i metoder til afdækning heraf mv. medfører samlet, at standarden bliver såvel omfangsrig og en smule uoverskuelig. Et flow-chart over revisionsprocessen ville kunne afhjælpe denne mangel. Det er forsøgt at udarbejde et sådant flow-chart i kapitlet.

Afslutningsvis gøres der i kapitlet opmærksom på den igangværende finanskrise. Finanskrisen er bl.a. med til at aktualisere et særligt væsentlig issue i relation til revision af regnskabsmæssige skøn, nemlig afklaring af forudsætningen for udarbejdelse af årsrapporten efter "going concern"-princippet. Revisor bør således i sin revision for de kommende regnskabsår være særlig opmærksom på ledelsens dokumentation for overholdelse af denne grundlæggende forudsætning. Er forudsætningen ikke opfyldt vil årsrapporten skulle aflægges efter nettorealizationsprincippet i stedet. Dette kan få væsentlig indflydelse på, indregningen og målingen af de enkelte aktiver og passiver. Finanskrisen medfører også et øget fokus på revisors vurdering af regnskabsmæssige skøn i relation til nedskrivningstest, ukurans for varebeholdninger, hensættelse til tab på debitorer, vurdering af udskudte skatteaktiver mv. Herudover kan finanskrisen også medføre at hidtidige anvendte arbejdshandlinger til afdækning af de udøvede skøn måske ikke længere er mulige eller brugbare, f.eks. som følge

af et manglende efterfølgende salg. Revisor kan således være nødsaget til at finde alternative metoder til afdækning af de udøvede skøn.

Kapitel 3 skulle gerne have givet et indblik i revisors værktøjskasse til revision af de regnskabsmæssige skøn i årsrapporten. Disse handlinger danner baggrund for opgørelsen af et eventuelt fejlniveau ved de udøvede skøn samt tillige for identifikation af en mulig bias i regnskabsaflæggelsen. Disse to forhold vil blive behandlet nærmere i kapitel 4.

Kapitel 4 – Fejl og management bias

Dette kapitel vil fokusere hvordan revisor opgør et eventuelt fejlniveau ved revision af regnskabsmæssige skøn, samt hvordan revisor skal forholde sig, såfremt der konstateres management bias i regnskabsaflæggelsen.

Kapitlet vil indledningsvist indeholde en kort omtale af forskelle og sammenhænge mellem egentlige fejl og management bias, herunder vanskeligheden ved at adskille disse entydigt fra hinanden. Herefter vil opgørelsen af et eventuelt fejlniveau i årsrapporten og management bias i regnskabsaflæggelsen blive behandlet i hvert sit hovedafsnit. Opbygningen af afsnittene omkring fejl og management bias følger samme struktur, hvor der først gives en definition af begreberne, hvorefter problemstillinger omkring opgørelse af niveauet for fejl og management bias behandles. Evaluering af det eventuelle fejlniveau og den potentielle management bias samt indvirkningen heraf på revisionspåtegningen på årsrapporten samt rapporteringen til selskabets ledelse behandles i kapitel 5.

4.1. Fejl i årsrapporten og management bias i regnskabsaflæggelsen

En del af revisors udfordringer ved identificering og opgørelse af eventuel management bias i regnskabsaflæggelsen består i vanskeligheden ved at adskille bias overfor "almindelige" fejl. Afsnit 4.2.1 og 4.3.1 vil indeholde en nærmere definition på henholdsvis fejl og management bias. Grænsedragningen mellem disse er imidlertid ikke altid klar. Opdelingen af, hvad der udgør en simpel fejl, en mere eller mindre tendentiøs vurdering i målingen af de enkelte regnskabsposter og decideret regnskabsmanipulation, er således glidende. Management bias indeholder imidlertid et "bevidstheds"-element, jf. grænsedragningen i relation til besvigelser omkring bevidste fejl ("intentional misstatements") og ubevidste fejl ("unintentionally misstatements"). Det synes klart, at når et tilstrækkeligt stort omfang af de regnskabsmæssige skøn synes afvigende i forhold til, hvad revisor vil vurdere som rimeligt, tyder dette på, at afvigelsen er bevidst. Tilsvarende ved en meget stor uforklarlig afvigelse mellem det indregnede beløb og det beløb, som revisor umiddelbart havde forventet. Men hvor denne grænsedragning går, er imidlertid vanskeligt at fastlægge. I vurderingen indgår bl.a. forhold som erfaring opnået ved tidligere revisioner; hvorvidt afvigelserne er koncentreret om visse regnskabsposter eller skøn; revisors viden omkring, hvilke forhold som offentligheden fokusere på. Typisk forhold, som ligeledes indgår i revisors overvejelser ved fastlæggelse af væsentlighedsniveauet for årsrapporten. Hertil skal naturligvis lægges de øvrige forhold, som normalt medtages i vurderingen af en eventuel besvigelserisiko; pres, incitament og mulighed mv..

4.2. Fejl i årsrapporten

4.2.1. Definition af fejl

ISA 450 (R&R) definerer en fejl som¹⁰⁷:

- *"A difference between the amount, classification, presentation, or disclosure of a reported financial statement item and the amount, classification, presentation, or disclosure that is required for the item to be in accordance with the applicable financial reporting framework. Misstatements can arise from error or fraud."*

¹⁰⁷ ISA 450 (R&R), Paragraph 4 (a)

Der er altså tale om et bredt spektrum af mulige fejl – af såvel kvantitativ som kvalitativ karakter.

Det bemærkes indledningsvis, at regulering anvender begrebet "fejlinformation" om samtlige fejl i årsrapporten, altså uanset om disse skyldes ubevidste fejl eller bevidste fejl i form af besvigelser. Dette afsnit vil koncentrere sig om egentlige (ubevidste) fejl, mens det følgende afsnit 4.3 vil behandle bevidste fejl i form management bias i regnskabsaflæggelsen.

Som det er fremgået af kapitel 2 omkring den regnskabsmæssige regulering, anerkendes det, at der i forbindelse med regnskabsaflæggelsen er behov for udøvelse af skøn for visse regnskabsposter, samt tillige at flere af disse skøn eventuelt ikke vil kunne opgøres med 100% sikkerhed, hvorfor der indføres krav om noteoplysninger om usikkerheden forbundet med skønnet. Et regnskabsmæssigt skøn blev i kapital 3 defineret som værende¹⁰⁸:

- *"An approximation of a monetary amount in the absence of a precise means of measurements"*

Denne definition er i det store hele enslydende med den regnskabsmæssige "definition".

Det synes at give sig selv, at når det i selve definitionen af det regnskabsmæssige skøn omtales, at der ikke altid vil være et præcist målegrundlag til rådighed - med den usikkerhed, dette naturligt medfører, så må identifikationen og kvantificeringen af eventuelle fejl være forbundet med en tilsvarende usikkerhed.

Til illustration heraf kan følgende eksempel tænkes:

En ejendom skal måles til dagsværdi i årsrapporten. Ledelsen vurderer på baggrund af tidligere års erfaringer, at ejendommens markedsværdi er på ca. DKK 12-15 mio. Ejendommen er medtaget til DKK 14,5 mio. i årsrapporten.

Revisor sætter umiddelbart spørgsmålstegn ved denne måling, idet markedet det seneste halve år har været for nedadgående. Han erkender, at ejendommen har visse "kvalitative" egenskaber. Han vurderer markedsprisen til at være mellem DKK 10-15 mio., hvor DKK 10 mio. dog nok er pessimistisk, mens en pris på DKK 15 mio. efter revisors opfattelse er optimistisk (så at sige "alt indregnet").

Spørgsmålet er: Er der en fejl i årsrapporten? Og i givet fald med hvor stort et beløb? Den foretagne indregning og måling er således umiddelbart inden for revisors range – om end i den ene ende af skalaen.

Vi vil vende tilbage til eksemplet efter en gennemgang af kravene og vejledningen i ISA 540 (R&R).

En fejl i forbindelse med regnskabsmæssige skøn adskiller sig altså fra øvrige direkte konstaterbare fejl ved den manglende grad af præcision, hvormed fejlniveauet kan opgøres. En forkert omregning af en valutabeholdning, en manglende medtagelse af en salgs- eller købsfaktura eller en forkert klassifikation mellem lang- og kortfristede gældsforpligtelser lader sig umiddelbart kvantificere. Modsat hertil kan en fejl ved regnskabsmæssige skøn ikke altid umiddelbart beregnes, men må søges opgjort ved alternative metoder – og vil i givet fald ofte være et interval snarere end et enkelt beløb.

¹⁰⁸ ISA 540 (R&R), Paragraf 7 (a)

4.2.2. Typer af fejl

ISA 540 (R&R) opdeler fejl i følgende typer (parentes angiver fejltypen efter ISA 450 (R&R))¹⁰⁹.

- *"Misstatements about which there is no doubt (factual misstatements)"*
- *"Differences arising from management's judgments concerning accounting estimates that the auditor considers unreasonable, or the selection or application of accounting policies that the auditor considers inappropriate (judgemental misstatements)"*
- *"The auditor's best estimate of misstatements in populations, involving the projection of misstatements identified in audit samples to the entire populations from which the samples were drawn (projected misstatements)"*

Som det fremgår heraf, følger opdelingen i ISA 540 (R&R) opdeling i ISA 450 (R&R). ISA 450 (R&R) kræver som bekendt, at revisor akkumulerer og opdeler de identificerede fejltypen indenfor disse kategorier.

Når man afgør typen af fejl, må man tage karakteren af et regnskabsmæssigt skøn i betragtning, herunder den usikkerhed, der knytter sig til målingen heraf. En "factual" fejl må kræve, at det af revisor beregnede sammenligningsgrundlag ikke, eller i hvert fald i ubetydelig grad, i sig selv er genstand for diskussion. Eksempelvis kunne ledelsen have anvendt ubestridelige forkerte forudsætninger i den anvendte model eller ved en fejl have misfortolket et notat udarbejdet af en ekstern konsulent. "Judgemental" og "projected" fejl er omvendt pr. definition genstand for en vis subjektivitet og usikkerhed. Det synes vel oplagt, at en større andel af fejl i relation til regnskabsmæssige skøn må karakteriseres som "judgemental", da der jo er tale om skønsmæssige forhold/sammenligninger. "Projected" fejl kan opstå ved eksempelvis "opblæsning" af fejl fundet indenfor en større ensartet datamængde. Eksempelvis en stikprøve for et varelager, hvor der synes at være anvendt en forkert valutakurs eller en forkert alderskode til beregning af en eventuel nedskrivning for ukurans. Revisor kan i sådanne tilfælde antage, at det samme gør sig gældende for det resterende varelager.

ISA 450 (R&R) kræver meget fornuftigt, at revisor kommunikerer rettidigt med ledelsen omkring identificerede fejl med henblik på 1) rettelse heraf eller 2) begrundelse på, hvorfor ledelsen ikke anser forholdet som værende en fejl. Ledelsen kan således have velbegrundede overvejelser for deres valg af indregning og måling af regnskabsposten. Hensigten med denne kommunikation er at reducere det samlede usikkerhedsniveau med hensyn fejlinformation i årsrapporten. En del af denne usikkerhed burde dog allerede være elimineret ved kravet om, at revisor skal forstå ledelsens valg af metoder/model og forudsætninger, såfremt revisor vælger at udarbejde et eget sammenligningsgrundlag¹¹⁰.

Fejl kan som nævnt være af såvel kvantitativ som kvalitativ karakter. Ovenstående gennemgang synes koncentreret omkring de kvantitative fejl. Kvalitative fejl kan imidlertid også indpasses i ovenstående opdeling. Således kan der være en faktisk fejl i noteoplysningerne, herunder eksempelvis manglende lovpligtige oplysninger; der kan være fortolkningsmæssige forhold, der gør sig gældende, eksempelvis ordvalget eller den relative fordeling mellem omtale af positive og negative forhold; og endelig kan revisor skønne ud fra

¹⁰⁹ ISA 540 (R&R), Paragraph A118.

¹¹⁰ ISA 540 (R&R), Paragraph 13 (d (i))

en nærmere gennemgang af omtalen af et udsnit af selskabets udviklingsprojekter eller investeringsejendomme, at de samme mangler gør sig gældende for den resterende masse.

Det synes oplagt, at revisor som følge af det generelt øgede fokus på præsentationen i årsrapporten samt særligt i relation til usikkerheden forbundet med regnskabsmæssige skøn, bør ofre betydelig opmærksomhed på afdækning af eventuelle kvalitative fejl i årsrapporten. Ledelsens beskrivelse af årets resultat og den forventede udvikling i årsrapporten, herunder eksempelvis virksomhedens portefølje af udviklingsprojekter, enten i form af ikke-indregnede projekter eller det fremtidige potentiale for igangværende projekter, kan, såfremt denne er misvisende, medføre mindst lige så stor risiko for potentielle investorer og långivere, der handler i tillid til denne, som en forkert talmæssig opgørelse. Såfremt revisor mener, at den samlede præsentation i årsrapporten ikke er tilstrækkelig, ikke er retvisende eller er direkte misvisende, skal revisionspåtegningen modificeres. Revisor bør i den forbindelse endvidere erindre kravene til gennemlæsning af andre dokumenter i tilknytning til årsrapporten¹¹¹.

4.2.3. Opgørelse af fejlniveau i årsrapporten

4.2.3.1. Anvendelse af et point estimate eller et range

For at kunne opgøre en fejl efter ISA 540 (R&R) kræves det nødvendigvis, at revisor indledningsvis udarbejder et uafhængigt sammenligningsgrundlag, hvormed det af ledelsen udøvede skøn kan sammenlignes.

ISA 540 (R&R) oplister som gennemgået i kapitel 3 følgende to hovedformer for sammenligningsgrundlag:

- Point estimate (ét enkelt beløb)
- Range (et interval)

Hvorvidt revisor vælger at udarbejde et point estimate eller et range, afhænger af den konkrete situation. Usikkerheden knyttet til selve skønnet, tilgængeligheden af data samt selvfølgelig regnskabsregulerings krav mv. påvirker naturligt valget.

Det synes oplagt, at såfremt revisor er i stand til at udarbejde et pålideligt point estimate, øger dette revisors mulighed for at kvantificere det eventuelle fejlniveau i det foretagne skøn. Som det vil fremgå af nedenstående, er det desværre ikke altid muligt at udarbejde et tilstrækkeligt præcist point estimate.

ISA 540 (R&R) fremhæver sammenhængen mellem de to former for sammenligningsgrundlag, idet det nævnes, at revisor enten 1) indledningsvis kan udarbejde et range og herudfra indsnævre dette til et point estimat eller omvendt 2) kan revisor med udgangspunkt i point estimate udføre følsomhedsanalyser herfor og derved udlede et range.

ISA 540 (R&R) giver ikke megen vejledning i, hvordan revisor skal opgøre et point estimate. Vejledningen er mere udførlig omkring udarbejdelse af et range - uden dog at kunne siges at være "afklarende". Vi vil derfor starte gennemgangen med at se på de tilfælde, hvor revisor anvender et range.

¹¹¹ ISA 720 (R), Paragraph 6-7

Hvordan revisor opgør et range og hvordan det udarbejde range eventuelt kan indsnævres er nærmere omtalt i kapitel 3, hvortil der henvises.

4.2.3.1.1. Range

I tilblivelsesprocessen frem mod ISA 540 (R&R) har der været varierende vejledning i, hvordan et range skulle anvendes, herunder hvor bredt dette skulle være, om, og i givet fald, hvordan man kunne fastslå det "mest sandsynlige udfald" indenfor det udarbejdede range mv.

I forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn vil det opgjorte range skulle inkludere det beløb, som ledelsen har anvendt ved indregning og måling i årsrapporten for, at revisor vil kunne acceptere ledelsens skøn. Ligger ledelsens skøn udenfor det udarbejdede range, er revisor nødsaget til at foretage yderligere handlinger, eller, såfremt der ikke opnås tilstrækkelig afklaring, at betragte forholdet som udgørende en fejl. Med denne begrænsning kan det udarbejde range være bredere eller smallere. Det udarbejdede range kan således inkludere følgende:

- de mulige værdier
- de sandsynlige værdier
- de mest sandsynlige værdier

og endelig

- én enkelt værdi

Hvor "de mulige værdier" naturligvis må anses som det bredeste range og "én enkelt værdi" som det smalleste range. Alternativet "én enkelt værdi" er, som det vil fremgå af det følgende afsnit, nærmest at sammenligne med et point estimate.

Det synes indlysende, at den før omtalte mulighed for kvantificering af identificerede fejl er omvendt proportional med bredden af intervallet. Forstået på den måde, at revisor indenfor et smalt interval alt andet lige bedre vil kunne overskue og estimere et beregnet fejlniveau, hvor dette vil kunne være vanskeligere ved et meget stort interval, idet usikkerheden/de mulige udfald, illustreret ved bredden af intervallet, her er meget større. Den sikkerhed hvormed revisor kan udtale sig om de identificerede forhold udgør en fejl, og i givet fald med hvor stort et beløb, reduceres herved drastisk. Problemstillingen bliver særlig aktuel ved revisors vurdering af fejlniveauet op mod væsentlighedsniveauet for årsrapport, som det vil fremgå af kapitel 5.

Det oprindelige diskussionsoplæg til ED ISA 540 (R&R) medtog som udgangspunkt alle "de mulige værdier"¹¹². Dog med den forudsætning, at revisor skulle forholde sig til bredden af det udarbejdede range. Som det fremgår af ISA 540 (R&R) er et range heri defineret som et interval, hvor "*...all outcomes within the range are considered reasonable*"¹¹³. "Reasonable" skal her forstås som sandsynlige (rimelige).

¹¹² Preliminary Draft of ED ISA 540 (R&R), Paragraph 79-83

¹¹³ ISA 540 (R&R), Paragraph 13 (d (ii))

Det synes bestemt fornuftigt at foretage denne indsnævring af det udarbejde range, idet et interval, som medtager alle mulige udfald, ikke er hensigtsmæssig i relation til revision af regnskabsmæssige skøn, der jo i sig selv er usikre.

ISA 540 (R&R) definerer et range, som omfatter "all reasonable" og ikke "most reasonable" - hvilket ville have indsnævret intervallet yderligere. Hvorfor intervallet ikke indsnævres yderligere, kan betragtes som:

- et udtryk for, at revisor ikke skal (eller er i stand til at) udarbejde egentlige statistiske sandsynlighedsfordelinger
- en accept af usikkerheden i et regnskabsmæssigt skøn

Som det vil fremgå af afsnittet omkring beregning af fejlniveauet, har tidligere udgaver af ED ISA 540 (R) indbefattet et krav til revisor om, såfremt muligt, at udarbejde en sandsynlighedsdistribution på intervallet¹¹⁴. Dette er ikke medtaget i ISA 540 (R&R). Udeladelse heraf er ifølge kommentarerne til udkastene netop sket med en begrundelse i revisors manglende specialistviden på dette område. En sådan begrundelse, kan vel umiddelbart synes forundrende. Begrundelsen vel ses i sammenhæng med, hvorvidt det overhovedet er muligt statistisk at beregne et (korrekt) gennemsnit/mest sandsynlig udfald. Hvor dette måske er muligt ved eksempelvis et større, ensartet datamateriale (ex. reklamationsprocent for standardvarer), kan revisor så med tilstrækkelig sikkerhed statistisk beregne markedsværdien af et selskabs portefølje af udlejningsejendomme eller udfaldet af en række retssager? Det synes oplagt af disse skønsmæssige forhold må fastsættes på anden vis. Som det vil fremgå af de følgende afsnit omfatter denne "på anden vis" ikke sjældent revisors professionelle dømmekraft. Revisor bør dog altid være opmærksom på at indsnævre intervallet så meget som muligt, jf. den tidligere omtale af den ultimative indvirkning på udformningen af revisionspåtegning på årsrapporten.

ISA 540 (R&R) henstiller som tidligere gennemgået til, at det udarbejdede range som udgangspunkt bør indsnævres til et spænd, der er mindre end det generelle væsentlighedsniveau¹¹⁵. Det anerkendes dog samtidig, at dette ikke er muligt i alle tilfælde. Det udarbejdede range bør i sådanne tilfælde dog stadig begrænses til de "reasonable outcomes", jf. den ovenstående argumentation.

En indsnævring af det udarbejde range til alene at omfatte én enkelt værdi må betragtes som værende et ideal – og i givet fald må beregningerne i relation til fejlniveau foretages på samme måde som ved et point estimate (se afsnit 4.2.3.1.2).

Hvordan revisor opgør et range og hvordan det udarbejde range eventuelt kan indsnævres er nærmere omtalt i kapitel 3, hvortil der henvises.

4.2.3.1.2. Point estimate

Et point estimate er som nævnt én konkret sammenligningsværdi. ISA 540 (R&R) giver som nævnt ikke megen vejledning i, hvordan dette sammenligningspunkt beregnes. Dette er vel sådan set også rimeligt nok, idet det helt og holdent må afhænge af den konkrete situation.

¹¹⁴ Se således eksempelvis ED ISA 540 (R), Paragraph 70-73

¹¹⁵ ISA 540 (R&R), Paragraph A94

Som omtalt i kapitel 3 er en af mulighederne, at revisor med udgangspunkt i et range, indsnævre dette gennem en iterativ proces, hvorved revisor til sidst har det bedste/mest sandsynlige udfald tilbage som udtryk for sit point estimate. Metoden med en sådan indsnævring af det udarbejdede range er oftest velegnet, idet den ikke kræver af revisor, at han "rammer plet" med det samme, men via en iterativ proces kan revisor indkredse den mest sandsynlige værdi.

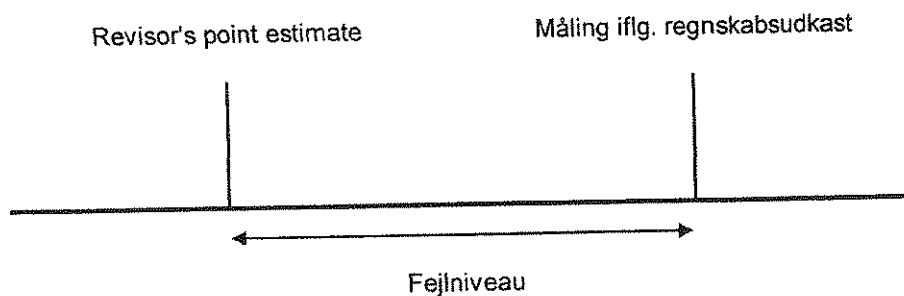
4.2.3.2. Beregning af et eventuelt fejlniveau efter ISA 540 (R&R)

Opgørelsen af fejlniveauet afhænger af, hvorvidt revisor har været i stand til at udarbejde et point estimate eller (alene) har anvendt et range ved vurderingen af det af ledelsen udøvede skøn.

Point estimate

Såfremt revisor har været i stand til at beregne et point estimate, vil et fejlniveau kunne opgøres som differencen mellem det indregnede beløb, som så at sige udgør ledelsens point estimate (og som revisor altså ikke anser for retvisende) og revisors eget point estimate.

Dette kan illustreres ved følgende figur:



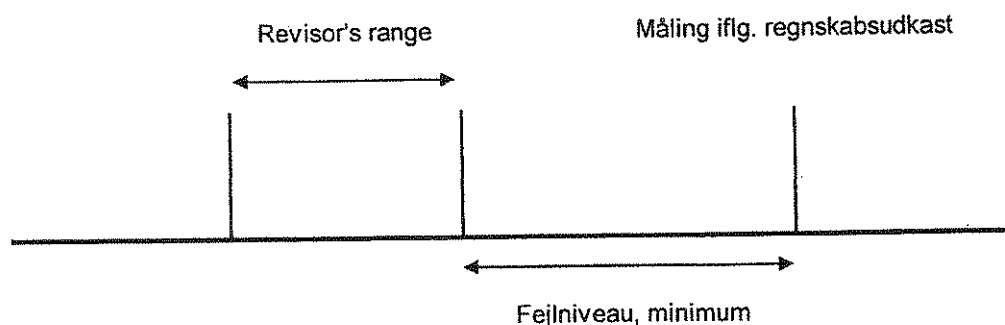
Figur: Opgørelse af fejlniveau ved hjælp af et point estimate (egen tilvirkning)

Dette synes forholdsvis lige til. Processen til at nå frem til revisors point estimate bør dog erindres i denne sammenhæng.

Range

Såfremt revisor har anvendt et range i sin vurdering af skønnet, udgør fejlniveauet ifølge ISA 540 (R&R) som minimum differencen mellem det indregnede beløb og det nærmeste punkt af det udarbejdede range.

Dette kan illustreres ved følgende figur:



Figur: Opgørelse af fejlniveau ved hjælp af et range (egen tilvirkning)

Sammenholdt med det ovenstående scenario med anvendelse af et point estimate synes det størrelsesmæssige beløb af fejlniveauet vel ikke ligeså indlysende, og dog:

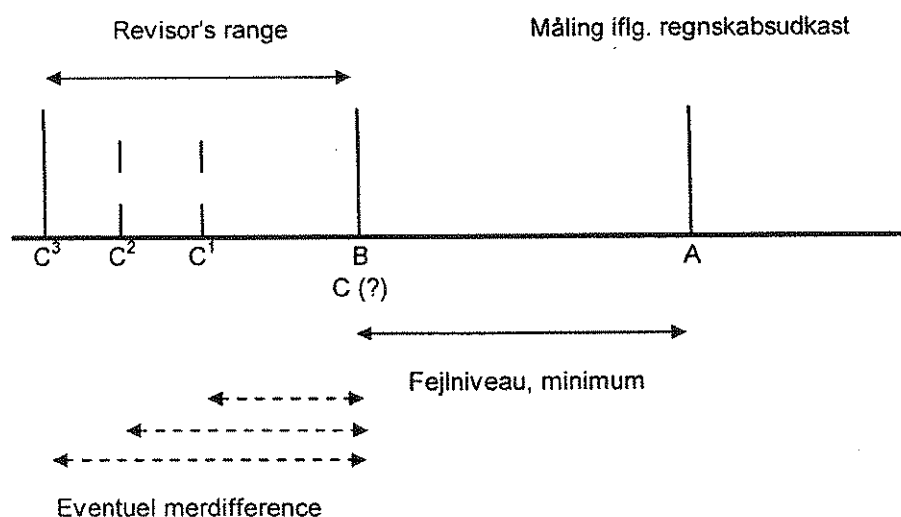
1. Idet revisor ikke har været i stand til at indsnævre det udarbejde range yderligere, hvilket han jo bør såfremt muligt, er det ikke muligt på pålideligt grundlag at opgøre et større fejlniveau end dette spænd.
2. ISA 540 (R&R) angiver tydeligt, at "*the misstatement is no less (egen fremhævning) than the difference...*"¹¹⁶.

De to forhold omhandler samme forhold, men trækker principielt i hver sin retning. Således at forstå, at punkt 1 er begrundelsen for at begrænse fejlniveauet til dette spænd, mens punkt 2 taler for, at fejlniveauet eventuelt kan være større.

Andet led omtales i det følgende afsnit, mens første led kan begrundes således: ISA 540 (R&R) henstiller adskillige gange til, at revisor udarbejder et point estimate på baggrund af et indledningsvist fastsat range ved at indsnævre dette. I tidligere udgaver af ED ISA 540 (R) synes det yderligere forudsat, at revisor kunne fastslå et punkt inden for det fastlagte range, som var at betragte som det mest sandsynlige. Dette "best estimate" skulle så anvendes som beregningsgrundlag i forbindelse med opgørelse af fejlen¹¹⁷. Hensigten bag et sådan "best estimate" må vel umiddelbart sammenstilles med et "point estimate". Hvis det viser sig ikke at kunne lade sig gøre at udarbejde et sådant point estimate, må kvantificeringen af fejlniveauet rimeligvis også begrænses til forskellen mellem det indregnede beløb og den nærmeste grænse af revisors sammenligningsgrundlag, som jo så udgør det eneste "sikre" sammenligningsgrundlag, revisor kan udtale sig om.

4.2.3.2.1. Fastlæggelse af en eventuel merdifference

Til illustration af det andet led (punkt 2) i ovenstående argumentation er der udarbejdet følgende figur:



Figur: Opgørelse af en eventuel merdifference (egen tilvirkning)

¹¹⁶ ISA 540 (R&R), Paragraph A116

¹¹⁷ Draft ED ISA 540 (R), Paragraph 74

At fejlniveauet er A-B burde være klart, jf. diskussionen ovenfor. At det er "no less" synes også klart, idet der jo er tale om et interval inden for hvilken (det sande) målegrundlag for regnskabsposten antages at befinde sig. Det tilbageværende spørgsmål er imidlertid: Er der et yderligere fejlniveau? Dette kan illustreres ved punktet C i ovenstående, hvor C værende lig den "korrekte" værdi af regnskabsposten/skønnet.

Det samlede fejlniveau kan således opgøres til summen af A-B og B-C_x = A-C_x.

Problemet er interessant, idet revisor ved opgørelsen og vurderingen af det akkumulerede fejlniveau i årsrapporten jo principielt skal medtage stykket B-C. Vurderingen af det akkumulerede fejlniveau skal som bekendt sammenholdes med det beregnede væsentlighedsniveau for de enkelte regnskabsposter og årsrapporten som helhed. Der kan således opstå et problem, såfremt stykket B-C sammenlagt med de øvrige identificerede fejl overstiger væsentlighedsniveauet.

Revisor kan således stå over for følgende tilfælde:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Forslag til efterposterings 1-9 for øvrige regnskabsposter (fejl ikke relateret til regnskabsmæssige skøn)	750.000	50.000	100.000	900.000
Forslag til efterpostering 10 vedrørende varebeholdninger (fejl i relation til regnskabsmæssige skøn):				
10. Fejlagtigt opgjort beregningsgrundlag for IPO på varelager; distributionsomkostninger er medtaget (liniestykket A-B), anslået niveau		75.000		75.000
Mellemresultat efter konstaterbare fejl, der umiddelbart lader sig opgøre/sandsynliggøre				975.000
10.1. De samlede afskrivninger kan ikke fordeles med sikkerhed. Ledelsen har i deres IPO-beregning medtaget en skønnet andel af de samlede afskrivninger. Der er således usikkerhed om, hvorvidt de i distributionsomkostninger medtagne afskrivninger er korrekte (liniestykket B-C)		50.000		50.000
Samlet fejlniveau, efter inddragelse af eventuelle merdifferencer				1.025.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000

Tabel: Evaluering af en eventuel merdifference (egen tilvirkning)

Er årsrapporten retvisende?

Revisor kan således ikke afslutte revisionen, førend han har opnået tilstrækkelig afklaring om, hvorvidt issue 10.1. faktisk er at betragte som en fejl. Hvor de identificerede fejl 1-9 er opgjort til DKK 900.000 (der alle ikke relaterer sig til regnskabsmæssige skøn) naturligt skal tillægges det opgjorte fejlniveau DKK 75.000 i relation til skønnet over IPO indeholdt i varebeholdninger (udgørende af liniestykket A-B i ovenstående figur), så er spørgsmålet, hvorvidt den eventuelle yderligere fejl som følge af usikkerheden om fordeling og opgørelse af afskrivningsgrundlaget på DKK 50.000 (udgørende af liniestykket B-C i ovenstående figur) skal medtages i det samlede fejlniveau for årsrapporten. Er fordelingen af afskrivninger forkert bliver den samlede fejl for varebeholdninger således DKK 125.000 og ikke "bare" de DKK 75.000. Er fejlen for varebeholdninger DKK 125.000 medfører dette, at væsentlighedsniveauet er overskredet, hvorved revisionspåtegning bør modificeres.

Hvorvidt revisor finder det nødvendigt at beregne punktet C i den konkrete situation afhænger bl.a. af bredden af det anvendte range (nominelt som relativt over for ledelsens

point estimate); hvorvidt det udarbejdede range er under/over væsentlighedsniveauet; hvorvidt det er det eneste tilfælde, eller der er flere af disse "merdifferencer" for andre poster.

Det må dog erindres, at punktet C måske ikke kan findes. I sådanne tilfælde er især vigtigt, at revisor sikrer sig, at der gives de tilstrækkelige noteoplysninger omkring usikkerheden forbundet med skønnene.

4.2.3.3. Klassificering af fejltype

Hvorvidt de opgjorte fejl skal klassificeres som "factual", "judgemental" eller "projected" fejl afhænger af den konkrete situation. Således vil en pr. statusdagen beregnet ukuransnedskrivning af varelageret stadig være genstand for usikkerhed = "judgemental" fejl. Hvorimod et efterfølgende salg af de pågældende lageremner (andre forhold holdt uændret) vil medføre, at fejlen kan konstateres umiddelbart = "factual" fejl. Det afhænger endvidere af bredden af revisors range. Det må således anses for usandsynligt, at revisor ved et meget bredt range vil kunne konstatere en "factual" fejl. Omvendt vil et veldefineret range være et stærkt sammenligningsgrundlag mod en af ledelsen mere subjektivt valgt indregning og måling.

I revisors vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten skal forhold som typen af fejl medtages i overvejelserne. Ligeledes skal revisor overveje, om tilstrækkelige noteoplysninger/præsentation i årsrapporten eventuelt vil kunne afhjælpe situationen. Forhold omkring revisors vurdering af fejlniveauet i relation til regnskabsmæssige skøn vil blive nærmere gennemgået i kapitel 5 omkring revisors rapporteringsforpligtelser.

Efter gennemgang af kravene i ISA 540 (R&R) kan vi nu vende tilbage til det indledningsvis opstillede eksempel omkring værdiansættelse af et selskabs ejendom:

Revisors vurdering af ejendommens værdi på DKK 10-15 mio. over for ledelsens vurdering på DKK 12-15 mio. indikerer ud fra ovenstående gennemgang omkring anvendelse af et range som sammenligningsgrundlag umiddelbart ikke en fejl i årsrapporten. Dette synes dog ikke videre hensigtsmæssig, jf. diskussionen omkring effekten ved et (for) bredt interval. Lad os antage, at revisor efter yderligere overvejelser samt inddragelse af ekspertbistand er i stand til at indsnævre intervallet til DKK 11,5-13,5 mio. Herved er der nu en eventuel fejl i årsrapporten på minimum DKK 1 mio. (overvurdering af aktivet). Såfremt dette er over væsentlighedsniveauet for årsrapporten, er revisor nødsaget til at foretage yderligere handlinger – eller alternativt modificere revisionspåtegningen. Revisor kunne eventuelt indsnævre intervallet yderligere – evt. via en sandsynlighedsvurdering på de enkelte værdier (hvor alternativet DKK 12,5 eksempelvis tildeles den største sandsynlighed), herefter vil den eventuelle fejl kunne beregnes med større sikkerhed. Revisor skal under alle omstændigheder opfordre ledelsen til at foretage den nødvendige omtale af usikkerheden i årsrapporten.

4.2.4. Fondsrådets regnskabskontrol for regnskabsåret 2007

Erhvervs- & Selskabsstyrelsen har udsendt et notat til selskaber noteret på OMX¹¹⁸. Notatet omhandler de væsentligste mangler, som Fondsrådet har konstateret i forbindelse med den årlige kontrol af de børsnoterede selskabers årsrapporter. Notatet omhandler årsrapporter for regnskabsåret 2007.

¹¹⁸ Notat af den 6. februar 2008 om væsentlige forhold identificeret i forbindelse med Fondsrådets regnskabskontrol for 2007

Der er særlig to områder af notatet, der tiltrækker sig opmærksomhed i relation til revision af regnskabsmæssige skøn:

- Manglende revision af visse oplysninger i årsrapporten
- Mangelfuld dokumentation for ledelsens skøn og vurderinger

Gennemgangen af notat er medtaget til illustration af de vanskeligheder revision af regnskabsmæssige skøn kan medføre i praksis.

Manglende revision af visse oplysninger i årsrapporten

At der forekommer oplysninger i årsrapporten, som ikke er revideret, synes bestemt ikke som nogen cadeau for revisors virke. Revisor skal således i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn tillige sikre sig, at præsentationen af skønnene samt henvisninger til oplysninger i tilknyttede dokumenter bliver underkastet samme verifikation som de talmæssige opgørelser¹¹⁹. Såfremt revisor ikke mener, der er afgivet tilstrækkelige oplysninger, eller de afgivne oplysninger ikke er retvisende, skal revisor anmode ledelsen om at rette forholdene, og såfremt dette ikke sker, modificere revisionspåtegningen.

Mangelfuld dokumentation for ledelsens skøn og vurderinger

Selve det forhold at Fondsrådet har kunnet konstatere denne manglende dokumentation illustrerer på bedste vis de vanskeligheder udøvelse af regnskabsmæssige skøn i praksis afstedkommer - det er selvfølgelig ikke i sig selv nogen undskyldning for den manglende dokumentation.

En manglende dokumentation for ledelsens skøn og vurderinger medfører som minimum to problemstillinger: 1) virksomhedens interne kontrol synes ikke at fungere optimalt, og 2) revisors arbejdshandlinger og evalueringen heraf synes at lade noget tilbage at ønske.

Med hensyn til den interne kontrol i virksomheden har ledelsen af selskabet et ansvar for at denne er tilrettelagt og fungerer på tilfredsstillende vis¹²⁰. Et delelement heraf er processen og dokumentationen for udarbejdelse af selskabets årsrapport. Ledelsen kan ifalde ansvar, såfremt disse pligter ikke overholdes. Revisor skal endvidere gøre opmærksom på identificerede væsentlige svagheder i den interne kontrol. Notatet omhandler selvsagt ikke revisors interne rapportering til selskabets ledelse. Det fremgår således ikke, hvorvidt revisor har foretaget denne rapportering.

Selve grundlaget for revisors arbejdshandlinger i relation til revision af de regnskabsmæssige skøn må være et tilstrækkeligt dokumenteret baggrundsmateriale udarbejdet fra virksomhedens side. Som netop omtalt, er det ledelsen, der har ansvaret for udarbejdelsen af årsrapporten, herunder dokumentation for de indregnede poster. Revisor skal (alene) forholde sig til disse – samt eventuel udarbejde eget internt materiale til brug for sammenligning og vurdering af de af ledelsen udøvede skøn. At virksomheden ikke har udarbejdet tilstrækkelig dokumentation, og revisor desuagtet har afgivet en påtegning uden modifikationer, synes umiddelbart betænkeligt. Forholdet kan dog fra revisors side være afklaret ved, at der er opnået tilstrækkelig overbevisning fra øvrige kilder, eller revisor har fundet forholdet som værende uvæsentlig set i forhold til årsrapporten som helhed.

¹¹⁹ Der henvises i denne forbindelse til omtale i kapitel 5 omkring ophævelse af revisionspligten af ledelsens beretning i årsrapporten (se afsnit 5.5.3).

¹²⁰ Aktieselskabsloven, § 54 og ÅRL § 8

Notatet beskriver endvidere en række enkeltstående sager, der karakteriseres som særlig væsentlige. I blandt disse er et par sager omkring fejlagtig klassifikation af materielle anlægsaktiver og indregning af udviklingsomkostninger. Begge sager indeholder et betydeligt element af regnskabsmæssigt skøn. Herved illustreres vanskelighederne ved såvel den regnskabsmæssige som revisionsmæssige behandling af regnskabsmæssige skøn i forbindelse med regnskabsaflæggelsen endnu engang (sagerne vil i øvrigt ikke blive gennemgået nærmere).

I den positive afdeling bemærker Fondsrådet, at de i forbindelse med regnskabskontrollen for 2007 fandt færre fejl end i de foregående år, samt at virksomhederne i flere tilfælde proaktivt tog initiativ til diskussion med Erhvervs- & Selskabsstyrelsen omkring væsentlige regnskabsmæssige problemstillinger.

4.3. Management bias i regnskabsaflæggelsen

4.3.1. Definition af management bias

Regnskabsreguleringen forudsætter og kræver, at årsrapporten udarbejdes på et neutralt grundlag¹²¹. Dette er sammen med de øvrige grundlæggende forudsætninger medvirkende til, at årsrapporten kan udvise et retvisende billede ("true and fair view") af selskabets finansielle position.

ISA 540 (R&R) definerer management bias som¹²²:

- *"A lack of neutrality by management in the preparation and presentation of information"*

Revisor skal således i relation til revision af regnskabsmæssige skøn være opmærksom på, hvorvidt det opgjorte målegrundlag og de udøvede skøn kan antages at være neutrale og fri for bias. Revisor er i forbindelse med sin revision af årsrapporten påkrævet at være opmærksom på indikatorer for besvigelser, jf. kravene i ISA 240 (R). ISA 540 (R&R) gør opmærksom på, at subjektivitet i udøvelsen af regnskabsmæssige skøn er at betragte som mulige indikatorer på besvigelser¹²³. Såfremt revisor konstaterer besvigelser, har revisor visse rapporteringsforpligtelser over for selskabets ledelse, hvilket vil blive behandlet i nærmere i kapitel 5. Konstateringen af bias i regnskabsaflæggelsen kan endvidere medføre, at den samlede bedømmelse af årsrapporten må korrigeres, og at der eventuelt skal udføres yderligere revisionshandlinger.

¹²¹ Jf. således Årsregnskabsloven § 13 og Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements, Paragraph 36

¹²² ISA 540 (R&R), Paragraph 7 (d)

¹²³ ISA 540 (R&R), Paragraph A10

4.3.2. Opgørelse af niveauet for management bias

Hovedproblemstillingerne i relation til management bias i regnskabsaflæggelsen kan opsummeres i følgende hovedpunkter:

1. Adskillelse af egentlig bias overfor ubevidste fejl
2. Hvilke indikatorer er der for en eventuel bias i regnskabsaflæggelsen?
3. Opgørelsen af niveauet for den eventuelle bias
4. Hvilke konsekvenser bør konstateringen af en eventuel bias få for den resterende revision

De identificerede problemstillinger vil blive behandlet enkelt vis i det følgende.

Adskillelse af egentlig bias overfor ubevidste fejl

Grænsen mellem ubevidste fejlskøn, en vis bias i de udøvede skøn til decideret regnskabsmanipulation er som omtalt glidende. Revisor er nødsaget til at forholde sig til dette. Begge typer af fejl kræver som udgangspunkt action fra revisors side. Men hvor en enkelt ubevidst (uvæsentlig) fejl som udgangspunkt ikke bør forrykke revisors samlede vurdering af årsrapporten og de øvrige regnskabsposter indeholdt heri, kan dette være tilfældet ved konstatering af en eventuelt gennemgående bias i de udøvede skøn. Forholdet er nærmere omtalt i afsnit 4.1, hvortil der henvises.

4.3.2.1. Indikatorer på management bias

Management bias kan fremstå på mange forskellige måder i årsrapporten og i regnskabsaflæggelsen. Der kan naturligvis ikke gives en alt dækkende tjekliste på forhold som revisor skal være opmærksom på. ISA 240 (R) giver i appendikset til denne standard en række eksempler på situationer hvor besvigelser kan forekomme. På det er overordnet plan, kan der gives følgende indikatorer på management bias i regnskabsaflæggelsen¹²⁴:

- Pludselige, ubegrundede, skift i de anvendte metoder/modeller/forudsætninger
- Anvendelse af metoder og modeller, der afviger fra kutymen indenfor branchen
- Anvendelse af forudsætninger, der synes at afvige fra hvad der i øvrigt anvendes indenfor branchen/markedet, eller forudsætninger som strider mod hvad revisor forventer ud fra en sammenholdelse med sin generelle viden om selskabet
- Ubegrundede korrektioner til de indledningsvis udarbejdede skøn, som foretages af ledelsen i forbindelse med regnskabsaflæggelsen
- Udfaldet af skøn foretaget i tidligere periode har været væsentlig eller konstant afvigende i forhold til det oprindelige forventede
- Uvillighed til at foretage rettelser foreslået af revisor
- mv.

¹²⁴ ISA 540 (R&R), Paragraph A124-A125 samt ISA 240 (R), Appendix 1

Hertil skal lægges de generelle besvigelserisikofaktorer:

- Pres; eksempelvis fra den øverste ledelse eller markedet om indfrielse af bestemte resultatkrav, en vis vækst i aktiviteten, krav om overholdelse af visse solvenskrav mv.
- Incitament; eksempelvis som følge af en resultatafhængig aflønning
- Mulighed; eksempelvis som følge af at subjektive vurderinger simpelthen er nødvendige i forbindelse med regnskabsaflæggelsen, fravær af et egentlig sammenligningsgrundlag, mulighed for at "override" interne kontroller, ingen efterfølgende overordnet godkendelse af de foretagne skøn mv.

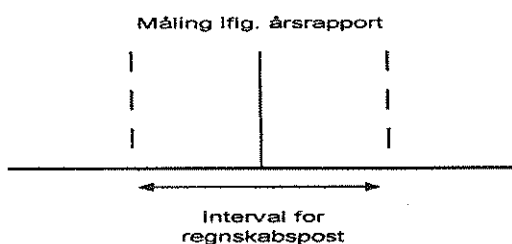
Såfremt revisor således konstaterer en eller flere af disse forhold i forbindelse med revisionen af de regnskabsmæssige skøn (eller i øvrigt i løbet af revisionsprocessen), bør opmærksomheden fra revisors side skærpes, og de nødvendige tiltag iværksættes (se afsnit 4.3.3).

4.3.2.2. Beregning af niveauet for management bias

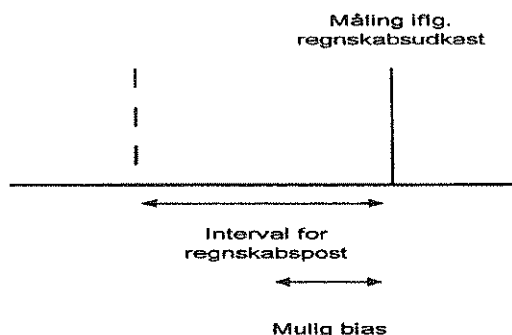
Management bias kan som omtalt ovenfor fremstå i alle mulige afskygninger i årsrapporten og de foretagne skøn. Der kan således være anvendt afvigende forudsætninger i beregninger af et aktivs dagsværdi; konsekvent være nedskrevet for lidt på varelageret; indregnet for høje hensættelser, ud fra "man vil have ryddet op"-betragtning (ex. ved et direktørskifte eller "turn around") mv. Ved opgørelse af niveauet for en eventuel bias ved sådanne enkeltstående regnskabsposter, kan revisor anvende de samme metoder, som anvendes ved opgørelse af et eventuelt fejlniveau i forbindelse med regnskabsmæssige skøn. Disse er gennemgået ovenfor i afsnit 4.2, hvortil der henvises.

Med hensyn til de tilfælde, hvor ledelsen ændrer metode for indregning og måling fra den ene regnskabsperiode til den anden, kan der opstilles følgende princip-illustration for opgørelse af niveauet for den potentielle management bias:

Hidtidig princip for måling:



Ændret princip for måling:



Figur: Opgørelse af niveauet for en potentiel management bias (egen tilvirkning)

Denne principielle opgørelse synes umiddelbart logisk. Problemstillingen opstår imidlertid når intervalgrænserne i illustrationen skal fastsættes. Fastsættelse af grænserne er underlagt den samme usikkerhed som gennemgået i forbindelse med fejl i de regnskabsmæssige skøn.

Det bør pointeres, at revisor skal være opmærksom på, at det ikke er sikkert, at det ovenstående interval udgør egentligt bias. Kan ledelsen således fremlægge overbevisende argumenter for, at ændringen er berettiget, eksempelvis fordi det ikke længere er muligt at finde en markedsværdi via et prisindeks; der er fremkommet nye teknologier, der ændrer forudsætninger for de hidtidige beregninger el.lign., bør revisor forholde sig til den fremlagte dokumentation og revurdere sin antagelse om bias i udvælsen af skønnene. I sin vurdering bør revisor medtage tilsvarende forhold, som revisor normalt anvender ved fastlæggelse af væsentlighedsniveauet for årsrapporten (se ISA 320 (R&R) og ISA 450 (R&R) for yderligere vejledning herom).

Som eksempel på en situation, hvor vurderingen af en eventuel management bias i regnskabsaflæggelsen kan blive aktuel, kan følgende situation tænkes:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Forslag til efterposterings 1-8 for øvrige regnskabsposter (fejl ikke relateret til regnskabsmæssige skøn)	250.000	500.000	(ingen i dette tilfælde)	750.000
Forslag til efterpostering 9 og 10 vedrørende henholdsvis aktiverede udviklingsomkostninger og varebeholdninger (fejl i relation til regnskabsmæssige skøn):				
9. Aktiverede udviklingsprojekter. Der er anvendt en diskonteringsfaktor, der afviger fra den beregn. markedsrente (medfører en for høj vurdering af aktivet)	100.000			100.000
10. Varebeholdninger. Ledelsen har ændret princip for nedskrivning for ukurans (medfører en for høj vurdering af aktivet)		250.000		250.000
Samlet fejlniveau for årsrapporten				1.100.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000

Tabel: Evaluering af eventuel management bias (egen tilvirkning)

Revisor står i dette tilfælde udover vurdering af fejlniveauets indvirkning på revisionspåtegningen på årsrapporten tillige med overvejelser omkring bias i regnskabsaflæggelsen.

Forslag til efterpostering 9

Selskabets ledelse har anvendt en diskonteringsfaktor, der afviger fra markedet. Revisor bør forespørge ledelsen, hvilken begrundelse, der er for anvendelse af denne diskonteringsfaktor; kan selskabet opnå finansiering på fordelagtige vilkår? Har ledelsen fejlagtigt medtaget forventninger omkring valutakursforhold i denne faktor? osv.

Forslag til efterpostering 10

Selskabet har ændret princip for nedskrivning for ukurans. Revisor bør forespørge ledelsen om bevæggrunden bag ændringen; er sammensætningen af varelageret ændret væsentligt i forhold til tidligere år? Har selskabet fundet alternative anvendelsesmuligheder for lageremnerne? osv.

Såfremt ledelsen ikke kan begrunde forholdene tilstrækkeligt, bør revisor betragte forholdene som management bias. En sådan konstatering af management bias bør tillige få konsekvenser for den resterende revision.

Det bør vel understreges, at bias i regnskabsaflæggelsen naturligvis også kan opstå i situationer, hvor væsentlighedsniveauet ikke er overskredet. Selvom væsentlighedsniveauet ikke er overskredet, bør det stadig få indflydelse på revisors øvrige arbejds handlinger samt eventuel tillige på bedømmelsen af årsrapporten som helhed.

Det tidligere skitserede eksempel omkring værdiansættelse af selskabets ejendom kan også anvendes i relation til potentiel management bias.

Forestiller vi os således, at ledelsen i en lang årrække forud har værdiansat ejendommen på baggrund af en vurdering foretaget af en ejendomsmægler – og måske endda i den forsigtige ende af skalaen. I det indeværende regnskabsår har man imidlertid anvendt en afkastbaseret model med interne (fra markedet afvigende) forudsætninger. Man begrundet ændringen med, at ledelsen anser den nye metode for mere retvisende. Revisors kontakt til en uafhængig ejendomsmægler angiver imidlertid en anden værdi end den af ledelsen fastsatte. Endvidere konstateres det, at en indregning og måling efter den tidligere anvendte praksis ville have medført et behov for en væsentlig nedskrivning i årsrapporten. Udover at ovenstående udgør en fejl i årsrapporten, bør ledelsens nye approach også medføre en forøget opmærksomhed på de øvrige skønsmæssige poster i årsrapporten fra revisors side. Det er værd at bemærke, at det i dette tilfælde var muligt at få en mæglervurdering. Såfremt dette ikke havde været muligt, kunne ledelsens valg af at ændre metode til afkastbaseret model have været velbegrundet, jf. kravene til dagsværdi-hierarkiet i kapitel 2. Dette gælder naturligvis ikke, såfremt der er anvendt "forkerte" forudsætninger i modellen.

4.3.3. Konsekvenser for den resterende revision af årsrapporten

Management bias er defineret som en mangel på neutralitet i årsrapporten. Neutralitet er imidlertid ifølge Årsregnskabsloven og Begrebsrammen en del af de grundlæggende forudsætninger for udarbejdelse af årsrapporten. Mangel på neutralitet i udøvelse af regnskabsmæssige skøn kan således medføre, at årsrapporten samlet ikke giver et retvisende billede. Såfremt revisor konstaterer eller får mistanke om bias i regnskabsaflæggelsen, skal han tilpasse den resterende revision herefter. Reaktioner på konstaterede besvigelser opdeles traditionelt i overordnede reaktioner og reaktioner rettet mod de enkelte regnskabsposter¹²⁵. Reaktioner på den konstaterede bias kan være (ikke udtømmende):

- Genoverveje væsentlighedsniveauet, såvel for regnskabet som helhed som for de enkelte regnskabsposter
- Tildele revisionen af de mest risikofyldte poster/de poster, der er mest sandsynlig er udsat for bias, flere ressourcer og mere erfaren personel
- (Re)vurdere den af selskabet valgte regnskabspraksis og anvendelse heraf
- Undersøge dokumentation for udøvede skøn, der tidligere alene er modtaget mundtlig orientering om – samt overveje kontakt til eksterne parter
- Gennemgå de enkelte skøn igen, herunder vurdering af anvendte modeller og forudsætninger – ville alternative metoder have resulteret i et andet resultat? Er de anvendte forudsætninger tendentiøse positive/negative
- Undersøge reguleringer omkring balancedagen
- Tage kontakt til personel uden for ledelseskredsen/økonomaafdelingen for bekræftelse af skøn og det anvendte datagrundlag

I yderste tilfælde kan konstatering af en eventuel management bias, der ikke lader sig modbevise eller på anden måde korrigere, medføre, at revisor ikke kan udtale sig om det

¹²⁵ ISA 240 (R), Paragraph 28-33 .

retvisende billede af årsrapporten, hvorfor revisionspåtegningen må modificeres. Dette forhold er behandlet nærmere i kapitel 5, hvortil der henvises.

4.4. Sammenfatning

Kapitel 4 har beskæftiget sig med, hvordan revisor opgør et eventuelt fejlniveau ved revision af regnskabsmæssige skøn, samt hvordan revisor skal forholde sig, såfremt der konstateres management bias i regnskabsaflæggelsen.

Kapitel 4 skulle bl.a. besvare hovedopgavens problemstilling 2 og 3. Problemstillingerne var formuleret som:

- Hvordan opgør revisor et eventuelt fejlniveau forbundet med regnskabsmæssige skøn?
 - Problemstillingen ønskes belyst i relation til kravene i ISA 450 (Revised & Redrafted) om kategorisering og akkumulation af identificerede fejl, herunder hvorvidt det er muligt med tilstrækkelig sikkerhed at kunne opgøre et fejlniveau i relation til regnskabsmæssige skøn.

og

- Hvordan skal revisor forholde sig til en mulig management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvilke indikatorer på management bias revisor bør være opmærksom på; hvorvidt niveauet for bias, som per definition er subjektiv, kan opgøres pålideligt af revisor samt endelig, hvilke konsekvenser konstateringen af en eventuel bias i regnskabsaflæggelsen bør få for den samlede revisionsstrategi.

I det følgende opsummeres besvarelsen af problemstillingerne.

Indledningsvis blev vanskelighederne ved at skelne mellem fejl i årsrapporten og management bias i regnskabsaflæggelsen diskuteret. Det er således ikke altid umiddelbart muligt for revisor med sikkerhed at udskille en eventuel management bias fra ubevidste fejl. Herudover vil en eventuel bias i nogle tilfælde først kunne identificeres ved en samlet betragtning af årsrapporten.

Identificerede fejl skal klassificeres i henhold til kravene i ISA 450 (R&R) som enten "factual misstatement", "judgemental misstatements" og "projected misstatements". Det særlige ved revision af regnskabsmæssige skøn er den usikkerhed, som naturligt er forbundet med selve skønnet. Det beregnede fejlniveau vil alt andet lige være underkastet en tilsvarende usikkerhed og således ofte karakteriseres som "judgemental". Dette forhold stiller store krav til revisors professionelle dømmekraft ved vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten.

Såfremt revisor identificerer et regnskabsmæssigt skøn, der vurderes at være fejlbehæftet, skal revisor som bekendt opgøre det eventuelle fejlniveau. Til brug for denne beregning kan revisor enten gøre brug af et point estimate eller et range. Problematikken omkring kvantificering af fejl i forbindelse med regnskabsmæssige skøn viser sig særligt ved revisors anvendelse af et range, idet en fejl her alene defineres som værende "no less" difference mellem det indregnede aktivs eller passivs regnskabsmæssige værdi og det nærmeste punkt for revisors range. Der kan således være en potentiel merdifference inden for det udarbejdede range. Revisor skal tage hensyn til disse potentielle merdifferencer i sin vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten.

I forbindelse med opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved regnskabsmæssige skøn, skal revisor naturligt være opmærksom på usikkerhederne forbundet hermed. Væsentlige usikkerheder skal således oplyses og omtales tilstrækkeligt i årsrapporten.

Usikkerhederne kan imidlertid også blive så store, at indregning og måling i årsrapporten ikke tillades. Regnskabsreguleringen kan i sådanne tilfælde ikke desto mindre stadig kræve omtale af skønnene i årsrapporten.

At området sætter store krav til såvel ledelse som revisor illustreres af Fondsrådets gennemgang af årsrapporter for 2007, hvor et af kritikpunkterne har været den manglende dokumentation for de udøvede regnskabsmæssige skøn.

I relation til management bias skal revisor opretholde en professionel skepsis gennem revisionen. Revisor skal således være opmærksom på forhold, der kan indikere en vis bias i de af ledelsen udøvede regnskabsmæssige skøn, såvel for den enkelte regnskabspost som for årsrapporten som helhed. Indikatorer på managements bias kan være pludselige ubegrundede ændringer i hvilken metode/model, der anvendes; tendentiøse positive/negative forudsætninger; uvillighed til at foretage forslåede korrektioner el.lign.

Problematikken med opgørelse af selve niveauet for en eventuel management bias er i det store hele sammenfaldende med vanskelighederne ved opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved de regnskabsmæssige skøn i årsrapporten.

Konsekvenserne for den resterende revision, såfremt revisor konstaterer management bias, er opdelt i overordnede reaktioner samt reaktioner for de konkrete regnskabsposter. De overordnede reaktioner omfatter bl.a. en stillingtagen til bemanningen på opgaven og en (fornyet) kritisk gennemgang af den af selskabet anvendte regnskabspraksis mv. Reaktioner for de enkelte regnskabsposter kan omfatte inddragelse af ekspertbistand ved vurdering af skønnene; forespørgsler til personalegrupper, der ikke er aktivt involveret i beregningen af de regnskabsmæssige skøn samt kontrol af efterposteringer foretaget i forbindelse med regnskabsafslutningen mv.

Kapitel 4 skulle gerne have givet et indblik, hvordan revisor kan opgøre et eventuelt fejl ved regnskabsmæssige skøn i årsrapporten, samt hvordan revisor bør forholde sig, såfremt der konstateres management bias i regnskabsaflæggelsen. De nærmere følger for revisors påtegning på årsrapporten samt rapportering til selskabets ledelse vil blive behandlet i kapitel 5.

Kapitel 5 – Revisors rapporteringsforpligtelser

I dette kapitel behandles revisors rapporteringsforpligtelser i relation til et opgjort fejlniveau i de udførte regnskabsmæssige skøn i årsrapporten samt ved konstatering af en eventuel management bias i regnskabsaflæggelsen.

Kapitlet indledes med en overordnet gennemgang af lovgrundlag og øvrige regulering for revisors erklæring om årsrapporten samt rapportering til selskabets ledelse. Herefter følger et afsnit omkring vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten. Den eksterne rapportering i form af revisionspåtegningen på årsrapporten samt den interne rapportering til selskabets ledelse behandles herefter i hvert sit hovedafsnit. Kapitlet afsluttes med et afsnit omkring udvalgte problemstillinger i relation til regnskabsmæssige skøn og revisors rapporteringsforpligtelser.

5.1. Lovgrundlag, revisionsstandarder og anden regulering

Revisors arbejde er reguleret via Revisorloven, Erklæringsbekendtgørelsen samt revisionsstandarder (nationale (RS) samt internationale (ISA)). Herudover er der anden speciallovgivning og –regulering, der i de konkrete tilfælde, kan gøre sig gældende.

Det synes oplagt, at revisor er underlagt den samme regulering og rapporteringskrav ved regnskabsmæssige skøn som for andre revisionsmæssige forhold. Det særlige ved regnskabsmæssige skøn, er imidlertid den usikkerhed, der er forbundet med opgørelse af fejlniveauet. Denne usikkerhed påvirker selve det grundlag, hvorpå revisor afgiver sin påtegning og/eller foretager kommunikation med selskabets ledelse.

Reguleringen og rapporteringskravene er overordnet gengivet i det følgende. Omtalen er ikke tænkt som en fuldstændig gennemgang af kravene til revisors virke. Gennemgangen er medtaget, idet der i de følgende afsnit vil blive refereret og henvist til reguleringen for revisors virke - herunder hvorvidt der er særlige der gør sig gældende ved til revisors rapporteringsforpligtelser i relation til regnskabsmæssige skøn og den usikkerhed, der knytter sig hertil.

Revisionspåtegning på årsrapporten

Det overordnede budskab i relation til revisors eksterne rapportering er, at revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant, når denne udfører revision af selskabets årsrapport¹²⁶. Revisor skal udtale sig om, hvorvidt det retvisende billede af selskabets rapportering inden for den gældende regnskabsregulering er overholdt. Når revisor har afsluttet revisionen af årsrapporten, skal der således afgives en revisionspåtegning herpå¹²⁷. Revisionspåtegningen kan enten være: 1) uden modifikationer ("blank") i det tilfælde, hvor revisor er enig i ledelsens betragtning om, at årsrapporten giver et retvisende billede, eller 2) modificeret enten med forbehold eller supplerende oplysninger¹²⁸ i de tilfælde, hvor revisor ikke finder, at årsrapporten giver et retvisende billede eller i øvrigt finder det nødvendigt at henlede brugernes opmærksomhed på specifikke forhold. De nærmere krav til revisionspåtegningen fremgår af Erklæringsbekendtgørelsen samt ISA-standarderne (ISA 700 (R), ISA 705 (R&R))

¹²⁶ Revisorloven, § 16, stk. 1.

¹²⁷ Revisorloven, § 19, stk. 1.

¹²⁸ Erklæringsbekendtgørelsen, § 5.

og ISA 706 (R&R))¹²⁹. Hvorvidt revisionspåtegningen skal være med eller uden modifikationer, beror på udfaldet af revisionen samt øvrige identificerede forhold. Den følgende gennemgang vil begrænse sig til forhold vedrørende regnskabsmæssige skøn.

Rapportering til selskabets ledelse

Revisor skal føre en revisionsprotokol for virksomheder, der lader deres årsrapport revidere¹³⁰. Rapporteringen til selskabets ledelse har til formål at oplyse ledelsen om særlige forhold identificeret i forbindelse med revision, herunder konklusionen på årsrapporten samt eventuelle svagheder i den interne kontrol. De nærmere krav til rapportering fremgår af Revisorloven samt ISA-standarderne (ISA 260 (R&R)¹³¹, RS 265¹³²). Hvilke forhold der skal omtales i revisionsprotokollen afhænger, naturligvis af den konkrete situation. Den følgende gennemgang vil ligeledes begrænse sig til forhold vedrørende regnskabsmæssige skøn.

Det bør understreges, at den interne rapportering ikke kan erstatte en eventuel modifikation af revisionspåtegningen¹³³ - en yderligere understregning af revisors rolle som offentlighedens tillidsrepræsentant.

Øvrige rapporteringsforpligtelser

Udover ovenstående rapporteringskrav er revisor underlagt forpligtelser i henhold til lovgivningen omkring økonomisk kriminalitet, sort- og hvidvaskning samt terrorlovgivningen¹³⁴. Erindres bør endvidere kravene i Erklæringsbekendtgørelsen omkring supplerende oplysninger, såfremt revisor identificerer overtrædelse af bogføringsloven, skatte- og afgiftslovgivning mv.¹³⁵ I den følgende gennemgang er det implicit antaget, at sådanne forhold ikke gør sig gældende.

¹²⁹ Det bemærkes, at ISA 700 (R), ISA 705 (R&R) og ISA 706 (R&R) først er gældende for revisioner påbegyndt efter 15. december 2009. Indtil denne dato er ISA 700 (R) og ISA 701 fortsat gældende.

¹³⁰ Revisorloven, § 20, stk. 1.

¹³¹ Det bemærkes, at der er udstedt ED ISA 265 omhandlende rapportering til ledelsen omkring svagheder i det interne kontrolmiljø. Forhold omkring svagheder i det interne kontrolmiljø skal også i dag rapporteres til selskabets ledelse i henhold til kravene i de øvrige ISA-standarder, se ISA 315 (R).

¹³² RS 265 omkring revisionsprotokollen er en speciel dansk standard. Forhold omfattet af denne RS er typisk ligeledes medtaget i ISA 260 (R&R).

¹³³ ISA 700 (R), RS 265

¹³⁴ Revisorloven § 22

¹³⁵ Erklæringsbekendtgørelsen § 7

5.2. Vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten

Revisor skal som beskrevet ovenfor ved afslutningen af revisionen vurdere, hvorvidt årsrapporten som helhed er fri for væsentlig fejlinformation¹³⁶. I denne vurdering skal revisor medtage følgende forhold (ikke udtømmende):

- *"The auditor's conclusion whether uncorrected misstatements are material, individually or in aggregate, in accordance with ISA 450 (R&R), "Evaluation of misstatements identified during the audit" ¹³⁷*
- *"The accounting estimates made by management are reasonable" ¹³⁸*
- *The information presented in the financial statement is relevant, reliable, comparable and understandable" ¹³⁹*
- *"The financial statements provide adequate disclosures to enable the intended users to understand the effect of material transactions and events on the information conveyed in the financial statement..." ¹⁴⁰*

Som det fremgår heraf, indgår såvel kvantitative som mere kvalitative faktorer. Der er således tale om en samlet vurdering og bedømmelse af årsrapporten.

Det kvalitative aspekt angår tilstrækkeligheden af korrekt og fyldestgørende information og præsentation omkring foretagne regnskabsmæssige skøn. Forholdet afhænger selvsagt af den konkrete situation, herunder regnskabsreguleringens krav til denne. Forholdet omtales nærmere under afsnit 5.3.2, hvortil der henvises.

Kvantitativt skal revisor tage stilling til, hvorvidt det væsentlighedsniveau, der er opstillet for årsrapporten, er overskredet. Væsentlighedsniveauet er som bekendt et udtryk for det samlede fejlniveau, som efter revisors vurdering kan accepteres førend årsrapporten ikke længere udviser et retvisende billede¹⁴¹. Fastlæggelsen af væsentlighedsniveauet kræver betydelig overvejelser af såvel kvantitativ som kvalitativ karakter. Forhold konstateret i løbet af revisionen kan ligeledes nødvendiggøre en korrektion til det indledningsvist fastlagte væsentlighedsniveau. I fastlæggelsen af væsentlighedsniveauet er det tilladt revisor at antage, at brugerne af årsrapporten *"recognize the uncertainties inherent in the measurement of amounts based in the use of estimates, judgment and considerations of future events"* ¹⁴². Der kan således implicit være medtaget et vist hensyn til den usikkerhed, der knytter sig til regnskabsmæssige skøn. Ved fastlæggelse af væsentlighedsniveauet skal revisor endvidere inddrage viden omkring særlige regnskabsposter, nøgletal eller andet, som regnskabsbruger kan forventes at lægge vægt på. ISA 320 (R&R) opstiller krav og giver yderligere vejledning til fastsættelse af væsentlighedsniveauet.

I forbindelse med revisors vurdering af, hvorvidt væsentlighedsniveau er overskredet, skal revisor vurdere dette på såvel disaggregeret som aggregeret niveau, altså på regnskabspostniveau og på regnskabsniveau¹⁴³. Der indgår som sagt såvel kvantitative som

¹³⁶ ISA 700 (R), Paragraph 8.

¹³⁷ ISA 700 (R), Paragraph 9 (b)

¹³⁸ ISA 700 (R), Paragraph 10 (c)

¹³⁹ ISA 700 (R), Paragraph 10 (d)

¹⁴⁰ ISA 700 (R), Paragraph 10 (e) (uddrag)

¹⁴¹ ISA 320 (R&R), Paragraph 2

¹⁴² ISA 320 (R&R), Paragraph 4 (c)

¹⁴³ ISA 450 (R&R), Paragraph 13

kvalitative faktorer i begge vurderinger. Den følgende gennemgang vil koncentrere sig om opgørelsen på regnskabsniveau, idet det bemærkes, at de gennemgåede forhold med nødvendige tilpasninger ligeledes kan anvendes på regnskabspostniveau. De nødvendige tilpasninger omfatter eksempelvis fastsættelse af væsentlighedsniveauet for de enkelte regnskabsposter (dette skal ikke forstås som en egentlig fordeling af væsentlighedsniveauet, men en vurdering af niveauet for væsentlighed for de enkelte poster, der kan variere indbyrdes, jf. omtalen heraf i ISA 320 (R&R)¹⁴⁴); skønnets indvirkning på specifikke nøgletal; særlige signalværdier mv.

Revisor skal i henhold til ISA 540 (R&R)¹⁴⁵ foretage en akkumulation af de identificerede fejl på følgende hovedgrupper¹⁴⁶:

- *"Factual misstatements*
- *Judgmental misstatements*
- *Projected misstatements"*

De opgjorte fejl i relation til regnskabsmæssige skøn skal ses i sammenhæng med øvrige identificerede fejl i løbet af revisionen, dvs. fejl der ikke relaterer sig til regnskabsmæssige skøn samt kvalitative faktorer. Det er det samlede fejlniveau, der skal sammenholdes med væsentlighedsniveauet. Fejlene i relation til regnskabsmæssige skøn er som tidligere omtalt ofte behæftet med en vis grad af usikkerhed og derfor ofte af "judgmental" karakter.

Der kan principielt opstå følgende situationer ved revisors afsluttende vurdering af det samlede fejlniveau for årsrapporten:

1. Det akkumulerede fejlniveau er under væsentlighedsniveauet
2. Det akkumulerede fejlniveau er indiskutabelt over væsentlighedsniveauet. Ledelsen har ikke været i stand til at tilbagevise dette.
3. Det akkumulerede fejlniveau er over væsentlighedsniveauet. Ledelsen er ikke enig i denne vurdering og ønsker derfor ikke at rette de identificerede forhold. Denne situation kan underopdeles i følgende to alternativer:
 - a. De identificerede forhold er diskutabile og genstand for en vis usikkerhed. Ledelsen fremlægger tilstrækkelig dokumentation for deres valg af indregning og måling. Revisor kan acceptere den fremlagte dokumentation.
 - b. Det er efter revisors kommunikation med ledelsen omkring de identificerede forhold fortsat revisors opfattelse, at forholdene er at betragte som værende fejlinformation.

Situationerne behandles enkeltvis i det følgende:

¹⁴⁴ ISA 320 (R&R), Paragraph 10

¹⁴⁵ Med henvisning til ISA 450 (R&R) (Paragraph A3)

¹⁴⁶ ISA 540 (R&R), Paragraph A118

1) *Det akkumulerede fejlniveau er under væsentlighedsniveauet*

Er væsentlighedsniveauet ikke overskredet, bør revisor som udgangspunkt kunne antage, at årsrapporten er retvisende.

Følgende eksempel kan illustrere dette:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Forslag til efterposterings 1-9 for regnskabsposter ikke relateret til regnskabsmæssige skøn	750.000	150.000	(ingen i dette tilfælde)	900.000
Efterpostering 10 – relaterende sig til regnskabsmæssige skøn		75.000		75.000
Akkumulerede identificerede fejl				975.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000
Akkumulerede fejl er under væsentlighedsniveauet for årsrapporten: Der kan som udgangspunkt afgives en umodificeret revisionspåtegning.				

Figur: Evaluering af samlet fejlniveau: Fejlniveau er under væsentlighedsniveauet (egen tilvirkning)

Revisor skal kommunikere de identificerede fejl til selskabets ledelse og opfordre dem til at korrigere årsrapporten. Dette med henblik på at opretholde et retvisende bogholderi hos selskabet¹⁴⁷. Såfremt ledelsen ikke ønsker at rette fejlene, skal revisor nærmere undersøge begrundelsen herfor¹⁴⁸. Modvillighed mod at rette identificerede fejl kan være en indikator på management bias, jf. omtale heraf i afsnit 4.3.2.1.

Det skal bemærkes, at selvom væsentlighedsniveauet ikke er overskredet, kan der være forhold, som alligevel indikerer, at årsrapporten ikke er retvisende. Såfremt f.eks. de identificerede fejl vil påvirke vigtige nøgletal; medvirke til brud på lovgivning eller kontrakter; indikerer bias fra ledelsens side el.lign. kan det være nødvendigt for revisor at 1) foretage yderligere revisionshandlinger eller 2) modificere revisionspåtegningen på årsrapporten. Der henvises i disse tilfælde til situation 2).

Selvom væsentlighedsniveauet ikke er overskredet kan det dog ligeledes være påkrævet at give visse nærmere oplysninger i årsrapporten, såfremt dette må anses som nødvendigt for at årsrapporten samlet giver et retvisende billede. Der kan ligeledes være specifikke oplysningskrav til de enkelte regnskabsposter. Det er naturligvis ledelsen, der skal give disse oplysninger i årsrapporten. Revisor skal imidlertid påse, at oplysningerne gives, og såfremt dette ikke er tilfældet, alternativt modificere sin påtegning.

¹⁴⁷ ISA 450 (R&R), Paragraph A9 og ISA 705 (R&R), Paragraph A25

¹⁴⁸ ISA 450 (R&R), Paragraph 15

2) *Det akkumulerede fejlniveau er indiskutabelt over væsentlighedsniveauet. Ledelsen har ikke været i stand til at tilbagevise dette.*

Er væsentlighedsniveauet overskredet, skal revisionspåtegningen modificeres.

Følgende eksempel kan illustrere dette:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Forslag til efterposterings 1-9 for regnskabsposter ikke relateret til regnskabsmæssige skøn	750.000	150.000	(ingen i dette tilfælde)	900.000
Efterpostering 10 – relaterende sig til regnskabsmæssige skøn		500.000		500.000
Akkumulerede identificerede fejl				1.400.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000
Akkumulerede fejl er over væsentlighedsniveauet for årsrapporten: Revisionspåtegningen skal modificeres.				

Figur: Evaluering af samlet fejlniveau: Fejlniveau er over væsentlighedsniveauet (egen tilvirkning)

Hvorvidt modifikationen skal være et specifikt "forbehold" eller en overordnet "afkræftende konklusion" afhænger af, hvor væsentligt forholdet er i forhold til den samlede årsrapport. Hvilken form for modifikation der vælges, afhænger af den konkrete situation. Udformning af selve revisionspåtegningen er behandlet i afsnit 5.3, hvortil der henvises.

3a. *De identificerede forhold er diskutabelt og genstand for en vis usikkerhed. Ledelsen fremlægger tilstrækkelig dokumentation for deres valg af indregning og måling. Revisor kan acceptere den fremlagte dokumentation.*

Er væsentlighedsniveauet overskredet, skal revisor som beskrevet under situation 2) som udgangspunkt modificere revisionspåtegningen på årsrapporten.

Et opgjort fejlniveau ved regnskabsmæssige skøn er imidlertid som omtalt ofte behæftet med en vis usikkerhed. Det beregnede fejlniveau kan således variere fra direkte konstaterbare fejl (eksempelvis ved anvendelse af forkerte beregningsmetoder/grundlag, deciderede fejlregninger el.lign.) til estimerede fejlbeløb (eksempelvis ved hensættelse til tab på debitorer eller nedskrivning for ukurans på varelagre). Er der tale om direkte konstaterbare fejl, som ledelsen ikke ønsker at rette, henvises til situation 3b) nedenfor, idet argumentationen vil være sammenfaldende hermed. Er der tale om et estimeret fejlniveau, bør revisor overveje situationen endnu en gang.

Det opgjorte fejlniveau kan som tidligere gennemgået være beregnet på baggrund af enten et point estimate eller et range.

Point estimate

Ved anvendelse af et point estimate må revisor allerede ved beregningen af dette point estimate antages at have fastslået dette som værende det bedste estimat på den "sande" værdi af regnskabsposten/skønnet. I forbindelse med beregningen af point estimate har revisor endvidere forholdt sig til den af ledelsen anvendte fremgangsmåde. Som udgangspunkt bør den beregnede fejl altså stå til troende.

Kan ledelsen imidlertid under den følgende diskussion med revisor omkring de identificerede fejl fremlægge tilstrækkelig dokumentation for deres valg af indregning og måling, bør

revisor overveje udformningen af påtegningen igen. Det synes klart, at niveauet for hvor meget væsentlighedsniveauet er overskredet, typen af de identificerede fejl ("factual", "judgmental", "projected") mv. påvirker omfanget og bevisstyrken af det af ledelsen krævede dokumentation. En "judgmental" difference er således pr. definition genstand for en vis usikkerhed, hvorved der nærmest er tale om diskussion mellem revisor og ledelse. Omvendt vil en større afvigelse, der åbenbart strider mod eksempelvis markedsniveauet for regnskabsposter, kræve meget stærke beviser (samt endvidere kræve en omtale heraf i årsrapporten). Der er givet eksempler på en række faktorer og forhold, som revisor bør acceptere/overveje nedenfor under "range".

Range

Et udarbejdet range vil alt andet lige være udtryk for, at revisor 1) anser det for tilstrækkelig at vurdere rimeligheden af det regnskabsmæssige skøn i forhold til et interval, 2) regnskabsreguleringen erkender, at det ikke er muligt at opgøre ét målegrundlag, hvorfor regnskabsposten indregnes og måles ud fra et nærmere specificeret interval eller endelig 3) revisor er ikke i stand til at beregne et point estimate og opstiller derfor alternativt (alene) et range til bedømmelsen af regnskabsposten/skønnet.

Fejl uden for revisors range

Revisor opgør og vurderer således fejlniveauet i forhold til et nærmere fastlagt interval. Revisor anerkender herved, at såfremt ledelsens valg af indregning og måling ligger inden for det udarbejdede range, er der umiddelbart ikke forhold, der indikerer en væsentlig fejl. Ligger ledelsens målingsgrundlag uden for det udarbejdede range, er der som udgangspunkt et fejlniveau svarende til afvigelsen mellem det indregnede beløb og den nærmeste grænse af det udarbejdede range. Igen erindres, at revisor som udgangspunkt allerede ved udarbejdelse af range har forholdt sig til den af ledelsen anvendte fremgangsmåde. Der kan dog i mellemtiden være opstået nye forhold som bør medtages i overvejselsen eller forhold, som revisor ikke har været bekendt med hidtidig, eksempelvis større indgåede salgskontrakter, opnåelse af finansieringstilsagn hos kreditinstitutter, afklaring af retstvister mv. Kan ledelsen således fremlægge dokumentation for og begrunde forskellen imellem det af revisor valgte sammenligningsgrundlag (range) og det indregnede beløb, bør revisor genoverveje sin første vurdering af rimeligheden af det regnskabsmæssige skøn. Revisor bør dog stadig overveje brugen af en supplerende oplysning i årsrapporten, såfremt ledelsen ikke har beskrevet usikkerheden tilstrækkeligt eller forholdet i øvrigt er af væsentlig betydning for årsrapporten. I den forbindelse erindres kravene i IAS 1 om, at væsentlige usikkerheder i forbindelse med udarbejdelsen af årsrapporten skal omtales. At ledelsen vælger at korrigere fejlen, er således ikke ensbetydende med, at usikkerheden ikke bør omtales i årsrapporten¹⁴⁹.

Fejl inden for revisors range

Som omtalt defineres en fejl, når revisor anvender et range som sammenligningsgrundlag, som værende minimum forskellen mellem det indregnede beløb og den nærmeste grænse for det udarbejdede range. Denne formulering synes som gennemgået i kapitel 4 ikke at give tilstrækkelig vejledning i, hvorvidt en eventuel merdifference indenfor det udarbejdede range skal medregnes og i givet fald, hvordan denne skal opgøres. Når revisor vurderer det samlede fejlniveau for årsrapporten, er han således nødsaget til "mentalt" at medtage disse potentielle merdifferencer i sin bedømmelse. Det synes indlysende, at problemet bliver yderligere kompliceret jo flere af sådanne skøn, der er tale om.

¹⁴⁹ IAS, Paragraph 125

Der kan principielt opstå følgende situationer:

1. Den potentielle merdifference er ikke af et sådant niveau, at undladelse af indregning heraf kan medføre, at årsrapporten ikke er retvisende.
2. Den potentielle merdifference er af et sådant niveau, at undladelse af indregning heraf kan medføre, at årsrapporten bliver misvisende.

De to situationer kan illustreres ved følgende taleksempler:

1) Årsrapporten vil forblive retvisende:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Identificerede fejl, hvorom der ikke er nævneværdig tvivl	500.000	150.000	(ingen i dette tilfælde)	650.000
Akkumuleret fejlniveau, foreløbig				650.000
Indregning af eventuelle merdifference		250.000		250.000
Samlet muligt fejlniveau i årsrapporten				900.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000

Figur: Evaluering af samlet fejlniveau ved inddragelse af en eventuel merdifference, samlet fejlniveau er under væsentlighedsniveauet (egen tilvirkning)

Situationen omfatter eksempelvis de tilfælde, hvor det anvendte range er mindre end væsentlighedsniveauet, eller der er plads til eventuelle merdifference indenfor det samlede væsentlighedsniveau.

Situation giver ikke anledning til yderligere handlinger udover normale overvejelser omkring præsentationen af skønnet og usikkerheden forbundet hermed.

2) Årsrapporten vil ikke være retvisende:

Identificerede fejl	"Factual"	"Judgemental"	"Projected"	Total
Identificerede fejl, hvorom der ikke er nævneværdig tvivl	600.000	250.000	(ingen i dette tilfælde)	850.000
Akkumuleret fejlniveau, foreløbig				850.000
Indregning af eventuelle merdifference		300.000		300.000
Samlet muligt fejlniveau i årsrapporten				1.150.000
Samlet væsentlighedsniveau				1.000.000

Figur: Evaluering af samlet fejlniveau ved inddragelse af en eventuel merdifference, samlet fejlniveau er over væsentlighedsniveauet (egen tilvirkning)

Denne situation kræver derimod særlig overvejelse, idet revisor risikerer at afgive en forkert revisionspåtegning på årsrapporten. Revisor er i en sådan situation nødsaget til at genoverveje de hidtidige foretagne handlinger, og eventuel foretage yderligere alternative handlinger med henblik på at indsnævre det udarbejdede range. Revisor bør naturligvis opfordre ledelsen til at korrigere den foretagne indregning og måling, herunder at give de nødvendige noteoplysninger omkring usikkerheden i forbindelse med skønnet. Såfremt disse handlinger ikke bibringer yderligere afklaring, bør (skal) revisor modificere sin revisionspåtegning på årsrapporten.

3b) Det er efter revisors kommunikation med ledelsen omkring de identificerede forhold fortsat revisors opfattelse, at forholdene er at betragte som værende fejlinformation.

Såfremt revisor efter diskussion med selskabets ledelse og eventuelle yderligere revisionshandling er stadig af den opfattelse, at der er tale om en fejl, vil revisionspåtegningen skulle modificeres som i situation 2 ovenfor. I sådanne situationer bør revisor, med skyldig hensyntagen til selve naturen af regnskabsmæssige skøn, varetage rollen som offentlighedens tillidsrepræsentant. Dette synes særlig at gøre sig gældende, idet revisor jo netop ved (forgæves) yderligere diskussioner med ledelsen og eventuelle yderligere arbejds handlinger har gjort alt muligt i relation til afklaring af usikkerheden i forbindelse med skønnet. Revisor bør således være tilstrækkelig overbevist om, at forholdet udgør en fejl.

5.3. Den uafhængige revisors påtegning

Efter at revisor har vurderet det samlede fejlniveau for årsrapporten, herunder hvorvidt det fastlagte væsentlighedsniveau er overskredet samt hvorvidt, der er behov for yderligere omtale væsentlig foretagne skøn eller usikkerheder i årsrapporten, er næste skridt udformning af selve revisionspåtegningen på årsrapporten.

En revisionspåtegning kan som bekendt være¹⁵⁰:

- Uden modifikationer ("blank")
- Med modifikationer
 - Forhold, der påvirker revisors konklusion
 - Forbehold
 - Konklusion kan ikke afgives
 - Afkræftende
 - Forhold, der ikke påvirker revisors konklusion
 - Supplerende oplysninger¹⁵¹
 - Henlede opmærksomheden på forhold i årsrapporten
 - "Going concern"

I det følgende omtales de enkelte alternativer med hensyn til, hvornår de kan tænkes at komme i anvendelse i relation til regnskabsmæssige skøn i årsrapporten.

¹⁵⁰ Erklæringsbekendtgørelsen, § 5

¹⁵¹ Internationalt benævnes disse "emphasis of matter". Hertil er der i Erklæringsbekendtgørelsen angivet øvrige situationer, hvor revisor skal medtage en supplerende oplysning. Der kan endvidere være særlige forhold, som revisor i henhold til lokal lovgivning, er påkrævet at medtage i sin rapportering. Disse er ikke medtaget i ovenstående.

Uden modifikationer ("blank")

Såfremt revisor finder, at årsrapporten samlet giver et retvisende billede af virksomhedens finansielle position inden for regnskabsreguleringskrav, kan der afgives en påtegning uden modifikationer. I relation til regnskabsmæssige skøn vil dette sige, at revisor efter udførelse af de nødvendige arbejdshandlinger og vurdering af et eventuelt fejlniveau, således finder at de oplistede "objectives" for ISA 540 (R&R) er opnået, altså at¹⁵²:

- a) *"accounting estimates, including fair value accounting estimates, in the financial statements, whether recognized or disclosed, are reasonable; and*
- b) *elated disclosures in the financial statements are adequate*

in the context of the applicable financial reporting framework"

ISA 700 (R) opstiller nærmere krav til udformningen af selve påtegningen. I det følgende gengives konklusionsafsnittet¹⁵³:

"In our opinion, the financial statements present fairly, in all material respects, (or "give a true and fair view of") the financial position of ABC Company as at December 31, 20X1, and of its financial performance and its cash flows for the year then ended in accordance with International Financial Reporting Standards."

Ovenstående skal naturligvis tilpasses den faktisk anvendte regnskabsregulering (ex. Årsregnskabsloven).

I danske kontekst skal afsnittet omkring den udførte revision som bekendt endvidere indeholde en omtale af, at revisionen ikke har givet anledning til forbehold¹⁵⁴. Opmærksomheden henledes endvidere på omtalen i afsnit 5.5.3 omkring revisors gennemgang af ledelsesberetningen.

Med modifikationer

Såfremt revisor ikke finder, at det retvisende billede er opnået, skal revisor modificere sin påtegning med:

- et forbehold
- og/eller en supplerende oplysning.

Der indgår såvel kvantitative som kvalitative faktorer, når revisor vurderer udformningen af revisionspåtegningen på årsrapporten. ISA 705 (R&R) giver yderligere vejledning i relation til "forbehold", mens ISA 706 (R&R) giver yderligere vejledning i relation til "supplerende oplysninger". Selve udformningen af revisionspåtegning eller konklusionsafsnit heri vil ikke blive gennemgået i detaljer, da det vil afhænge af den konkrete situation.

Forhold, der påvirker revisors konklusion

Forbehold

Såfremt revisor anser et foretaget regnskabsmæssigt skøn for ikke at være rimeligt, og dette overstiger det konkrete væsentlighedsniveau eller ikke er præsenteret i overensstemmelse med

¹⁵² ISA 540 (R&R), Paragraph 6

¹⁵³ ISA 700 (R), Paragraph

¹⁵⁴ Erklæringsbekendtgørelsen, § 5, stk. 3

kravene i regnskabsreguleringen, skal revisor tage forbehold for dette i sin revisionspåtegning.

En manglende nedskrivning for ukurans på varelageret, manglende hensættelse til tab på debitorer, ikke foretagne afskrivninger på grunde og bygninger kan være eksempler herpå.

Konklusion kan ikke afgives

Såfremt revisor ikke kan opnå tilstrækkelig revisionsoverbevisning om, hvorvidt et foretaget regnskabsmæssigt skøn er rimeligt, kan revisor ikke afgive en konklusion på årsrapporten. For at revisor ikke kan afgive en konklusion, skal de omhandlede forhold være af væsentlige og gennemgribende karakter¹⁵⁵. Der skal således ikke bare være tale om et enkeltstående (ikke gennemgribende) skøn, idet revisor her typisk vil anvende et ordinært forbehold.

Eksempelvis vil et manglende/meget usikkert beregningsgrundlag for aktiverede udviklingsprojekter for en software-virksomhed kunne medføre en så væsentlig og gennemgribende fejl i selskabets årsrapport, at revisor må vurdere, at der ikke kan afgives en konklusion.

Afkræftende

Såfremt revisor ikke finder, at årsrapporten ikke giver et retvisende billede i henhold til den anvendte regnskabsregulering, skal revisor afgive en afkræftende konklusion. De omhandlede forhold skal være af væsentlige og gennemgribende karakter¹⁵⁶, jf. omtale heraf overfor under "konklusion kan ikke afgives".

Et aktiveret udviklingsprojekt, hvor kriterierne herfor ikke er til stede, en konsekvent fejlagtig anvendt opgørelsesmetode i relation til "fair value measurement" eller ikke-foretagede "impairment test" på væsentlige goodwill poster kan være eksempler herpå.

Specielt i relation til going concern problematikken bør nævnes de tilfælde, hvor den potentielle effekt af et fejlagtigt regnskabsmæssigt skøn er af så stort et omfang, at revisor vurderer, at den grundlæggende forudsætning om fortsat drift vil kunne blive truet, hvorved årsrapporten i stedet burde være aflagt efter nettorealiseringsprincippet¹⁵⁷. Det er klar at usikkerheden omkring skønnet og udfaldet spiller ind i en sådan situation.

Forhold, der ikke påvirker revisors konklusion

Henlede opmærksomheden på forhold i årsrapporten

Et regnskabsmæssigt skøn kan være af så væsentlig betydning for forståelsen af årsrapporten, at revisor finder det nødvendigt at henlede regnskabsbrugers opmærksomhed herpå. Dette uanset om ledelsen eventuelt har korigeret forholdet i årsrapporten, således at dette svarer til revisors sammenligningsgrundlag. Såfremt ledelsen ikke har korigeret skønnet, henvises til afsnittet "Forbehold" ovenfor. En henvisning til en regnskabspost eller omtale i årsrapporten skal være præcis og må ikke træde i stedet for en selvstændig beskrivelse i årsrapporten¹⁵⁸.

Eksempelvis kan det være nødvendigt at omtale usikkerhed omkring udfaldet af en ikke indregnet retssag; omtale særlige forudsætninger knyttet til opgørelse af indregningen og

¹⁵⁵ ISA 705 (R&R), Paragraph 8

¹⁵⁶ ISA 705 (R&R), Paragraph 9

¹⁵⁷ Erklæringsbekendtgørelse § 6, stk. 2, punkt 4

¹⁵⁸ ISA 706 (R&R), Paragraph 7

måling af udviklingsprojekter; omtale en ekstraordinær nedskrivning på selskabets ejendomme mv.

Going concern

Indeholdt i ovenstående omkring henledning af regnskabsbrugers opmærksomhed er det særlige tilfælde, hvor der kan være tvivl om selskabets evne til at fortsætte som going concern, men hvor der dog ikke er forhold, der direkte indikerer, at selskabet ikke vil fortsætte driften. Såfremt ledelsen på tilstrækkelig vis har beskrevet usikkerheden omkring going concern problematikken i årsrapporten, og revisor er enig i denne beskrivelse, skal revisor give en supplerende oplysning i årsrapporten med henvisning til ledelsens omtale. Revisor skal i den forbindelse erklære, at revisor er enig i denne vurdering. Såfremt revisor ikke er enig heri, henvises til afsnittet "Afkæftende konklusion" ovenfor.

Eksemplerne kunne være usikkerhed omkring udviklingen på ejendomsmarkedet, herunder at selskabet har sikret sig den fornødne fortsatte finansiering; udfaldet af retssager eller fremtidige forhold, der, såfremt disse ikke falder ud til selskabets fordel, vil kunne påvirke bedømmelsen af årsrapporten.

Revisor bør i disse tilfælde altid genoverveje, hvorvidt forholdet bør påvirke konklusionen.

5.3.1. Konsekvenser af den manglende vejledning omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved regnskabsmæssige skøn

Regnskabsmæssige skøn er som bekendt behæftet med en større eller mindre grad af usikkerhed. Revisors opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved de udøvede skøn er på tilsvarende vis behæftet med en vis usikkerhed, idet der jo er tale om skønsmæssige forhold uden egentlig konkrete holdepunkter, hvorved den opgjorte fejl i sig selv ofte vil være af "judgemental" karakter. Revisor har således brug for al den vejledning, der kan opnås, i hvordan revisor skal forholde sig til en eventuel afvigelse mellem de af ledelsen udøvede skøn og revisors egen umiddelbare vurdering af værdien af de pågældende regnskabsposter/skøn. Som det er gennemgået i kapitel 4 omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved de regnskabsmæssige skøn synes den nuværende regulering for området i form af ISA 540 (R&R) ikke på tilfredsstillende vis at give fuld afklaring af, hvordan dette fejlniveau skal opgøres. Dette synes særligt at være tilfældet ved revisors anvendelse af et range som sammenligningsgrundlag. Denne manglende vejledning i, hvordan fejl et eventuel fejlniveau skal opgøres, kan være medvirkende til, at revisor kan stå i et væsentligt "dilemma" i forbindelse med udformning af revisionspåtegningen på årsrapporten. Den øgede usikkerhed omkring, hvad der skal anses som udgørende en fejl, kan i værste fald medføre at der bliver afgivet en forkert revisionspåtegning på årsrapporten.

At dette forhold kan medføre væsentlige konsekvenser synes oplagt, idet¹⁵⁹:

- Et uberettiget forbehold kan vise sig at blive "en selvopfyldende profeti", idet virksomheden da først kan komme i vanskeligheder med hensyn til for eksempel opretholdelse af nuværende kreditfaciliteter eller optagelse af ny finansiering el.lign.
- Omvendt vil et manglende forbehold udgøre en professionel risiko for revisor, idet revisor i sådanne tilfælde kan risikere et erstatningskrav for mangelfuldt arbejde - foruden tab af offentligt omdømme.

Revisors professionelle dømmekraft med hensyn til de udøvede regnskabsmæssige skøn udfordres således yderligere i disse tvivlssituationer!

Usikkerheden omkring regnskabsmæssige skøn må nok anses som svær, hvis ikke umulig, at komme til livs. Spørgsmålet er da, hvorvidt revisor på anden vis kan komme denne usikkerhed til livs og derved minimere risikoen for forkert revisionspåtegning på årsrapporten – her tænkes naturligvis i første omgang på, at regnskabsbrugerne gøres opmærksom på usikkerheden forbundet med skønnet, men tillige også at revisor minimere den professionelle risiko.

I det følgende er en række mulige løsningsforslag på problemstillingen omtalt.

Præsentation og omtale af usikkerheden forbundet med skønnet

Et naturligt løsningsforslag er naturligvis en øget omtale og oplysning i årsrapporten om usikkerheden forbundet med skønnene. Dette forslag er som sådan ikke noget nyt, idet det jo er allerede i dag er påkrævet af regnskabsreguleringen. Budskabet er, at såvel ledelsen og revisor skal være opmærksom på, at der gives de tilstrækkelige oplysninger om usikkerheden i årsrapporten. Forholdet er nærmere omtalt i afsnit 5.3.2, hvortil der henvises.

Øget brug af supplerende oplysninger i revisionspåtegningen

Løsningsmuligheden med yderligere noteoplysninger om usikkerheden i årsrapporten kunne eventuelt kombineres med et øget brug af supplerende oplysninger i revisionspåtegningen på årsrapporten. Dette med henblik på at gøre regnskabsbruger opmærksom på usikkerhederne forbundet med de udøvede skøn. Problemet med et sådant øget brug af supplerende oplysninger er risikoen for, at der så at sige går inflation i brugen heraf, således at revisor for at minimere sin professionelle risiko vil give supplerende bemærkninger om "alle" forhold, der synes mere usikre end gennemsnittet. Hermed vil den ønskede ekstraordinære effekt over for regnskabsbruger ved en supplerende oplysning i revisionspåtegning eventuelt kunne forsvinde i mængden.

Det er vigtigt at understrege, at revisor naturligvis allerede i dag kan og gør brug af supplerende oplysninger i revisionspåtegningen, såfremt der konstateres større usikkerheder i

¹⁵⁹ Kan også omtales som "Type I error" og "Type II error", jf. sammenhængen med statistiske modeller, hvor "Type I error" vil være lig et manglende forbehold (fejlagtig acceptere en test, hvor denne ikke burde være accepteret) og "Type II error" vil være lig et uberettiget forbehold (fejlagtig forkaste en test, hvor denne ikke burde være forkastet). Et manglende forbehold ("Type I error") betragtes i lighed med statistiske modeller som værende den største risiko, hvorfor man ofrer denne type af risiko den største opmærksomhed. Som det vil fremgå af opgaveteksten, skal revisor dog ligeledes være opmærksom på de ofte særdeles negative følger en "Type II error" vil få for de pågældende virksomheder.

årsrapporten. Budskabet i argumentationen er således, hvorvidt den grænse revisor naturligt anlægger i sin vurdering af hvilke forhold, der skal omtales, bør sænkes.

At give øgede noteoplysninger og eventuelt samtidig øge brugen af supplerende oplysninger løser imidlertid ikke problematikken omkring, hvad der udgør en egentlig fejl i årsrapporten. ISA 450 (R&R) kræver som bekendt akkumulation af identificerede fejl, hvorefter det er det samlede fejlniveau, der skal holdes op mod det fastlagte væsentlighedsniveau for årsrapporten. Det er således fejlniveauet, der er afgørende for, om der skal tages et direkte forbehold i påtegningen. Og som omtalt ovenfor kan supplerende oplysninger ikke erstatte et forbehold.

Revidering af standarden for en revisionspåtegning uden modifikationer

Ultimativt vil standarden for en revisionspåtegning uden modifikationer ("blank") kunne tænkes tilrettet, således at den øgede usikkerhed forbundet med de udøvede regnskabsmæssige skøn omtales direkte heri. Revisor ville således på en mere direkte måde kunne gøre regnskabsbruger opmærksom på de skønsmæssige forhold i årsrapporten. Så at sige lidt å la tilføjelsen i en erklæring om fremadrettede finansielle oplysninger, hvori det jo fremgår at de fremtidige forhold vil kunne afvige i forhold til de forudsætninger, som danner baggrund for det udarbejdede budget el.lign. (se ISAE 3400).

Igen er det vigtig at påpege at standarden for en revisionspåtegning uden modifikationer allerede i dag medtager en omtale af, at en revision omfatter en stillingtagen til, hvorvidt de udøvede regnskabsmæssige skøn er rimelige. Budskaber i argumentationen er således, hvorvidt revisor, henset til udviklingen i behovet for udøvelse af regnskabsmæssige skøn i regnskabsaflæggelsen, bør ofre denne del en større opmærksomhed.

Detailregulering for opgørelse af et eventuelt fejlniveau ved de regnskabsmæssige skøn

Et andet løsningsforsalg kunne være en mere detailpræget standard for opgørelse af fejlniveauet ved regnskabsmæssige skøn, hvor det for eksempel specifikt er angivet, hvordan det eventuelle fejlniveau skal opgøres. Faren ved denne form for detailregulering er imidlertid, at revisor fortaber sig i overholdelse af de enkelte detailbestemmelser og dermed overser det større billede af årsrapporten, og hvorvidt denne samlet kan siges at være retvisende. Eksempler på forhold, der således ofte først springer i øjnene ved en helhedsbedømmelse af de udøvede skøn er; tendentiøs positive/negative anvendte forudsætninger; manglende sammenhæng med realiteterne i det omgivende samfund og/eller den efterfølgende udvikling mv. Populært kunne dette omtales som behovet for, at revisor så at sige hæver sig til et "helikopter view" af de udøvede skøn.

En sådan form for detailregulering ville endvidere kunne gå ud over fleksibiliteten i regnskabsaflæggelsen og selve hensigten med det formueorienterede regnskab, der således netop ofte er præget af skønsmæssige forhold, der ikke altid lader sig indplacere i specifikke rubrikker el.lign.

Modargumentet for dette "brud" med det formueorienterede regnskab er, at netop den manglende regulering omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau kan være medvirkende til, at revisor ikke kommunikerer de identificerede usikkerheder, der er knyttet til de udøvede skøn, til offentligheden. Begrundelsen herfor kan eksempelvis være, at revisor jo ikke er sikker på, hvorvidt der er tale om en egentlig fejl. Kommunikationen af disse usikkerheder bør være et af de vigtigste elementer i revisors virke som offentlighedens tillidsrepræsentant – især når regnskabsaflæggelsen, som det er tilfældet i dag, bevæger sig i en retning, hvor de

mere subjektive forhold i højere grad kan påvirke det samlede retvisende billede af årsrapporten. Skal revisor over for selskabets ledelse kunne "true med", at revisionspåtegningen bliver modificeret, såfremt et bestemt (skønsmæssigt) forhold ikke bliver korrigeret, så skal denne trussel kunne understøttes af en ret til at foretage modifikation. Altså, at der så at sige er hjemmel til at betragte de opgjorte afvigelser som værende egentlige fejl, hvormed det kan dokumenteres, at det i forvejen fastlagte væsentlighedsniveau er overskredet. Det synes oplagt, at referencerammen "det retvisende billede" naturligvis udgør et tilstrækkeligt solidt holdepunkt til denne diskussion i de mere grelle tilfælde. Men med henvisning til selve definitionen på et regnskabsmæssigt skøn; hvad er da den "korrekte" værdi af regnskabsposten/skønnet? - Der må således naturligt være et spillerum for en vis grad af usikkerhed inden for det retvisende billede.

Den ovenforstående argumentation bør dog altid holdes op mod det ubestridelige faktum, at revisor optræder som offentlighedens tillidsrepræsentant, hvilket er professionens berettigelse. Dette hverv udføres imidlertid i den virkelige verden med de fordele og ulemper, dette medfører i forhold til det "juridiske laboratorium" (læs: regnskabsmæssige og revisionsmæssige regulering).

5.3.2. Præsentation af regnskabsmæssige skøn i årsrapporten

Præsentationen af regnskabsmæssige skøn og usikkerheden forbundet hermed i årsrapporten er som tidligere omtalt krævet af IAS 1¹⁶⁰, hvor det fremgår, at ledelsen skal beskrive de væsentligste skøn udført i forbindelse med regnskabsaflæggelsen og den usikkerhed, der er forbundet med disse. Som det er fremgået af kapitel 3, indeholder ISA 540 (R&R) et selvstændigt hovedafsnit omkring tilstrækkeligheden af præsentationen og noteoplysningerne omkring de regnskabsmæssige skøn. Det synes klart, at niveauet for, hvor meget information der er påkrævet, afhænger af selve omfanget af og usikkerheden forbundet med skønnet. Således kræver særlig kritiske skøn udvidet og specifik omtale, hvorimod rutinebaserede skøn kan omtales med generelle formuleringer. Kapitel 2 indeholdte et afsnit omkring den praktiske anvendelse af regulering i form af omtale af omtalen af regnskabsmæssige skøn i årsrapporten for en række selskaber noteret på OMX (se afsnit 2.2.3). Det fremgik også tydeligt i dette afsnit, at der forekommer en lang række skøn, hvorom der alene gives generel omtale, mens hver virksomhed/branche omvendt også har særlig kritiske skøn, for hvilke de foretager en mere detaljeret omtale.

Revisor bør være særlig opmærksom på præsentationskravet. Såfremt disse ikke overholdes bør revisionspåtegningen modificeres. Omvendt kan tilstrækkelig information og omtale af usikkerheden forbundet med de udførte skøn være medvirkende til, at revisor ikke modificerer påtegningen.

De særlige problemstillinger i relation til ophævelsen af revisionspligten for ledelsesberetningen er beskrevet i afsnit 5.5.3, hvortil der henvises.

¹⁶⁰ IAS 1, Paragraph 125

5.4. Rapportering til selskabets ledelse

5.4.1. Fejl i årsrapporten – korrigerede og ikke-korrigerede fejl

Rapportering til selskabets ledelse er i Danmark reguleret via RS 265 for så vidt angår revisionsprotokollen. Internationalt reguleres rapportering til selskabets ledelse via ISA 260 (R&R).

Det fremgår af ISA 450 (R&R), at revisor skal foreligge selskabets ledelse en oversigt over identificerede fejl i forbindelse med revision af årsrapporten¹⁶¹. Oversigten bør indeholde såvel korrigerede som ikke-korrigerede fejl (undtaget dem revisor finder som "clearly trivial"¹⁶²). Formålet hermed er dobbelttrettet:

1. Revisor skal opnå den øverste ledelses bekræftelse af, at de akkumulerede ikke-korrigerede fejl individuelt og samlet ikke har betydning for det retvisende billede af selskabets årsrapport.
2. Den øverste ledelse har hermed mulighed for at vurdere den daglige ledelses forvaltning af selskabets drift og kvaliteten af den løbende modtagne økonomirapportering.

1) Revisor skal opnå den øverste ledelses bekræftelse af, at de akkumulerede ikke-korrigerede fejl individuelt og samlet ikke har betydning for det retvisende billede af selskabets årsrapport
Det er som bekendt ledelsen, der har ansvaret for årsrapporten (jf. ÅRL § 8). Det er derfor også naturligt, at ledelsen anerkender og accepterer de eventuelle fejl, årsrapporten måtte indeholde. Dette ansvar for årsrapporten omtales direkte i ledelsespåtegningen på årsrapporter aflagt efter Årsregnskabsloven¹⁶³.

Den oversigt, ledelsen præsenteres for er opdelt i akkumulerede¹⁶⁴:

- "Factual misstatements"
- "Judgmental misstatements"
- "Projected misstatement"

Opdelingen i de enkelte fejkategorier er omtalt i afsnit 4.2.3, hvortil der henvises.

Herudover kan der være fejl, som ikke umiddelbart lader sig kvantificere, det være sig undladelser/forvridning el.lign. i selve præsentationen af skønnene i årsrapporten.

Hvilke forhold der medtages på oversigten afhænger af revisors valg af væsentlighedsniveau samt omstændighederne omkring skønnet i øvrigt, herunder hvorvidt der er indikationer på management bias.

Oversigten danner som tidligere gennemgået udgangspunkt for en diskussion mellem revisor og selskabets ledelse omkring de identificerede fejl. Det særlige ved regnskabsmæssige skøn,

¹⁶¹ ISA 450 (R&R), Paragraph 8

¹⁶² ISA 450 (R&R), Paragraph A2

¹⁶³ I henhold til IFRS er det ikke krævet, at ledelsen udarbejder en "ledelsespåtegning". Ledelsen skal dog underskrive og datere årsrapporten, jf. IAS 10, Paragraph 17, hvorved de også (implicit) anerkender udformningen af årsrapporten pr. denne dato.

¹⁶⁴ ISA 450 (R&R), Paragraph 5

er jo den usikkerhed, der naturligt knytter sig hertil. Revisor bør derfor løbende under revisionen kommunikere de identificerede fejl med ledelsen¹⁶⁵, således at den endelig oversigt kan være "renset" for eventuelle misforståelser og forhold, hvor der kan opnås anden dokumentation eller afklaring.

Kommunikation med ledelsen omkring identificerede forhold, som revisor anser som værende fejlinformation, har tillige henblik på at opretholde et korrekt bogholderi hos selskabet.

Revisors kommunikation med ledelsen bør tillige indeholde en omtale af særlige problemer konstateret i løbet af revisionsprocessen¹⁶⁶. I relation til regnskabsmæssige skøn kunne sådanne problemer omfatte vanskeligheden ved opgørelse af et datagrundlag til vurdering af skønnet; uvillighed fra den daglige ledelse til at afgive oplysninger; hvilke overvejelser ledelsen har gjort sig i situationerne, hvor der har været flere mulige alternative opgørelsesmetoder, herunder begrundelse for det faktiske valg osv.

2) Den øverste ledelse har hermed mulighed for at vurdere den daglige ledelses forvaltning af selskabets drift og kvaliteten af den løbende modtagne økonomirapportering

Selskabets øverste ledelse har en naturlig interesse i, hvordan den daglige ledelse varetager selskabets løbende drift, herunder særligt, at der kan støttes tillid til den modtagne økonomirapportering. En oversigt over forhold, som revisor finder som ikke-korrekte, kan udover den umiddelbart korrigerende virkning have en præventiv effekt overfor den daglige ledelse. Opmærksomheden henledes i den forbindelse på muligheden for/kravet til interim kommunikation, såfremt der er udført revision i løbet af året. Revisor skal ved kommunikation af fejl i relation til regnskabsmæssige skøn dog være opmærksom på, at det ikke er sikkert, at der er enighed mellem bestyrelse og direktion for så vidt angår udøvelsen af de konkrete skøn. Dette kan grunde i en række af forhold. Fra bestyrelsens side kan man således side inde med en (ikke-viderekommunikeret) viden om selskabets fremtidige forhold, der kan påvirke vurderingen af de enkelte aktiver/passiver. Omvendt kan den daglige ledelse have et større kendskab til, hvad der aktuelt rører sig på markedet.

I forbindelse med kommunikation med den øverste ledelse omkring identificerede mulige fejl i regnskabsaflæggelsen, skal revisor også være opmærksom på, hvorvidt de fundne forhold synes at indikerer en mere gennemgående trend, idet dette kan være en indikator for eventuel management bias. Der henvises til afsnit 5.4.4 hvor dette forhold er behandlet nærmere.

5.4.2. Anvendt regnskabspraksis

ISA 260 (R&R) kræver, at revisor som et led i kommunikationen med selskabets ledelse medtager en omtale af den anvendte regnskabspraksis samt de udøvede regnskabsmæssige skøn¹⁶⁷. Dette sker med henblik på at opnå en forståelse af den af virksomheden anvendte regnskabspraksis, herunder mulighed for (i tide) at rette eventuelle misforståelser mv. ISA 260 (R&R) omtaler denne kommunikation som tovejs¹⁶⁸. Kommunikationen giver således revisor anledning til at kommentere den anvendte regnskabspraksis, herunder eventuelle konsekvenser for regnskabsaflæggelsen for de kommende regnskabsår; sammenhæng og relevans i forhold til den aktuelle (og fremtidige) regnskabsregulering; hvorvidt regnskabspraksis og udøvede skøn eventuelt bærer præg af at være tendentiøs positiv/negativ;

¹⁶⁵ ISA 450 (R&R), Paragraph 9.

¹⁶⁶ ISA 260 (R&R), Paragraph 22.

¹⁶⁷ ISA 260 (R&R); Paragraph 12 samt "Appendix 2"

¹⁶⁸ ISA 260 (R&R); Paragraph 3

hvorvidt den valgte regnskabspraksis stiller særlige krav til virksomhedens registreringssystemer osv. Det synes oplagt, at en sådan proaktiv kommunikation er at foretrække frem for, at ledelsen og revisor konstant er nødt til at slukke og bekæmpe opståede ildebrande.

5.4.3. Svagheder i den interne kontrol

ISA 330 (R&R)¹⁶⁹ kræver, at såfremt revisor konstaterer svagheder i den interne kontrol i forbindelse med revision, skal revisor kommunikere disse til selskabets ledelse. Svagheder i den interne kontrol i relation til regnskabsmæssige skøn kan eksempelvis opstå som følge af:

- Manglende anerkendelse af behovet for udøvelse af skøn i forbindelse med udarbejdelsen af årsrapporten
- Brist eller mangler i indsamlingen af data til opgørelse af de enkelte skøn
- Manglende godkendelse af skøn foretaget af et lavere niveau i organisationen
- Vilkårlig korrektion af foretagne skøn, foretaget af den daglige ledelse ved regnskabsafslutning
- mv.

Som det fremgår af ovenstående er flere af forholdene sammenfaldende med, hvad revisor normalt vil rapportere til selskabets ledelse som en del af den generelle rapportering omkring det interne kontrolmiljø. Mange af forholdene vil endvidere være identificeret under revisors indledende risikovurderingshandlinger. Der henvises endvidere til omtale i afsnit 3.2.3 og 3.2.4 omkring revisors arbejdshandlinger i relation til det interne kontrolmiljø og tilblivelsesprocessen bag de udøvede skøn.

5.4.4. Management bias

Som et led i beskrivelsen af formålet med en revision af årsrapporten I ISA 200 (R&R) fremgår følgende statement: "...the overall objective of the independent auditor is to obtain reasonable assurance whether the financial statements as a whole are free from material misstatement, whether due to fraud or error..."¹⁷⁰. ISA 315 (R&R) kræver, at revisor identificerer de risici, der vurderes som særlige kritiske ("significant risk")¹⁷¹ med henblik på udførelse af særskilte handlinger til afdækning af sådanne risici. Risiko for besvigelser er defineret som værende en "significant risk"¹⁷². Revisor skal således forholde sig til risikoen for bias i regnskabsaflæggelsen. ISA 240 (R) regulerer og giver vejledning i revisors arbejdshandlinger i relation til besvigelser. Det pointeres, at revisors arbejde i henhold til besvigelser som udgangspunkt tager sigte på forhold, som kan medføre væsentlige fejl i årsrapporten¹⁷³, dog således at identificerede forhold i øvrigt skal rapporteres til selskabets ledelse. Som omtalt i kapitel 4 er management bias defineret som en mangel på neutralitet i årsrapporten. Management bias kan ifølge ISA 540 (R&R) være en indikator for mulige besvigelser i regnskabsaflæggelsen¹⁷⁴, hvilket kan medføre væsentlige fejl i årsrapporten. Det

¹⁶⁹ ISA 330 (R), Paragraph 32. Se den tidligere omtale af ED ISA 265 "Communicating deficiencies in internal control", hvoraf det fremgår at rapporteringsforpligtelser omkring svagheder i den interne kontrol overgår til denne standard.

¹⁷⁰ ISA 200 (R&R), Paragraph 5

¹⁷¹ ISA 315 (R), Paragraph 26

¹⁷² ISA 315 (R), Paragraph 27 (a) (og e)

¹⁷³ ISA 240 (R), Paragraph

¹⁷⁴ ISA 540 (R&R), Paragraph A9

er tidligere konstateret, at det umiddelbart kan indebære problemer klart at opstille en skillelinje mellem egentlige fejl og bevidst bias. Der er i afsnit 4.3.2.1 oplistet en række faktorer, som umiddelbart kan indikere en mulig bias i regnskabsaflæggelsen. Såfremt revisor konstaterer bias og har en rimelig begrundet overbevisning om, at dette ikke skyldes tilfældigheder, skal revisor rapportere det til den øverste ledelse hurtigst muligt¹⁷⁵. Udover denne rapportering skal revisor overveje, hvilken effekt de konstaterede forhold bør få for den fortsatte revision af årsrapporten. Konsekvenser kan omfatte overordnede betragtninger samt mere specifikke tiltag. Konsekvenserne for den fortsatte revision er nærmere omtalt i afsnit 4.3.3, hvortil der henvises. Ultimativt vil en mistanke om mulige besvigelser i regnskabsaflæggelsen kunne få indvirkning på udformningen af revisionspåtegningen, idet revisor da ikke kan udtale sig med sikkerhed om de indregne og opgjorte regnskabsposter i årsrapporten.

Det er klart, at forhold så som hvilket ledelsesniveau, der medvirker ved besvigelserne; hvilke regnskabsposter, der er påvirket af besvigelserne mv. har indflydelse på hvordan revisor bør reagere såfremt han har mistanke og mulige besvigelse i regnskabsaflæggelsen. Er det alene et lavere ledelsesniveau, der har udøvet et overoptimistisk skøn over en særskilt kategori af aktiver/forpligtelser, vil dette forhold sandsynligvis kunne lade sig korrigere eller på anden vis afklare. Såfremt tilfældet opstår, hvor det er den øverste ledelse, der udøver besvigelserne, eller besvigelserne når et niveau, hvor den samlede årsrapport kan være påvirket heraf, skal revisor overveje følgende forhold:

1. Hvorvidt det er passende at fortsætte revisionsengagementet¹⁷⁶
2. Påvirkning på den fortsatte revision af årsrapporten¹⁷⁷
3. Indflydelse på revisionspåtegningen på årsrapporten¹⁷⁸
4. Rapporteringsforpligtelser over for myndigheder¹⁷⁹

1) Hvorvidt det er passende at fortsætte revisionsengagementet

Såfremt revisor finder, at besvigelserisiciene er væsentlige og gennemgribende, således at det ikke er muligt på forsvarlig vis at fortsætte revisionen, bør revisor overveje, hvorvidt det er passende at fratræde som revisor for selskabet. Revisor skal i den forbindelse påse forpligtelserne i relation til Revisorloven om revisors fratræden¹⁸⁰. Endvidere fremgår det af ISA 240 (R), at revisor skal kommunikere baggrunden for sin fratræden til den øverste ledelse og/eller til de, der har valgt revisor.

2) Påvirkning på den fortsatte revision af årsrapporten

At den øverste ledelse er involveret i besvigelserne kan medføre, at årsrapporten som helhed mangler den krævede neutralitet. De mulige besvigelser kan således muligvis udstrække sig til øvrige regnskabsposter også. Konsekvenser for den fortsatte revision er omtalt nærmere i afsnit 4.3.3, hvortil der henvises.

3) Indflydelse på revisionspåtegningen på årsrapporten

Konstaterede afvigelser i årsrapporten er at betragte som fejlinformation, hvad enten de er forårsaget af besvigelser eller ubevidste fejl. Særlig besvigelser kan dog have en mere

¹⁷⁵ ISA 240 (R), Paragraph 40

¹⁷⁶ ISA 240 (R), Paragraph 38

¹⁷⁷ ISA 240 (R), Paragraph 37

¹⁷⁸ ISA 705 (R&R), Paragraph 6

¹⁷⁹ ISA 240 (R), Paragraph 43

¹⁸⁰ Revisorloven § 18

gennemgribende indvirkning på revisors vurdering af det retvisende billede af den samlede årsrapport. Den identificerede bias eller besvigelse skal således medtages i revisors samlede vurdering af fejlniveauet i årsrapporten, herunder hvorvidt revisor er tilstrækkelig komfortabel det opgjorte målegrundlag for de enkelte regnskabsposter/skøn. Der henvises til den foretagne gennemgang heraf i afsnit 5.2 og 5.3.

4) Rapporteringsforpligtelser over for myndigheder

Revisor skal altid tage hensyn til og varetage sit fortrolighedsforhold til klienten. Eventuelle rapporteringsforpligtelser over for myndighederne går dog forud for denne. Revisor skal i denne forbindelse erindre reglerne omkring økonomisk kriminalitet, hvid- og sortvaskning af penge samt finansiering af terrorvirksomhed¹⁸¹.

5.4.5. "Corporate governance"-anbefalingerne

Som en del af "Nørby-udvalgets" anbefalinger om god selskabsledelse i Danmark anbefales det, at bestyrelsen sammen med revisor gennemgår selskabets valg af regnskabspraksis samt væsentlig foretagne regnskabsmæssige skøn¹⁸². Denne gennemgang kan naturligt foretages i tilknytning med gennemgangen af udkastet til årsrapporten. En sådan gennemgang synes relevant både for så vidt angår en ex-ante og ex-post betragtning, idet det udover det allerede forgange år giver ledelsen og revisor mulighed for at drøfte væsentlige fremtidige regnskabsmæssige problemstillinger, eksempelvis ved indgang på nye forretningsområder el.lign. Revisor får herudover en mulighed for at opnå yderligere kendskab til kontrolmiljøet i virksomheden. Begrænsningerne i et sådant årligt møde er jo, at der ikke kan tages højde for ukendte fremtidige forhold – her bør muligheden for løbende kommunikation mellem ledelsen og revisor erindres. Revisor bør endvidere være opmærksom på reglerne omkring uafhængighed i Revisorloven¹⁸³ og Ethiske Regler generelt. Det er således selskabets ledelse, der skal udarbejde og vælge regnskabspraksis samt foretage de regnskabsmæssige skøn.

5.4.6. Kravene i Årsregnskabsloven om omtale af det interne kontrolmiljø i relation til regnskabsaflæggelse

Årsregnskabsloven stiller krav om omtale af selskabets interne kontrol- og risikostyringssystemer i forbindelse med regnskabsaflæggelsesprocessen¹⁸⁴. Omtalen skal ske i ledelsesberetningen. En del af processen i forbindelse med udarbejdelse af årsrapporten er naturligt udøvelse af regnskabsmæssige skøn, jf. omtalen heraf i kapitel 2. Ledelsen skal udarbejde en overordnet omtale af, hvordan regnskabsmæssige skøn udøves. Det synes klart, at omtalen alene kan foretages i generelle termer, idet der jo vil være tale om principper, mens de enkelte foretagne skøn vil afhænge af den konkrete situation. Omvendt vil omtalen, for at regnskabsbruger skal kunne få nogen informationsværdi af denne, dog være tilstrækkelig præcis og dækkende. Eksempelvis en omtale af hvordan selskabets ejendomsportefølje måles i årsrapporten; hvordan der foretages hensættelser til eventuelle reklamationssager osv. Revisor skal som en del af sin revision af årsrapporten forholde sig til denne omtale. Det erindres, at revisionspligten af ledelsesberetningen er ophævet, men revisor skal dog stadig forholde sig til indholdet heraf, herunder sammenhængen med årsrapporten (se afsnit 5.5.3 omkring ophævelse af revisionspligten for ledelsesberetningen).

¹⁸¹ Revisorloven § 22

¹⁸² Reviderede anbefalinger for god selskabsledelse i Danmark, Afsnit VIII "Revision", punkt 5.

¹⁸³ Revisorloven kapitel 4

¹⁸⁴ Årsregnskabsloven § 107 b, punkt 6

5.5. Udvalgte problemstillinger i relation til regnskabsmæssige skøn

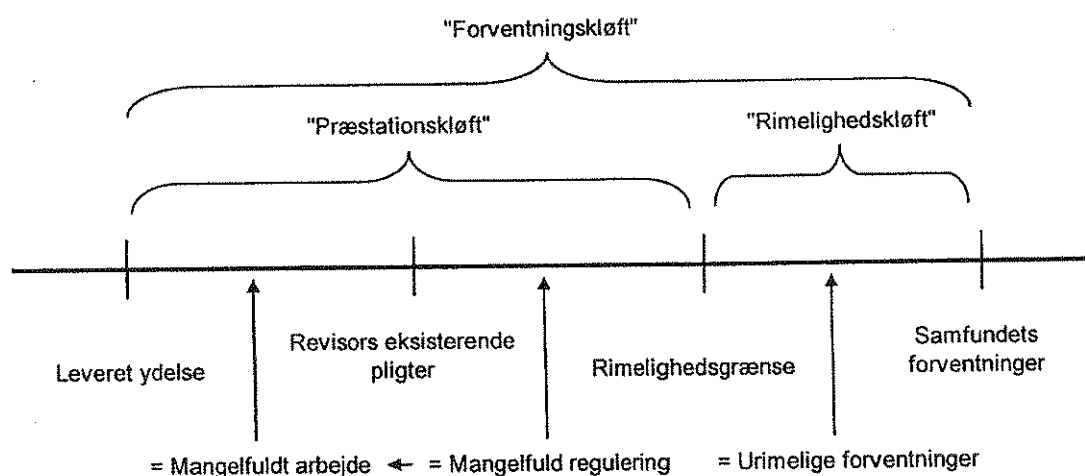
Dette afsnit vil behandle udvalgte problemstillinger, der på forskellig vis hænger sammen med revision af regnskabsmæssige skøn og revisors rapporteringsforpligtelser over for regnskabsbrugerne. Som det vil fremgå, er de udvalgte problemstillinger ikke overraskende alle på en eller anden måde relateret til den usikkerhed, der knyttet til regnskabsmæssige skøn.

5.5.1. Offentlighedens tillidsrepræsentant - Forventningskløft

At revisor er offentlighedens tillidsrepræsentant giver regnskabsbruger en vis berettiget forventning til revisors arbejde samt kommunikation omkring resultatet heraf. Der er især to problemstillinger, der tiltrækker sig særlig opmærksomhed i denne forbindelse; den såkaldte "forventningskløft" mellem regnskabsbruger og revisor samt revisors uafhængighed – de to forhold er, som det vil fremgå af de følgende to afsnit, indirekte forbundet. Dette afsnit vil behandle problemstillingen omkring forventningskløften, mens det følgende afsnit behandler uafhængighedsaspektet.

Forventningskløften kan defineres som afvigelsen mellem det, regnskabsbrugerne forventer af revisor og det revisor faktisk udfører¹⁸⁵. Forventningskløften kan dekomponeres i en "rimelighedskløft" og en "præstationskløft".

Forventningskløften kan illustreres således:



Figur: Forventningskløft (efter inspiration fra "Professionsetik for revisorer", figur 1)

Forventningerne til revisors arbejde forandrer sig løbende i takt med udviklingen i samfundet. Det synes klart, at udviklingen hen mod en mere formueorienteret regnskabsaflæggelse øger kravene til revisors arbejde. Hvor en hidtidig indregning og måling til historisk kostpris, eventuel korrigeret med åremål afskrivninger, således sandsynligvis vil kunne foretages uden væsentlige vanskeligheder (idet der bortses fra vanskelighederne ved estimeringen af levetid, scrapværdi for aktiverne mv.), medfører regnskabsregulerings krav om "impairment test", regulering til dagsværdier, indregning af afledte finansielle derivater, egenkapitalinstrumenter mv. et behov for yderligere arbejdshandlinger fra revisors side. De yderligere

¹⁸⁵ "Professionsetik for revisorer", afsnit 1.2

arbejdshandlinger er i høj grad præget af stillingtagen til mere eller mindre subjektive vurderinger og skønsmæssige forhold, som er svære at verificere. Alt i alt må kravene til revisor altså siges at have været stigende, især fokuset på og afhængigheden af revisors professionelle dømmekraft et øget, da revisor jo står som garant for det retvisende billede af den samlede årsrapport, herunder at de indregnede skøn heri er "korrekte".

Samfundets forventning om, at revisor står som garant for det retvisende billede af den samlede årsrapport, leder naturligt til en diskussion omkring, hvilke forventninger samfundet med rimelighed kan stille til revisor. Det synes således at være en udbredt opfattelse i offentligheden, at en udført revision er ensbetydende med, at samtlige fejl i årsrapporten er fundet og korrigeret. Dette postulat skal naturligvis ses i sammenhæng med, hvilken brugergruppe, der betragter årsrapporten. Således vil professionelle regnskabsbrugere alt andet lige have en større forståelse for det grundlag, en årsrapport udarbejdes på baggrund af, og at årsrapporten (alene) skal give et *retvisende* billede af selskabets finansielle stilling. Heri ligger altså implicit en accept af, at årsrapporten ikke nødvendigvis er *korrekt* i ordets snævrere forstand. Det er imidlertid ikke sikkert, at den øvrige offentlighed har denne indsigt. Revisor forsøger derfor via revisionspåtegningen på årsrapporten at gøre regnskabsbruger opmærksom på begrænsningerne i den udførte revision, herunder at revision alene giver høj grad af sikkerhed; er uden væsentlige fejl mv.¹⁸⁶. Revisionspåtegningen indeholder endvidere henvisninger til såvel regnskabsreguleringen som ISA-standarderne. Offentligheden har således mulighed for at gøre sig bekendt med revisors arbejdshandlinger. Nærværende opgave skal ikke være en diskussion af pædagogikken i revisionspåtegningen, samt hvorvidt målet med kommunikationen synes opnået. Budskabet er, at offentligheden synes at have en anden og udvidet opfattelse af revisors forpligtelser end umiddelbart forudsat fra revisors side. Dette er medvirkende til, at den omtalte forventningskløft opstår.

Særligt i relation til regnskabsmæssige skøn bliver forventningskløften aktuel. Et regnskabsmæssigt skøn er således karakteriseret ved at være forbundet med en større eller mindre grad af usikkerhed. Den netop omtalte forventning fra offentligheden om, at revisor kan finde den "sande" værdi af sådanne skønsmæssige regnskabsposter øger naturligt risikoen for et brud på forventningskløften. Det synes klart, at jo større betydning de regnskabsmæssige skøn har på den samlede vurderingen af årsrapporten, desto større er konsekvenserne af et eventuelt brud på forventningskløften. Børsnoterede selskaber er naturligt underlagt en større offentlig interesse end de fleste andre virksomheder. Udover den umiddelbare øgede interesse for selve selskabet, er de mere komplekse regnskabsområder også naturligt oftere forekommende i disse virksomheder. Fokuset på revisors arbejde, og måske især på konsekvenserne ved et mangelfuldt arbejde fra revisors side, er følgelig også ofte større for børsnoterede selskaber end for de mere anonyme virksomheder.

I relation til ovenstående er det dog vigtig at påpege, at regnskabsmæssige skøn naturligvis også forekommer i mindre og ikke-børsnoterede selskaber. De omtalte problemstillinger er således også relevante her – man kunne måske endda argumentere for, at forventningskløften er større her, som følge af den mindre/manglende regnskabserfaring, nogle af brugergrupperne har.

¹⁸⁶ ISA 700 (R), Paragraph 26. Denne begrænsning er fastslået i ISA 200 (R&R), hvor en revision begrænses til høj grad af sikkerhed (reasonable assurance) og ikke fuld sikkerhed for, at årsrapporten ikke indeholder væsentlig fejlinformation (ISA 200 (R&R), Paragraph 4).

Hovedspørgsmålet er imidlertid, om revisor har mulighed for at minimere eller helt eliminere denne forventningskløft? Med udgangspunkt i den ovenstående figur kan der udledes følgende faktorer, der har indflydelse på forventningskløften:

- Samfundets forventninger
- Rimelighedsgrænse
- Revisors eksisterende pligter
- Leveret ydelse

De enkelte faktorer vil blive omtalt i det følgende:

Leveret ydelse

Af de nævnte faktorer synes det oplagt, at mangler ved den leverede ydelse, alene må betragtes som dårligt arbejde fra revisors side, hvorfor denne også kan ifalde ansvar i form af erstatningskrav mv. for sådanne fejl. Denne faktor vil derfor ikke blive omtalt yderligere.

Samfundets forventninger, rimelighedsgrænse og revisors eksisterende pligter

Samfundets forventning sætter naturligt den ene ydergrænse for, hvad revisor bør forventes at foretage sig. Samfundets forventning kan således opstilles som et "ideal mål". Teorien omkring revision er bygget op omkring et privatøkonomisk "principal-agent"-synspunkt og således påvirket af en "cost-benefit"-betragtning. Markedet er dermed med til at regulere kravene til revisors arbejde via en afvejning af krav og ønsker til den foretagne revision, over for hvilken pris man er villig til at betale for denne ydelse. Den gældende regulering kan således ses som værende en form for kompromis mellem samfundet og revisor.

Problematikken og diskussionen omkring forventningskløften opstår typisk først, når skandalen er indtruffet. Regnskabsbruger erkender op til dette tidspunkt rimeligheden i begrænsningerne i den udførte revision. At skandalen indtræffer, forrykker imidlertid rimelighedskravet hen mod "samfundets forventninger". Som oftest forrykkes forventninger endog yderligere mod højre i figuren. Disse nye samfunds krav og forventninger kan som sådan synes rimelige - især set i forhold til de forhold, der kommer frem ved afsløring af skandalerne. Det er imidlertid svært at indgå en kontrakt om forhold, man ikke ved indgåelsen af kontrakten har haft kendskab til eller ikke har antaget som kunne værende et potentiel problem – og, i parentes bemærket, følgelig ikke fra samfundets side har ønsket at honorere revisor for.

De regnskabsmæssige skøn, der udøves i forbindelse med regnskabsaflæggelsen, er typisk alle afhængige af udfaldet af fremtidige forhold. Indregning og måling af regnskabsposter vil følgelig være estimater på den fremtidige udvikling. Den oplagte løsning på denne del af problematikken er som tidligere omtalt yderligere information i årsrapporten om usikkerheden forbundet med skønnene, således at regnskabsbruger bliver bekendt hermed. Denne tendens synes på bedste vis illustreret ved de stigende krav til disclosures i de enkelte IFRS-standarder samt det overordnede krav i IAS 1 omkring omtale af væsentlige usikkerheder i årsrapporten. At revisorbranchen også har erkendt og accepteret tendensen, understreges af den "nye" opdeling af assertions i ISA 315 (R), hvor disclosures er blevet en selvstændig kategori¹⁸⁷. Kravet til revisor er således, at den eventuelle usikkerhed, der er knyttet til indregning og måling af årsrapportens elementer, skal udmønte sig i tilstrækkelige noteoplysninger herom i

¹⁸⁷ ISA 315 (R), Paragraph 24

årsrapporten. Såfremt ledelsen ikke afgiver de nødvendige oplysninger om usikkerheden, bør revisor som udgangspunkt modificere sin påtegning.

Det at give yderligere noteoplysninger omkring usikkerheden forbundet med de regnskabsmæssige skøn løser dog kun delvis problemstillingen omkring skønnets afhængighed af fremtidige forhold, der ikke er erkendt på balancedagen. Denne mangel må sandsynligvis accepteres – og skal herudover vejes op mod regnskabsbrugers krav om rettidig information.

Det at give yderligere noteoplysninger omkring usikkerheden forbundet med de udøvede skøn løser heller ikke revisors dilemma i relation til, hvad der skal anses som udgørende en egentlig fejl og således medtages i revisors vurdering, når revisionspåtegningen på årsrapporten skal udformes. Denne del af problemstillingen er omtalt i afsnit 5.3.1, hvortil der henvises.

Offentlige myndigheders interesse i revisors arbejde

Ovenstående har omhandlet den privatretlige interessesfære. Hertil skal selvfølgelig medtages offentlige myndigheders interesse i revisors virke. Revisionsbranchen er således kendetegnet ved at være såvel privatretlig reguleret som offentligretlig reguleret. Fra offentlig side har der de seneste år været en tendens til øgede krav til revisors arbejde som følge af de økonomiske skandaler i USA og EU (Enron, WorldCom, Pharmalat mv.) og lovgivningen omkring økonomisk kriminalitet og terrorfinansiering mv. Revisorbranchen er dog stadig for en stor dels vedkommende privatretlig reguleret via standarder udstedt af brancheorganisationerne. Det bør i denne forbindelse bemærkes, at EU Parlamentet de seneste år synes at have vist en tendens til en øget detailregulering, jf. således f.eks. den såkaldte "endorsement mechanism" i relation til IFRS-standarderne. Hvorvidt en tilsvarende tendens vil gøre sig gældende for så vidt angår ISA-standarderne, er vel ikke utænkelig.

5.5.2. Offentlighedens tillidsrepræsentant - Uafhængighed

Revisor har typisk flere roller hos klienten. Revisor kan således optræde som rådgiver i diverse forhold, assistere med regnskabsudarbejdelse samt naturligvis professionens kerneydelse; revision af selskabets årsrapport. Omfanget og den relative betydning af de forskellige roller afhænger naturligvis af en flerhed af forhold såsom det størrelsesmæssige omfang af virksomheden; virksomhedens organisation; arten af de konkrete opgaver, som revisor skal assistere med mv. I tilknytning til hvilke opgaver revisor kan/vil udføre for virksomheden, bør revisor naturligvis påse reglerne om uafhængighed i Revisorloven¹⁸⁸ og Etiske Regler, herunder restriktionerne for børsnoterede virksomheder. Det er således eksempelvis forbudt for revisor at deltage i bogføring og regnskabsudarbejdelse hos børsnoterede selskaber. Herudover er det op til revisor at vurdere, hvorvidt uafhængigheden vil blive påvirket ud fra de kendte trusler; Familiaritet, Advokering, Intimidering, Egenkontrol og Egeninteresse. Årsregnskabsloven kræver som bekendt, at store klasse-C og klasse-D virksomheder oplyser om honoraret til selskabets revisor for "rådgivningsopgaver"¹⁸⁹, hvorved regnskabsbrugerne på et overordnet niveau gøres opmærksom på samarbejdet mellem revisor og selskabet.

Det synes oplagt, at det ikke kan udelukkes, at der kan opstå trusler mod revisors uafhængighed, når revisor påtager sig rådgivningsopgaver samtidig med, at revisor påtegner

¹⁸⁸ Revisorloven kapitel 4

¹⁸⁹ Årsregnskabsloven, § 96, stk. 2

selskabets årsrapport. En undersøgelse blandt en række private investorer har klarlagt, hvorvidt forskellige rådgivningsopgaver har påvirkning på opfattelsen af revisors uafhængighed¹⁹⁰. Resultatet af undersøgelsen var ikke overraskende, at den udførte rådgivning havde en negativ påvirkning på opfattelsen af revisor som uafhængig (i 17 ud af 19 tilfælde). I undersøgelsen indgik rådgivningsopgaver omkring "værdiansættelse", "regnskabssystemer", "bogføring" m.fl. Undersøgelsens resultater er værd at erindre i forbindelse med regnskabsmæssige skøn. Uanset at det er ledelsens ansvar at udføre de regnskabsmæssige skøn ved aflæggelse af årsrapporten, er det som gennemgået ikke altid, at ledelsen i revisors øjne har udført et tilstrækkeligt arbejde/fremlagt tilstrækkelig dokumentation for skønnene. Revisor kan følgelig være nødsaget til selv at opstille enten estimater til sammenligning eller alternativt udarbejde egne "forslag". Revisor står herved i en situation, der udgør en potentiel trussel mod uafhængigheden.

Problemstillingen i relation til mindre virksomheder er ikke mindre. Revisor vil således typisk udføre en større del af rådgivning/regnskabsmæssig assistance for de enkelte virksomheder, herunder også opgaver omkring (forslag til) indregning og måling af regnskabsposter. Virksomhedens interessenter er i disse tilfælde dog ofte vidende om denne assistance. Effekten af revisors assistance er således afvejning af to (modstridende) forhold; der kan således på tilsvarende vis som ved større virksomheder opstå problemstillinger i relation til opfattelsen af revisor som værende uafhængig. Omvendt kan situationen kræve revisors assistance, og i mange tilfælde vil revisors deltagelse tillige medføre, at resultatet bliver mere retvisende, som følge af revisors regnskabsmæssige kompetencer. Interessenterne bør herved kunne have en større tillid til de udøvede skøn, end hvis revisor ikke havde deltaget.

5.5.3. Revision af supplerende beretninger samt ophør af kravet om revision af ledelsesberetningen

Revision af supplerende beretninger

Det fremgår af revisionspåtegningen, at denne alene omfatter det finansielle regnskab, jf. således indledningsafsnittet i en revisionspåtegning efter ISA 700 (R)¹⁹¹:

"We have audited the accompanying financial statements of ABC Company, which comprise the balance sheet as at December 31, 20X1, and the income statement, statement of changes in equity and cash flow statement for the year ended, and a summary of significant accounting policies and other explanatory notes."

Revisor skal påse, at eventuel information udover det finansielle regnskab er tydeligt adskilt i forhold til det finansielle regnskab¹⁹². Dette kan eksempelvis ske ved at opdele årsrapporten i selvstændige dele, alternativt ved at revisor specificerer de områder i regnskabet, der er revideret. Revisor bør dog stadig påse, at informationerne ikke stadig indgår som en integreret del af årsrapporten, eksempelvis ved henvisninger i noter el.lign. I så fald bør henvisningen slettes eller omtales med henvisning til, at der er tale om ikke-revideret information. Såfremt revisorer imidlertid konstaterer fejl, mangler eller uoverensstemmelser i de supplerende beretninger, skal revisor påse kravene og vejledning i ISA 720 (R), som krævet af ISA 700

¹⁹⁰ Undersøgelsen er foretaget af Bent Warming-Rasmussen m.fl. Resultatet af undersøgelsen er bragt i "Revision & Regnskabsvæsen" nr. 9/2008 i artiklen "Rådgivningsopgaver – og trusler mod revisors uafhængighed i fremtoning"

¹⁹¹ ISA 700 (R), Appendix, "Illustration 1"

¹⁹² ISA 700 (R), Paragraph 44

(R)¹⁹³. ISA 720 (R) omhandler som bekendt revisors ansvar i relation til anden information i reviderede regnskaber samt dokumenter tilknyttet denne. Såfremt revisor konstaterer fejl, mangler eller uoverensstemmelser, som revisor anser som værende af væsentlig betydning for regnskabsbruger, og ledelsen ikke ønsker at rette indholdet heraf, skal revisor modificere revisionspåtegningen. Eksempler på sådanne fejl, mangler eller uoverensstemmelser kunne eksempelvis være en omtale af selskabets portefølje af udviklingsprojekter i et særskilt vidensregnskab, der ikke er i overensstemmelse med de indregnede og opgjorte poster i selskabets årsrapport.

Ophør af kravet om revision af ledelsesberetningen

Der er som bekendt ikke længere krav om revision af ledelsesberetningen i årsrapporten¹⁹⁴. Revisor skal dog stadig "*afgive en udtalelse om, hvorvidt oplysningerne i ledelsesberetningen er i overensstemmelse med årsregnskabet...*"¹⁹⁵. Revisor kan således ikke se bort fra oplysninger indeholdt heri. Oplysninger omkring foretagne regnskabsmæssige skøn, herunder forudsætningerne herfor, der efter revisors opfattelse ikke er i overensstemmelse med de informationer, som indregningen og målingen i årsrapporten er foretaget på baggrund af, skal således korrigeres, alternativt må revisor modificere påtegningen.

FSR ligger op til, at revisor som et led i revisionspåtegningen under konklusionsafsnittet afgiver følgende erklæring, såfremt der ikke konstateres væsentlige forhold i forbindelse med gennemgangen (ikke at forveksle med et egentlig review) af ledelsesberetningen¹⁹⁶:

"Udtalelse om ledelsesberetningen

Vor revision har ikke omfattet ledelsesberetningen på side x-x i årsrapporten.

I henhold til årsregnskabsloven har vi gennemlæst ledelsesberetningen uden at foretage yderligere handlinger i tillæg til den gennemførte revision af årsregnskabet. Efter vor opfattelse er oplysningerne i ledelsesberetningen i overensstemmelse med det reviderede årsregnskab"

Såfremt der konstateres fejl, mangler eller uoverensstemmelser i ledelsesberetningen, skal revisor som ved supplerende oplysninger påse kravene og vejledning i ISA 720 (R). Såfremt forholdene anses som værende af væsentlig betydning for regnskabsbruger, og ledelsen ikke ønsker at rette indholdet heraf, skal revisor modificere revisionspåtegningen. Eksempler på sådanne fejl, mangler eller uoverensstemmelser kunne eksempelvis være omtale af potentialet for en række igangværende entrepriseprojekter el.lign.

5.5.4. Revision af regnskabsmæssige skøn kontra review af fremadrettede finansielle oplysninger

Normalt vil revisor ved undersøgelser og erklæringer vedrørende fremadrettede finansielle oplysninger anvende ISAE 3400. ISAE 3400 tilhører gruppen af "International Standards on Assurance Engagements". Revisor vil som oftest alene give begrænset sikkerhed i forbindelse med erklæringer vedrørende fremadrettede finansielle oplysninger. Revisor er dog ikke afskåret fra

¹⁹³ ISA 700 (R), Paragraph A54

¹⁹⁴ Årsregnskabsloven § 135, stk. 5

¹⁹⁵ Årsregnskabsloven § 135, stk. 5

¹⁹⁶ UR 2008-1, Eksempel 13, FSR's Revisionsteknisk Udvalg

at afgive en positiv formuleret konklusion og dermed høj grad af sikkerhed¹⁹⁷, såfremt der opnås tilstrækkelig overbevisning. I en erklæring på fremadrettede finansielle oplysninger vil der ofte endvidere være henvist til, at indregning og måling er baseret på usikre fremtidige forhold, som kan afvige i forhold til det forventede¹⁹⁸.

I forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn vil en stor del af revisors arbejde ofte bestå i undersøgelser af budgetter, prognoser og estimater på fremtidige forhold. Nødvendigheden af disse handlinger kan være afledt af såvel manglen på aktuelle markedspriser for regnskabsposterne eller direkte kravet af regnskabsreguleringen. Revision af de regnskabsmæssige skøn indgår som en integreret del af revisionen af den samlede årsrapport – og nogle tilfælde vil disse skøn endog udgøre et væsentligt element heri.

Revisor synes således at stå i et "dilemma" med hensyn til den påkrævede grad af sikkerhed omkring de fremtidige forhold. Det er som beskrevet ikke udelukket, at revisor kan udtale sig med høj grad af sikkerhed om fremadrettede finansielle oplysninger, jf. omtalen heraf i ISAE 3400. Sammenholdt med ISAE 3400's generelle udgangspunkt synes det dog at stille betydelige krav til revisors dokumentation, såfremt revisor ønsker at kunne udtale sig med høj grad af sikkerhed. For at en *revision* af regnskabsmæssig skøn kan udføres, bør der således opnås supplerende dokumentation fra en række af kilder. Det er imidlertid ikke altid muligt at opnå en sådan overbevisning. I disse tilfælde må der kræves særlig meget af revisors gennemgang af de af ledelsen udarbejdede estimater, herunder anvendte metoder og forudsætninger mv. (se afsnit 3.2.5 og 3.2.6 for en omtale af revisors mulige handlinger til afdækning heraf).

Den hidtidige version af RS 540 (ajourført) angiver, at standarden ikke har til sigte at gælde for gennemgangen af fremadrettede oplysninger, men at revisionshandlingerne til afdækning af regnskabsmæssige skøn i mange tilfælde vil kunne anvendes i forbindelse med en sådan gennemgang¹⁹⁹. Det samme må i parentes bemærket være gældende for ISA 540 (R&R), om end dette ikke er nævnt heri.

5.5.5. Lempelse af revisionspligten

En omtale af lempelsen af den generelle revisionspligt synes relevant, idet mange af de forhold, der er bragt i spil, som argumentation for lempelsen, så absolut ikke gør sig gældende i relation til regnskabsmæssige skøn.

Danske selskaber er som udgangspunkt underlagt revisionspligt²⁰⁰. Undtaget herfra er dog virksomheder af en begrænset størrelse. Fritagelse for revisionspligt i EU-regi omfatter en bredere vifte af selskaber end i Danmark, idet beløbsgrænserne for, hvornår revision kan undlades, er betydelig højere her end i Danmark. Lempelsen af den danske revisionspligt skal evalueres i 2009/10, når "forsøgsperioden" er udløbet. Formålet med evalueringen er ikke alene at afklare, hvorvidt ordningen skal fortsætte på de nuværende vilkår, men tillige at diskutere en eventuel udvidelse af beløbsgrænserne for, hvornår revisionspligten kan undgås. I EU-regi pågår der ligeledes i øjeblikket diskussion om ophævelse af revisionspligten for selskaber op til en størrelse svarende til danske klasse-B/C virksomheder²⁰¹.

¹⁹⁷ ISAE 3400, Paragraph 9

¹⁹⁸ ISAE 3400, Paragraph 28

¹⁹⁹ RS 540 (ajourført), Punkt 1

²⁰⁰ Årsregnskabsloven § 135

²⁰¹ Jf. omtale heraf i artiklen "Små firmaer uden kontrol"

Dette giver selvfølgelig anledning til overvejelser i relation til regnskabsmæssige skøn, idet ISA 540 (R&R) alene er direkte gældende for revisioner. Således skal regnskabsmæssige skøn i virksomheder, der ikke er underlagt revisionspligt, som udgangspunkt ikke underkastes de skærpede krav i standarden.

De hidtidige erfaringer omkring lempelsen af revisionspligten synes ikke at indikere, at et væsentligt antal virksomheder faktisk har fravalgt revisionen. Om dette så skyldes, at omfanget af et review ikke er væsentlig anderledes end ved en revision; revision er krævet af virksomhedens interessenter; et ønske fra virksomheden selv el.lign. skal ikke behandles yderligere. Spørgsmålet er, hvorvidt en udvidelse af kredsen, der ikke er påkrævet at lade deres årsrapport revidere, til at omfatte eksempelvis hele "klasse-B", vil medføre et øget antal, der fravælger revisionen til fordel for enten 1) egen udarbejdelse af årsrapporten uden efterfølgende kontrol, 2) vælge at lade revisor assistere med regnskabsudarbejdelse eller 3) lade revisor foretage et review af årsrapporten.

Det potentielle antal virksomheder, der reelt har mulighed for at fravælge revisionen indenfor regnskabsklassen, skal ses i sammenhæng med de pågældende virksomheders interessenter, og disses interesse i de pågældende selskabers årsrapporter. Skulle en større andel af klasse-B virksomhederne således fravælge revision, må det alt andet lige forventes, at en større gruppe af interessenterne stadig ville ønske en eller anden form for gennemgang af de pågældende selskabers årsrapport. For revisor vil det i overvejende grad være ensbetydende med et review af årsrapporten. Ved et review af årsrapporten giver revisor alene begrænset sikkerhed for det retvisende billede. Et review af et regnskab er reguleret efter ISAE 2400/ISAE 2410²⁰². ISAE 2400/ISAE 2410 oplister en række handlinger, som revisor kræves at udføre, samt endvidere en række handlinger, der kan være hensigtsmæssige/nødvendige for at opnå den ønskede grad af sikkerhed. En del af disse handlinger omfatter tilsvarende forhold, som udføres under ISA 540 (R&R) – dog oftest begrænset til forespørgsler til ledelsen og analyse af regnskabstal. Eksempler på disse sammenfald er; vurderingen af hensættelse til tab på debitorer, nedskrivning af ukurans på varelager, vurdering af nedskrivningsbehov på anlægsaktiver mv. Det er indregnet endvidere, at kendetegnet for vejledningen til ISAE-standarderne er, at der henvises til ISA-standarderne for handlinger, der med fordel kunne udføres. Konklusionen af dette må således blive, at et review af regnskabsmæssige skøn nok kan begrænses til opnåelse af begrænset sikkerhed, men mange af handlingerne vil dog være de samme.

Til ovenstående betragtning skal endvidere lægges, at netop omstændighederne omkring regnskabsmæssige skøn, herunder de usikre faktorer og deres indvirkning på balancen og det fremadrettede resultat, samt det stadig stigende omfang heraf, alt andet lige bør medføre et krav fra virksomhedens interessenter om en gennemgang af de væsentligste, skønsmæssige fastsatte regnskabsposter, herunder hvilke forudsætninger disse er baseret på. Denne gennemgang kunne alternativt ske ved en særskilt revision efter ISA 800 (R&R) eller review efter ISAE 2400/ISAE 3000 af de konkrete poster eller ved aftalte arbejdshandlinger under ISRS 4400. Såfremt et regnskab indeholder flere af sådanne særlige skønsmæssige regnskabsposter, for hvilke der ønskes en gennemgang, må man nok alt andet lige forvente, at interessenterne vil stille krav om gennemgang af den samlede årsrapport i stedet. Revisor skal endvidere være opmærksom på eventuelle begrænsninger i relation til en særskilt

²⁰² Alt afhængig af hvorvidt review foretages af selskabets sædvanlige revisor eller ej. Således at ISAE 2410 gælder for review foretaget ved selskabets sædvanlige revisor, mens ISAE 2400 er gældende for review af finansiell information generelt.

gennemgang af konkrete regnskabsposter og så årsrapporten som helhed, i særlig grad, såfremt der konstateres mangler eller uoverensstemmelser her imellem²⁰³.

5.5.6. Ny begrebsramme og fremtidige standarder

Ny begrebsramme

IASB/FASB har iværksat et projekt omkring en ny begrebsramme for udarbejdelse af årsrapporten²⁰⁴. Det synes oplagt, at såfremt der ændres ved de grundlæggende indregnings- og målingskriterier, vil det alt andet lige få indflydelse på revisionen af regnskabsmæssige skøn. Projektet er faseopdelt med otte selvstændige faser. Der er pr. dato udarbejdet udkast ("ED") på fase A samt et diskussionsoplæg ("DP") på fase D omfattende henholdsvis "Objectives and qualitative characteristics" henholdsvis "Reporting entity concept". Der synes ikke at være væsentlige indholdsmæssige ændringer i fase A. Der er ikke påbegyndt aktiviteter for de øvrige faser endnu, ligesom der ikke er fastlagt en deadline for projektet pr. dato.

Fremtidige standarder

Vedtagelsen af de seneste IFRS-standarder samt korrektioner til eksisterende har været karakteriseret ved at omhandle henholdsvis komplekse regnskabsmæssige forhold samt krav om yderligere noteoplysninger og omtale i årsrapporten. Der er umiddelbart ikke noget, der indikerer, at denne udvikling skulle vende. Komplekse regnskabsmæssige forhold er typisk kendetegnet ved behov for inddragelse af skøn og vurderinger i forskellig grad. Dette vil stille yderligere krav til revisors kendskab til ISA 540 (R&R).

²⁰³ ISA 800 (R&R), Paragraph 19

²⁰⁴ "Conceptual Framework"-project, IASB

5.6. Sammenfatning

Kapitel 5 har beskæftiget sig med revisors rapporteringsforpligtelser over for regnskabsbrugerne i form af revisionspåtegningen på årsrapporten samt den interne rapportering til selskabets ledelse. I tilknytning hertil er forskellige udvalgte problemstillinger relateret til regnskabsmæssige skøn diskuteret.

Kapitel 5 skulle bl.a. besvare opgavens hovedproblemstilling 4. Problemstilling var formuleret som:

- Er der særlige forhold, som gør sig gældende omkring revisors rapporteringsforpligtelser i relation til regnskabsmæssige skøn og management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - Problemstillingen ønskes belyst med hensyn tagen til de usikkerheder, der naturligt er knyttet til regnskabsmæssige skøn og bias i regnskabsaflæggelsen. I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvorvidt den nuværende regulering på området synes at øge eller begrænse revisors kommunikation med regnskabsbruger og selskabets ledelse.

I det følgende opsummeres besvarelsen af problemstillingen.

I relation til revisors eksterne rapporteringsforpligtelser er det naturligt vurdering af de enkelte fejl samt det samlede fejlniveau for årsrapporten, der gør udgør hovedproblemstillingen. At dette forhold er særlig problemfyldt i relation til regnskabsmæssige skøn skyldes den usikkerhed, der er knyttet til opgørelsen af disse. Revisor skal således i sin vurdering af de samlede fejlniveau for årsrapporten tage hensyn til såvel typen af de enkelte fejl, hvoraf nogle er "judgemental" karakter, og derfor i sig selv genstand for en vis diskussion, samt tillige de såkaldte eventuelle merdifferencer, der kan opstå som følge af metoden for opgørelse af fejl i henhold til vejledningen i ISA 540 (R&R). Revisor kan følgelig stå i situationer, hvor det samlede væsentlighedsniveau for årsrapporten vil være overskredet, såfremt disse forhold indregnes i det akkumulerede fejlniveau for årsrapporten, hvor dette ikke ville være tilfældet såfremt de identificerede forhold ikke betragtes som værende egentlige fejl. Bedømmelsen af de identificerede fejl stiller således store krav til revisors professionelle dømmekraft. Såfremt væsentlighedsniveauet er overskredet skal revisor modificere revisionspåtegningen på årsrapporten.

Særligt i relation til regnskabsmæssige skøn skal revisor være meget opmærksom, at der gives de tilstrækkelige noteoplysninger om usikkerheden forbundet med skønnene i årsrapporten. Tilstrækkelig information omkring de udøvede skøn, kan være medvirkende til, at revisionspåtegningen på årsrapporten ikke modificeres, idet regnskabsbruger hermed gøres opmærksom på usikkerheden forbundet med indregningen og målingen, herunder indvirkningen på årets resultat og selskabets finansielle stilling pr. balancedagen samt tillige indvirkningen på de kommende års regnskabsmæssige resultater mv.

Den nuværende regulering synes ikke på tilstrækkelig vis at give afklaring på, hvordan et eventuelt fejlniveau skal opgøres. Særligt ikke ved anvendelse af et range som sammenligningsgrundlag. En række løsningsforslag til dette er blevet diskuteret. Udover ovenstående omkring vigtigheden af tilstrækkelig noteoplysning og præsentation af de udøvede skøn, er en øget brug af supplerende oplysninger i revisionspåtegningen; en revidering af standarden for revisionspåtegning uden modifikationer samt en mere detailpræget regulering omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau blevet omtalt. Det blev overordnet konstateret, at der umiddelbart ikke lader sig give ét løsningsforslag, der løser alle problemstillingerne, i hvert fald ikke uden samtidig at give anledning til nye overvejelser.

I relation til revisors rapportering til selskabets ledelse er det særligt forhold omkring identificerede fejl i årsrapporten og/eller bias i regnskabsaflæggelsen, svagheder i de interne kontroller samt kommunikation omkring selskabets regnskabspraksis, der påkalder sig opmærksomhed.

Revisors skal rapportere identificerede fejl til selskabets ledelse. Det er vigtigt, at denne kommunikation sker rettidigt, således at eventuelle misforståelser kan afklares inden afgivelse af revisionspåtegningen på årsrapporten. Rapportering om identificerede fejl, såvel korrigerede som ikke-korrigerede, giver endvidere den øverste ledelse mulighed for at vurdere kvaliteten af den løbende modtagne økonomirapportering. Kommunikationen omkring selskabets valg af regnskabspraksis mv. giver såvel ledelse som revisor mulighed for proaktivt at tage stilling til kommende problemstillinger og derved undgå eventuelle uoverensstemmelser for de kommende år.

Indikatorer omkring management bias i regnskabsaflæggelse vil kunne få konsekvenser for den resterende revision. Konstateringen af management bias, der ikke lader sig tilbagevise eller på anden måde afklare, kan i værste tilfælde få indflydelse på revisionspåtegningen på årsrapporten, idet revisor i sådanne tilfælde ikke ville kunne udtale sig om det retvisende billede af årsrapporten som helhed. Endvidere skal revisor påse eventuelle rapporteringsforpligtelser overfor selskabets ledelse og offentlige myndigheder.

En af de udvalgte problemstillinger i relation til revision af regnskabsmæssige skøn, der blev omtalt, var den såkaldte forventningskløft mellem regnskabsbruger og revisor. Regnskabsbrugerne forventning om, at revisor kan finde den "korrekte" værdi af skønsmæssige regnskabsposter såsom medicinalindustriens pipeline af udviklingsprojekter eller beholdning af patenter mv. synes i betydelig grad at aktualisere denne forventningskløft. Det synes klart, at revisor ofte vil komme til kort i disse sammenhænge såfremt begrebet "det retvisende billede" ikke på tilstrækkelig vis gøres klart overfor regnskabsbruger. En mulig løsning på denne forventningskløft synes at være en tilstrækkelig omtale af usikkerheden forbundet med de uøvede skøn i årsrapporten.

I relation til regnskabsmæssige skøn skal revisor endvidere være opmærksom på, at der tillige ofte forekommer en præsentation og omtale af disse skøn i tilknyttede dokumenter til årsrapporten eller i øvrige supplerende beretninger. En aktuel problemstilling er ophøret af revisionskravet for ledelsesberetningen i årsrapporten. Det er vigtigt, at revisor erindrer, at reguleringen tillige stiller krav om gennemgang af disse dokumenter og beretninger. Såfremt revisor konstaterer væsentlige afvigelser, og ledelsen ikke ønsker at korrigere forholdene, bør revisor modificere revisionspåtegningen på årsrapporten.

Endelig blev den mulige lempelse af den generelle revisionspligt omtalt. Det blev konstateret, at selvom revisionspligten umiddelbart måtte blive ophævet for en større gruppe af de danske virksomheder, så vil den stigende betydning som regnskabsmæssige skøn har for vurdering af en virksomheds finansielle position og fremtidige potentiale, samt tillige den yderligere usikkerhed, der knytter sig til sådanne regnskabsposter, sandsynligvis medføre, at virksomhedens interessenter vil kræve en eller anden form for gennemgang af de uøvede regnskabsmæssige skøn. Hvorvidt denne gennemgang så vil blive i form af en særskilt revision af de enkelte skøn eller et review af den samlede årsrapport el.lign. kan ikke siges med sikkerhed.

Kapitlet indeholdte afslutningsvis en henvisning til udviklingen indenfor for regnskabsreguleringen. Budskabet er her, at behovet for udøvelse af skøn og omtale heraf i årsrapporten, kun synes at blive mere aktuel i de kommende år, hvilket synes at korrespondere på bedste vis med omtalen i indledningskapitlet til opgaven.

Kapitel 6 – Konklusion

Opgaven har behandlet emnet "revision af regnskabsmæssige skøn". Regnskabsmæssige skøn er, som indledningsvis beskrevet og gentagne gange refereret i løbet af opgaveteksten, karakteriseret ved; usikkerhed, usikkerhed og usikkerhed. Denne usikkerhed medfører, at der for mange af områderne ikke kan gives et fuldstændigt entydigt svar – i hvert fald ikke uden samtidig at modificere dette med "såfremt...", "dog må der tages hensyn til...", "i så fald..." eller lignende tilføjelser. Denne mangel på klarhed og konsekvens i besvarelsenerne bør ikke komme som en større overraskelse, jf. selve definitionen på et regnskabsmæssigt skøn. Med dette in mente vil opgavens besvarelse af hovedproblemstillingerne blive opsummeret i det følgende.

De identificerede hovedproblemstillinger er gengivet nedenfor:

1. Hvilke revisionshandlinger forventes revisor at foretage sig for at opnå den ønskede grad af overbevisning om de udøvede regnskabsmæssige skøn?
 - I relation hertil ønskes det belyst 1) hvilke ændringer den nyudstedte revisionsstandard ISA 540 (Revised & Redrafted) vil medføre i revisionen af regnskabsmæssige skøn, og 2) hvorvidt vedtagelsen og implementeringen af standarden på tilfredsstillende vis giver afklaring af de usikkerheder, der uvilkårligt er forbundet med revision af regnskabsmæssige skøn, eller om der stadig synes at være uafklarede forhold og dermed behov for yderligere regulering og vejledning.
2. Hvordan opgør revisor et eventuelt fejlniveau forbundet med regnskabsmæssige skøn?
 - Problemstillingen ønskes belyst i relation til kravene i ISA 450 (Revised & Redrafted) om kategorisering og akkumulation af identificerede fejl, herunder hvorvidt det er muligt med tilstrækkelig sikkerhed at kunne opgøre et fejlniveau i relation til regnskabsmæssige skøn.
3. Hvordan skal revisor forholde sig til en mulig management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvilke indikatorer på management bias revisor bør være opmærksom på; hvorvidt niveauet for bias, som per definition er subjektiv, kan opgøres pålideligt af revisor samt endelig, hvilke konsekvenser konstateringen af en eventuel bias i regnskabsaflæggelsen bør få for den samlede revisionsstrategi.
4. Er der særlige forhold, som gør sig gældende omkring revisors rapporteringsforpligtelser i relation til regnskabsmæssige skøn og management bias i regnskabsaflæggelsen?
 - Problemstillingen ønskes belyst med hensyn tagen til de usikkerheder, der naturligt er knyttet til regnskabsmæssige skøn og bias i regnskabsaflæggelsen. I tilknytning hertil ønskes det belyst, hvorvidt den nuværende regulering på området synes at øge eller begrænse revisors kommunikation med regnskabsbruger og selskabets ledelse.

Problemstilling 1

Problemstillingen blev behandlet i kapitel 3 med udgangspunkt i kravene ISA 540 (R&R). Det blev overordnet konstateret, at ISA 540 (R&R) stiller betydelige krav til revisor - også krav udover, hvad den hidtidige regulering på området har gjort.

ISA 540 (R&R) er opbygget efter risikomodellen, hvilket medfører krav om indledningsvis risk assessment procedures hvor revisor forholder sig overordnet til risikoen for væsentlige fejl i årsrapporten som følge af virksomhedens forhold og branche. Herefter skal revisor henholdsvis vurdere risikoen for væsentlige fejl på såvel regnskabsniveau som regnskabspostniveau samt designe og udføre revisionshandlinger til afdækning heraf. Opmærksomheden skal i den forbindelse særlig rettes mod på de risici, der klassificeres som significant risks. Sluttelig vil revisor skulle vurdere de eventuelle identificerede fejl mod det samlede væsentlighedsniveau for årsrapporten med henblik på en konklusion om, hvorvidt de regnskabsmæssige skøn virker rimelige. Hertil skal revisor sikre, sig at årsrapporten medtager de påkrævede og nødvendige noteoplysninger om usikkerheden forbundet med de udøvede skøn, således at årsrapporten samlet kan siges at give et retvisende billede af selskabets økonomiske udvikling og finansielle position.

Som noget nyt stiller ISA 540 (R&R) endvidere krav om, at revisor foretager en retrospektiv gennemgang af regnskabsmæssige skøn foretaget i tidligere perioder.

ISA 540 (R&R) giver udbydende vejledning i, hvilke metoder revisor kan anvende i forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn. Disse metoder omfatter bl.a. en gennemgang af baggrundsmaterialet og tilblivelsesprocessen for de udøvede skøn, udarbejdelse af et eget estimat til brug for sammenligning samt gennemgang af efterfølgende begivenheder.

Hvilke handlinger, revisor foretager sig i relation til selve revisionen af de regnskabsmæssige skøn, afhænger i høj grad af, hvilken regnskabspost der er tale om, samt hvilket informationsgrundlag der er til rådighed.

Af særlig fokus for revisor er de af ledelsen anvendte modeller og forudsætninger, herunder hvorvidt disse er forbundet med så stor usikkerhed, at selv en mindre ændring vil medføre risiko for væsentlige fejl i årsrapporten. Usikkerheden kan endvidere blive så høj, at indregning i årsrapporten ikke tillades efter regnskabsreguleringen. I sådanne tilfælde skal revisor stadig påse, at der gives de nødvendige oplysninger om usikkerheden forbundet med skønnet.

Gennemgang af efterfølgende begivenheder kan nogle tilfælde tillige give overbevisning om de udøvede skøn. Særligt i relation til fair value accounting estimates skal revisor dog være opmærksom på, at denne handling ikke altid er hensigtsmæssig, jf. de særlige karakteristika og krav, der gælder til indregning og måling til dagsværdi.

En alternativ mulighed er, at revisor udøver et selvstændigt skøn til brug for sammenligning med det af ledelsen udøvede skøn. Selv om revisor vælger at udarbejde sit eget estimat, skal han stadig forholde sig til ledelsens valg af indregning og måling.

Som en del af IAASB's generelle approach omkring "think small first"-konceptet giver ISA 540 (R&R) yderligere vejledning omkring revision af små og mellemstore virksomheder. Dette forhold synes særlig relevant i dansk kontekst, idet mange danske virksomheder falder ind under IAASB's definition på "smaller entities".

I forbindelse med revision af regnskabsmæssige skøn skal revisor til stadighed være opmærksom på forhold, der kunne indikere en eventuel management bias i regnskabsaflæggelsen. Revisor skal således opretholde den professionelle skepsis gennem hele revisionen og være opmærksom på eventuelle gennemgående tendentiøse vurderinger el.lign.

Som følge af sammenlægningen af standarderne for revision af regnskabsmæssige skøn og fair value accounting estimates er der gennem ISA 540 (R&R) givet særskilt vejledning for revision af de regnskabsmæssige skøn, der involvere betragtninger omkring fair value. Ud fra den definitions-mæssige forskel, der er mellem de to typer af skøn, synes den særskilte regulering som relevant. Revisor skal således i forbindelse med fair value accounting estimate forholde sig til, hvorvidt de anvendte forudsætninger i tilstrækkelig grad repræsenterer, hvad uafhængige markedsdeltagere ville tage i betragtning på balancedagen. Det kan diskuteres, hvor pædagogisk disse krav er inkorporeret i ISA 540 (R&R).

I forhold til den hidtidige standard for revision af regnskabsmæssige skøn ISA 540 er omfanget øget betragteligt. Dette skyldes naturligvis til dels den ovenfor omtalte sammenlægning med ISA 545. Herudover synes revideringen af standarden at være koncentreret om følgende forhold: Opbygningen efter risikomodellen, indførelse af kravet om gennemgang af skøn foretaget i tidligere perioder, et øget fokus på tilstrækkeligheden af præsentationen af skønnene i årsrapporten samt særskilte krav om revision med henblik på konstatering af en eventuel management bias i regnskabsaflæggelsen.

Overordnet synes ISA 540 (R&R) som en relevant standard. De største mangler synes at koncentrere sig om selve omfanget og overskueligheden af standarden; placeringen af den særskilte vejledning for fair value accounting estimates samt endelig den begrænsede vejledning omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau. Som løsning på det første af disse mangler og problemer er der udarbejdet i flow-chart over revisionsprocessen efter ISA 540 (R&R). I relation til den anden problemstilling, er det i opgaven foreslået, at vejledningen omkring fair value accounting estimates i stedet blev samlet under et punkt i standarden eller alternativt blev fremhævet, som det er tilfældet med vejledningen for mindre virksomheder og offentlige virksomheder. Den manglende vejledning for opgørelse af et eventuelt fejlniveau er medtaget i besvarelsen af problemstilling 2 og 3 nedenfor.

Særligt med hensyn til den igangværende finanskriser bør revisor være opmærksom, idet den negative udvikling på finansmarkederne og i samfundsøkonomien kan ændre radikalt på tidligere anvendte forudsætninger, muligheden for anvendelse af hidtidige anvendte revisionshandlinger samt tillige behovet for revurdering af "going concern"-forudsætningen mv.

Problemstilling 2

Det blev indledningsvis konstateret, at vejledning i ISA 540 (R&R) omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau ikke er overvældende. Den manglende vejledning viser sig især at udgøre et problem, når revisor ikke er i stand til at udarbejde et point estimate men i stedet anvender et range til brug for vurdering af det af ledelsen udøvede skøn.

Såfremt revisor konkluderer, at den af ledelsen valgte indregning og måling ikke er rimelig, og der følgelig er et muligt fejlniveau i de udøvede skøn, vil revisor af hensyn til kravet i ISA 450 (R&R) om akkumulation og kategorisering af de identificerede fejl skulle opgøre fejlniveauet for den pågældende regnskabspost. En fejl skal ifølge ISA 540 (R&R) opgøres som differencen mellem det indregnede beløb og enten revisors point estimate eller den nærmeste grænse af revisors range. I tilfældet af anvendelse af et range som sammenligningsgrundlag er fejlen "no less" differencen mellem det indregnede beløb og den nærmeste grænse af revisors range. De identificerede fejl skal inddeles i de kendte kategorier; "factual misstatements", "judgemental misstatements" eller "projected misstatements". Det synes klart, at arten af de enkelte skøn og det bagvedliggende datagrundlag mv. påvirker, hvilken af disse kategorier fejlen bliver betragtet som tilhørende. Det synes ligeledes klart, at særlig i relation til regnskabsmæssige skøn vil en større andel af de opgjorte fejl i sig selv være behæftet med en vis usikkerhed, hvorfor de må kategoriseres som "judgemental".

Et særligt problem i relation til opgørelse af det eventuelle fejlniveau er den manglende stillingtagen til de potentielle merdifferencer, der kan være inden for revisors range. Revisor skal således i sin vurdering af, hvorvidt det samlede væsentlighedsniveauet for årsrapporten er overskredet medtage disse potentielle merdifferencer.

Som følge af disse usikkerheder ved opgørelse af det eventuelle fejlniveau i relation til regnskabsmæssige skøn, og den medfølgende risiko for en forkert revisionspåtegning på årsrapporten, bør revisor forsøge at indsnævre det anvendte range mest muligt, således at en større del af usikkerheden på forhånd kan elimineres. Det er dog netop som følge af usikkerheden forbundet med regnskabsmæssige skøn ofte ikke muligt for revisor at foretage en sådan indsnævring af det udarbejde range. Revisor skal i sådanne situationer overveje indvirkningen på revisionspåtegningen samt tilstrækkeligheden af omtalen af usikkerheden i årsrapporten. De nærmere følger for revisors påtegning på årsrapporten samt rapportering til selskabets ledelse er medtaget i besvarelsen af problemstilling 4.

Fejlinformation i relation til regnskabsmæssige skøn kan også forekomme i præsentationen af skønnet eller den tilknyttede usikkerhed. Revisor skal være opmærksom på, at regnskabsbrugerne ofte knytter en mindst lige så stor interesse til ledelsens tekstmæssige beskrivelse af virksomhedens udvikling og potentiale som til de rent talmæssige opgørelser i årsrapporten. Revisor skal derfor også ofre stor opmærksomhed på, at disse oplysninger er retvisende og er i overensstemmelse med de talmæssige opgørelser.

Problemstilling 3

Management bias er udtryk for en manglende neutralitet i regnskabsaflæggelsen. Som beskrevet i indledningskapitlet er grænsen mellem et fejlagtigt skøn, en ubevidst "farvning" af de foretagne skøn til decideret regnskabsmanipulation glidende. Revisor står således over for en vanskelig afgrænsning. Denne afgrænsningsproblematik skal sættes i forhold til det stadigt øgede fokus på besvigelser i såvel regnskabs- som revisionsreguleringen.

Indikatorer på management bias kan være pludselige, ubegrundede, ændringer i indregnings- og målingskriterier; valg af ikke-anerkendte modeller; udokumenterede forudsætninger, der enten synes overoptimistiske eller -pessimistiske; uvillighed mod at foretage nødvendige korrektioner mv.

En særlig problemstilling i relation til management bias er, at det ikke altid lader sig konstatere for de enkelte regnskabsposter, men først fremtræder, når årsrapporten betragtes som et samlet hele.

Kvantificeringen af niveauet for den potentielle management bias kan ligeledes volde revisor betydelige vanskeligheder. Mange af vanskelighederne er sammenfaldende med opgørelse af et fejlniveau ved de regnskabsmæssige skøn. Revisor skal herudover tillige bevise et eventuelt bevidsthedselementet i de (tendentiøse) udøvede skøn.

Såfremt revisor konstaterer management bias i regnskabsaflæggelsen, bør det få følgevirkninger for den resterende revision. Følgevirkningerne kan opdeles på overordnede reaktioner samt reaktioner for de enkelte regnskabsposter, således at de overordnede reaktioner eksempelvis omfatter en stillingtagen til bemanningen på opgaven og en (fornyet) kritisk gennemgang af den af selskabet anvendte regnskabspraksis. Reaktioner for de enkelte regnskabsposter kan omfatte involvering af en uafhængig tredjepart til at foretage en second-opinion, forespørgsler til personalegrupper, der ikke er aktivt involveret i udøvelsen af det regnskabsmæssige skøn, kontrol af efterposteringer foretaget i forbindelse med regnskabsafslutningen mv. I yderste konsekvens kan konstateringen af management bias medføre, at revisor ikke kan udtale sig om årsrapporten. De nærmere følger for revisors påtegning på årsrapporten samt rapportering til selskabets ledelse er medtaget i besvarelsen af problemstilling 4.

Problemstilling 4

Slutproduktet af revisors arbejdshandlinger er henholdsvis revisionspåtegningen på årsrapporten samt rapporteringen til selskabets ledelse.

De særlige problemstillinger i relation til revisors rapportering omkring regnskabsmæssige skøn, er den usikkerhed, der knytter sig til disse samt vurdering af et eventuelt fejlniveau ved de udøvede skøn. Denne usikkerhed påvirker selve det grundlag, hvorpå revisors skal basere sin konklusion. Dette stiller følgende store krav til revisors professionelle dømmekraft.

I relation til revisors eksterne rapporteringsforpligtelser er det særligt problematikken omkring vurderingen af de enkelte fejl samt det samlede fejlniveau for årsrapporten, der gør sig gældende. Revisor skal således i sin vurdering af det samlede fejlniveau tage hensyn til såvel typen af de enkelte fejl, hvoraf nogle er "judgemental" samt tillige de eventuelle merdifferencer, der kan opstå som følge af metoden for opgørelse af fejl i henhold til ISA 540 (R&R).

Såfremt det samlede væsentlighedsniveau for årsrapporten er overskredet, eller årsrapporten på anden vis ikke kan siges at være retvisende, skal revisor naturligvis modificere sin påtegning. Hvilken form for revisionspåtegning, der bør afgives, herunder typen og udformning af en eventuel modifikation afhænger naturligt af den konkrete situation, hvorfor der ikke kan gives et generelt svar herpå. Indenfor grænserne af den gældende lovgivning og regulering skal revisor være opmærksom på, hvorvidt tilstrækkelige noteoplysninger og omtale af usikkerheden forbundet med de udøvede skøn kan fjerne behovet for en modifikation af påtegning, alternativt alene i form af en supplerende oplysning.

Præsentationen af skønnet og omtale af usikkerheden forbundet hermed udgør et særligt issue i relation til revision af regnskabsmæssige skøn. Som en del heraf skal revisor være opmærksom på, om oplysninger i ledelsesberetningen og øvrige supplerende beretninger er i overensstemmelse med de indregnede regnskabsmæssige skøn i årsrapporten. Såfremt revisor ikke mener, at ledelsen på tilstrækkelig vis har oplyst om usikkerhederne, eller der er uoverensstemmelser imellem oplysningerne i årsrapporten og ledelsesberetningen og/eller de supplerede beretninger, bør revisor modificere sin påtegning.

Den nuværende regulering synes ikke på tilstrækkelig vis at give afklaring på, hvordan et eventuelt fejlniveau skal opgøres. Særligt ikke ved anvendelse af et range som sammenligningsgrundlag. En række løsningsforslag til dette er blevet diskuteret. Udover ovenstående omkring vigtigheden af tilstrækkelig noteoplysning og præsentation af de udøvede skøn, er en øget brug af supplerende oplysninger i revisionspåtegningen; en revidering af standarden for revisionspåtegning uden modifikationer samt en mere detailpræget regulering omkring opgørelse af et eventuelt fejlniveau blevet omtalt. Det blev overordnet konstateret, at der umiddelbart ikke lader sig give ét løsningsforslag, der løser alle problemstillingerne, i hvert fald ikke uden samtidig at give anledning til nye overvejelser.

Såfremt revisor konstaterer management bias i forbindelse med revisionen, skal indvirkningen på årsrapporten som helhed vurderes. Niveaulet for management bias bør om muligt kvantificeres som en del heri. Der er tale om en kompliceret afvejning. Såfremt revisor må konkludere, at indvirkningen ikke kan opgøres med pålidelighed, og forholdet kan have væsentlig indflydelse på årsrapporten, skal revisor modificere revisionspåtegningen.

Endvidere bør revisor overveje det fortsatte klientengagement. Endvidere skal revisor påse eventuelle rapporteringsforpligtelser overfor selskabets ledelse og offentlige myndigheder.

I relation til revisors rapportering til selskabets ledelse er det særligt forhold omkring identificerede fejl i årsrapporten og/eller bias i regnskabsaflæggelsen, svagheder i de interne kontroller samt kommunikation omkring selskabets regnskabspraksis der påkalder sig opmærksomhed.

Revisors skal rapportere identificerede fejl til selskabets ledelse. Det er vigtigt, at denne kommunikation sker rettidigt, således at eventuelle misforståelser kan afklares inden afgivelse af revisionspåtegningen på årsrapporten. Rapportering om identificerede fejl, såvel korrigerede som ikke-korrigerede, giver endvidere den øverste ledelse mulighed for at vurdere kvaliteten af den løbende modtagne økonomirapportering. Kommunikationen omkring selskabets valg af regnskabspraksis mv. giver såvel ledelse som revisor mulighed for proaktivt at tage stilling til kommende problemstillinger og derved undgå eventuelle uoverensstemmelser for de kommende år.

En af de udvalgte problemstillinger i relation til revision af regnskabsmæssige skøn, der et blevet omtalt, er den såkaldte forventningskløft mellem regnskabsbruger og revisor. Regnskabsbrugerne forventning om, at revisor kan finde den "korrekte" værdi af skønsmæssige regnskabsposter såsom medicinalindustriens pipeline af udviklingsprojekter eller beholdning af patenter mv. synes i betydelig grad at aktualisere denne forventningskløft. Det synes klart, at revisor ofte vil komme til kort i disse sammenhænge såfremt begrebet "det retvisende billede" ikke på tilstrækkelig vis gøres klart overfor regnskabsbruger. En mulig løsning på denne forventningskløft synes at være en tilstrækkelig omtale af usikkerheden forbundet med de uøvede skøn i årsrapporten.

I relation til regnskabsmæssige skøn skal revisor endvidere være opmærksom på, at der tillige ofte forekommer en præsentation og omtale af disse skøn i tilknyttede dokumenter til årsrapporten eller i øvrige supplerende beretninger. En aktuel problemstilling er ophøret af revisionskravet for ledelsesberetningen i årsrapporten. Det er vigtigt, at revisor erindrer, at reguleringen tillige stiller krav om gennemgang af disse dokumenter og beretninger. Såfremt revisor konstaterer væsentlige afvigelser, og ledelsen ikke ønsker at korrigere forholdene, bør revisor modificere revisionspåtegningen på årsrapporten.

Endelig er den mulige lempelse af den generelle revisionspligt blevet omtalt. Det blev konstateret, at selvom revisionspligten umiddelbart måtte blive ophævet for en større gruppe af de danske virksomheder, så vil den stigende betydning som regnskabsmæssige skøn har for vurdering af en virksomheds finansielle position og fremtidige potentiale, samt tillige den yderligere usikkerhed, der knytter sig til sådanne regnskabsposter, sandsynligvis medføre, at virksomhedens interessenter vil kræve en eller anden form for gennemgang af de uøvede regnskabsmæssige skøn. Hvorvidt denne gennemgang så vil blive i form af en særskilt revision af de enkelte skøn eller et review af den samlede årsrapport el.lign. kan ikke siges med sikkerhed.

Hermed afsluttes opgavens behandling af "revision af regnskabsmæssige skøn". Med henvisning til henholdsvis det indledningsvise givne citat af Bob Dylan og det følgende afsluttende citat af Bob Marley, er det opgaveløserens håb, at opgaven har givet et øget indblik i og forståelse for de problemstillinger, der knytter sig til regnskabsmæssige skøn i årsrapporten samt naturligvis tillige, at gennemgangen og besvarelsen af de identificerede hovedproblemstillinger har medført en øget afklaring hos læseren i relation til revisionen af de anvendte regnskabsmæssige skøn.

Med henvisning til indledningen til nærværende opgave, tyder alle forhold nemlig på, at emnet stadig kun bliver mere aktuelt i de kommende år...

--- 0 ---

Kapitel 7 – English summary

This thesis is about *"the auditing of accounting estimates"* and, as indicated by its subtitle, *"focuses especially on the calculation of any level of misstatements and potential bias in the financial reporting as well as auditor's reporting duties in this respect"*.

The motives for choosing this subject are its topical nature. Financial reporting is to an increasing extent characterised by items involving estimates, eg intangible assets, financial instruments, provisions, etc. Accounting estimates are to a greater or lesser extent naturally associated with uncertainty. Other things being equal, this uncertainty increases the risk of material misstatement of the annual report either due to unintentional misstatements or potential management bias in the financial reporting. Consequently, by virtue of his/her role as the representative of the public, the auditor faces increased demands as to being critical to the estimates made by management. The calculation of any level of misstatements in accounting estimates is per se associated with some uncertainty due to lack of any actual basis for comparison. Consequently, heavy demands are made on the auditor's professional judgment when assessing which matters are to be regarded as misstatements and/or potential bias in the financial reporting.

As a result of the increased focus on and need of accounting estimates in financial reporting IFAC has issued a new standard by way of ISA 540 (Revised and Redrafted): "Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures" in order to provide the auditors with further guidance in this area.

The main problems identified in this thesis, which are based on the above mentioned, are:

1. Which audit procedures are the auditor expected to perform in order to obtain the required level of comfort with respect to accounting estimates?
 - o In this relation the following is discussed: 1) the changes in the auditing of accounting estimates implied by the newly issued standard on auditing ISA 540 (Revised and Redrafted) and 2) whether the adoption and implementation of this standard adequately clarify the uncertainties invariably associated with the auditing of accounting estimates or whether there still seems to be unclarified matters and consequently need for further regulation and guidance.
2. How does the auditor calculate any level of misstatements associated with accounting estimates?
 - o The identified problem is discussed in relation to the requirements of ISA 540 (Revised and Redrafted) on classification and accumulation of identified misstatements, including whether it is possible with reasonable certainty to calculate a level of misstatements in relation to accounting estimates.
3. How should the auditor respond to any potential management bias in the financial reporting?
 - o In this relation the indicators of management bias of which the auditor should be aware are discussed as well as whether the level of bias, which per se is subjective, can be calculated reliably by the auditor and finally, which effect the identification of any bias in the financial reporting should have on the overall audit strategy.
4. Are there any special matters applying to the auditor's reporting duties with respect to accounting estimates and management bias in the financial reporting?
 - o The problem is discussed by considering the uncertainties normally associated with accounting estimates and bias in financial reporting. It is further discussed whether the present regulation of the area seems to increase or limit the auditor's communication with financial statements users and company management.

The thesis is structured as follows:

Chapter 2 discusses the requirements with respect to the application and exercise of accounting estimates in applicable national and international accounting regulation. This chapter forms the basis of the thesis answer to the main problems identified.

Chapter 3 discusses the requirements of ISA 540 (Revised and Redrafted) for the auditor's procedures in relation to accounting estimates. This chapter answers the 1st main problem. The chapter discusses so to speak the auditor's tool box for auditing accounting estimates. The audit procedures performed enable the auditor to identify and calculate any level of misstatements associated with accounting estimates as well as any bias in the financial reporting.

Chapter 4 goes thoroughly into the requirements and guidance of ISA 540 (Revised and Redrafted) with respect to calculation methods of any level of misstatements of the annual report and any potential management bias in the financial reporting. This chapter answers the 2nd and 3rd main problems. The level of misstatements and/or potential management bias identified form the basis of the wording of the auditor's report on the annual report and reporting to company management discussed in chapter 5.

Chapter 5 discusses the auditor's reporting duties to the financial statements users by way of the auditor's report on the annual report and the reporting to company management. Selected problems will be discussed in this connection which, in different ways, relate to the accounting estimates and the uncertainty associated with these. This chapter answers the 4th main problem of the thesis.

Chapter 6 provides the conclusion of the thesis and summarizes the consecutive answers to the main problems identified made in chapter 3-5.

See section 1.5 of the thesis where the structure is outlined (not translated).

A copy of ISA 540 (Revised and Redrafted): "Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures" is enclosed as an appendix to the thesis.

Comments are made below on the main contents of the individual chapters of the thesis. The comments outline the answers of the thesis to the main problem identified. The comments are based on the summary provided for each chapter.

Chapter 2

The prevailing theory in financial reporting is the asset-oriented principle. Under this principle an entity's assets and liabilities are measured at market price at the balance sheet date. Today, the fair value concept is therefore more frequently applied in financial reporting as the very term "fair value" expresses the expected market price of the assets and liabilities at the balance sheet date.

An accounting estimate is an estimate of the value at which an item is to be recognised and measured in the annual report. The estimate may be associated with uncertainty to a greater or lesser extent. The estimate is made in connection with the financial reporting and the purpose is typically to reflect the market price of the entity's assets and liabilities at the balance sheet date. Negative market development may thus result in impairment of the entity's capitalised

development costs, compulsory winding-up among the entity's customers may require increased provision for bad debts, ascertained serious defects in the entity's products may require provision for warranty commitments, etc. On the other hand a value increase of the entity's business property could justify a revaluation for accounting purposes.

The Danish Financial Statements Act and IFRS moreover require mention and note disclosure of special estimates and uncertainty associated with the preparation of the annual report. The purpose of note disclosure is to draw financial statements users' attention to the uncertainties associated with the recognition and measurement in the annual report.

To the extent possible the fair value must be based on observable market data on the balance sheet date, which in principle results in a difference between the accounting estimate involving the fair value accounting estimate and "ordinary" accounting estimates where the auditor includes expected future matters and company-related matters.

Chapter 3

The background for revising the original ISA 540 was the request of a new overall standard on auditing of accounting estimates, which, as in the case of the revised core standards, followed the approach of the risk model to auditing of the annual report. Moreover, the increased focus on fraud implied a reassessment of the auditor's role in relation to any management bias in financial reporting. The preparation process was drawn-out involving comprehensive changes during the process, including the inclusion of accounting estimates with fair value considerations.

ISA 540 (Revised and Redrafted) is based on the risk model, which initially requires risk assessment procedures by which the auditor in general considers the risk of material misstatement of the annual report due to the industry and circumstances of the entity. Then the auditor is to assess the risk of material misstatements at financial statements level and item level, respectively, and to design and perform procedures to detect this. In this connection especially risks which are classified as significant risks should be considered. Finally, the auditor will have to assess any identified misstatements against the materiality level in order to conclude whether the accounting estimates seem reasonable. For this purpose the auditor is to ensure that the required and necessary note disclosures on uncertainty associated with the estimate are made in the annual report, so that the annual report gives an overall true and fair view.

ISA 540 (Revised and Redrafted) provides detailed guidance in methods applicable for the auditors in connection with accounting estimates, including review of preparation process and background material of the estimate made, formation of own estimate for comparative purposes and review of subsequent events. Moreover, requirements have been introduced with respect to review of the result of estimates made in earlier periods.

The guidance on calculation of any level of misstatements does not seem very informative. The problems identified will therefore be discussed further in chapter 4.

As an integrated part of the process and the procedures performed the auditor is to assess whether the accounting estimates made seem biased as this would indicate a possible risk of fraud. This requirement should be viewed in the context of the focus on fraud which has increased in recent years.

As part of the IAASB's approach "think small first", ISA 540 (Revised and Redrafted) provides further guidance on auditing small and medium-sized entities. This issue seems especially relevant in a Danish context.

As a consequence of the otherwise reasonable combination of ISA 540 and ISA 545, some of the guidance of ISA 540 (Revised and Redrafted) is directed only at the fair value accounting estimate, whereas the remaining requirements are applied on accounting estimates in general. This split is based on the fundamental difference between the fair value concept and accounting estimates. Therefore, in connection with the fair value accounting estimate the auditor must consider whether the assumptions applied adequately represent what independent market players would consider at the balance sheet date. It is open to discussion how educational these ISA 540 (Revised & Redrafted) requirements are.

The scope of the standard is comprehensible. The split of accounting estimates and the related risks into several subcategories and different approaches to identifying these, etc imply that the standard will be both extensive and somewhat confusing. A flow chart of the audit process would remedy this. Such a flow chart is included in the chapter (see section 3.8 (not translated)).

Finally, the chapter includes comments on matters of which the auditor should be especially aware due to the ongoing financial crisis. The financial crisis pushes up the agenda of an especially material issue in relation to the auditing of accounting estimates, ie the clarification of the assumptions on which to prepare an annual report under the going-concern principle. During his/her audit of coming financial years the auditor must be especially aware of management's documentation of compliance with this basic assumption. Moreover, the financial crisis also results in previously applied procedures for identifying accounting estimates made no longer being applicable or usable, of which of course the auditor must also be especially aware.

Chapter 4

The difficulties in distinguishing between misstatement of the annual report and management bias in the financial reporting are discussed as the first point. It is therefore not directly possible for the auditor to distinguish with certainty any management bias from unintentional misstatements. Moreover, any bias would in some cases not be identifiable unless the annual report is considered as a whole.

Identified misstatements must be classified under the requirements of ISA 450 (Revised and Redrafted) as either factual misstatements, judgemental misstatements or projected misstatements. The special aspect of auditing accounting estimates is the uncertainty naturally associated with the estimate. Other things being equal, the calculated level of misstatements will be subject to the same uncertainty and will therefore often be characterised as being judgemental. This situation makes heavy demands on the auditor's professional judgment when assessing the total level of misstatements of the annual report.

If the auditor has identified an accounting estimate which is considered misstated, the auditor must, as is well known, calculate the level of any misstatements. For the purpose of this calculation the auditor may either apply a point estimate or a range of values. The problems in quantifying misstatements in connection with accounting estimates are particularly evident when the auditor applies a range of values, as misstatements in this situation are only defined as a "no-less" difference between the carrying amount of the asset or liability recorded and the

nearest value of the auditor's range. Thus, there may be a potential additional difference within the interval. The auditor must consider these potential additional differences when assessing the total level of misstatements of the annual report.

In connection with the calculation of any level of misstatements in accounting estimates the auditor must of course be aware of the uncertainties associated with the estimates. Material uncertainties must thus be adequately disclosed in the annual report.

However, uncertainties may be so considerable in value that recognition and measurement in the annual report may not be made. Nevertheless, accounting regulation may still require mention of it in the annual report.

With respect to management bias the auditor must maintain a professional scepticism throughout his/her audit. The auditor must be aware of matters indicating certain bias in the accounting estimates made by management both with respect to the individual items and the annual report as a whole. Indicators of management bias could be sudden, unfounded changes to the method/model applied; biased positive/negative assumptions; unwillingness to make recommended adjustments, etc.

The problems associated with calculating the level of any management bias are largely identical with the problems in calculating any level of misstatements in accounting estimates in the annual report.

Where the auditor ascertains management bias the effect on the remaining part of the audit can be divided into overall responses and responses at item level. The overall responses comprise eg evaluation of engagement staffing, a (renewed) critical review of the accounting policies applied by the entity, etc. Responses at item level may comprise expert involvement, inquiries to staff not actively involved in the calculation of accounting estimates, control of journal entries made in connection with the closing of the books, etc.

Chapter 5

In relation to the auditor's external reporting duties the main problem identified is the assessment of the individual misstatements and the overall level of misstatements in the annual report. The fact that this matter is especially problematic with respect to accounting estimates is due to the uncertainty associated with the calculation of the estimates. In his/her assessment of the overall level of misstatements of the annual report the auditor must consider both the type of the individual misstatements, some of which are judgemental by nature and per se subject to some degree of discussion, and the so-called possible additional differences which may be triggered off by the method of calculating misstatements under ISA 540 (Revised and Redrafted). The auditor may thus face situations where the overall materiality level of the annual report is exceeded if these matters are included in the accumulated level of misstatements of the annual report, which would not be the case if the matters identified were not regarded as being actual misstatements. So the evaluation of the misstatements identified makes heavy demands on the auditor's professional judgment. The auditor's report on the annual report must be modified if the materiality level is exceeded.

Especially with respect to accounting estimates the auditor must be very much aware of whether adequate note disclosures have been made as well as disclosure of the uncertainty associated with the estimates in the annual report. Among other matters, adequate information about the estimates made may prevent the auditor's report from being modified as the

financial statements users are thus informed about the uncertainty associated with the recognition and measurement, including the effect on the results for the year and the entity's financial position at the balance sheet date as well as the implication on the results for future years etc.

The present regulation seems not to explain adequately how any level of misstatements is to be calculated, especially not when the range of value is applied as the basis of comparison. A number of solutions have been discussed. Besides the above comments on the importance of adequate note disclosure and presentation of estimates made, there is increased use of emphasis of matters in auditor's reports. The revision of the standard on unmodified auditor's reports and a more detailed regulation of calculation of possible level of misstatements are mentioned. In general, it is noted that it is not directly possible to offer one suggestion for solving all the problems, at least not without giving rise to new considerations at the same time.

In relation to the auditor's reporting to company management the special circumstances of identified misstatements of the annual report and/or bias in the financial reporting, weaknesses in the internal controls and communication of the company's accounting policies attract attention.

The auditor must report any misstatements identified to company management. It is important that this reporting is timely so that any misunderstanding can be settled before the auditor reports on the annual report. Reporting identified misstatements, both adjusted and unadjusted, furthermore provides top management with the possibility of assessing the quality of the financial reporting received currently. The communication of the entity's choice of accounting policies etc provides both management and the auditor with the possibility of proactively considering future problems and, by this, avoiding any disagreements in the coming years.

Indications of management bias in the financial reporting could affect the remaining part of the audit. Ascertaining management bias which is not rejectable or in any other way explainable may in worst case affect the auditor's report on the annual report as the auditor may in such cases be unable to express an opinion on the true and fair view of the annual report as a whole. Furthermore, the auditor must honour any reporting duties to company management and public authorities.

One of the selected problems in relation to auditing accounting estimates mentioned was the so-called expectation gap between financial statements users and the auditor. The fact that the expectation gap may be especially relevant with respect to such estimates is caused by the expectation seemingly prevailing among financial statements users that the auditor can find the "correct" value of items such as the pharmaceutical industry's pipeline of development projects or its holding of patents, etc. It seems clear that the auditor will often lose out in such situations if the concept "true and fair view" is not made adequately clear to the financial statement users. The solution to this expectation gap seems essentially to be adequate mention of the uncertainty associated with the estimates made in the annual report.

With respect to accounting estimates the auditor must furthermore be aware that they are often also presented and mentioned in documents related to the annual report or in any other supplementary reports. A current problem is the lapse of the audit requirement of management's review in the annual report. It is important for the auditor to remember that the

regulation also requires a review of these documents and reports. If the auditor notes any material deviations and management is not willing to correct the matter, the auditor should modify his/her report on the annual report.

Finally, the possible relaxation of the general audit obligation is mentioned. Even though the audit obligation seemingly had to be abolished for a large group of enterprises, the increasing importance that accounting estimates have on the assessment of an entity's financial position and future potential as well as the increased uncertainty associated with such items may probably imply that the stakeholders of the entity will demand some sort of examination of the accounting estimates made. Whether such examination should be in the nature of a separate audit of the individual estimate or a review of the entire annual report cannot be said with certainty.

The chapter concludes by referring to the development within accounting regulation. The message is that the need to make estimates and the mention thereof in the annual report seem to be only more relevant in the coming years. This postulate seems to correspond in the best possible manner with the description provided in the opening chapter of this thesis.

--- 0 ---

Litteratur- og kildeangivelse

Bøger

- Aasmund, Eilifsen m.fl.: "Auditing & Assurance Services (International edition)", McGraw-Hill Education, 2006
- Jens O., Elling: "Finansiell rapportering – teori og regulering", Forlaget Gjellerup, 2008
- Jens O., Elling: "Årsrapporten – teori og regulering", Gads Forlag, 2004
- Kim, Füschel m.fl.: "Revisor – Regulering & Rapportering", Forlaget Thomson A/S, 2005
- Kjeld Christian, Bøg m. fl.: "Professionsetik for revisorer", FSR, 2007

Artikler mv.

- Bent, Warming-Rasmussen m.fl.: "Rådgivningsopgaver og trusler mod revisors uafhængighed i fremtoning", Revision & Regnskabsvæsen nr. 9/2008
- Finn L., Meyer: "Fremtiden for revisorernes erhvervsbetingelser og vilkår", Revision & Regnskabsvæsen nr. 9/2007
- Jørgen, Blom m.fl.: "Fondbørsens regnskabskontrol 2007 – Gennemgang af de væsentligste afgørelser", Revision & Regnskabsvæsen nr. 5/2008
- Lars Bo, Langsted: "Små firmaer uden kontrol", Jyllands-Posten 14. november 2008
- Peter, Gath m.fl.: "En kommentar til Erhvervs- & Selskabsstyrelsens notat om kontrollen med de børsnoterede virksomheders årsrapporter", Revision & Regnskabsvæsen nr. 4/2008

ISA 540 (Revised & Redrafted)

- ISA 540 (Revised & Redrafted), IAASB, 2008
- ED ISA 540 (Revised & Redrafted), IAASB, 2006
 - o "Basis for conclusions"
 - o Modtagne "comments"-letters
- ED ISA 540 (Revised), IAASB, 2004
 - o "Basis for conclusions"
 - o Modtagne "comments"-letters
- "Agenda material" for dagsorden punkt "Accounting estimates" / "Estimates" anvendt ved møder afholdt i IAASB fra 2002-2007. Materialet kan hentes på IFAC's hjemmeside (se nedenfor under "Internet")
- ISA 540, IAASB, 2004
- ISA 545, IAASB, 2004

Love, standarder og anden regulering/vejledning, national og international

- "Aktieselskabsloven" (Lov 2006-06-15 nr. 649 m. efterfølgende ændringer)
- "Challenges in auditing fair value accounting estimates in the current market environment", IAASB, October 2008
- "ED ISA'er" – udsendte og endnu ikke godkendte pr. 31. oktober 2008, IAASB
- "Erklæringsbekendtgørelsen" (Bekendtgørelse 2008-06-26 nr. 688)
- "Ethiske regler for revisorer" (Retningslinier for revisorers etiske adfærd), FSR, 2007
- "Fair value auditing guidance"-project: "Agenda material" anvendt ved møder afholdt i IAASB fra 2007-2008. Materialet kan hentes på IFAC's hjemmeside (se nedenfor under "Internet")

- "Fair value measurement"-project: "Agenda material" anvendt ved møder afholdt i IAASB fra 2006-2007. Materialet kan hentes på IASB's hjemmeside (se nedenfor under "Internet")
- IFRS – vedtagne og gældende pr. 31. oktober 2008, IASB
- "ISA'er" – vedtagne og gældende pr. 31. oktober 2008, IAASB
- "Revisorloven" (Lov 2008-06-17 nr. 468)
- "Revidere anbefalinger for god selskabsledelse i Danmark", Nørby-udvalget, 2007
- "Revisionsudtalelse (UR) Nr. 2008-1, FSRs Revisionstekniske Udvalg, 2008
- RS 265, FSR, 2002
- "Årsregnskabsloven" (Lov 2006-06-15 nr. 647 m. efterfølgende ændringer)

Håndbøger

- "Boundvolume 2008 - IFRS", IAASB, 2008
- "Bestyrelsesarbejde i Danmark – 2009", PricewaterhouseCoopers, 2008
- "Børshåndbogen 2007", PricewaterhouseCoopers, 2006
- "Handbook 2008 – Part I og II", IAASB, 2008
- "Internationale regnskabsstandarder (IFRS) – Bind 1 og 2", Magnus Informatik, 2008
- "Regnskabshåndbogen 2008", PricewaterhouseCoopers, 2007
- "Revisorhåndbogen 2008 – Regnskab og Revision", Forlaget Thomson A/S, 2008

Andet materiale.

- Årsrapport for 2006-07 / 2007 / 2007-08 for:
 - A.P. Møller – Mærsk A/S
 - Carlsberg A/S
 - Coloplast A/S
 - Danisco A/S
 - Danske Bank A/S
 - Group 4 Securicor Plc.
 - Novo Nordisk A/S
 - TrygVesta A/S
 - Vestas A/S
 - Volvo AB

Internet

- IASB's hjemmeside: www.iasb.org
- IFAC's hjemmeside: www.ifac.org

Bilagsoversigt

1. ISA 540 (Revised and Redrafted): Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures.

Bilag 1: ISA 540 (Revised & Redrafted): Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures

Genparten af ISA 540 (Revised & Redrafted): Auditing accounting estimates, including fair value estimates, and related disclosures er downloaded fra IFAC's hjemmeside www.ifac.org og vedlagt i original version¹.

¹ Der gøres opmærksom på, at der i forbindelse med revision af eksisterende standarder samt vedtagelse af nye standarder er sket enkelte korrektioner i forhold til den vedlagte version. De vedtagne korrektionerne er i lighed med ISA 540 (Revised & Redrafted) gældende for revisioner der påbegyndes efter 15. december 2009. En endelig udgave af ISA 540 (Revised & Redrafted) vil være tilgængelig på IFAC's hjemmeside efter revidering af samtlige standarder.

*Revised and Redrafted International Standard on
Auditing*

**ISA 540, Auditing Accounting
Estimates, Including Fair Value
Accounting Estimates, and Related
Disclosures**

Conforming Amendments

**ISA 240 (Redrafted), The Auditor's
Responsibilities Relating to Fraud in
an Audit of Financial Statements**



**International Federation
of Accountants**

International Auditing and Assurance Standards Board
International Federation of Accountants
545 Fifth Avenue, 14th Floor
New York, New York 10017 USA

This International Standard on Auditing (ISA) 540 (Revised and Redrafted), "Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, and Related Disclosures" was prepared by the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB), an independent standard-setting body within the International Federation of Accountants (IFAC). The objective of the IAASB is to serve the public interest by setting high-quality auditing and assurance standards and by facilitating the convergence of international and national standards, thereby enhancing the quality and uniformity of practice throughout the world and strengthening public confidence in the global auditing and assurance profession.

This publication may be downloaded free-of-charge from the IFAC website: <http://www.ifac.org>. The approved text is published in the English language.

The mission of IFAC is to serve the public interest, strengthen the worldwide accountancy profession and contribute to the development of strong international economies by establishing and promoting adherence to high-quality professional standards, furthering the international convergence of such standards and speaking out on public interest issues where the profession's expertise is most relevant.

Copyright © February 2008 by the International Federation of Accountants (IFAC). All rights reserved. Permission is granted to make copies of this work provided that such copies are for use in academic classrooms or for personal use and are not sold or disseminated and provided that each copy bears the following credit line: *"Copyright © February 2008 by the International Federation of Accountants (IFAC). All rights reserved. Used with permission of IFAC. Contact permissions@ifac.org for permission to reproduce, store or transmit this document."* Otherwise, written permission from IFAC is required to reproduce, store or transmit, or to make other similar uses of, this document, except as permitted by law. Contact permissions@ifac.org.

ISBN: 978-1-934779-16-3

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 540
(REVISED AND REDRAFTED)
AUDITING ACCOUNTING ESTIMATES, INCLUDING FAIR VALUE ACCOUNTING
ESTIMATES, AND RELATED DISCLOSURES

(Effective for audits of financial statements for periods beginning on or after December 15, 2009)

CONTENTS

	Paragraph
Introduction	
Scope of this ISA	1-4
Effective Date	5
Objective	6
Definitions	7
Requirements	
Risk Assessment Procedures and Related Activities	8-9
Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement	10-11
Responses to the Assessed Risks of Material Misstatement	12-14
Further Substantive Procedures to Respond to Significant Risks	15-17
Evaluating the Reasonableness of the Accounting Estimates, and Determining Misstatements	18
Disclosures Related to Accounting Estimates	19-20
Indicators of Possible Management Bias	21
Written Representations	22
Documentation	23
Application and Other Explanatory Material	
Nature of Accounting Estimates	A1-A11
Risk Assessment Procedures and Related Activities	A12-A44
Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement	A45-A51
Responses to the Assessed Risks of Material Misstatement	A52-A101
Further Substantive Procedures to Respond to Significant Risks	A102-A115
Evaluating the Reasonableness of the Accounting Estimates, and Determining Misstatements	A116-A119
Disclosures Related to Accounting Estimates	A120-A123

INTERNATIONAL STANDARD ON AUDITING 540 (REVISED AND REDRAFTED)

Indicators of Possible Management Bias	A124-A125
Written Representations	A126-A127
Documentation	A128
Appendix: Fair Value Measurements and Disclosures Under Different Financial Reporting Frameworks	

International Standard on Auditing (ISA) 540 (Revised and Redrafted), "Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, and Related Disclosures" should be read in conjunction with [proposed] ISA 200 (Revised and Redrafted), "The Overall Objective of the Independent Auditor, and the Conduct of an Audit in Accordance with International Standards on Auditing."

Introduction

Scope of this ISA

1. This International Standard on Auditing (ISA) deals with the auditor's responsibilities regarding accounting estimates, including fair value accounting estimates, and related disclosures in an audit of financial statements. Specifically, it expands on how ISA 315 (Redrafted)¹ and ISA 330 (Redrafted)² and other relevant ISAs are to be applied in relation to accounting estimates. It also includes requirements and guidance on misstatements of individual accounting estimates, and indicators of possible management bias.

Nature of Accounting Estimates

2. Some financial statement items cannot be measured precisely, but can only be estimated. For purposes of this ISA, such financial statement items are referred to as accounting estimates. The nature and reliability of information available to management to support the making of an accounting estimate varies widely, which thereby affects the degree of estimation uncertainty associated with accounting estimates. The degree of estimation uncertainty affects, in turn, the risks of material misstatement of accounting estimates, including their susceptibility to unintentional or intentional management bias. (Ref: Para. A1-A11)
3. The measurement objective of accounting estimates can vary depending on the applicable financial reporting framework and the financial item being reported. The measurement objective for some accounting estimates is to forecast the outcome of one or more transactions, events or conditions giving rise to the need for the accounting estimate. For other accounting estimates, including many fair value accounting estimates, the measurement objective is different, and is expressed in terms of the value of a current transaction or financial statement item based on conditions prevalent at the measurement date, such as estimated market price for a particular type of asset or liability. For example, the applicable financial reporting framework may require fair value measurement based on an assumed hypothetical current transaction between knowledgeable, willing parties (sometimes referred to as "marketplace participants" or equivalent) in an arm's length transaction, rather than the settlement of a transaction at some past or future date.³
4. A difference between the outcome of an accounting estimate and the amount originally recognized or disclosed in the financial statements does not necessarily represent a misstatement of the financial statements. This is particularly the case for fair value accounting estimates, as any observed outcome is invariably affected by events or conditions subsequent to the date at which the measurement is estimated for purposes of the financial statements.

¹ ISA 315 (Redrafted), "Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement Through Understanding the Entity and Its Environment."

² ISA 330 (Redrafted), "The Auditor's Responses to Assessed Risks."

³ Different definitions of fair value may exist among financial reporting frameworks.

Effective Date

5. This ISA is effective for audits of financial statements for periods beginning on or after December 15, 2009.

Objective

6. The objective of the auditor is to obtain sufficient appropriate audit evidence about whether:
 - (a) accounting estimates, including fair value accounting estimates, in the financial statements, whether recognized or disclosed, are reasonable; and
 - (b) related disclosures in the financial statements are adequate, in the context of the applicable financial reporting framework.

Definitions

7. For purposes of the ISAs, the following terms have the meanings attributed below:
 - (a) Accounting estimate – An approximation of a monetary amount in the absence of a precise means of measurement. This term is used for an amount measured at fair value where there is estimation uncertainty, as well as for other amounts that require estimation. Where this ISA addresses only accounting estimates involving measurement at fair value, the term “fair value accounting estimates” is used.
 - (b) Auditor’s point estimate or auditor’s range – The amount, or range of amounts, respectively, derived from audit evidence for use in evaluating management’s point estimate.
 - (c) Estimation uncertainty – The susceptibility of an accounting estimate and related disclosures to an inherent lack of precision in its measurement.
 - (d) Management bias – A lack of neutrality by management in the preparation and presentation of information.
 - (e) Management’s point estimate – The amount selected by management for recognition or disclosure in the financial statements as an accounting estimate.
 - (f) Outcome of an accounting estimate – The actual monetary amount which results from the resolution of the underlying transaction(s), event(s) or condition(s) addressed by the accounting estimate.

Requirements

Risk Assessment Procedures and Related Activities

8. When performing risk assessment procedures and related activities to obtain an understanding of the entity and its environment, including the entity’s internal control, as

required by ISA 315 (Redrafted),⁴ the auditor shall obtain an understanding of the following in order to provide a basis for the identification and assessment of the risks of material misstatement for accounting estimates: (Ref: Para. A12)

- (a) The requirements of the applicable financial reporting framework relevant to accounting estimates, including related disclosures. (Ref: Para. A13-A15)
 - (b) How management identifies those transactions, events and conditions that may give rise to the need for accounting estimates to be recognized or disclosed in the financial statements. In obtaining this understanding, the auditor shall make inquiries of management about changes in circumstances that may give rise to new, or the need to revise existing, accounting estimates. (Ref: Para. A16-A21)
 - (c) How management makes the accounting estimates, and an understanding of the data on which they are based, including: (Ref: Para. A22-A23)
 - (i) The method, including where applicable the model, used in making the accounting estimate; (Ref: Para. A24-A26)
 - (ii) Relevant controls; (Ref: Para. A27-A28)
 - (iii) Whether management has used an expert; (Ref: Para. A29-A30)
 - (iv) The assumptions underlying the accounting estimates; (Ref: Para. A31-A36)
 - (v) Whether there has been or ought to have been a change from the prior period in the methods for making the accounting estimates, and if so, why; and (Ref: Para. A37)
 - (vi) Whether and, if so, how management has assessed the effect of estimation uncertainty. (Ref: Para. A38)
9. The auditor shall review the outcome of accounting estimates included in the prior period financial statements, or, where applicable, their subsequent re-estimation for the purpose of the current period. The nature and extent of the auditor's review takes account of the nature of the accounting estimates, and whether the information obtained from the review would be relevant to identifying and assessing risks of material misstatement of accounting estimates made in the current period financial statements. However, the review is not intended to call into question the judgments made in the prior periods that were based on information available at the time. (Ref: Para. A39-A44)

Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement

10. In identifying and assessing the risks of material misstatement, as required by ISA 315 (Redrafted),⁵ the auditor shall evaluate the degree of estimation uncertainty associated with an accounting estimate. (Ref: Para. A45-A46)

⁴ ISA 315 (Redrafted), paragraphs 5-6 and 11-12.

⁵ ISA 315 (Redrafted), paragraph 24.

11. The auditor shall determine whether, in the auditor's judgment, any of those accounting estimates that have been identified as having high estimation uncertainty give rise to significant risks. (Ref: Para. A47-A51)

Responses to the Assessed Risks of Material Misstatement

12. Based on the assessed risks of material misstatement, the auditor shall determine: (Ref: Para. A52)
 - (a) Whether management has appropriately applied the requirements of the applicable financial reporting framework relevant to the accounting estimate; and (Ref: Para. A53-A56)
 - (b) Whether the methods for making the accounting estimates are appropriate and have been applied consistently, and whether changes, if any, in accounting estimates or in the method for making them from the prior period are appropriate in the circumstances. (Ref: Para. A57-A58)
13. In responding to the assessed risks of material misstatement, as required by ISA 330 (Redrafted),⁶ the auditor shall undertake one or more of the following, taking account of the nature of the accounting estimate: (Ref: Para. A59-A61)
 - (a) Determine whether events occurring up to the date of the auditor's report provide audit evidence regarding the accounting estimate. (Ref: Para. A62-A67)
 - (b) Test how management made the accounting estimate and the data on which it is based. In doing so, the auditor shall evaluate whether: (Ref: Para. A68-A70)
 - (i) The method of measurement used is appropriate in the circumstances; and (Ref: Para. A71-A76)
 - (ii) The assumptions used by management are reasonable in light of the measurement objectives of the applicable financial reporting framework. (Ref: Para. A77-A83)
 - (c) Test the operating effectiveness of the controls over how management made the accounting estimate, together with appropriate substantive procedures. (Ref: Para. A84-A86)
 - (d) Develop a point estimate or a range to evaluate management's point estimate. For this purpose: (Ref: Para. A87-A91)
 - (i) When the auditor uses assumptions or methods that differ from management's, the auditor shall obtain an understanding of management's assumptions or methods sufficient to establish that the auditor's point estimate or range takes into account relevant variables and to evaluate any significant differences from management's point estimate. (Ref: Para. A92)

⁶ ISA 330 (Redrafted), paragraph 5.

- (ii) When the auditor concludes that it is appropriate to use a range, the auditor shall narrow the range, based on audit evidence available, until all outcomes within the range are considered reasonable. (Ref: Para. A93-A95)
- 14. In determining the matters identified in paragraph 12 or in responding to the assessed risks of material misstatement in accordance with paragraph 13, the auditor shall consider whether specialized skills or knowledge in relation to one or more aspects of the accounting estimates are required in order to obtain sufficient appropriate audit evidence. (Ref: Para. A96-A101)

Further Substantive Procedures to Respond to Significant Risks

Estimation Uncertainty

- 15. For accounting estimates that give rise to significant risks, in addition to other substantive procedures performed to meet the requirements of ISA 330 (Redrafted),⁷ the auditor shall evaluate the following: (Ref: Para. A102)
 - (a) How management has considered alternative assumptions or outcomes, and why it has rejected them, or how management has otherwise addressed estimation uncertainty in making the accounting estimate. (Ref: Para. A103-A106)
 - (b) Whether the significant assumptions used by management are reasonable. (Ref: Para. A107-A109)
 - (c) Where relevant to the reasonableness of the significant assumptions used by management or the appropriate application of the applicable financial reporting framework, management's intent to carry out specific courses of action and its ability to do so. (Ref: Para. A110)
- 16. If, in the auditor's judgment, management has not adequately addressed the effects of estimation uncertainty on the accounting estimates that give rise to significant risks, the auditor shall, if considered necessary, develop a range with which to evaluate the reasonableness of the accounting estimate. (Ref: Para. A111-A112)

Recognition and Measurement Criteria

- 17. For accounting estimates that give rise to significant risks, the auditor shall obtain sufficient appropriate audit evidence about whether:
 - (a) management's decision to recognize, or to not recognize, the accounting estimates in the financial statements; and (Ref: Para. A113-A114)
 - (b) the selected measurement basis for the accounting estimates (Ref: Para. A115)are in accordance with the requirements of the applicable financial reporting framework.

⁷ ISA 330 (Redrafted), paragraph 20.

Evaluating the Reasonableness of the Accounting Estimates, and Determining Misstatements

18. The auditor shall evaluate, based on the audit evidence, whether the accounting estimates in the financial statements are either reasonable in the context of the applicable financial reporting framework, or are misstated. (Ref: Para. A116-A119)

Disclosures Related to Accounting Estimates

19. The auditor shall obtain sufficient appropriate audit evidence about whether the disclosures in the financial statements related to accounting estimates are in accordance with the requirements of the applicable financial reporting framework. (Ref: Para. A120-A121)
20. For accounting estimates that give rise to significant risks, the auditor shall also evaluate the adequacy of the disclosure of their estimation uncertainty in the financial statements in the context of the applicable financial reporting framework. (Ref: Para. A122-A123)

Indicators of Possible Management Bias

21. The auditor shall review the judgments and decisions made by management in the making of accounting estimates to identify whether there are indicators of possible management bias. Indicators of possible management bias do not themselves constitute misstatements for the purposes of drawing conclusions on the reasonableness of individual accounting estimates. (Ref: Para. A124-A125)

Written Representations

22. The auditor shall obtain written representations from management whether management believes significant assumptions used by it in making accounting estimates are reasonable. (Ref: Para. A126-A127)

Documentation

23. The audit documentation shall include:
 - (a) The basis for the auditor's conclusions about the reasonableness of accounting estimates and their disclosure that give rise to significant risks; and
 - (b) Indicators of possible management bias, if any. (Ref: Para. A128)

Application and Other Explanatory Material

Nature of Accounting Estimates (Ref: Para. 2)

- A1. Because of the uncertainties inherent in business activities, some financial statement items can only be estimated. Further, the specific characteristics of an asset, liability or component of equity, or the basis of or method of measurement prescribed by the financial reporting framework, may give rise to the need to estimate a financial statement item. Some financial reporting frameworks prescribe specific methods of measurement and the disclosures that are required to be made in the financial statements, while other financial

reporting frameworks are less specific. The Appendix to this ISA discusses fair value measurements and disclosures under different financial reporting frameworks.

- A2. Some accounting estimates involve relatively low estimation uncertainty and may give rise to lower risks of material misstatements, for example:
- Accounting estimates arising in entities that engage in business activities that are not complex.
 - Accounting estimates that are frequently made and updated because they relate to routine transactions.
 - Accounting estimates derived from data that is readily available, such as published interest rate data or exchange-traded prices of securities. Such data may be referred to as “observable” in the context of a fair value accounting estimate.
 - Fair value accounting estimates where the method of measurement prescribed by the applicable financial reporting framework is simple and applied easily to the asset or liability requiring measurement at fair value.
 - Fair value accounting estimates where the model used to measure the accounting estimate is well-known or generally accepted, provided that the assumptions or inputs to the model are observable.
- A3. For some accounting estimates, however, there may be relatively high estimation uncertainty, particularly where they are based on significant assumptions, for example:
- Accounting estimates relating to the outcome of litigation.
 - Fair value accounting estimates for derivative financial instruments not publicly traded.
 - Fair value accounting estimates for which a highly specialized entity-developed model is used or for which there are assumptions or inputs that cannot be observed in the marketplace.
- A4. The degree of estimation uncertainty varies based on the nature of the accounting estimate, the extent to which there is a generally accepted method or model used to make the accounting estimate, and the subjectivity of the assumptions used to make the accounting estimate. In some cases, estimation uncertainty associated with an accounting estimate may be so great that the recognition criteria in the applicable financial reporting framework are not met and the accounting estimate cannot be made.
- A5. Not all financial statement items requiring measurement at fair value, involve estimation uncertainty. For example, this may be the case for some financial statement items where there is an active and open market that provides readily available and reliable information on the prices at which actual exchanges occur, in which case the existence of published price quotations ordinarily is the best audit evidence of fair value. However, estimation uncertainty may exist even when the valuation method and data are well defined. For example, valuation of securities quoted on an active and open market at the listed market price may require adjustment if the holding is significant in relation to the market or is subject to restrictions in marketability. In addition, general economic circumstances

prevailing at the time, for example, illiquidity in a particular market, may impact estimation uncertainty.

- A6. Additional examples of situations where accounting estimates, other than fair value accounting estimates, may be required include:
- Allowance for doubtful accounts.
 - Inventory obsolescence.
 - Warranty obligations.
 - Depreciation method or asset useful life.
 - Provision against the carrying amount of an investment where there is uncertainty regarding its recoverability.
 - Outcome of long term contracts.
 - Costs arising from litigation settlements and judgments.
- A7. Additional examples of situations where fair value accounting estimates may be required include:
- Complex financial instruments, which are not traded in an active and open market.
 - Share-based payments.
 - Property or equipment held for disposal.
 - Certain assets or liabilities acquired in a business combination, including goodwill and intangible assets.
 - Transactions involving the exchange of assets or liabilities between independent parties without monetary consideration, for example, a non-monetary exchange of plant facilities in different lines of business.
- A8. Estimation involves judgments based on information available when the financial statements are prepared. For many accounting estimates, these include making assumptions about matters that are uncertain at the time of estimation. The auditor is not responsible for predicting future conditions, transactions or events that, if known at the time of the audit, might have significantly affected management's actions or the assumptions used by management.

Management Bias

- A9. Financial reporting frameworks often call for neutrality, that is, freedom from bias. Accounting estimates are imprecise, however, and can be influenced by management judgment. Such judgment may involve unintentional or intentional management bias (for example, as a result of motivation to achieve a desired result). The susceptibility of an accounting estimate to management bias increases with the subjectivity involved in making it. Unintentional management bias and the potential for intentional management bias are inherent in subjective decisions that are often required in making an accounting estimate. For continuing audits, indicators of possible management bias identified during the audit of

the preceding periods influence the planning and risk identification and assessment activities of the auditor in the current period.

- A10. Management bias can be difficult to detect at an account level. It may only be identified when considered in the aggregate of groups of accounting estimates or all accounting estimates, or when observed over a number of accounting periods. Although some form of management bias is inherent in subjective decisions, in making such judgments there may be no intention by management to mislead the users of financial statements. Where, however, there is intention to mislead, management bias is fraudulent in nature.

Considerations Specific to Public Sector Entities

- A11. Public sector entities may have significant holdings of specialized assets for which there are no readily available and reliable sources of information for purposes of measurement at fair value or other current value bases, or a combination of both. Often specialized assets held do not generate cash flows and do not have an active market. Measurement at fair value therefore ordinarily requires estimation and may be complex, and in some rare cases may not be possible at all.

Risk Assessment Procedures and Related Activities (Ref: Para. 8)

- A12. The risk assessment procedures and related activities required by paragraph 8 of this ISA assist the auditor in developing an expectation of the nature and type of accounting estimates that an entity may have. The auditor's primary consideration is whether the understanding that has been obtained is sufficient to identify and assess the risks of material misstatement in relation to accounting estimates, and to plan the nature, timing and extent of further audit procedures.

Obtaining an Understanding of the Requirements of the Applicable Financial Reporting Framework (Ref: Para. 8(a))

- A13. Obtaining an understanding of the requirements of the applicable financial reporting framework assists the auditor in determining whether it, for example:
- Prescribes certain conditions for the recognition,⁸ or methods for the measurement, of accounting estimates.
 - Specifies certain conditions that permit or require measurement at a fair value, for example, by referring to management's intentions to carry out certain courses of action with respect to an asset or liability.
 - Specifies required or permitted disclosures.

Obtaining this understanding also provides the auditor with a basis for discussion with management about how management has applied those requirements relevant to the

⁸ Most financial reporting frameworks require incorporation in the balance sheet or income statement of items that satisfy their criteria for recognition. Disclosure of accounting policies or adding notes to the financial statements does not rectify a failure to recognize such items, including accounting estimates.

accounting estimate, and the auditor's determination of whether they have been applied appropriately.

- A14. Financial reporting frameworks may provide guidance for management on determining point estimates where alternatives exist. Some financial reporting frameworks, for example, require that the point estimate selected be the alternative that reflects management's judgment of the most likely outcome.⁹ Others may require, for example, use of a discounted probability-weighted expected value. In some cases, management may be able to make a point estimate directly. In other cases, management may be able to make a reliable point estimate only after considering alternative assumptions or outcomes from which it is able to determine a point estimate.
- A15. Financial reporting frameworks may require the disclosure of information concerning the significant assumptions to which the accounting estimate is particularly sensitive. Furthermore, where there is a high degree of estimation uncertainty, some financial reporting frameworks do not permit an accounting estimate to be recognized in the financial statements, but certain disclosures may be required in the notes to the financial statements.

Obtaining an Understanding of How Management Identifies the Need for Accounting Estimates
(Ref: Para. 8(b))

- A16. In preparing the financial statements, management has the responsibility to determine whether a transaction, event or condition gives rise to the need to make an accounting estimate, and that all necessary accounting estimates have been recognized, measured and disclosed in the financial statements in accordance with the applicable financial reporting framework.
- A17. Management's identification of transactions, events and conditions that give rise to the need for accounting estimates is likely to be based on:
- Management's knowledge of the entity's business and the industry in which it operates.
 - Management's knowledge of the implementation of business strategies in the current period.
 - Where applicable, management's cumulative experience of preparing the entity's financial statements in prior periods.

In such cases, the auditor may obtain an understanding of how management identifies the need for accounting estimates primarily through inquiry of management. In other cases, where management's process is more structured, for example, when management has a formal risk management function, the auditor may perform risk assessment procedures directed at the methods and practices followed by management for periodically reviewing the circumstances that give rise to the accounting estimates and re-estimating the accounting estimates as necessary. The completeness of accounting estimates is often an

⁹ Different financial reporting frameworks may use different terminology to describe point estimates determined in this way.

important consideration of the auditor, particularly accounting estimates relating to liabilities.

- A18. The auditor's understanding of the entity and its environment obtained during the performance of risk assessment procedures, together with other audit evidence obtained during the course of the audit, assist the auditor in identifying circumstances, or changes in circumstances, that may give rise to the need for an accounting estimate.
- A19. Inquiries of management about changes in circumstances may include, for example, inquiries about whether:
- The entity has engaged in new types of transactions that may give rise to accounting estimates.
 - Terms of transactions that gave rise to accounting estimates have changed.
 - Accounting policies relating to accounting estimates have changed, as a result of changes to the requirements of the applicable financial reporting framework or otherwise.
 - Regulatory or other changes outside the control of management have occurred that may require management to revise, or make new, accounting estimates.
 - New conditions or events have occurred that may give rise to the need for new or revised accounting estimates.
- A20. During the audit, the auditor may identify transactions, events and conditions that give rise to the need for accounting estimates that management failed to identify. ISA 315 (Redrafted) provides guidance when the auditor identifies a material weakness in the entity's risk assessment processes.

Considerations Specific to Smaller Entities

- A21. Obtaining this understanding for smaller entities is often less complex as their business activities are often limited and transactions are less complex. Further, often a single person, for example the owner-manager, identifies the need to make an accounting estimate and the auditor may focus inquiries accordingly.

Obtaining an Understanding of How Management Makes the Accounting Estimates (Ref: Para. 8(c))

- A22. Management is responsible for establishing financial reporting processes for making accounting estimates, including adequate internal control. Such processes include the following:
- Selecting appropriate accounting policies and prescribing estimation processes, including appropriate estimation or valuation methods, including, where applicable, models.
 - Developing or identifying relevant data and assumptions that affect accounting estimates.
 - Periodically reviewing the circumstances that give rise to the accounting estimates and re-estimating the accounting estimates as necessary.

A23. Matters that the auditor may consider in obtaining an understanding of how management makes the accounting estimates include, for example:

- The types of accounts or transactions to which the accounting estimates relate (for example, whether the accounting estimates arise from the recording of routine and recurring transactions or whether they arise from non-recurring or unusual transactions).
- Whether and, if so, how management has used recognized measurement techniques for making particular accounting estimates.
- Whether the accounting estimates were made based on data available at an interim date and, if so, whether and how management has taken into account the effect of events, transactions and changes in circumstances occurring between that date and the period end.

Method of Measurement, Including the Use of Models (Ref: Para. 8(c)(i))

A24. In some cases, the applicable financial reporting framework may prescribe the method of measurement for an accounting estimate, for example, a particular model that is to be used in measuring a fair value estimate. In many cases, however, the applicable financial reporting framework does not prescribe the method of measurement, or may specify alternative methods for measurement.

A25. When the applicable financial reporting framework does not prescribe a particular method to be used in the circumstances, matters that the auditor may consider in obtaining an understanding of the method or, where applicable the model, used to make accounting estimates include, for example:

- How management considered the nature of the asset or liability being estimated when selecting a particular method.
- Whether the entity operates in a particular business, industry or environment in which there are methods commonly used to make the particular type of accounting estimate.

A26. There may be greater risks of material misstatement, for example, in cases when management has internally developed a model to be used to make the accounting estimate or is departing from a method commonly used in a particular industry or environment.

Relevant Controls (Ref: Para. 8(c)(ii))

A27. Matters that the auditor may consider in obtaining an understanding of relevant controls include, for example, the experience and competence of those who make the accounting estimates, and controls related to:

- How management determines the completeness, relevance and accuracy of the data used to develop accounting estimates.
- The review and approval of accounting estimates, including the assumptions or inputs used in their development, by appropriate levels of management and, where appropriate, those charged with governance.

- The segregation of duties between those committing the entity to the underlying transactions and those responsible for making the accounting estimates, including whether the assignment of responsibilities appropriately takes account of the nature of the entity and its products or services (for example, in the case of a large financial institution, relevant segregation of duties may include an independent function responsible for estimation and validation of fair value pricing of the entity's proprietary financial products staffed by individuals whose remuneration is not tied to such products).
- A28. Other controls may be relevant to making the accounting estimates depending on the circumstances. For example, if the entity uses specific models for making accounting estimates, management may put into place specific policies and procedures around such models. Relevant controls may include, for example, those established over:
- The design and development, or selection, of a particular model for a particular purpose.
 - The use of the model.
 - The maintenance and periodic validation of the integrity of the model.

Management's Use of Experts (Ref: Para. 8(c)(iii))

- A29. Management may have, or the entity may employ individuals with, the experience and competence necessary to make the required point estimates. In some cases, however, management may need to engage an expert to make, or assist in making, them. This need may arise because of, for example:
- The specialized nature of the matter requiring estimation, for example, the measurement of mineral or hydrocarbon reserves in extractive industries.
 - The technical nature of the models required to meet the relevant requirements of the applicable financial reporting framework, as may be the case in certain measurements at fair value.
 - The unusual or infrequent nature of the condition, transaction or event requiring an accounting estimate.

Considerations specific to smaller entities

- A30. In smaller entities, the circumstances requiring an accounting estimate often are such that the owner-manager is capable of making the required point estimate. In some cases, however, an expert will be needed. Discussion with the owner-manager early in the audit process about the nature of any accounting estimates, the completeness of the required accounting estimates, and the adequacy of the estimating process may assist the owner-manager in determining the need to use an expert.

Assumptions (Ref: Para. 8(c)(iv))

- A31. Assumptions are integral components of accounting estimates. Matters that the auditor may consider in obtaining an understanding of the assumptions underlying the accounting estimates include, for example:

- The nature of the assumptions, including which of the assumptions are likely to be significant assumptions.
- How management assesses whether the assumptions are relevant and complete (that is, that all relevant variables have been taken into account).
- Where applicable, how management determines that the assumptions used are internally consistent.
- Whether the assumptions relate to matters within the control of management (for example, assumptions about the maintenance programs that may affect the estimation of an asset's useful life), and how they conform to the entity's business plans and the external environment, or to matters that are outside its control (for example, assumptions about interest rates, mortality rates, potential judicial or regulatory actions, or the variability and the timing of future cash flows).
- The nature and extent of documentation, if any, supporting the assumptions.

Assumptions may be made or identified by an expert to assist management in making the accounting estimates. Such assumptions, when used by management, become management's assumptions.

- A32. In some cases, assumptions may be referred to as inputs, for example, where management uses a model to make an accounting estimate, though the term inputs may also be used to refer to the underlying data to which specific assumptions are applied.
- A33. Management may support assumptions with different types of information drawn from internal and external sources, the relevance and reliability of which will vary. In some cases, an assumption may be reliably based on applicable information from either external sources (for example, published interest rate or other statistical data) or internal sources (for example, historical information or previous conditions experienced by the entity). In other cases, an assumption may be more subjective, for example, where the entity has no experience or external sources from which to draw.
- A34. In the case of fair value accounting estimates, assumptions reflect, or are consistent with, what knowledgeable, willing arm's length parties (sometimes referred to as "marketplace participants" or equivalent) would use in determining fair value when exchanging an asset or settling a liability. Specific assumptions will also vary with the characteristics of the asset or liability being valued, the valuation method used (for example, a market approach, or an income approach) and the requirements of the applicable financial reporting framework.
- A35. With respect to fair value accounting estimates, assumptions or inputs vary in terms of their source and bases, as follows:
- (a) Those that reflect what marketplace participants would use in pricing an asset or liability developed based on market data obtained from sources independent of the reporting entity (sometimes referred to as "observable inputs" or equivalent).
 - (b) Those that reflect the entity's own judgments about what assumptions marketplace participants would use in pricing the asset or liability developed based on the best

information available in the circumstances (sometimes referred to as “unobservable inputs” or equivalent).

In practice, however, the distinction between (a) and (b) is not always apparent. Further, it may be necessary for management to select from a number of different assumptions used by different marketplace participants.

- A36. The extent of subjectivity, such as whether an assumption or input is observable, influences the degree of estimation uncertainty and thereby the auditor’s assessment of the risks of material misstatement for a particular accounting estimate.

Changes in Methods for Making Accounting Estimates (Ref: Para. 8(c)(v))

- A37. In evaluating how management makes the accounting estimates, the auditor is required to understand whether there has been or ought to have been a change from the prior period in the methods for making the accounting estimates. A specific estimation method may need to be changed in response to changes in the environment or circumstances affecting the entity or in the requirements of the applicable financial reporting framework. If management has changed the method for making an accounting estimate, it is important that management can demonstrate that the new method is more appropriate, or is itself a response to such changes. For example, if management changes the basis of making an accounting estimate from a mark-to-market approach to using a model, the auditor challenges whether management’s assumptions about the marketplace are reasonable in light of economic circumstances.

Estimation Uncertainty (Ref: Para. 8(c)(vi))

- A38. Matters that the auditor may consider in obtaining an understanding of whether and, if so, how management has assessed the effect of estimation uncertainty include, for example:
- Whether and, if so, how management has considered alternative assumptions or outcomes by, for example, performing a sensitivity analysis to determine the effect of changes in the assumptions on an accounting estimate.
 - How management determines the accounting estimate when analysis indicates a number of outcome scenarios.
 - Whether management monitors the outcome of accounting estimates made in the prior period, and whether management has appropriately responded to the outcome of that monitoring procedure.

Reviewing Prior Period Accounting Estimates (Ref: Para. 9)

- A39. The outcome of an accounting estimate will often differ from the accounting estimate recognized in the prior period financial statements. By performing risk assessment procedures to identify and understand the reasons for such differences, the auditor may obtain:
- Information regarding the effectiveness of management’s prior period estimation process, from which the auditor can judge the likely effectiveness of management’s current process.

- Audit evidence that is pertinent to the re-estimation, in the current period, of prior period accounting estimates.
 - Audit evidence of matters, such as estimation uncertainty, that may be required to be disclosed in the financial statements.
- A40. The review of prior period accounting estimates may also assist the auditor, in the current period, in identifying circumstances or conditions that increase the susceptibility of accounting estimates to, or indicate the presence of, possible management bias. The auditor's attitude of professional skepticism assists in identifying such circumstances or conditions and in determining the nature, timing and extent of further audit procedures.
- A41. A retrospective review of management judgments and assumptions related to significant accounting estimates is also required by ISA 240 (Redrafted).¹⁰ That review is conducted as part of the requirement for the auditor to design and perform procedures to review accounting estimates for biases that could represent a risk of material misstatement due to fraud, in response to the risks of management override of controls. As a practical matter, the auditor's review of prior period accounting estimates as a risk assessment procedure in accordance with this ISA may be carried out in conjunction with the review required by ISA 240 (Redrafted).
- A42. The auditor may judge that a more detailed review is required for those accounting estimates that were identified during the prior period audit as having high estimation uncertainty, or for those accounting estimates that have changed significantly from the prior period. On the other hand, for example, for accounting estimates that arise from the recording of routine and recurring transactions, the auditor may judge that the application of analytical procedures as risk assessment procedures is sufficient for purposes of the review.
- A43. For fair value accounting estimates and other accounting estimates based on current conditions at the measurement date, more variation may exist between the fair value amount recognized in the prior period financial statements and the outcome or the amount re-estimated for the purpose of the current period. This is because the measurement objective for such accounting estimates deals with perceptions about value at a point in time, which may change significantly and rapidly as the environment in which the entity operates changes. The auditor may therefore focus the review on obtaining information that would be relevant to identifying and assessing risks of material misstatement. For example, in some cases obtaining an understanding of changes in marketplace participant assumptions which affected the outcome of a prior period fair value accounting estimate may be unlikely to provide relevant information for audit purposes. If so, then the auditor's consideration of the outcome of prior period fair value accounting estimates may be directed more towards understanding the effectiveness of management's prior estimation process, that is, management's track record, from which the auditor can judge the likely effectiveness of management's current process.

¹⁰ ISA 240 (Redrafted), "The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements," paragraph 32(b)(ii).

- A44. A difference between the outcome of an accounting estimate and the amount recognized in the prior period financial statements does not necessarily represent a misstatement of the prior period financial statements. However, it may do so if, for example, the difference arises from information that was available to management when the prior period's financial statements were finalized, or that could reasonably be expected to have been obtained and taken into account in the preparation and presentation of those financial statements. Many financial reporting frameworks contain guidance on distinguishing between changes in accounting estimates that constitute misstatements and changes that do not, and the accounting treatment required to be followed.

Identifying and Assessing the Risks of Material Misstatement

Estimation Uncertainty (Ref: Para. 10)

- A45. The degree of estimation uncertainty associated with an accounting estimate may be influenced by factors such as:

- The extent to which the accounting estimate depends on judgment.
- The sensitivity of the accounting estimate to changes in assumptions.
- The existence of recognized measurement techniques that may mitigate the estimation uncertainty (though the subjectivity of the assumptions used as inputs may nevertheless give rise to estimation uncertainty).
- The length of the forecast period, and the relevance of data drawn from past events to forecast future events.
- The availability of reliable data from external sources.
- The extent to which the accounting estimate is based on observable or unobservable inputs.

The degree of estimation uncertainty associated with an accounting estimate may influence the estimate's susceptibility to bias.

- A46. Matters that the auditor considers in assessing the risks of material misstatement may also include:

- The actual or expected magnitude of an accounting estimate.
- The recorded amount of the accounting estimate (that is, management's point estimate) in relation to the amount expected by the auditor to be recorded.
- Whether management has used an expert in making the accounting estimate.
- The outcome of the review of prior period accounting estimates.

High Estimation Uncertainty and Significant Risks (Ref: Para. 11)

- A47. Examples of accounting estimates that may have high estimation uncertainty include the following:

- Accounting estimates that are highly dependent upon judgment, for example, judgments about the outcome of pending litigation or the amount and timing of future cash flows dependent on uncertain events many years in the future.
 - Accounting estimates that are not calculated using recognized measurement techniques.
 - Accounting estimates where the results of the auditor's review of similar accounting estimates made in the prior period financial statements indicate a substantial difference between the original accounting estimate and the actual outcome.
 - Fair value accounting estimates for which a highly specialized entity-developed model is used or for which there are no observable inputs.
- A48. A seemingly immaterial accounting estimate may have the potential to result in a material misstatement due to the estimation uncertainty associated with the estimation; that is, the size of the amount recognized or disclosed in the financial statements for an accounting estimate may not be an indicator of its estimation uncertainty.
- A49. In some circumstances, the estimation uncertainty is so high that a reasonable accounting estimate cannot be made. The applicable financial reporting framework may, therefore, preclude recognition of the item in the financial statements, or its measurement at fair value. In such cases, the significant risks relate not only to whether an accounting estimate should be recognized, or whether it should be measured at fair value, but also to the adequacy of the disclosures. With respect to such accounting estimates, the applicable financial reporting framework may require disclosure of the accounting estimates and the high estimation uncertainty associated with them (see paragraphs A120-A123).
- A50. Where the auditor determines that an accounting estimate gives rise to a significant risk, the auditor is required to obtain an understanding of the entity's controls, including control activities.¹¹
- A51. In some cases, the estimation uncertainty of an accounting estimate may cast significant doubt about the entity's ability to continue as a going concern. [Proposed] ISA 570 (Redrafted)¹² establishes requirements and provides guidance in such circumstances.

Responses to the Assessed Risks of Material Misstatement (Ref: Para. 12)

- A52. ISA 330 (Redrafted) requires the auditor to design and perform audit procedures whose nature, timing and extent are responsive to the assessed risks of material misstatement in relation to accounting estimates at both the financial statement and assertion levels.¹³ Paragraphs A53-A115 focus on specific responses at the assertion level only.

¹¹ ISA 315 (Redrafted), paragraph 28.

¹² [Proposed] ISA 570 (Redrafted), "Going Concern."

¹³ ISA 330 (Redrafted), paragraphs 5-6.

Application of the Requirements of the Applicable Financial Reporting Framework (Ref: Para. 12(a))

- A53. Many financial reporting frameworks prescribe certain conditions for the recognition of accounting estimates and specify the methods for making them and required disclosures. Such requirements may be complex and require the application of judgment. Based on the understanding obtained in performing risk assessment procedures, the requirements of the applicable financial reporting framework that may be susceptible to misapplication or differing interpretations become the focus of the auditor's attention.
- A54. Determining whether management has appropriately applied the requirements of the applicable financial reporting framework is based, in part, on the auditor's understanding of the entity and its environment. For example, the measurement of the fair value of some items, such as intangible assets acquired in a business combination, may involve special considerations that are affected by the nature of the entity and its operations.
- A55. In some situations, additional audit procedures, such as the inspection by the auditor of the current physical condition of an asset, may be necessary to determine whether management has appropriately applied the requirements of the applicable financial reporting framework.
- A56. The application of the requirements of the applicable financial reporting framework requires management to consider changes in the environment or circumstances that affect the entity. For example, the introduction of an active market for a particular class of asset or liability may indicate that the use of discounted cash flows to estimate the fair value of such asset or liability is no longer appropriate.

Consistency in Methods and Basis for Changes (Ref: Para. 12(b))

- A57. The auditor's consideration of a change in an accounting estimate, or in the method for making it from the prior period, is important because a change that is not based on a change in circumstances or new information is considered arbitrary. Arbitrary changes in an accounting estimate result in inconsistent financial statements over time and may give rise to a financial statement misstatement or be an indicator of possible management bias.
- A58. Management often is able to demonstrate good reason for a change in an accounting estimate or the method for making an accounting estimate from one period to another based on a change in circumstances. What constitutes a good reason, and the adequacy of support for management's contention that there has been a change in circumstances that warrants a change in an accounting estimate or the method for making an accounting estimate, are matters of judgment.

Responses to the Assessed Risks of Material Misstatements (Ref: Para. 13)

- A59. The auditor's decision as to which response, individually or in combination, in paragraph 13 to undertake to respond to the risks of material misstatement may be influenced by such matters as:
- The nature of the accounting estimate, including whether it arises from routine or non routine transactions.

- Whether the procedure(s) is expected to effectively provide the auditor with sufficient appropriate audit evidence.
 - The assessed risk of material misstatement, including whether the assessed risk is a significant risk.
- A60. For example, when evaluating the reasonableness of the allowance for doubtful accounts, an effective procedure for the auditor may be to review subsequent cash collections in combination with other procedures. Where the estimation uncertainty associated with an accounting estimate is high, for example, an accounting estimate based on a proprietary model for which there are unobservable inputs, it may be that a combination of the responses to assessed risks in paragraph 13 is necessary in order to obtain sufficient appropriate audit evidence.
- A61. Additional guidance explaining the circumstances in which each of the responses may be appropriate is provided in paragraphs A62-A95.

Events Occurring Up to the Date of the Auditor's Report (Ref: Para. 13(a))

- A62. Determining whether events occurring up to the date of the auditor's report provide audit evidence regarding the accounting estimate may be an appropriate response when such events are expected to:
- Occur; and
 - Provide audit evidence that confirms or contradicts the accounting estimate.
- A63. Events occurring up to the date of the auditor's report may sometimes provide sufficient appropriate audit evidence about an accounting estimate. For example, sale of the complete inventory of a superseded product shortly after the period end may provide audit evidence relating to the estimate of its net realizable value. In such cases, there may be no need to perform additional audit procedures on the accounting estimate, provided that sufficient appropriate evidence about the events is obtained.
- A64. For some accounting estimates, events occurring up to the date of the auditor's report are unlikely to provide audit evidence regarding the accounting estimate. For example, the conditions or events relating to some accounting estimates develop only over an extended period. Also, because of the measurement objective of fair value accounting estimates, information after the period-end may not reflect the events or conditions existing at the balance sheet date and therefore may not be relevant to the measurement of the fair value accounting estimate. Paragraph 13 identifies other responses to the risks of material misstatement that the auditor may undertake.
- A65. In some cases, events that contradict the accounting estimate may indicate that management has ineffective processes for making accounting estimates, or that there is management bias in the making of accounting estimates.

- A66. Even though the auditor may decide not to undertake this approach in respect of specific accounting estimates, the auditor is required to comply with ISA 560 (Redrafted).¹⁴ The auditor is required to perform audit procedures designed to obtain sufficient appropriate audit evidence that all events occurring between the date of the financial statements and the date of the auditor's report that require adjustment of, or disclosure in, the financial statements have been identified¹⁵ and appropriately reflected in the financial statements.¹⁶ Because the measurement of many accounting estimates, other than fair value accounting estimates, usually depends on the outcome of future conditions, transactions or events, the auditor's work under ISA 560 (Redrafted) is particularly relevant.

Considerations specific to smaller entities

- A67. When there is a longer period between the balance sheet date and the date of the auditor's report, the auditor's review of events in this period may be an effective response for accounting estimates other than fair value accounting estimates. This may particularly be the case in some smaller owner-managed entities, especially when management does not have formalized control procedures over accounting estimates.

Testing How Management Made the Accounting Estimate (Ref: Para. 13(b))

- A68. Testing how management made the accounting estimate and the data on which it is based may be an appropriate response when the accounting estimate is a fair value accounting estimate developed on a model that uses observable and unobservable inputs. It may also be appropriate when, for example:
- The accounting estimate is derived from the routine processing of data by the entity's accounting system.
 - The auditor's review of similar accounting estimates made in the prior period financial statements suggests that management's current period process is likely to be effective.
 - The accounting estimate is based on a large population of items of a similar nature that individually are not significant.
- A69. Testing how management made the accounting estimate may involve, for example:
- Testing the extent to which data on which the accounting estimate is based is accurate, complete and relevant, and whether the accounting estimate has been properly determined using such data and management assumptions.

¹⁴ ISA 560 (Redrafted), "Subsequent Events." [ISA 560 (Revised and Redrafted), which was approved by the IAASB in December 2007, will be published when the Public Interest Oversight Board has confirmed that the IAASB has followed due process in its development. In the interim, respondents can access the text of the ISA at <http://www.ifac.org/IAASB/Meeting-Resource.php?MID=0093&type=Updated+Agenda>.]

¹⁵ ISA 560 (Redrafted), paragraph 6. [See footnote 14].

¹⁶ ISA 560 (Redrafted), paragraph 7. [See footnote 14].

- Considering the source, relevance and reliability of external data or information, including that received from external experts engaged by management to assist in making an accounting estimate.
- Recalculating the accounting estimate, and reviewing information about an accounting estimate for internal consistency.
- Considering management's review and approval processes.

Considerations specific to smaller entities

- A70. In smaller entities, the process for making accounting estimates is likely to be less structured than in larger entities. Smaller entities with active management involvement may not have extensive descriptions of accounting procedures, sophisticated accounting records, or written policies. Even if the entity has no formal established process, it does not mean that management is not able to provide a basis upon which the auditor can test the accounting estimate.

Evaluating the method of measurement (Ref: Para. 13(b)(i))

- A71. When the applicable financial reporting framework does not prescribe the method of measurement, evaluating whether the method used, including any applicable model, is appropriate in the circumstances is a matter of professional judgment.
- A72. For this purpose, matters that the auditor may consider include, for example, whether:
- Management's rationale for the method selected is reasonable.
 - Management has sufficiently evaluated and appropriately applied the criteria, if any, provided in the applicable financial reporting framework to support the selected method.
 - The method is appropriate in the circumstances given the nature of the asset or liability being estimated and the requirements of the applicable financial reporting framework relevant to accounting estimates.
 - The method is appropriate in relation to the business, industry and environment in which the entity operates.
- A73. In some cases, management may have determined that different methods result in a range of significantly different estimates. In such cases, obtaining an understanding of how the entity has investigated the reasons for these differences may assist the auditor in evaluating the appropriateness of the method selected.

Evaluating the use of models

- A74. In some cases, particularly when making fair value accounting estimates, management may use a model. Whether the model used is appropriate in the circumstances may depend on a number of factors, such as the nature of the entity and its environment, including the industry in which it operates, and the specific asset or liability being measured.
- A75. The extent to which the following considerations are relevant depends on the circumstances, including whether the model is one that is commercially available for use in

a particular sector or industry, or a proprietary model. In some cases, an entity may use an expert to develop and test a model.

A76. Depending on the circumstances, matters that the auditor may also consider in testing the model include, for example, whether:

- The model is validated prior to usage, with periodic reviews to ensure it is still suitable for its intended use. The entity's validation process may include evaluation of:
 - The model's theoretical soundness and mathematical integrity, including the appropriateness of model parameters.
 - The consistency and completeness of the model's inputs with market practices.
 - The model's output as compared to actual transactions.
- Appropriate change control policies and procedures exist.
- The model is periodically calibrated and tested for validity, particularly when inputs are subjective.
- Adjustments are made to the output of the model, including in the case of fair value accounting estimates, whether such adjustments reflect the assumptions marketplace participants would use in similar circumstances.
- The model is adequately documented, including the model's intended applications and limitations and its key parameters, required inputs, and results of any validation analysis performed.

Assumptions used by management (Ref: Para. 13(b)(ii))

A77. The auditor's evaluation of the assumptions used by management is based only on information available to the auditor at the time of the audit. Audit procedures dealing with management assumptions are performed in the context of the audit of the entity's financial statements, and not for the purpose of providing an opinion on assumptions themselves.

A78. Matters that the auditor may consider in evaluating the reasonableness of the assumptions used by management include, for example:

- Whether individual assumptions appear reasonable.
- Whether the assumptions are interdependent and internally consistent.
- Whether the assumptions appear reasonable when considered collectively or in conjunction with other assumptions, either for that accounting estimate or for other accounting estimates.
- In the case of fair value accounting estimates, whether the assumptions appropriately reflect observable marketplace assumptions.

A79. The assumptions on which accounting estimates are based may reflect what management expects will be the outcome of specific objectives and strategies. In such cases, the auditor may perform audit procedures to evaluate the reasonableness of such assumptions by considering, for example, whether the assumptions are consistent with:

- The general economic environment and the entity's economic circumstances.
 - The plans of the entity.
 - Assumptions made in prior periods, if relevant.
 - Experience of, or previous conditions experienced by, the entity, to the extent this historical information may be considered representative of future conditions or events.
 - Other assumptions used by management relating to the financial statements.
- A80. The reasonableness of the assumptions used may depend on management's intent and ability to carry out certain courses of action. Management often documents plans and intentions relevant to specific assets or liabilities and the financial reporting framework may require it to do so. Although the extent of audit evidence to be obtained about management's intent and ability is a matter of professional judgment, the auditor's procedures may include the following:
- Review of management's history of carrying out its stated intentions.
 - Review of written plans and other documentation, including, where applicable, formally approved budgets, authorizations or minutes.
 - Inquiry of management about its reasons for a particular course of action.
 - Review of events occurring subsequent to the date of the financial statements and up to the date of the auditor's report.
 - Evaluation of the entity's ability to carry out a particular course of action given the entity's economic circumstances, including the implications of its existing commitments.

Certain financial reporting frameworks, however, may not permit management's intentions or plans to be taken into account when making an accounting estimate. This is often the case for fair value accounting estimates because their measurement objective requires that assumptions reflect those used by marketplace participants.

- A81. Matters that the auditor may consider in evaluating the reasonableness of assumptions used by management underlying fair value accounting estimates, in addition to those discussed above where applicable, may include, for example:
- Where relevant, whether and, if so, how management has incorporated market-specific inputs into the development of assumptions.
 - Whether the assumptions are consistent with observable market conditions, and the characteristics of the asset or liability being measured at fair value.
 - Whether the sources of market-participant assumptions are relevant and reliable, and how management has selected the assumptions to use when a number of different market participant assumptions exist.
 - Where appropriate, whether and, if so, how management considered assumptions used in, or information about, comparable transactions, assets or liabilities.

A82. Further, fair value accounting estimates may comprise observable inputs as well as unobservable inputs. Where fair value accounting estimates are based on unobservable inputs, matters that the auditor may consider include, for example, how management supports the following:

- The identification of the characteristics of marketplace participants relevant to the accounting estimate.
- Modifications it has made to its own assumptions to reflect its view of assumptions marketplace participants would use.
- Whether it has incorporated the best information available in the circumstances.
- Where applicable, how its assumptions take account of comparable transactions, assets or liabilities.

If there are unobservable inputs, it is more likely that the auditor's evaluation of the assumptions will need to be combined with other responses to assessed risks in paragraph 13 in order to obtain sufficient appropriate audit evidence. In such cases, it may be necessary for the auditor to perform other audit procedures, for example, examining documentation supporting the review and approval of the accounting estimate by appropriate levels of management and, where appropriate, by those charged with governance.

A83. In evaluating the reasonableness of the assumptions supporting an accounting estimate, the auditor may identify one or more significant assumptions. If so, it may indicate that the accounting estimate has high estimation uncertainty and may, therefore, give rise to a significant risk. Additional responses to significant risks are described in paragraphs A102-A115.

Testing the Operating Effectiveness of Controls (Ref: Para. 13(c))

A84. Testing the operating effectiveness of the controls over how management made the accounting estimate may be an appropriate response when management's process has been well-designed, implemented and maintained, for example:

- Controls exist for the review and approval of the accounting estimates by appropriate levels of management and, where appropriate, by those charged with governance.
- The accounting estimate is derived from the routine processing of data by the entity's accounting system.

A85. Testing the operating effectiveness of the controls is required when:

- (a) The auditor's assessment of risks of material misstatement at the assertion level includes an expectation that controls over the process are operating effectively; or
- (b) Substantive procedures alone do not provide sufficient appropriate audit evidence at the assertion level.¹⁷

¹⁷ ISA 330 (Redrafted), paragraph 8.

Considerations specific to smaller entities

- A86. Controls over the process to make an accounting estimate may exist in smaller entities, but the formality with which they operate varies. Further, smaller entities may determine that certain types of controls are not necessary because of active management involvement in the financial reporting process. In the case of very small entities, however, there may not be many controls that the auditor can identify. For this reason, the auditor's response to the assessed risks is likely to be substantive in nature, with the auditor performing one or more of the other responses in paragraph 13.

Developing a Point Estimate or Range (Ref: Para. 13(d))

- A87. Developing a point estimate or a range to evaluate management's point estimate may be an appropriate response when, for example:
- An accounting estimate is not derived from the routine processing of data by the accounting system.
 - The auditor's review of similar accounting estimates made in the prior period financial statements suggests that management's current period process is unlikely to be effective.
 - The entity's controls within and over management's processes for determining accounting estimates are not well designed or properly implemented.
 - Events or transactions between the period end and the date of the auditor's report contradict management's point estimate.
 - There are alternative sources of relevant data available to the auditor which can be used in making a point estimate or a range.
- A88. Even when the entity's controls are well designed and properly implemented, developing a point estimate or a range may be an effective or efficient response to the assessed risks. In other situations, the auditor may consider this approach as part of determining whether further procedures are necessary and, if so, their nature and extent.
- A89. The approach taken by the auditor in developing either a point estimate or a range may vary based on what is considered most effective in the circumstances. For example, the auditor may initially develop a preliminary point estimate, and then assess its sensitivity to changes in assumptions to ascertain a range with which to evaluate management's point estimate. Alternatively, the auditor may begin by developing a range for purposes of determining, where possible, a point estimate.
- A90. The ability of the auditor to make a point estimate, as opposed to a range, depends on several factors, including the model used, the nature and extent of data available and the estimation uncertainty involved with the accounting estimate. Further, the decision to develop a point estimate or range may be influenced by the applicable financial reporting framework, which may prescribe the point estimate that is to be used after consideration of the alternative outcomes and assumptions, or prescribe a specific measurement method (for example, the use of a discounted probability-weighted expected value).
- A91. The auditor may develop a point estimate or a range in a number of ways, for example, by:

- Using a model, for example, one that is commercially available for use in a particular sector or industry, or a proprietary or auditor-developed model.
- Further developing management's consideration of alternative assumptions or outcomes, for example, by introducing a different set of assumptions.
- Employing or engaging a person with specialized expertise to develop or execute the model, or to provide relevant assumptions.
- Making reference to other comparable conditions, transactions or events, or, where relevant, markets for comparable assets or liabilities.

Understanding Management's Assumptions or Method (Ref: Para. 13(d)(i))

A92. When the auditor makes a point estimate or a range and uses assumptions or a method different from those used by management, paragraph 13(d)(i) requires the auditor to obtain a sufficient understanding of the assumptions or method used by management in making the accounting estimate. This understanding provides the auditor with information that may be relevant to the auditor's development of an appropriate point estimate or range. Further, it assists the auditor to understand and evaluate any significant differences from management's point estimate. For example, a difference may arise because the auditor used different, but equally valid, assumptions as compared with those used by management. This may reveal that the accounting estimate is highly sensitive to certain assumptions and therefore subject to high estimation uncertainty, indicating that the accounting estimate may be a significant risk. Alternatively, a difference may arise as a result of a factual error made by management. Depending on the circumstances, the auditor may find it helpful in drawing conclusions to discuss with management the basis for the assumptions used and their validity, and the difference, if any, in the approach taken to making the accounting estimate.

Narrowing a Range (Ref: Para. 13(d)(ii))

A93. When the auditor concludes that it is appropriate to use a range to evaluate the reasonableness of management's point estimate (the auditor's range), paragraph 13(d)(ii) requires that range to encompass all "reasonable outcomes" rather than all possible outcomes. The range cannot be one that comprises all possible outcomes if it is to be useful, as such a range would be too wide to be effective for purposes of the audit. The auditor's range is useful and effective when it is sufficiently narrow to enable the auditor to conclude whether the accounting estimate is misstated.

A94. Ordinarily, a range that has been narrowed to be equal to or less than the amount lower than the materiality level for the financial statements as a whole determined for purposes of assessing risks of material misstatement and designing further audit procedures¹⁸ is adequate for the purposes of evaluating the reasonableness of management's point estimate. However, particularly in certain industries, it may not be possible to narrow the range to below such an amount. This does not necessarily preclude recognition of the accounting estimate. It may indicate, however, that the estimation uncertainty associated

¹⁸ See [proposed] ISA 320 (Revised and Redrafted), "Materiality in Planning and Performing an Audit."

with the accounting estimate is such that it gives rise to a significant risk. Additional responses to significant risks are described in paragraphs A102-A115.

- A95. Narrowing the range to a position where all outcomes within the range are considered reasonable may be achieved by:
- (a) Eliminating from the range those outcomes at the extremities of the range judged by the auditor to be unlikely to occur; and
 - (b) Continuing to narrow the range, based on audit evidence available, until the auditor concludes that all outcomes within the range are considered reasonable. In some rare cases, the auditor may be able to narrow the range until the audit evidence indicates a point estimate.

Considering whether Specialized Skills or Knowledge are Required (Ref: Para. 14)

- A96. In planning the audit, the auditor is required to ascertain the nature, timing and extent of resources necessary to perform the audit engagement.¹⁹ This may include, as necessary, the involvement of those with specialized skills or knowledge. In addition, [proposed] ISA 220 (Redrafted) requires the engagement partner to be satisfied that the engagement team, and any auditor's external experts, collectively have the appropriate capabilities, competence and time to perform the audit engagement.²⁰ During the course of the audit of accounting estimates the auditor may identify, in light of the experience of the auditor and the circumstances of the engagement, the need for specialized skills or knowledge to be applied in relation to one or more aspects of the accounting estimates.
- A97. Matters that may affect the auditor's consideration of whether specialized skills or knowledge is required include, for example:
- The nature of the underlying asset, liability or component of equity in a particular business or industry (for example, mineral deposits, agricultural assets, complex financial instruments).
 - A high degree of estimation uncertainty.
 - Complex calculations or specialized models are involved, for example, when estimating fair values when there is no observable market.
 - The complexity of the requirements of the applicable financial reporting framework relevant to accounting estimates, including whether there are areas known to be subject to differing interpretation or practice is inconsistent or developing.
 - The procedures the auditor intends to undertake in responding to assessed risks.
- A98. For the majority of accounting estimates, even when there is estimation uncertainty, it is unlikely that specialized skills or knowledge will be required. For example, it is unlikely that specialized skills or knowledge would be necessary for an auditor to evaluate an allowance for doubtful accounts.

¹⁹ ISA 300 (Redrafted), "Planning an Audit of Financial Statements," paragraph 7(e).

²⁰ [Proposed] ISA 220 (Redrafted), "Quality Control for an Audit of Financial Statements," paragraph [13].

- A99. However, the auditor may not possess the specialized skills or knowledge required when the matter involved is in a field other than accounting or auditing and may need to obtain it from an auditor's expert. [Proposed] ISA 620 (Revised and Redrafted)²¹ establishes requirements and provides guidance in determining the need to employ or engage an auditor's expert and the auditor's responsibilities when using the work of an auditor's expert.
- A100. Further, in some cases, the auditor may conclude that it is necessary to obtain specialized skills or knowledge related to specific areas of accounting or auditing. Individuals with such skills or knowledge may be employed by the auditor's firm or engaged from an external organization outside of the auditor's firm. When such individuals perform audit procedures on the engagement, they are part of the engagement team and accordingly, they are subject to the requirements in [proposed] ISA 220 (Redrafted).
- A101. Depending on the auditor's understanding and experience of working with the auditor's expert or those other individuals with specialized skills or knowledge, the auditor may consider it appropriate to discuss matters such as the requirements of the applicable financial reporting framework with the individuals involved to establish that their work is relevant for audit purposes.

Further Substantive Procedures to Respond to Significant Risks (Ref: Para. 15)

- A102. In auditing accounting estimates that give rise to significant risks, the auditor's further substantive procedures are focused on the evaluation of:
- (a) How management has assessed the effect of estimation uncertainty on the accounting estimate, and the effect such uncertainty may have on the appropriateness of the recognition of the accounting estimate in the financial statements; and
 - (b) The adequacy of related disclosures.

Estimation Uncertainty

Management's Consideration of Estimation Uncertainty (Ref: Para. 15(a))

- A103. Management may evaluate alternative assumptions or outcomes of the accounting estimates through a number of methods, depending on the circumstances. One possible method used by management is to undertake a sensitivity analysis. This might involve determining how the monetary amount of an accounting estimate varies with different assumptions. Even for accounting estimates measured at fair value there can be variation because different market participants will use different assumptions. A sensitivity analysis could lead to the development of a number of outcome scenarios, sometimes characterized as a range of outcomes by management, such as "pessimistic" and "optimistic" scenarios.
- A104. A sensitivity analysis may demonstrate that an accounting estimate is not sensitive to changes in particular assumptions. Alternatively, it may demonstrate that the accounting estimate is sensitive to one or more assumptions that then become the focus of the auditor's attention.

²¹ [Proposed] ISA 620 (Revised and Redrafted), "Using the Work of an Auditor's Expert."

- A105. This is not intended to suggest that one particular method of addressing estimation uncertainty (such as sensitivity analysis) is more suitable than another, or that management's consideration of alternative assumptions or outcomes needs to be conducted through a detailed process supported by extensive documentation. Rather, it is whether management has assessed how estimation uncertainty may affect the accounting estimate that is important, not the specific manner in which it is done. Accordingly, where management has not considered alternative assumptions or outcomes, it may be necessary for the auditor to discuss with management, and request support for, how it has addressed the effects of estimation uncertainty on the accounting estimate.

Considerations specific to smaller entities

- A106. Smaller entities may use simple means to assess the estimation uncertainty. In addition to the auditor's review of available documentation, the auditor may obtain other audit evidence of management consideration of alternative assumptions or outcomes by inquiry of management. In addition, management may not have the expertise to consider alternative outcomes or otherwise address the estimation uncertainty of the accounting estimate. In such cases, the auditor may explain to management the process or the different methods available for doing so, and the documentation thereof. This would not, however, change the responsibilities of management for the preparation and presentation of the financial statements.

Significant Assumptions (Ref: Para. 15(b))

- A107. An assumption used in making an accounting estimate may be deemed to be significant if a reasonable variation in the assumption would materially affect the measurement of the accounting estimate.
- A108. Support for significant assumptions derived from management's knowledge may be obtained from management's continuing processes of strategic analysis and risk management. Even without formal established processes, such as may be the case in smaller entities, the auditor may be able to evaluate the assumptions through inquiries of and discussions with management, along with other audit procedures in order to obtain sufficient appropriate audit evidence.
- A109. The auditor's considerations in evaluating assumptions made by management are described in paragraphs A77-A83.

Management Intent and Ability (Ref: Para. 15(c))

- A110. The auditor's considerations in relation to assumptions made by management and management's intent and ability are described in paragraphs A13 and A80.

Development of a Range (Ref: Para. 16)

- A111. In preparing the financial statements, management may be satisfied that it has adequately addressed the effects of estimation uncertainty on the accounting estimates that give rise to significant risks. In some circumstances, however, the auditor may view the efforts of management as inadequate. This may be the case, for example, where, in the auditor's judgment:

- Sufficient appropriate audit evidence could not be obtained through the auditor's evaluation of how management has addressed the effects of estimation uncertainty.
- It is necessary to explore further the degree of estimation uncertainty associated with an accounting estimate, for example, where the auditor is aware of wide variation in outcomes for similar accounting estimates in similar circumstances.
- It is unlikely that other audit evidence can be obtained, for example, through the review of events occurring up to the date of the auditor's report.
- Indicators of management bias in the making of accounting estimates may exist.

A112. The auditor's considerations in determining a range for this purpose are described in paragraphs A87-A95.

Recognition and Measurement Criteria

Recognition of the Accounting Estimates in the Financial Statements (Ref: Para. 17(a))

- A113. Where management has recognized an accounting estimate in the financial statements, the focus of the auditor's evaluation is on whether the measurement of the accounting estimate is sufficiently reliable to meet the recognition criteria of the applicable financial reporting framework.
- A114. With respect to accounting estimates that have not been recognized, the focus of the auditor's evaluation is on whether the recognition criteria of the applicable financial reporting framework have in fact been met. Even where an accounting estimate has not been recognized, and the auditor concludes that this treatment is appropriate, there may be a need for disclosure of the circumstances in the notes to the financial statements. The auditor may also determine that there is a need to draw the reader's attention to a significant uncertainty by adding an Emphasis of Matter paragraph to the auditor's report. [Proposed] ISA 706 (Revised and Redrafted)²² establishes requirements and provides guidance concerning such paragraphs.

Measurement Basis for the Accounting Estimates (Ref: Para. 17(b))

- A115. With respect to fair value accounting estimates, some financial reporting frameworks presume that fair value can be measured reliably as a prerequisite to either requiring or permitting fair value measurements and disclosures. In some cases, this presumption may be overcome when, for example, there is no appropriate method or basis for measurement. In such cases, the focus of the auditor's evaluation is on whether management's basis for overcoming the presumption relating to the use of fair value set forth under the applicable financial reporting framework is appropriate.

²² [Proposed] ISA 706 (Revised and Redrafted), "Emphasis of Matter Paragraphs and Other Matter(s) Paragraphs in the Independent Auditor's Report."

Evaluating the Reasonableness of the Accounting Estimates, and Determining Misstatements (Ref: Para. 18)

- A116. Based on the audit evidence obtained, the auditor may conclude that the evidence points to an accounting estimate that differs from management's point estimate. Where the audit evidence supports a point estimate, the difference between the auditor's point estimate and management's point estimate constitutes a misstatement. Where the auditor has concluded that using the auditor's range provides sufficient appropriate audit evidence, a management point estimate that lies outside the auditor's range would not be supported by audit evidence. In such cases, the misstatement is no less than the difference between management's point estimate and the nearest point of the auditor's range.
- A117. Where management has changed an accounting estimate, or the method in making it, from the prior period based on a subjective assessment that there has been a change in circumstances, the auditor may conclude based on the audit evidence that the accounting estimate is misstated as a result of an arbitrary change by management, or may regard it as an indicator of possible management bias (see paragraphs A124-A125).
- A118. [Proposed] ISA 450 (Redrafted)²³ provides guidance on distinguishing misstatements for purposes of the auditor's evaluation of the effect of uncorrected misstatements on the financial statements. In relation to accounting estimates, a misstatement, whether caused by fraud or error, may arise as a result of:
- Misstatements about which there is no doubt (factual misstatements).
 - Differences arising from management's judgments concerning accounting estimates that the auditor considers unreasonable, or the selection or application of accounting policies that the auditor considers inappropriate (judgmental misstatements).
 - The auditor's best estimate of misstatements in populations, involving the projection of misstatements identified in audit samples to the entire populations from which the samples were drawn (projected misstatements).

In some cases involving accounting estimates, a misstatement could arise as a result of a combination of these circumstances, making separate identification difficult or impossible.

- A119. Evaluating the reasonableness of accounting estimates and related disclosures included in the notes to the financial statements, whether required by the applicable financial reporting framework or disclosed voluntarily, involves essentially the same types of considerations applied when auditing an accounting estimate recognized in the financial statements.

Disclosures Related to Accounting Estimates

Disclosures in Accordance with the Applicable Financial Reporting Framework (Ref: Para. 19)

- A120. The presentation of financial statements in accordance with the applicable financial reporting framework includes adequate disclosure of material matters. The applicable financial reporting framework may permit, or prescribe, disclosures related to accounting

²³ [Proposed] ISA 450 (Revised and Redrafted), "Evaluation of Misstatements Identified during the Audit."

estimates, and some entities may disclose voluntarily additional information in the notes to the financial statements. These disclosures may include, for example:

- The assumptions used.
- The method of estimation used, including any applicable model.
- The basis for the selection of the method of estimation.
- The effect of any changes to the method of estimation from the prior period.
- The sources and implications of estimation uncertainty.

Such disclosures are relevant to users in understanding the accounting estimates recognized or disclosed in the financial statements, and sufficient appropriate audit evidence needs to be obtained about whether the disclosures are in accordance with the requirements of the applicable financial reporting framework.

A121. In some cases, the applicable financial reporting framework may require specific disclosures regarding uncertainties. For example, some financial reporting frameworks prescribe:

- The disclosure of key assumptions and other sources of estimation uncertainty that have a significant risk of causing a material adjustment to the carrying amounts of assets and liabilities. Such requirements may be described using terms such as “Key Sources of Estimation Uncertainty” or “Critical Accounting Estimates.”
- The disclosure of the range of possible outcomes, and the assumptions used in determining the range.
- The disclosure of information regarding the significance of fair value accounting estimates to the entity’s financial position and performance.
- Qualitative disclosures such as the exposures to risk and how they arise, the entity’s objectives, policies and procedures for managing the risk and the methods used to measure the risk and any changes from the previous period of these qualitative concepts.
- Quantitative disclosures such as the extent to which the entity is exposed to risk, based on information provided internally to the entity’s key management personnel, including credit risk, liquidity risk and market risk.

Disclosures of Estimation Uncertainty for Accounting Estimates that Give Rise to Significant Risks
(Ref: Para. 20)

A122. In relation to accounting estimates having significant risk, even where the disclosures are in accordance with the applicable financial reporting framework, the auditor may conclude that the disclosure of estimation uncertainty is inadequate in light of the circumstances and facts involved. The auditor’s evaluation of the adequacy of disclosure of estimation uncertainty increases in importance the greater the range of possible outcomes of the accounting estimate is in relation to materiality (see related discussion in paragraph A95).

A123. In some cases, the auditor may consider it appropriate to encourage management to describe, in the notes to the financial statements, the circumstances relating to the

estimation uncertainty. [Proposed] ISA 705 (Revised and Redrafted)²⁴ provides guidance on the implications for the auditor's report when the auditor believes that management's disclosure of estimation uncertainty in the financial statements is inadequate or misleading.

Indicators of Possible Management Bias (Ref: Para. 21)

A124. During the audit, the auditor may become aware of judgments and decisions made by management which give rise to indicators of possible management bias. Such indicators may affect the auditor's conclusion as to whether the auditor's risk assessment and related responses remain appropriate, and the auditor may need to consider the implications for the rest of the audit. Further, they may affect the auditor's evaluation of whether the financial statements as a whole are free from material misstatement, as discussed in [proposed] ISA 700 (Redrafted).²⁵

A125. Examples of indicators of possible management bias with respect to accounting estimates include:

- Changes in an accounting estimate, or the method for making it, where management has made a subjective assessment that there has been a change in circumstances.
- Use of an entity's own assumptions for fair value accounting estimates when they are inconsistent with observable marketplace assumptions.
- Selection or construction of significant assumptions that yield a point estimate favorable for management objectives.
- Selection of a point estimate that may indicate a pattern of optimism or pessimism.

Written Representations (Ref: Para. 22)

A126. ISA 580 (Revised and Redrafted)²⁶ discusses the use of written representations. Depending on the nature, materiality and extent of estimation uncertainty, written representations about accounting estimates recognized or disclosed in the financial statements may include representations:

- About the appropriateness of the measurement processes, including related assumptions and models, used by management in determining accounting estimates in the context of the applicable financial reporting framework, and the consistency in application of the processes.
- That the assumptions appropriately reflect management's intent and ability to carry out specific courses of action on behalf of the entity, where relevant to the accounting estimates and disclosures.

²⁴ [Proposed] ISA 705 (Revised and Redrafted), "Modifications to the Opinion in the Independent Auditor's Report."

²⁵ [Proposed] ISA 700 (Redrafted), "The Independent Auditor's Report on General Purpose Financial Statements."

²⁶ ISA 580 (Revised and Redrafted), "Written Representations." [ISA 580 (Revised and Redrafted), which was approved by the IAASB in December 2007, will be published when the Public Interest Oversight Board has confirmed that the IAASB has followed due process in its development. In the interim, respondents can access the text of the ISA at <http://www.ifac.org/IAASB/Meeting-Resource.php?MID=0093&type=Updated+Agenda>.]

- That disclosures related to accounting estimates are complete and appropriate under the applicable financial reporting framework.
- That no subsequent event requires adjustment to the accounting estimates and disclosures included in the financial statements.

A127. For those accounting estimates not recognized or disclosed in the financial statements, written representations may also include representations about:

- The appropriateness of the basis used by management for determining that the recognition or disclosure criteria of the applicable financial reporting framework have not been met (see paragraph A114).
- The appropriateness of the basis used by management to overcome the presumption relating to the use of fair value set forth under the entity's applicable financial reporting framework, for those accounting estimates not measured or disclosed at fair value (see paragraph A115).

Documentation (Ref: Para. 23)

A128. Documentation of indicators of possible management bias identified during the audit assists the auditor in concluding whether the auditor's risk assessment and related responses remain appropriate, and in evaluating whether the financial statements as a whole are free from material misstatement. See paragraph A125 for examples of indicators of possible management bias.

Appendix

(Ref: Para. A1)

Fair Value Measurements and Disclosures Under Different Financial Reporting Frameworks

The purpose of this appendix is only to provide a general discussion of fair value measurements and disclosures under different financial reporting frameworks, for background and context.

1. Different financial reporting frameworks require or permit a variety of fair value measurements and disclosures in financial statements. They also vary in the level of guidance that they provide on the basis for measuring assets and liabilities or the related disclosures. Some financial reporting frameworks give prescriptive guidance, others give general guidance, and some give no guidance at all. In addition, certain industry-specific measurement and disclosure practices for fair values also exist.
2. Definitions of fair value may differ among financial reporting frameworks, or for different assets, liabilities or disclosures within a particular framework. For example, International Accounting Standard (IAS) 39²⁷ defines fair value as “the amount for which an asset could be exchanged, or a liability settled, between knowledgeable, willing parties in an arm’s length transaction.” The concept of fair value ordinarily assumes a current transaction, rather than settlement at some past or future date. Accordingly, the process of measuring fair value would be a search for the estimated price at which that transaction would occur. Additionally, different financial reporting frameworks may use such terms as “entity-specific value,” “value in use,” or similar terms, but may still fall within the concept of fair value in this ISA.
3. Financial reporting frameworks may treat changes in fair value measurements that occur over time in different ways. For example, a particular financial reporting framework may require that changes in fair value measurements of certain assets or liabilities be reflected directly in equity, while such changes might be reflected in income under another framework. In some frameworks, the determination of whether to use fair value accounting or how it is applied is influenced by management’s intent to carry out certain courses of action with respect to the specific asset or liability.
4. Different financial reporting frameworks may require certain specific fair value measurements and disclosures in financial statements and prescribe or permit them in varying degrees. The financial reporting frameworks may:
 - Prescribe measurement, presentation and disclosure requirements for certain information included in the financial statements or for information disclosed in notes to financial statements or presented as supplementary information;
 - Permit certain measurements using fair values at the option of an entity or only when certain criteria have been met;

²⁷ IAS 39, “Financial Instruments: Recognition and Measurement.”

- Prescribe a specific method for determining fair value, for example, through the use of an independent appraisal or specified ways of using discounted cash flows;
 - Permit a choice of method for determining fair value from among several alternative methods (the criteria for selection may or may not be provided by the financial reporting framework); or
 - Provide no guidance on the fair value measurements or disclosures of fair value other than their use being evident through custom or practice, for example, an industry practice.
5. Some financial reporting frameworks presume that fair value can be measured reliably for assets or liabilities as a prerequisite to either requiring or permitting fair value measurements or disclosures. In some cases, this presumption may be overcome when an asset or liability does not have a quoted market price in an active market and for which other methods of reasonably estimating fair value are clearly inappropriate or unworkable. Some financial reporting frameworks may specify a fair value hierarchy that distinguishes inputs for use in arriving at fair values ranging from those that involve clearly “observable inputs” based on quoted prices and active markets and those “unobservable inputs” that involve an entity’s own judgments about assumptions that marketplace participants would use.
 6. Some financial reporting frameworks require certain specified adjustments or modifications to valuation information, or other considerations unique to a particular asset or liability. For example, accounting for investment properties may require adjustments to be made to an appraised market value, such as adjustments for estimated closing costs on sale, adjustments related to the property’s condition and location, and other matters. Similarly, if the market for a particular asset is not an active market, published price quotations may have to be adjusted or modified to arrive at a more suitable measure of fair value. For example, quoted market prices may not be indicative of fair value if there is infrequent activity in the market, the market is not well established, or small volumes of units are traded relative to the aggregate number of trading units in existence. Accordingly, such market prices may have to be adjusted or modified. Alternative sources of market information may be needed to make such adjustments or modifications. Further, in some cases, collateral assigned (for example, when collateral is assigned for certain types of investment in debt) may need to be considered in determining the fair value or possible impairment of an asset or liability.
 7. In most financial reporting frameworks, underlying the concept of fair value measurements is a presumption that the entity is a going concern without any intention or need to liquidate, curtail materially the scale of its operations, or undertake a transaction on adverse terms. Therefore, in this case, fair value would not be the amount that an entity would receive or pay in a forced transaction, involuntary liquidation, or distress sale. On the other hand, general economic conditions or economic conditions specific to certain industries may cause illiquidity in the marketplace and require fair values to be predicated upon depressed prices, potentially significantly depressed prices. An entity, however, may need to take its current economic or operating situation into account in determining the fair values of its assets and liabilities if prescribed or permitted to do so by its financial reporting framework and such framework may or may not specify how that is done. For example, management’s plan to dispose of an asset on an accelerated basis to meet specific business objectives may be relevant to the determination of the fair value of that asset.

Prevalence of Fair Value Measurements

8. Measurements and disclosures based on fair value are becoming increasingly prevalent in financial reporting frameworks. Fair values may occur in, and affect the determination of, financial statements in a number of ways, including the measurement at fair value of the following:
- Specific assets or liabilities, such as marketable securities or liabilities to settle an obligation under a financial instrument, routinely or periodically “marked-to-market.”
 - Specific components of equity, for example when accounting for the recognition, measurement and presentation of certain financial instruments with equity features, such as a bond convertible by the holder into common shares of the issuer.
 - Specific assets or liabilities acquired in a business combination. For example, the initial determination of goodwill arising on the purchase of an entity in a business combination usually is based on the fair value measurement of the identifiable assets and liabilities acquired and the fair value of the consideration given.
 - Specific assets or liabilities adjusted to fair value on a one-time basis. Some financial reporting frameworks may require the use of a fair value measurement to quantify an adjustment to an asset or a group of assets as part of an asset impairment determination, for example, a test of impairment of goodwill acquired in a business combination based on the fair value of a defined operating entity or reporting unit, the value of which is then allocated among the entity’s or unit’s group of assets and liabilities in order to derive an implied goodwill for comparison to the recorded goodwill.
 - Aggregations of assets and liabilities. In some circumstances, the measurement of a class or group of assets or liabilities calls for an aggregation of fair values of some of the individual assets or liabilities in such class or group. For example, under an entity’s applicable financial reporting framework, the measurement of a diversified loan portfolio might be determined based on the fair value of some categories of loans comprising the portfolio.
 - Information disclosed in notes to financial statements or presented as supplementary information, but not recognized in the financial statements.

CONFORMING AMENDMENTS

ISA 240 (Redrafted), "The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an Audit of Financial Statements"

- A46a. A retrospective review is also required by ISA 540 (Revised and Redrafted).^{*} That review is conducted as a risk assessment procedure to obtain information regarding the effectiveness of management's prior period estimation process, audit evidence about the outcome, or where applicable, the subsequent re-estimation of prior period accounting estimates that is pertinent to making current period accounting estimates, and audit evidence of matters, such as estimation uncertainty, that may be required to be disclosed in the financial statements. As a practical matter, the auditor's review of management judgments and assumptions for biases that could represent a risk of material misstatement due to fraud in accordance with this ISA may be carried out in conjunction with the review required by ISA 540 (Revised and Redrafted).

^{*} ISA 540 (Revised and Redrafted), "Auditing Accounting Estimates, Including Fair Value Accounting Estimates, and Related Disclosures," paragraph 9.



International Federation of Accountants

545 Fifth Avenue, 14th Floor, New York, NY 10017 USA

Tel +1 (212) 286-9344 Fax +1(212) 286-9570 www.ifac.org

*I can see clearly now, the rain is gone,
I can see all obstacles in my way*

Gone are the dark clouds that had me blind

*It's gonna be a bright (bright), bright (bright)
Sun-Shiny day*

*It's gonna be a bright (bright), bright (bright)
Sun-Shiny day*

(Bob Marley; "I can see clearly now")

